ئاق يېغىن

(سوۋېت) تۇرغان توختەموۋ

سلاۋيان يېزىغىدىن كۆچۈرگۈچى: دەريا ھەسەن

مىللەتلەر نەشرىياتى

本书根据苏联阿拉木图“作家”出版社1980年维吾尔文（斯拉夫文字）版转写排印。这次出版时对部分名词进行了修改或加以注释。

بۇ كىتاپ سوۋېت ئىتتىپاقى ئالمۇتا "يازغۇچىلار" نەشرىياتى تەرىپىدىن 1980 - يىلى سلاۋىيان يېزىغىدا نەشر قىلىنغان نۇسخىسىدىن كۆچ-ۈرۈپ نەشر قىلىندى، مەتبەئىگە بېرىش ئالدىدا قىسمەن ئاتالغۇلارغا تۈزىتىش كىرگۈزۈلدى ياكى مۇناسىپ ئىزاھلار بېرىلدى.

مەسئۇل مۇھەررىرى: رەقىپ ۋاھاپ
مەسئۇل كوررېكتور: رىشىت ۋاھىدى

ئاق بېغىن
[سوۋېت ئىتتىپاقى] تۈرغان توختەموۋ
مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى
شىنخۇا كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدۇ
مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
1985 - يىل 6 - ئايدا 1 - قېتىم نەشر قىلىندى
1985 - يىل 6 - ئايدا بېيجىڭدا 1 - قېتىم بېسىلدى
باھاسى: 1.70 يۈەن

1

سەملداپ يېغىۋاتقان يامغۇر توختار ئەمەس. يامغۇر تامچىلاشقا باشلىغاندا، تونۇر بېشىغا يېغىپ قويغان كۆكۈمگە يوغان داسنى ياپقان پاتەمخان مومای ئۆتۈپ كېتەر دەپ ئېرەن قىلمىغان ئىدى. ئەمدى مانا ئىككى كۈندىن بېرى كۈننىڭ كۆزى كۆرۈنمەۋىدى، كۆڭلى بىئارام بولۇپ، تەشۋىشته قالدى. كوننىلارنىڭ "سىم-سىم يامغۇر جاندىن ئۆتەر" دىگەن سۆزىمۇ راست ئىكەن. قايىقىلا قارىما چىكىلداپ تامچىلاۋاتقان يامغۇرنىڭ يېقىمسىز ئۈنى ئاڭلىنىدۇ. ئۈستىگە تال شېخى سېلىنىپ، سامان بىلەن يېپىلغان ئېغىل بىلەن لەمپىنىڭ ئاستىغا كىرىش مۇمكىن ئەمەس. پاتەمخان مومای تېخى ئىككى كۈن ئىلگىرىلا قىشچە بالىلار ئولتۇرۇپ ئاغزىنى بۇزۇۋەتكەن تونۇرنىڭ چەت-چۆرىسىنى سېغىز لاي بىلەن سۇۋاپ، توتۇر سىياقىغا كىرگۈزۈپ قويۇۋىدى، ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن قېرىشقاندەك، يامغۇر يېغىپ، ھەممىنى بۇزۇۋەتتى...

تالادىكى تېرىكچىلىگى ھەققىدە ئويلاپ ئولتۇرغان پاتەمخان مومانىڭ ئوچاققا ئوتنى قانچە ئۈلۈغ قالىسىمۇ، تىزى قىزىغىنى بىلەن غولى كىرىشىپ، تېنى شۇركۈنۈپ، ئىچى زادى ئىسسىمايتتى. چۆرىسىگە كىگىز مىخلاپ ھەم يېپىلغان ئىشىكتىن گۈكرەپ سوغاق شامال ئۇرۇۋاتقاندەك قىلىپ تۇراتتى. شۇنچە سوغاق، قاراڭغۇ

قىشلاردىمۇ موماي مۇنچىلىك مۇزلىمىغان. ياكى يورۇق دۇنيادا ياشايدىغان ۋاقتى-سائىتى تۇغۇپ، تېنىنىڭ بىر چەتتىن قۇرۇپ، ئىسسىق پەقەت مۇشۇ ئوچاقتىكى ئوتنىڭ تەپتى ئۇرۇۋاتقان كۆكرەگىدىلا قالغان پەيتىمكەن.

ئادەمنىڭ بېشىغا مۇشۇنداق ئەسكى ئويلار كەلگەن چاغدا، قېشىدا خىيالىنى بۆلگۈدەك بىرەرسى بولمىسىمۇ تەس ئىكەن. باشقا ۋاقىتلاردا بىر قولىنى ئىككى قىلالمايۋاتقاندا، مومانىڭ ئىتىگىگە ئورۇلۇپ، پۇتلىكاشاك بولۇپ يۇرىدىغان خۇلۇم-خوشنىلارنىڭ بالىلىرىمۇ بۇگۈن يوق. ئۇلارنىڭ هەممىسى، ئۇچەككە كىرىپ كەتكەندەك، كاڭنىڭ بوغۇزىدا ياتسا كېرەك. جۇدۇن-چاپقۇندا كاڭنىڭ بوغۇزىغا نىمە يەتسۇن! مومای كاك هەققىدە ئويلىغاندا، خوشنىلارنىڭ بالىلىرىغا ئىچى ئاغرىپ قالدى.

ئادەملەر ئاستى-ئۈستي تاختايلىق ئۆيلەردە تۇرىمىز دەپ، كاڭلارنىمۇ يوق قىلىپ بولدى، ئەمما ئۇنىڭ قەدىر-قىممىتى مۇشۇنداق پەيتلەردە بىلىنىدىكەن. تاختايلىق ئۆيدە بىر تۇتام قورانىنى قالاپ، دەرهال جانغا راهەت بېغىشلىغۇدەك كاڭلىق ئوچاق بولمىغاندىن كېيىن، قالىغاچنىڭ بالىلىرىغا ئوخشاش يالىڭاچ يۇرگەن نارەسىدىلەرنىڭ ئىچىنى دەرهال ئىسسىق باسمۇنمۇ؟! پاتەمخان خوشنىلارنىڭ، خۇددى بىر باراڭدا چۇشكەن قاپاقلارغا ئوخشاش، بىر بىرىگە ئوخشايدىغان سويما باش بالىلىرىنى ئەسكە ئالدى. هىلىمۇ ئاشۇلارنىڭ بولغانلىغى. بولمىسا تۆت تامغا قاراپ ئولتۇرۇپ ۋاقىتنى ئۆتكۈزمەكمۇ قىيىن... بىر هىسابتىمۇ، يامغۇر يېغىپ، بالىلار بۇرۇنقۇدەك جىممىقتى. بولمىسا ئۇلار قاماقلىرىنى سۆرەشتۇرۇپ، ئۆسەك تەرەپكە كېتەتتى. ئۇ چاغدا موماي ئۆتكەن يىلقىغا ئوخشاش يەنە

بىرى سۇغا ئېقىپ كەتمىسە بولاتتى دەپ تېخىمۇ ئەندىشە قىلىدۇ. زادى پاتەمخانىنىڭ ئەمدىكى بىردىن-بىر تەشۋىشى — ئۆسەك دەريانىڭ سۈيى. باشقىلار ئۇنى ماختىشىپ، بىكار ۋاقتى بولسىلا دەريانىڭ بويىدا دەم ئېلىشنى ياخشى كۆرىدىغان، ھە مومايزە "بۇ قانلىق سۇ، ھەر يىلى بىر ئادەمنىڭ بېشىنى يىمەي قالمايدۇ" دەپ، سۇنىڭ يېنىغا ئۆزى تۇرماق، خۇلۇم-خوشنىلىرىنىڭ ئۇششاق باللىرىنىمۇ ئەۋەتمەيتتى. ئاتا-ئانىلىرى ئېتىزغا كەتكەن باللارغا مالغا قارىغاندەكلا قاراپ يۈرمىسە، ئۇلار سۇغا جېنىدەك ئامراق.

ھەر ھالدا ئاشۇ بالىلارنىڭ غېمىنى يەپ، ئۇلارنىڭ كەينىدىن سەكپارە بولۇپ يۈرگىنىنىڭ ئۆزى غەنىمەت ئوخشايدۇ. مانا ئىككى كۈندىن بېرى ئۆيگە سولىنىپ قالغاندا، يالغۇزچىلىق ئالايىتەنلا سېزىلىپ كەتتى. بولۇپمۇ ئادەم قېرىغاندا، ھۇقۇشتەك ھۇلاپ يالغۇز قالىدىغاندىن خۇدا ساقلىسۇن.

ئۆيدىكى جىمجىتلىقنى ئۆگزىدىن چىك-چىك قىلىپ بىر خىل تامچىلاۋاتقان يامغۇر تامچىسى بۇزۇپ تۇرىدۇ. بۇ تېۋىشمۇ مومايىنىڭ قەلبىدە قانداقتۇر تەشۋىشلىك ھېس-تۇيغۇلارنى كۈچەيتكەندەك.

مومايىنىڭ كۆڭلىنى تېخىمۇ ئەندىشىگە سېلىپ، تورۇستىن يامغۇر ئېقىشقا باشلىدى. ئۆزى ئولتۇرغان مانتا ئوچاقنىڭ ئۈستىدىن تامچا ئۆتمەكتە. ئۇ ئىسسىق كاڭغا چىقىپ، پۇت-قولىنى يىغىشتۇرۇپ، باش قويىدى. ھاۋا بۇزۇلۇشقا باشلىغاندا، پۇت-قوللىرىنىڭ ئۆگەي ئۆگىسى خۇددى بىرسى يىڭنە سانچىۋاتقاندەك سىقىراپ ئاغرىيدىغان مومای جۇدۇن-چاپقۇن كۈنلىرى خېمىرغا ئوخشاش ئېزىلىپ، يېنى يەرگە تارتىپلا تۇراتتى. بىراق ياتسام يېتىپلا قالمای دەپ ئۆزىنى زورلاپ ئۆرە يۈرەتتى، ئەمما بۇگۈن تەكىگە باش قويغان بىلەنمۇ،

كۆڭلى ئەمەس تېپىپ، ئارام خۇدا ياتار ئەمەس. ئۇ يەنە بېشىنى تەكىدىن كۆتۈرۈپ تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. قازانغا يېپىلغان ياغاچ تۇۋاق ئۈستىدىن يامغۇر ئۆتۈۋېتىپتۇ. چاچرىغان سۇ قازان بېشىنى هۆل قىلىپ ئېقىۋاتقىنىنى كۆرگەنىدە، پاتەمخان نېمە قىلارىنى بىلمەي، چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ، ئۇھ تارتتى... ئۆپچۆرىسىگە قارىغىنى بىلەن كىچىكرەك همچ نەرسە تاپالمىغانلىقتىن، تاپسىدىكى چىلەكنى ئېلىپ، تامچا ئېقىۋاتقان يەرگە قويۇشقا مەجبۇر بولدى.

ئۆتكەن يازدا ئۈرۈك قېقىنى يېيىپ، قۇرۇتمەن دەپ، ئۆگزىگە چىقىپ يۈرۈپ. ئۇنىڭدىن يامغۇر ئۆتىدىغان بولۇپ قېپتۇ. "يامغۇر ياغماستىن ئىلگىرى ئويۇلۇپ كەتكەن يەرلەرگە بىر-ئىككى داس كۈل قۇيۇۋەتسەم بولغان ئىكەن" دەپ ئويلىدى مومای.

ئەتىگەندىن بېرى تونۇرغا نان يېقىۋالاي دەپ لەمپىنىك ئاستىغا يىغىپ قويغان قوراي بىلەن ئوچۇقچىلىقتىكى كۈكۈمنىك ئەندىشىسىنى قىلىۋاتقان مومايىنىك ۋايىمىغا بىرىنى قاچا قويۇپ توختاتسا، بىرى باشلىنىۋاتقان يامغۇر تامچىلىرى ۋايىم قوشماقتا. بىر تۇرۇپ، ئۆتكەن كۈزدە بىرىگادىر "ئۆگزەڭگە لاي سالدۇرۇپ بېرەيلى دېگەندە ئۇنىمىغاندىن كېيىن ماڭمۇ ئاز" دەپ ئۆزىنى تىللايدۇ. مۇنچىلىك جاپاغا قالارىنى بىلسە، بىرىگادىرنى ئاۋارە قىلماي، ئۆزىلا خۇلۇم-خوشنىلارنى يىغىپ لاي سالغۇزۇۋالمايتتىمۇ.

مومايىنىك ئويىنى بۆلەكچەرەك چىكىلدىغان بىر ئاۋاز بۆلۈۋەتتى، كىگىزگە يامغۇر تامچىلاشقا باشلاپتۇ. ئۇ هۆل كىگىزنى قايرىۋېتىپ، تامچا چۈشكەن يەرگە يوغان كۆك كورىنى قويدى. پاتەمخانغا بۇ چىك-چاكتىن زادى همچ ياقمىغا قېچىپ قۇتۇلۇشنىك ئامالى يوقتەك بىلىنەتتى، سىمىلداپ يېغىۋاتقان يامغۇرنىك توختايدىغان تۈرى يوق.

مومای بوسۇغددىكى مەسە كالىچىنى كېيىپ، تالاغا چىقتى. يازدا قۇشقاچ ئۇۋا سېلىپ ئويۇۋەتكەن چەكزىنىك ئاستىدىن ئاققان سۇ تامنى ئويۇپ چۇشۇۋېتىپتۇ.

ئۇ خوشنىسىنىڭ شەھەر بىلەن يېپىلغان ئۆيىگە بىر قاراپ قويدى-دە، چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ تىندى. مۇندىق چاغدا ئادەم ئۇلارنى كۆرمەسلا ياخشى؛ كۆرگەندىن كېيىن تېخىمۇ روھسىزلىنىپ، يوق يەردىن ساپ-ساق بېشىغا ئاغرىق تېپىۋالىدۇ. ئۇ ئۆيىگە چاپسانلا قايتىپ كىرىپ، مەيدىسىنى ئوچاقتىكى ئوتقا قاخلىدى.

— ئەسسالام، قانداق ئەھۋالىك، موما؟

پاتەمخانغا يېزىدىكى ياشلارنىڭ ھەممىسى تونۇش. ئەمما ئاتام زاماندا ياسالغان كىچىك دەرىزىگە تىزىلغان قاچا گۈللەر ئۇنىڭسىزمۇ قاراڭغۇ ئۆيىنى قاراڭغۇلاشتۇرۇپ تۇرغاچقا، ئۇ ئىشىكنى ئېچىپ كىرگەن يىگىتنى بىردىن بايقالمىدى. يىگىت پۈتىغا رېزىنكە ئۆتۈك، ئۇچىسىغا ھازىر ھەممە ياشلار بىر بىرىنى دوراپ كەتكەندەك كىيىپ يۈرىدىغان شالدۇر-شۇلدۇر كۆك چاپان كىيىۋاپتۇ، چېچى يۇز-كۆزىنى باسقان، يالاڭشىۋاشتاق. يىگىت چاپىنىنىڭ ياقىسىنى چۈشۈرۈپ، ئىنچىكە، ئۇزۇن بوينىنى تۈزەپ، سۈپىغا ئولتۇرغاندىلا مومای بۇ سای بويىدىكى سالامەتخانىنىڭ ئۆتكەن كۈزدە ئارمىيىدىن قايتقان ئوغلى غۇلام ئىكەنلىگىنى تونۇدى. ئۇ قىشتا تۈگمەندىن ئىككى مىشكاپ ئۇن تارتىپ ئېلىپ كەلگەندە، مومايىنىڭ ئېتىۋاتقان چېيىغا قارىماي چىقىپ كېتىۋىدى، شۇنىڭدىن كېيىن كىرمىگەن. "جۇدۇن-چاپقۇنداڭ ئادەم ئۆز دەردىنى تارتالمايۋاتسا، بۇنىڭغا نىمە يوقتۇ. ئىسسىق ئۆيىدە ئولتۇرسا بولمامدۇ. ياكى بىرەر شۇم خەۋەر ئېلىپ كەلمەگەندۇ؟" دەپ تەشۋىشلەندى مومای.

— ئاسماندىن چۈشكەندەك كىرىپ كېپسەنغۇ، بالام، ئۆي ئىچىڭ تېچلىقمۇ؟ — يىگىت ئەھۋالىنى ئېيتقىچە مومای تاقەت قىلالمىدى.

ــ تېچلىق. باشقا چاغدا كېلىپ، ئەھۋالىڭنى بىلىپ كېتەي دىسەم ۋاقىت يوق. بۈگۈن يامغۇر ـ يېشىندا قانداق قىلۋاتىدىكىن دەپ ھال سوراپ كەلدىم.

ــ تىلىڭدىن ئايلىنىپ كېتەي، بالام! كەلگىنىڭگە رەھمەت.

كۆڭلى بۇزۇلۇپ، يىتىمسىرەپ ئولتۇرغان موماي يىگىنىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، ئۆگە ـ ئۆگمىسى بوشاپ، كۆزىگە ياش ئېلىشقا ئازلا قالدى. بايا تىن بېرى مەيدىسىنى ئوتقا قانچە قاخلىسىمۇ تېخى ئىسسىمايۋاتقان موماي يىگىتنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، ئىچىگە بىر پارچە چوغ چۈشكەندەك بولدى.

ــ شەماخۇنىڭ ئېتىزىنى كۆمە قوناق تېرىغىلى تۇزلەپ، تەكشىلەۋاتىمىز ئەمەسمۇ، كېلىشكە زادى قولۇم تەگمەيدۇ، مۇشۇنداق يامغۇر ـ يېشىن كۈنلىرى ئۆيگە كېلىپ قالمىساق باشقا چاغدا ۋاقىت يوق.

ــ ھە، ئۇ يەرگە سەن كۆمە قوناق تېرىغىلىۋاتامسەن؟ ــ مومايئېيتماقچى بولغان سۆزىنى ئۇنتۇپ قالغان ئادەمگە ئوخشاش بىرئاز ۋاقىت جىم تۇرۇپ قالدى. باشتا، بەلكى يالغان ئېيتىۋاتىدىغاندۇ دېگەندەك، يىگىتنىڭ سۆزىگە ئىشەنگۈسى كەلمىدى، ــ يانتۇ يەر ئەمەسمۇ، سۇنى تەكشى تارقىتىپ، توغانلارنى يېقىن ـ يېقىن ئېلىپ، ئاۋايلاپ سۇغارماسقا چاپسانلا يار ئېلىپ كېتىدۇ.

قولىدىن كەتمەنىنى تاشلىغىچە ئاشۇ يەردە ئاشلىق ئۆستۈرگەن پاتەمخان شەماخۇنىڭ ئېتىزىنىڭ ئويمان ـ چوڭقۇرىنى بەش قولدەك بىلەتتى. بىر تۇرۇپ، ئۇ "مۇنۇ يىگىت سۇغىرىمەن دەپ يەرنى بۇزۇۋالمسا بولاتتىغۇ، بىرىگادىر بۇ يىگىتتىن كۆرە يەرنىڭ ئېپى ـ چېپىنى بىلىدىغان تەجرىبىلىك دېخانلارنىڭ بىرىگە بەرسە ياخشى

ئىدى. مۇنۇ بالا بىر-ئىككى يىلدىن كېيىن، ئۇ يەردە ئاشلىق تۇرماق قوراي ئۆسمەس قىلىۋېتەمدىكىن؟" دەپ يالغۇز بۇلاقنىڭ ئاستىدىكى ئېتىزنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە، يۈرىكى سانچىغاندەك بولدى.

— ئۆگزىكىزدىن يامغۇر ئۆتۈپ كېتىپتىغۇ، كۈن ئىسسىغاندا كولخوز رەئىسىگە ئېيتىپ ريمونت قىلدۇرۇپ، ئۇستىگە شىفېر ياپتۇرۇۋالساق بولىدۇ. هازىر كولخوز ساڭا ئوخشاش قېرىلارنىڭ هەممىسىنىڭ ئۆيلىرىنى ياساپ بېرىۋاتىدىغۇ.

مومای غۇلام نېمە دېسىمۇ، زادى ئۆگزىدىن يامغۇر ئۆتۈپ كەتكەنلىگى هەققىدە پاراڭ قىلمىسكەن دەپ تىلەپ ئولتۇراتتى، ئەمما مۇنۇ چۆپ-چۆپ هۆل بولۇپ كەتكەن بالا ئەتەي ئۇنىڭ يېغىرىغا تۇز سەپكەندەك، شۇ گەپنى قوزغىۋىدى، پاتەمخان قىسىلىپ قالدى.

باشتا بۇ يىگىتنىڭ پارىڭىنى ئاڭلاپ، ئىككى كۈندىن بېرى كۆڭلىنى بىئارام قىلىۋاتقان نەرسىنى ئويلىماي، بىر پەس هاردۇق ئالىمەنغۇ دېگەن مومايىنىڭ كەيپىياتى يېڭىۋاشتىن بۇزۇلدى. ئۇ "سەن ئۇگەتمىسەڭمۇ كىمدىن نېمە سورايدىغانلىغىمنى بىلىمەنۇي"، دېگەندەك غۇلامغا خوشياقمىغان هالدا قاراپ قويياتتى.

— ۋاي ئوغلۇم، هازىرقى ئۆيلىرىڭنى قويساڭ، ئۇستىدىن يامغۇر ئۆتمىگىنى بىلەن، بىر غېرىچ ئاراش تاختاينىڭ ئاستىدىن بوران گۈكىرەپ چىقىپ تۇرىدىغان ئوخشايدۇ. هىلىقى ئوت قالىسا ئىككى-ئۈچ سائەتتە ئاران ئىسسىيدىغان پېچىدىن خۇدا ساقلىسۇن. قوراي-چوگا بىر چەتتە تۇرسۇن هەتتا قاتتىق ئوتۇن قالىسىمۇ تۇزۇك ئىسسىمايدىكەن. بىزنىڭ كاڭلىق قازان-ئوچاقنا نېمە يەتسۇن،

بالام. ئىككى تۇتام پاخال تىقىپ قويساڭ، دەرھال جېنىڭغا ئەسقاتىدۇ. سەن كىرىشتىن ئىلگىرى ئىسسىق ئوچاقنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ، خوشنىلارنىڭ بالىلىرىنى ئەسلەۋاتاتتىم. ئۇ بىچارىلەر ئىسسىنايلى دېسە، دەرھال جېنىغا ئەسقاتقۇدەك كېچىكى يوق، سوغاقتا سېرىق تۇكلىرى ئۆرلەپ، دۇگدەرىشپ ئولتۇرىدىغاندۇ.

پاتەمخان ئۆز كۆڭلىنى ئۆزى ياساپ، خاپىچىلىغىنى بىلىندۈرمەسكە تىرىشقان بىلەنمۇ ئىككىسىنىڭ پارىڭى ئۇزۇلۈپ قالسىلا، ئۆي ئىچىدىكى يامغۇر تامچىسىنىڭ چىكىلدىشى ھەممىنى ئېيىتىپ، سۆزلەۋاتقاندەك سېزىلەتتى.

— پەقەت كۈزدە ئۆگزىگە لاي سالغۇزمىۋىدىم، يامغۇر سەل ئۆتىدىغان بولۇپ قېپتۇ. بولمىسا مۇنداق ئىسسىق ئۆي نەدە. قانچە قىلغان بىلەنمۇ ئوغلۇم ئارمىيىگە ماڭىدىغان يىلى ئۆزى ياسىغان ئەمەسمۇ. شۇنىڭدىن بېرى ئوتتۇز بەش يىل ئۆتسىمۇ تاملىرى مۇزدەك تۇرىدۇ. ھازىرقى تاملىرىڭ تام بولامدۇ، بۇگۈن سوقسا، ئەتىسى ئۇۋۇلۇپ چۈشۈۋاتقان.

غۇلام ئۆيگە كىرگەندىن بېرى مومايىنىڭ ئوغلى ھەققىدە قانداق گەپ تېشىشنى بىلمەي ئولتۇراتتى. پاتەمخانىنىڭ ئېيتقىنى ئۇنىڭ ئاغزىغا سۆز سالغاندەك بولدى.

— مومما، بۇ يىل بىزنىڭ كولخوز كومسومول ياشلىرى ئۆزلىرى ئۇرۇشتا قۇربان بولغان يىگىتلەر ئۈچۈن ئىشلەشكە ۋەدە بەردى. مەن سېنىڭ ئوغلۇڭ — شەماخۇن ئۈچۈن ئىشلىسەم دەيمەن. مەن باشقۇرغان زۋېنو كۆمە قوناق تېرىغىلىۋاتقان يەردە ئىلگىرى سېنىڭ ئوغلۇڭ ئاشلىق ئۆستۈرگەن دېيىشىدۇ. ماڭا ئۆز بالاڭ توغرىلىق سۆزلەپ بەرسەڭ؟

مومای دېمی ئىچىگە چۇشۇپ كەتكەن ئادەمگە ئوخشاش، ئوچاق-تىكى ئوتنى كوچىلىغان پېتىچە سۆز قىلماي، جىم ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇ رېزىنكە ئۆتۈگىنىڭ قونچىسىنى قايرىپ كىيىگەن، يالاڭئاياق يىگىتنىڭ ئاغزىدىن ئوغلۇمنىڭ ئىسمىنى راست ئاڭلىدىمۇ، يالغانمۇ دېگەندەك تېڭىرقاپ تۇرماقتا. "ئوغلۇمنىڭ ھايات ئىكەنلىگى ھەققىدە بىرەر يەردىن خەۋەر كەلدىمىكىن، ھازىر ئوقۇغۇچىلار جاھانىنىڭ ھەممە جايلىرىغا خەت ئەۋەتىپ، خەۋەرسىز يوقاپ كەتكەن ئادەملەرنى تېپىۋاتقۇدەك دېيىشىدۇ، بەلكىم بار، شۇلار بىلەن بىللە مېنىڭ قۇلۇنۇممۇ تېپىلىپ قالغاندۇ"، دېگەن ئوي كەلدى ئۇنىڭ بېشىغا. بىرى موماينىڭ تېپ-تېچ تۇرغان كۆڭلىنى چايقاپ، قەلبىدىكى كۆيۈك ئوتنى يېڭىۋاشتىن تۇتاشتۇرۇۋەتكەندەك بولدى. بىر تۇرۇپ باشقىچە ئويلايدۇ. "ئوغلۇم ئۇچۇن ئىشلىگىنى نىمىسى؟ ھەي، بۇ يىگىتمۇ ئويمىغا كەلگەن سارايىنى سالدىكەن. مۇشۇنداق جۇدۇن-چاپقۇندا قىلىدىغان قىلىق تاپالمىغانىدەك، مېنىڭ تېپ-تېچ ياتقان ئوغلۇمنىڭ روھىنى قوزغاۋاتقىنىنى قارا. يېزىدىكى چاچلىرىنى پاخپايتقان بالىلارمۇ ھەددىدىن تاشقىرى بۇزۇلۇپ كېتىپ بارامدۇ نىمە؟ ئەلۋەتتە، ئاق-قارىنى كۆرگەن ئادەم بولسا، چۆچۈگەندەك بۇ پاراڭنى قىلماس ئىدى".

پاتەمخان ياش يىگىتكە يا رەنجىشنى، يا يالغۇز مۇڭىيىپ ئولتۇرغاندا ھال-ئەھۋالىنى سوراپ كەلگىنىگە خوشال بولۇشنى بىلمەيتتى. "بېدەل پادىشادەك يوق پاراڭنى قىلماي، كۆڭلۈمگە ئارام بەرگىنە"، دەپ غۇلامغا قاتتىقراق پاراك ئېيتاي دىدى-دە، يەنە بىرئاز كۈندە "باغدىكى بىدىنى ئورۇۋەت"، دەپ مۇشۇلارنىڭ ئالدىغا يالۋۇرۇپ بارىدىغانلىغىنى ئېسىگە ئېلىپ، سەۋرى-تاقەت قىلدى.

ــ هەي بالام، كومسومو للار دىگەن بوش ۋاقتىدا كۇلۇپتا دۇتار- تەمبۇر چېلىپ، ئويۇن تەيىارلايدىغان. بۇ سىلەرنىڭ ئۆلگەنلەر ئۈچۈن ئىشلەيمىز دىگىنىڭلار نىمىسى؟ ئۆزەڭلەر ئۈچۈن ئىشلىسەڭلەرمۇ يەتمەمدۇ؟ زادى، تېپ-تېچ ياتقان ئەرۋاھلارنىڭ روھىنى قوزغاپ نىمە قىلاتتىڭلار؟

باياتىن مومانىنى نىمە دەيدىكىن دەپ تېڭىرقاپ ئولتۇرغان غۇلام ئەمدى كومسومول تەشكىلاتىدا ئاڭلىغان سۆزلىرىنى ئۆزىچە چۈشەندۇرۇشكە باشلىدى.

ــ بىلەمسەن، موما، مەسىلەن، مەن ئىلگىرى بىر ئىسمېنىدا بىر يېرىم گېكتار يەرنى ئوسا قىلسام، ئەمدى ئۇرۇشتا قۇربان بولغان يىگىت ئۈچۈن ئىشلەپ، ئۈچ گېكتار يەر سۇغىرىمەن. سېنىڭ ئوغلۇڭنى بىزنىڭ زۇېنونىڭ رەسمىي ئەزاسى رېتىدە قوبۇل قىلىمىز. ئۇ ياز بويى بىز بىلەن بىللە كۆممە قوناق ئۆستۈردۇ.

ــ ئۆلۈپ كەتكەنلەرنى ئىشلەتمەسەڭلەرمۇ، تىرىكلەر يېتىدىغۇ، بالام. ئەمدى ئۇلارنى قارا يەردە ئارام-خۇدا ئوخلىغىلى قويۇڭلار، ئىككى ئادەم ئۈچۈن ئىشلىگىچە ئاۋۇ هاراق ئىچىۋېلىپ، ئادەملەر- بىلەن كەچكىچە سوقۇشۇپ يۈرىدىغان ئوسمان باخشىنى ئېتىزغا ئېپىبېرىپ سۇ تۇتقۇزۇڭلارا، زادى.

غۇلام پەشمانلىق تۇيغۇلىرىنى ئىچىۋېتىپ، دائىم ماڭلىينى يېپىپ تۇرىدىغان چېچىنى بىر يېنىغا قايرىپ قويدى.

ــ ئۇلارنىڭمۇ بىزگە ئوخشاش ئارمانلىرى كۆپ ئىدى. هەممىسى ئويلىغان مەقسەتلىرىگە يېتەلمەي، هايات بىلەن خوشلاشتى. ئەمما ئۇلار قوللىرىغا مىلتىق تۇتۇپ، جەڭگە كىرگەنىدە ئۆزلىرى ئۆلۈپ كەتسىمۇ، باشلىغان ئىشلىرىنى بىزگە ئوخشاش كېيىنكى ئەۋلاتلار

داۋام قىلدۇرىدىغانلىقىغا ئىشەنگەن.

ــ راست ئېيتسەن، مېنىڭ بالامنىڭمۇ ئارمانلىرى كۆپ ئىدى، ــ باشتا تىك ئولتۇرغان پاتەمخان مومای ئۇلۇغ تىنىپ ئۆزىنى لاسسىده قويۇۋەتكەنده، غۇلامغا تېخىمۇ مۇكچىيىپ، پاكارلاپ قالغانده‌ك كۆرۈندى. ــ ئەمما ئۇ ئارمانلىرىنىڭ ھېچقايسىسىغا يېتەلمىدى. ئۇرۇش باشلانغان يىلى سەن كۆممه قوناق تېرىغىلىۋاتقان ئېتىزدا، ھاياتىدا دەسلەپكى قېتىم بۇغداي تېرىپ قايتقان بالامنىڭ خوشال بولغىنى ھازىرمۇ كۆز ئالدىمدا. ئاندىن كېيىنكى كۈنلىرى ئۇ بۇغدىيىنىڭ تەكشى ئۈنۈپ چىقىپ، شامالدا قانداق چايقىلىپ ئۆسۈۋاتقانلىغىنى ئېيتىپ كېلەتتى. ئەمما بالامغا ئەمگىنىڭ مۇسىنى كۆرۈشكە نېسىپ بولمىغان ئىكەن... بۇغداي چۈرۈش بولۇپ، ئوغلۇم ئېتىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا خامان تەييارلاپ، ئومنى مانا باشلايمىز، ئەنە باشلايمىز دەپ، ئات لوبوگرېيكىسىنى① ئېتىز بېشىغا ئېلىپ چىققان كۈننىڭ ئەتىسىلا گېرمان ئۇرۇشى باشلىنىپ كەتتى... ئارىدىن بىر ھەپتە ئۆتە ـ ئۆتمەيلا، شەماخۇنمۇ فۇرونتىقا ئاتلاندى... ئۆتكەن كۈنلەرنى ئەسكە چۈشۈرمەي، قىزىق پاراڭ سالساڭ، بالام. ئۇنىڭدىن كۆرە، ياخشىراق ئويۇن تەييارلاپ، بىزگە ئوخشاش قېرىلارنى كۈلۈپقا چاقىرمامسىلەر... سەن قاچان ئۆيۈڭگە كېلىن ئېپكېلىپ، ئاپاڭنىڭ قولىنى ئىشتىن بوشتىسەن؟ ــ دەپ پاتەمخان يىگىتتىن ھەر نەرسىنى بىر سوراشقا باشلىدى. بۇنىڭدىن كېيىن ئىككىسىنىڭ پاراڭى چاپسان ـ چاپسان ئۈزۈلۈپ، ئانچىلا قىزىمىدى.

ــ قېنى ئاران بىر كەلگەنده، تۆرگە ئۆتۈپ، چاي ئىچىپ

---

① لوبوگرېيكا ــ بىر خىل ئورۇش ماشىنىسى. ــ تەھرىردىن.

كەتكىن، ــ موماي يىغىشتۇرۇۋەتكەن كىگىزنىڭ بىر چېتىنى ئېچىپ، جوزا قويدى. ئۇ ئۆيىگە ئايدا-يىلدا بىر كىرىدىغان يىگىتكە نىمە بېرىشنى بىلمەي پاييىتەك بولماقتا.

ــ نانىنىڭ قېتىپ كەتكىنىنى قارا. ئېپكەل چىنەكگە سېلىپ قويماي. جىمقاقلا يېقىپ قويسام ئاشۇنداق قېتىپ كېتىدۇ. يالغۇز ئادەمگە كۆپ كېرەك دەمسەن. بىرئاز توغاچ يېقىپ قويماي دىسەم، قېرىشقان-دەك يامغۇر يېغىپ كەتكىنىنى قارىغىنا.

ئۇلار چايغا ئولتۇرغاندىمۇ ئىككىسى مۇڭدىشىپ كېتەلمىدى. ئۆي ئىچىدە جىمجىتلىق هۆكۈم سۈرسىلا تورۇستىن ئېقىۋاتقان يامغۇر تامچىسىنىڭ ئاۋنى بۆلەكچىلا ئاشكارا ئاڭلىنىدۇ. بەزىدە غۇلام بورا بىلەن يېپىلغان تورۇستا بىر يەرگە يىغىلىپ، بىرئاز تۇرغاندىن كېيىن، سوزۇلۇپ يەرگە تامچىلاۋاتقان يامغۇر سۈيىگە قاراپ قالاتتى.

ــ ئۆگزەكتىكى شىپىر بىلەن يېپىۋەتمىسە، بولمايدىكەن موما، كولىخوز جۆندەپ بەرمىسە، كۆمىمە قوناق تېرىپ بولغاندا، ئۆزەم شىپىرلىۋېتەمەن ــ دىدى ئالدىراقسانلىق بىلەن چاينى سۈمۈرۈپ ئىچىۋاتقان يىگىت.

ــ بىر قولۇكنى ئىككى قىلالمايۋاتقاندا، ئاۋارە بولمايلا قوي. كۈزلۈككە ياخشىلاپ لاي سالدۇرۇۋالسام بولدى.

ــ يامغۇر توختىغىچە بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ تۇرامسەنكەن؟

ــ شۇنداق دېگىنىڭگىمۇ رەھمەت، بالام، هاۋانىڭ كەينى سۈزۈلۈپ ئېچىلىۋاتىدىغۇ. يامغۇر توختاپ قالار.

غۇلام قارا نىلوندىن تىكىلگەن پەشمىتىنىڭ ياقىسىنى كۆتىرىپ، چىقىپ كەتتى. بايا ئۇ كىرگەندە قەدىمقىدەك ئىسسىپ قالغان ئۆينىڭ ئىچىنى يېگىۋاشتىن جىمجىتلىق باسماقتا. موماي ئىسسىق

چاي ئىچىپ، كاڭىنىڭ بوغۇزىدا ئورۇلۇپ ياتسىمۇ، غولى كىرىشىپ، پېيى لوقۇلداپ ئاغرىشقا باشلىدى. ئۇ بايا غۇلامنى "ئالدىراش ئىشىڭ يوق بولسا، پاراڭ سېلىپ ئولتۇر" ، دېمىگىنىگە پۇشايمان قىلماقتا، نە كاشكى يىگىت ئۆيىگە تەكلىپ قىلغانىدا، بىللە بېرىپ، سالامەتخانىنىڭ دائىم هۇممەل سېلىپ ئېتىدىغان چېيىنى ئىچىپ، مۇڭدىشىپ قايتقان بولسىچۇ. ئادەمنى ئۆيدە يالغۇزدىن-يالغۇز تۆت تامغا قارىتىپ ئولتۇرغۇزۇپ قويغانمۇ چوڭ جازا ئىكەن...

ئۇ ئەمدى يېنىپ-يېنىپلا غۇلامنىڭ سۆزلىرىنى ئەسلەيتتى. "ئۇلارنىڭ ئۆلگەنلەر بىلەن نىمە ئىشى بارکىن-تاڭ، ئەرۋاهلارنىمۇ تېچ ياتقۇزمايدىغان چېغى" ، دەپ ئاشۇ يىگىتنىڭ يوق يەردىن ئۆلگەنلەرنى ئېسىغا سېلىپ، كۆڭلىنى بۇزۇۋەتكىنىگە رەنجىيدۇ. قانچە ئويلىماي دېسىمۇ بۇنىڭدىن ئوتتۇز يىل ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتكەن ئوغلى ئېسىغا چۈشتى. مانا ئۇ هەقىتە تالاي قېتىم ياش تۆكۈپ، تالاي قېتىم يۈرىگىنى مۇجۇتقاشقىمۇ، ئەمدى چانىغىغا ئولتۇرۇشۇپ، گۆهىرى ئۆچۈشكە باشلىغان كۆزلىرى قۇرۇق. ئىلگىرىكىدەك چوڭقۇر نەپەس ئېلىپمۇ تىنمايدۇ. ئۇ خۇددى جېنى قىلغا ئىلىشىپ قالغان ئادەمگە ئوخشايتتى. پەقەت ئىچى كۆيگەنىدەك قىلىدۇ. "مېنىڭ ئوغلۇممۇ ئۇرۇشقا ماڭغاندا بوي تۇرقى غۇلامدەك ئىدى. ئىلاهىم، غۇلامنىڭ بويى ئوخشىسىمۇ، ئۆمرى ئوخشىمىسۇن.

* * *

بۇگۈنكىگە ئوخشاش ئەتىيازنىڭ جۇدۇن-چاپقۇنلۇق كۈنى ئىدى، ئېتىزدىن هېرىپ قايتقان شەماخۇن ئۆيگە كۆڭۈللۈك كىرىپ كەلدى-ده، "ئاپا، بۇ يىل كولخوزىمىزدا كومسومول ياشلار زۇهىنوسىنى قۇرۇپ، ئىشلەيدىغان بولدۇق، ئەتىدىن باشلاپ يەرنى ئوسا قىلىشقا

كىرىشمىز"، دىدى.

ئاردا تالاي يىل ئۆتسىمۇ، ئوغلىنىڭ شۇ كۈنكى قىياپىتى خۇددى رەسىمگە چۈشۈرۈۋالغاندەك، ئانىنىڭ ھىلىمۇ كۆز ئالدىدا. ئېيتقان سۆزلىرىمۇ قۇلۇغىدا جاراڭلايدۇ. ئۇ كۈنى شەماخۇن يەرنى قانداق ئوسا قىلىپ، بۇغداي تېرىيدىغانلىغىنى ئېيتىپ، يېرىم كېچىگىچە پاراڭ سالدى. تېرىم ئىشلىرى باشلانغاندا، ئېتىزدىن كەلمەي، قونۇپ-يېتىپ يۈرۈپ ئىشلىگەن. ئانىسى بىلەن دىدارلاشقاندا، ئېتىزدا قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى مەمنۇنىيەت بىلەن ھېكايە قىلىپ بېرىدىغان شەماخۇننىڭ تېرىغان بۇغدىيى ئۈنۈپ چىققاندا خوشال بولغىنىچۇ تېخى. شۇ چاغدا ئۆستۈرۈۋاتقان بۇغدىينى ئانىسىغا كۆرسىتەي دەپ قانچە تەمشەلسىمۇ، زادىلا ئېپى كەلمىگەن. بۇگۈن بېرىپ كۆرىمىز، ئەتە بېرىپ كۆرىمىز دەپ يۈرگەندە، تۇيۇقسىز ئۇرۇش باشلىنىپ كەتتى-دە، بۇ تەۋەدە شەماخۇننىڭ ئانىسى بىلەن ئۆسەك دەريا-نىڭ ياقىسىدىكى، خۇددى كۆچكەن بۇلۇتقا ئوخشاش، ئۆسكەن بىر تۈپ قارىياغاچنىڭ قېشىغا تېرىغان بۇغدىيىلا قالدى، خالاس.

ئانا ئوغلىنى فۇرونتقا ئۇزىتىۋەتكەن كۈنىنىڭ ئەتىسى ئالدى بىلەن ئاشۇ قارىياغاچلىققا، ئاندىن شەماخۇن كۈتۈپ باققان بۇغدايلىققا كەلدى. چۈرۈش بولۇپ قالغان بۇغداي خۇددى يېتىمسىرىگەندەك، چاناقلىرىغا پاتماي تولغان باشاقلىرىنى تۆۋەن ساڭگىلىتىپ تۇرغىنىنى كۆرگەندە، ئانىنىڭ يۈرەك-باغرى سېرىلىپ، ئۆزىنى تۇتالماي يىغلىۋەتكەن ئىدى. "بۇغدايمۇ مۇنداق بولىدىكەن! يامانلارنىڭ تىلى تەگسە كېرەك بالامغا"، دەپمۇ ئويلىدى ئانا.

ئانا پۇتلىرىنى ئاستا بېسىپ، قارىياغاچلىققا كېلىپ، ئۇنىڭ ئوتتۇ-رىسىدىكى قەۋرە ئالدىدا قوللىرىنى ئىگىز كۆتىرىپ، ئىچىدە بىر

نەرسىلەرنى ئوقۇدى ـ دە، ئاندىن دەريا ياقىلاپ مېڭىپ كەتتى.
ئوغلى ئۇچۇن. ئىشلىگىلى كەلگەن پاتەمخان ئەتىسىمۇ ئۆيىگە قايتمىدى. ئۇ شەماخۇن ئېتىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا سۇ قويۇپ، ئەمدى ياساشقا كىرىشكەن خامانىنى چىڭداپ تەييارلىغاندىن كېيىن، ئاياللار بىلەن ئات لوبوگرېيكىسىدا ئورۇلغان بۇغداينى تېرىپ يىغدى. بۇ ئانىغا بۇغداي ئەمەس، كۆز يېشى سىڭگەن كىرپىكلەر كەبى ئىدى، ئاشۇ بىر تۇپ قارىياغاچ ئوتتۇرىسىدىكى قەۋرە پەيدا بولغاندىن بېرى ئانا، مۇمكىن قەدەر، بۇ ئەتراپقا كەلمەسكە تىرىشاتتى، كەلسە ــ ئۆتكەن كۇن كۆز ئالدىغا كېلىپ، كۆڭلى بۇزۇلۇپ، يەنە ئىلگىرىكى يۇرەك ئاغرىغى كۇچىيەتتى. ئەمدى مانا ئوغلى كەتكەندە، بۇ يەر پۇتۇنلەيلا ئۆزىگە قالدى. باشقا كەلسە باتۇر ئىكەن. پاتەمخان دەسلەپكى كۇنى سەل ئەيمەنسىمۇ، كېيىن ئۇگمنىشىپ كەتتى. ئۇنىڭغا مۇشۇ يەر ئۆزىنىڭ قايغۇ ـ مۇڭىغا ئورتاقتەك بىلىنەتتى. ئانا ئوغلىنىڭ كەتمىنىنى قولىغا تۇتۇپ، ئېتىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرسا، بىر خىل چىقىدىغان شامال خۇددى ئۇنىڭ قۇلىغىغا تونۇشلا بىر ئۇننى ئېيىكەلگەندەك بولىدۇ. تۆۋەن ساڭگىلىغان باشاقلار ئادەمنىڭ كۆڭلىنى مۇڭغا تولدۇرىدۇ. ئانا ئوغلىنىڭ ئۇننى ئاڭلاپ، بۇغداي بىلەن مۇڭداشقاندەك بولاتتى. بەزىدە بۇغدايلارغا قاراپ ئولتۇرۇپ ئۆزىچىلا بىر نەرسىلەرنى سۆزلەپ كېتەتتى.
ئۇ بۇ يەرگە كەلگەندە، يېزىدىكى تاماملىرنىڭ ئاھ ـ زارىدىن بىرئاز نېرى بولۇپ، كۆڭلى ئارام ئېلىپ قالغاندەك سېزەتتى ئۆزىنى. دەسلەپكى يىلى ئاياللار بىلەن ئوغلى ئۆستۇرگەن بۇغداينى ئورۇپ، كالا هارۋىسىدا خامانغا توشۇپ، تازىلىغچە ۋاقتىنىڭ قانداق ئۆتۇپ كەتكىنىنى بىلمىدى.

ــ ئەتىيازلىقتا شەماخۇن ئاشلىق تېرىغان ئېتىزنى بىرسىگە بېرىـ ۋېتىپ يۈرمە، ئۇ يەرگە ئوغلۇم كەلگىچە ئۆزەم ئاشلىق تېرىيمەن، ــ دەپ قىش ئايلىرىدا ئاشۇ ئۇچاستىكىنى ئۆزىگە بېكىتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى ئانا بىرىگادىردىن.

شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا بۇرھانبۇلاق يېزىسىنىڭ غەرپ تەرىپىدىكى ئۆسەك دەريا‌سىنى ياقلاپ كەتكەن يالغۇز ئاياق يول ئېپىباراتتى. بۇ يولنى دەسلەپتە شەماخۇن سالغان. ئاندىن كېيىن پاتەمخانمۇ قار ئېرىپ، ئەتىياز كېلىشى بىلەنلا، ئاشۇ يولدا مېڭىپ يۈردى. ھەر كۈنى تاڭنىڭ كەينى قىزىرىشقا باشلىغاندا، ئورنىدىن تۇرۇپ، كالىسىنى ساغاتتى‌ـ‌دە، ئۆينى ئاندا‌ـ‌مۇندا بېشىقتۇرۇپ، يېزىدىن چىقىپ كېتەتتى، پەقەت غول ئېرىقتىن ئۆتكەنىدىن كېيىنلا، كۈن ساغۇچ نۇرىنى دەسلەپ ئاشۇ شەماخۇننىڭ ئېتىزىدىكى بىر تۈپ قارىياغاچقا، ئاندىن كەڭ ئېتىزلىققا چېچىپ، دالانى يورۇتۇشقا باشلايدۇ، ئانا شۇ غول ئېرىقنى ياقلاپ مېڭىپ يۈرۈپ يىللارنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى بىلمەي قېپتۇ.

ئۇ مۇشۇ ئېتىزلىقتا ئىشلەپ يۈرۈپ ئوغلىدىن تەشۋىش قىلسىمۇ، لېكىن ئۆلۈپ كېتىدىغۇ دەپ ھەرگىز ئويلىمىغان، ئۇ: "بەربىر ئوغلۇم قايتىپ كەلگەندە ئۆزىنىڭ ئېتىزىنى ئۆتكۈزۈۋالىدىغۇ"، دەپ ئىشەنچلىك يۈرەتتى. ئەمما ئۇمىدى ئۇنى ئالدىغان ئىكەن...

بىر ھەپتە ياققان يامغۇر جۈمە كۈنى توختىدى. ئاخشام يوتقان-كۆپىسىنى كاڭنىك بوغۇزىدىكى توقۇمىنىڭ ئورنىدەك قۇرۇق يەرگە سالغان پاتەمخان ئۇستۇمدىن يامغۇر ئۆتۈپ كېتەرمىكىن دەپ ياتقاچقىمۇ، كېچىچە تۈزۈك ئۇخلىيالماستىن، پەقەت تاڭغا يېقىن كۆز ئىلغان ئىدى، تاشتەك قېتىپ ئۇخلاپلا كېتىپتۇ. كىگىزنى قايرىپ، قاتار قويۇۋەتكەن قاچىلارغا تاڭ ئاتقىچە يامغۇر سۈيى تولۇپتۇ، ئەمما تەلىيىگە يارىشا، تۈنۈگۈن ئوچاق ئالدىغا ئېتىكىرىپ قويغان بىر قۇچاق قورىيى ئەكچىپ قالغان ئىكەن.

بۈگۈنمۇ ئۇ بېلىنى يەل چىرماپ، ئورنىدىن ئارانلا تۇردى. باشقىلارغا ئوخشاش ئالدىدا كېلىنى خىزمەت قىلىپ يۈرگەن بولسىغۇ، تەكىدىن باش كۆتەرمەي يېتىۋېرەتتى. پاتەمخان موما "كۈن چىقىچە ئۇخلىغان ئادەم قېنىغا چىلىنىپ ياتقان بىلەن تەڭ"، دېگەن ھېكمەتكە ئىشىنەتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئۆزى بۆرىدە بىر قېتىم كۈن ئۇيۇقتىن كۆتىرىلگىچە ئورنىدا ياتقان بەندە ئەمەس، بۈگۈن زەي تارتىپ كەتكەن ئۆيدە يېتىپ، تېخى خېمىرەڭ ئېزىلىپ كەتسىمۇ ئورنىدىن تېز تۇردى. بىر پەس بېشى قېيىپ، ئۆگە-ئۆگىسى بوشاپ، خېلى ۋاقىتقىچە تالاغا چىقالمای، سۇپىدا ئولتۇردى. تاڭ ئاتقىچە ھەر نەرسىنى بىر ئويلاپ چىققاچقا، بېشى قاپاقتەك بولۇپ كېتىپتۇ. بىر

تۇرۇپ ئادەمنىڭ خىيالىدا يوق نەرسىنى ئەسكە سالغاندەك سالامەتلىك خانىنىڭ ئوغلى غۇلامغا رەنجىيدۇ. ئاشۇ بالا كىرمىگەن بولسا، مۇنداق چىلىك ئوي-خىيالغا بېرىلىپ، ھالسىراپ كەتمەيتتى. باشتا شۇنچە كۈندىن بېرى توختىماي ياققان يامغۇرنى تىللاشقا باشلىغان مومای ئەمدى غۇلامغا كايىماقتا. ئۇ مۇنۇ يامغۇرغا ئوخشاش گەپنى ياغدۇرۇۋېتىپ چىقىپ كەتتى، ئەمدى پاتەمخان بولسا، ئۇنىڭ كەينىدىن روھىي ئازابقا چۆكمەكتە، گەپ دىگەننى شامالدا ئۇچۇرغاندەك، كەلسە-كەلمەس ۋاقىتتا ئېغىزدىن چىقىرىۋەتسە، ئادەمنىڭ قىرىق يىللىق ئاغرىنىنى قوزغىۋېتىدىغان ئوخشايدۇ.

مومای ئىلگىرى مۇنچىلىك مىسكىن بولۇپ كەتمەيتتى، لېكىن بۇگۈن نىمىشقىمۇ كۆڭلى بۆلەكچە بۇزۇلدى. ئۇ ھەر كۈنكى ئادىتى بويىچە ئالدى بىلەن كاتەكنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، توخۇلارنى چىقىرىپ، دان چېچىشقا ئالدىرىمىدى، تالاغا چىقىسا، تۇنۈگۈن مومايغا بۇنىڭدىن كېيىن ئۆمۈر-باقى ئېچىلمايدىغاندەك سېزىلگەن ئاسمان ئېچىلىپ كېتىپتۇ. تاغ تىزمىلىرى كەينىگە مۆكۈپ ئولگۈرمىگەن پارچە بۇلۇتلار ئاستا ئۈزۈلۈپ، غەرپكە كېتىپ باراتتى. دەل-دەرەخلەر خۇددى بىرسى يۇيۇپ قويغاندەك پاكىز. كېچىچە ئۆگزىدىن تامچا ئېقىپ، زەي پۇراپ كەتكەن ئۆينىڭ نەم ھاۋاسىدا دەم ئېلىپ، دېمى قىسىلغان ئانا يامغۇردىن كېيىنكى ساپ ھاۋاغا چىقاندا، سەگەپ قالغاندەك سەزدى ئۆزىنى.

يامغۇردىن كېيىن، مومانىڭ ھېچ نەرسىگە خوشتى يوق. ئەتراپقا، خۇددى بىرەرۋا ئادەمگە ئوخشاش قاراپ قويىدۇ، ئېغىل تەرەپتىن تاكا ئاتقىچە چىلىدە يېتىپ، بىر يېنى چۆپ-چۆپ ھۆل بولۇپ كەتكەن ئالا سىيىر ياردەم سورىغاندەك مۆرىدى، ئۇنىڭ ئۇنى

ئاجايىپ ئىنچىكە چىقاتتى. ئىلگىرى ئورنىدىن تۇرغاندا، ئەڭ ئالدى بىلەن مال-ۋاران، توخۇ-تۇمانلىرىنى كۆزدىن كەچۈرىدىغان مومای، بۇ قېتىم دۇگدەرەپ كەتكەن كالىسىغىمۇ قارىغىسى يوق. ئۇ پاتقاقنى ئاستا بېسىپ، باغ تەرەپكە ماڭدى، ئەتىمالىم، ئىگىسىنى تۇيسا كېرەك، كاتەكتىكى توخۇلار قاقاقلاشتى. پاتەمخان مومای ئۇلارنىڭ ئۇنىنى ئاڭلىمىغان ئادەمدەك شۇ ماڭغان پېتى بېغىنى كېسىپ ئۆتۈپ، ئۆستەڭ تەرەپكە كەتتى. ھەتتا ئۇ ئىتىگىگە ئورۇلۇپ، ئەركىلەپ كېلىۋاتقان ئىتىنىمۇ بايقىمىغاندەك باراتتى.

مومای يۇزىنى يۇيۇپ، بىسمىللا دەپ بىر ئوچۇم سوغاق سۇ ئىچكەندىن كېيىنلا، مەيدىسى بوشاپ، ئىچى يورۇغاندەك ھىس قىلدى.

ئۆستەڭدىن قايتىپ ھويلىغا كىرگەن مومايىنى قاتتىق سېگنال بېرىپ، قورانىڭ قېشىدا توختىغان قىزىل ماشىنا چۆچۈتۈۋەتتى.

— قانداق ئەھۋالىڭ، مومۇ؟ — پاتەمخان نېمە دېيىشىنى بىلمەي ھودۇقۇپ قالدى-دە، پەقەت ماشىنا ئىچىدە كولخوزدا باش بوغالتىر بولۇپ ئىشلەيدىغان ۋېلاخۇن ئولتۇرغانلىغىنى كۆرگەندە، چوڭقۇر نەپەس ئالدى.

— ھە، سەنمىدىڭ؟ ياخشىغۇ، تاڭ ئاتماي نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟

— ئاپام جۈمەدە مومايلارنى چايىغا چاقىرغان ئىكەن، سېنىمۇ چۈشكە يېقىن كېلىپ ئولتۇرۇپ كەتسۇن دەيدۇ. — باشقا ۋاقىت بولسا، پاتەمخان يىگىتنى ئوچۇق چىراي قارشى ئالار ئىدى، ئەمما بۇ قېتىم تۇزۇكرەكمۇ سالاملاشمىدى.

— ئۆزەم ئاغرىپ يۈرىمەن، تاۋىم يوق. ئاپاڭغا ئېيىت، بارالمايمەن.

ۋېلاخۇنمۇ كۆپ تۇرمىدى. مومايىنىڭ سۆزى پۈتە-پۈتمەستىنلا ماشىنىنى ئوت ئالدۇردى-دە، كوچىغا پاتقاق چاچرىتىپ، قانداق

ئىشتىك كەلگەن بولسا، شۇنداق مېڭىپ كەتتى. مومايىنىڭ يۈرىگى سانچىپ ئاغرىشقا باشلىدى.

يامغۇر هەممە نەرسىنى يوق قىلىۋەتكەندەك هويلا بۆلەكچە جىمجىت. ئۆي ئىچىنى سەرەمجان قىلىپ، كالىسىنى پادىغا قوشۇۋەتكەن پاتەمخان، شۆاق سۈپۈرگىسىنى ئېلىپ سەل ئەكچىپ قالغان هويلىسىنى سۈپۈرۈشكە كىرىشتى. كەڭ هويلىنى مۈكچەرەپ ئولتۇرۇپ سۈپۈرۈپ چىقماقنىڭ تەسلىگى.

ئوغلۇم هويلىنى سىمانچە كەڭ ياسۈندىكىن، "ئوت-چۆپ ئېپكەلمەك، هارۋا ئايلىنالمايدۇ، توي قىلساقمۇ، كەڭ تاشا بولغىنى ياخشى" دەپ كېتىۋىدى، لېكىن ئۆزىگە ئولتۇرۇشقا نىسپ بولمىغان ئىكەن.

ئۆز زامانىسىدا يېزىدا بۇنىڭدىن ياخشى ئۆي يوق ئىدى. ئەمدى ئۇ پاتەمخان بىلەن تەڭ مۈكچەرەپ ئۇستى قەلەي بىلەن يېپىلغان ئۆيلەرنىڭ ئارىسىدا تەنها قالدى. لېكىن شۇنداقتىمۇ مومايغا بۇنىڭدەك ئىللىق ئۆي يوقتەك سېزىلەتتى. ئىلگىرى هېچكىمنىڭ تىرىكچىلىگى بىلەن ئىشى يوق مومای پەقەت بىر جۈمە ياققان يامغۇردىن كېيىن، خوشنىلىرىنىڭ داڭدارىغان شەپرىلىق ئۆيلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تاملىرى ئويۇلۇپ ئۆگزىدىن تامچا ئېقىۋاتقان ئۆيىنى كۆرگەندە، يەنە كۆڭلى بىر تۇرلۇك بولۇپ قالىدۇ. بايا مومايىنىڭ ئۆيىنى تەڭىتمىگەندەك ماشىنىدىن چۈشمەيلا چاپقا ئېيتقان رابىگۈلنىڭ ئوغلىنى ئېسىگە ئالدى. "بەزىلەر تىرىكچىلىگى ئوڭۇشلۇپ، ئىشى ئوڭغا تارتىپ قالسا، ئەس-هۇشىنى بىلمەي، تاراقلاپ كېتىدىكەن..." دەپ ئويلىدى پاتەمخان. ئۇ ئىشىك تۈۋىگە كەلگەن ۋېلاخۇنىڭ هەتتا ماشىنىسىدىن چۈشۈپ، ئەهۋال سورىشىقا ئېرىنگىنىنى كۆز

ئالدىغا كەلتۈرگەنده، ئىختىيارسىز هالدا، ئاۋۇ كۈنى ئۆيگه كىرىپ، كۆپ سۆزلىگەن غۇلامنى يەنه ئەسلىدى. ۋېلاخۇن هەتتا ئاشۇ كىچىك بالىچىلىكىمۇ بولمىدى. يامغۇردا قانداق قىلىۋاتقىنىدەك، ئاغزىنىڭ بىر قات تېرىسى سويۇلۇپ قالغاندەك ئىدى، سالامەتلىك ئۈرۈقچىدەك بالىسى "كۆمگه قوناقنى تېرىپ بولغاندىن كېيىن، ئۆيىگىنى شەھەرلاپ بېرىمەن"، دەپ كۆڭلىنى خوش قىلغاندا، ئۇرۇش يىللىرىنىڭ قىيىنچىلىق كۈنلىرى ئالقاندا پەپىلەپ ئۆستۈر-گەن ۋېلاخۇننىڭ هەتتا تۈزۈك هال-ئەهۋال سورىمايلا كەتكىنىگه خاپا بولاتتى مومای.

"ۋېلاخۇنغا تاۋۇم يوق، بارالمايمەن دەپ ياخشى قىلغان ئىكەن-مەن. ئۇلار ئۆزلىرىچه پاتەمخان چاقىرغان يەرگه بېرىۋېرىدۇ دەپ ئويلايدىغان ئوخشايدۇ، هازىر ئايالىلارنى چايغا چاقىرسلا بېرىۋەرمەيدۇ. ئۇلار مۇ هال تارتىپ، ئادىمگه قاراپ كېلىدىغان قىلىق چىقىرىۋالدى...توقچىلىق زامانىدا...مېنىڭ بالا-چاقام يوق بولغىنى بىلەن باشقىلاردىن نەرسم كەم؟" دەيتتى مومای. ئەمما ئۇ بوغالتىردىن خاپا بولغىنى بىلەن يۈرتتىن بەك رازى. بىر ياخشىسى — هەرقانداق ئايال تۆت ئادەمگه بىر چىنه چاي قۇيسا، پاتەمخانىنى ئايرىمايدۇ. مومای تاك ئاتماي بالىسىنى ئەۋەتكەن رابىگۈلدىن خاپا ئەمەس. پەقەت ۋېلاخۇننىڭ ماشىنىسىدىن بېشىنى چىقىرىپ ئارانلا سالاملاشقىنىنى ئەسلىسه، ئۇلارنىڭ بوسۇغىسىنى باسقۇسى يوق. رابىگۈلمۇ ئوغلى كولخوزدا باش بوغالتىر بولۇپ ئىشلىگەندىن بېرى ئىككى كۈننىڭ بىرىدىلا خوتۇنلارنى چاقىرىدىغان بولۇۋالدى. ئەسلىدە، هازىر زامان تېچ، قوساق توق، بەس-بەس دۇنيا ئوخشايدۇ. بولمىسا بىر زامانلاردا رابىگۈل نىمىلەرنى كۆرمىگەن...

ـــ پاھ-پاھ، بۇ قېتىم يامغۇر ئالامەت ئۇزاق ياغدى-دە. سىلەرنىڭ ئۆيىنى رەسۋالا قىلۋەتكىنى بىلەن بىزنىڭ شىپىرلىق ئۆيلەرگۇ ھىچ نەرسە بولمىدى. مۇشۇنداق يامغۇر-يېشىندىغۇ شىپىرلىق ئۆيي دېگىنىڭىز بىيىش ئىكەن، ھىر جۈمە ياققان يامغۇر بىزگە بىر كۈنچە بىلىنمىدا...

پاتەمخانىنىڭ ئەزەلدىنلا مۇشۇ ئۇنىنى ئاڭلىغاندا يۈرىگى جىغىلداپ، نىمىشقىدۇ، تېنىنى تىترەك باساتتى. ئۇ خۇددى جان ئالدىغان "جەبرائىلنىڭ" ئۇنىدەك ئاڭلىنىدۇ مومايغا. ئەكۆەر بوۋاينىڭ، خۇددى كېكىرتىگىنى كەتمەن بىلەن چېپىپ ئاچقاندەك، بەكمۇ غورۇڭلاپ چىقىدىغان ئۇنى مانا يېرىم ئەسىردىن بېرى ئۇنى چۆچۈتۈپ كەلمەكتە. بىراق ئۇنىڭدىن گۇمان قىلسىمۇ، شۇنچە يىل كولىخوزدا ئىشلەپ، ئابروي-ئاتاقىغا ئىگە بولغان ئادەمنى قارىلاپ ئاۋۇ يىلى يولدىشىنىڭ پۇت-قولىنى باغلاپ ئۆلتۈرمەكچى بولغان باندىتلارنىڭ ئارىسىدا مۇشۇ ئادەمنى بار دېيىشكە تىلى بارمايدۇ؛ كولخوزنىڭ باش بوغالتىرى ۋېلاخۇنىنى كۈيوغۇل قىلىپ، رەئىس بىلەن ئاپاق-چاپاق ياشاۋاتقان ئەكۆەر بوۋايغا بۇ مومانىڭ تۇرماق كولخوزدىكى مەن-مەن دېگەن ئاكتىپنىڭ چامىسى كەلمەس. بۇ ھەقتە پاراڭ قىلسا، ئۇلار مومايىنى يەپلا قويار. بۈگۈنمۇ پاتەمخان ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، قولىدىكى سۈپۈرگىسى چۈشۈپ كەتتى، ئىنچىكە، ئۇزۇن مويلاۋلىرىنى يۇقۇرى قايرىغان، ئىگىز بويلۇق ئەكۆەر بوۋاي دائىم قولىدا تۇتۇپ يۈرىدىغان ھاسا تايىنىپ، كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇراتتى. نەچچە كۈندىن بېرى يامغۇردا تالاغا چىقماي ئىچى پۇشقان بوۋاي، ئەتىگەندە پاراڭ سالىدىغان ئادەم تاپالماي، زېرىكىپ قالسا كېرەك. ئۇ مومايىنىڭ ئۆيىگە قاراپ تۇرۇپ ئىچى

ئاغرىغاندەك:

— ئۆيىنى شەھەرلىتىۋالمىسىڭىز بولماپتۇ، پاتەم، بىر كۈنى يەنە سىزنى تام بېسىۋېلىپ يۈرمەسۇن، — دېدى.

مومای ئەكۆەر بوۋاينىڭ كۆپ سۆزلىمەي چاپسانراق كېتىپ قېلىشىنى تىلەپ تۇراتتى. ئادەم قېرىغانسېرى بەك سۆزمەن بولۇپ كېتەمدۇ ياكى ئۆزى دېمەتلىكلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۆلۈپ پەقەت كۈننىڭ كۆزى بولۇپ ئەكۆەر بوۋاي قالغانلىقىتىنمىكىن، ئۇ خۇددى زامانداشلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئېيتالمىغان سۆزلىرىنى ئېيتىۋالاي دېگەندەك، ھەددىدىن تاشقىرى كۆپ پاراڭ قىلىدىغان بوۋاينىڭ سۆزىنى ئۇنىڭ كەينىدىن كەلگەن ئايالى جەنىمەت بۇۋۇدىنىڭ خۇش خۇي ئۈنى بۆلۈۋەتتى.

— بۇ يەردە تۇرۇپ قېپتىلىغۇ...

— ھە، قارىمامسەن، پاتەمخانغا ئۇۋال بوپتۇ.

ئىگىز بويلۇق سېمىز كەلگەن ئاق يۈزلۈك ئايال يوغان قارا كەشمىر ياغلىغىنى تۈزەپ قويۇپ، مومايىنىڭ ئۆيىمگە تەڭستىمىگەندەك قاراۋېتىپ پاتەمخاننى كۆرۈپ قالدى.

— ۋىيەي، پاتەمخىنده، ئۆيلەر ئۆرۈلۈپ كېتەيلا دەپ قېپتۇ. يامغۇر-يېشىندا قېينالغىچە ئىشەك-تۆڭلۈكنى ئېتىۋېتىپلا، بىزنىڭكىگە كەتسىڭىز بولغان، مۇشۇنداقمۇ ئۆيدە ياشغان بارمۇ؟

ئۇنىڭسىزمۇ كۆڭلى بۇزۇلۇپ تۇرغان مومايغا دۇتارچى جەننەت بۇۋىنىڭ سۆزى خۇددى ئاغرىۋاتقان جاراھەتكە تۇز سەپكەندەك تەسىر قىلدى.

مومای "ئۆزەمنىڭ دەردى يېتىپ ئېشىۋاتقاندا ئۇلارنىڭ گېپىنى تىڭشاپ، دەردىمگە دەرت قوشۇۋالماي" دېدىمۇ، ئىككىسىنىڭ قېشىدا

كۆپ تۇرماي، يەرگە چۈشۈپ كەتكەن سۇپۇرگىسىنى ئېلىپ، باغ تەرەپكە ماڭدى. نىمىشقىدۇ، ئۇنىڭ مۇشۇ تاپتا ئادەملەرگە كۆرۈنگۈسى يوق. كۆرۈنسىمۇ خۇددى بىر بىرى بىلەن مەسلىھەتلىشۋالغاندەك، ئۇلارنىڭ ئېيتقىنىغا بايقى بىر سۆز — ھەممىسلا مومايغا ئىچى ئاغرىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياسىغاندەك قىلدۇ. مۇنۇ بەك سەمرىپ كەتكەن دۇتارچى جەننەت بۇۋىگە ئوخشاشلا ئاغزىدا ئىچى ئاغرىغاندەك قىلغان بىلەن كۆڭلىدە مومانىنى تەڭسىتمەيدىغانلىغىنى ئۇ ياخشى بىلەتتى.

كۇن ئىسسىپ، يەر-جاھان ئەكچىشى بىلەن ئۆسەك دەريا سىدىكى تاللار بىخ چىقىرىپ، بۇ ئەتراپ تېخىمۇ گۈزەل رەڭگە كىرىشكە باشلىغان. بۇ يىل قىشتا شۇنچە قېلىن ياقان قار باھارنىڭ دەسلەپكى كۈنلىرى ۋادىنىڭ قۇمساڭغۇ توپىسىغا سىڭىپ ئۇلگۈرگەن ئاق يېغىن توختىشىغا پارقىراپ چىققان كۇن تەسىرىدە ئۆسەك دەرياسىنىڭ بويىدا بىردىن باش كۆتىرىپ ئۆسۈپ چىققان گىيالار بىلەن دەرەخلەرنىڭ خۇش پۇراقلىرى دىماقنى يارىدۇ. باھارنىڭ بۇ پەيتىدە ئاشۇ گۈل-گىيا، دەل-دەرەخلەر بىلەن تەڭلا مۇھەببىتى ئويغانغان ياشلار سۆيگىنىنى مۇشۇ يەردىن تاپىدىغاندەك، ئۆزلىرىنى شۇ تەرەپكە پەرۋانىغا ئوخشاش ئاتاتتى. ئۆسەك مۇنداق باھاردا بەزى ياشلارغا پۇتمەس-تۇگمەس بەخت ھەدىيە قىلىدىغان.

ئاشىق-مەشۇقلارنى يامان كۆز، ئۇزۇن تىللاردىن يوشۇرىدىغانمۇ مۇشۇ ئۆسەك.

— ھىلىمۇ ئۆسەكنىڭ بارلىغى، بولمىسا بىزگە ئوخشاش ياشلار سۆيگىنى بىلەن سەيلە قىلىش ئۇچۇن نەگىمۇ باراتتىكىن. كىچىككىنە يېزىمىزدا بىر چامدام ساڭمۇ ئادەملەر ئالقاندا كۆرگەندەك كۆرۈپ تۇرىدۇ، — دىدى غۇلامنىڭ قولىنى تۇتۇپ كېلىۋاتقان زىياپەت، — بۇ دۇنيادىن سېنىڭ بىلەن مۇشۇنداق قول تۇتۇشۇپ

ئۆتسەم ئارمىنىم يوقتى.

— مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن، زىياپەت. كۈزگىچە چىدايلۇق. ئاندىن ئىككىيلەن ھېچكىمدىن يوشۇرماي، يېزىمىزنىڭ چوڭ كوچىسىدا قول تۇتۇشماق تۈگۈل، قۇچاقلىشىپ ماڭمىز. ئاپامغا قويۇپ بەرسەمغۇ سىلەرنىڭ ئۆيگە بۈگۈنلا ئەلچى كىرگۈزۈپ، ئەتە ئىككىيلەننىڭ بېشىنى قوشۇپ قويغۇسى بار.

— ئۆيلۈك بولۇشقا ئالدىرىمايلۇقلا، غۇلام. ئۇزاق يۈرۈپ، قانچە كەچ ئۆيلەنسە، بىر بىرىگە مۇھەببەتمۇ شۇنچە مەھكەم بولىدۇ دەيدىغۇ.

— ئاپامنىڭ نەۋرە كۆرگۈسى كېلىپ كەتتى... — زىياپەت ماموققا ئوخشاش يۇمشاق ئالقىنى بىلەن سۆزلەۋاتقان غۇلامنىڭ ئاغزىنى يېپىۋالدى.

— بۇرۇن بەك تەرتىپلىك ئىدىڭ، ئاخىرقى ۋاقىتلاردا ئەپسانە سۆزلەرنى كۆپ ئېيتىدىغان بولۇپ كەتتىڭغۇ...

— باھار تەسىر قىلىۋاتىدۇ...

غۇلام بويى ئۆزى بىلەن تەڭ قىزنىڭ ئىنچىكە بىلىدىن تۇتۇپ، ئۇنىڭ مەڭزىگە سۆيدى. بايانىن ئېچىلىپ، پاراڭ قىلىۋاتقان قىزنىڭ مەڭزى خۇددى قۇياش ئۆسەكتىكى تاللار كەينىگە مۆكۈپ ئۇۋىسىغا ئولتۇرغاندا قىزارغان ئۇپۇققا ئوخشاش قىزاردى. زىياپەتنىڭ خۇش چاخچاق سۆزلىرى بىردىن بېسىلىپ، ئىككى ياش دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن ئادەمگە ئوخشاش مېڭمشتى.

— ھاياتىتىن مۇشۇنداقلا ئۆتۈپ كەتسەم، رازى ئىدىم، زىياپەت. ئەمدى ئىككىيلەن بىر ئۆمۈر ئايرىلمايمىز.

— تارىختا ياش چاغلىرىدا بىر بىرىنى بەك ياخشى كۆرگەنلەر-

نىڭ تەقدىرى پاجىئەلىك ئاياقلاشقان ئىكەن. ماڭمۇ ئىككىيلەنىنىڭ ئالدىدا قانداقتۇر بىر خەتەرلىك كۈن تۇرغاندەكلا سېزىلىدۇ. ئاۋۇ چاغدا بىر ھەپتە كۈن كۆرۈنمەي، ئاق يېغىن ياققاندا، مەن پەقەت مۇشۇ ھەقتە ئويلىدىم. ئۆزەم ئاشۇ يامغۇرغا ئوخشاش تۇگىمەس خىيالغا چۆمۈپ قالىمەنغۇ دەيمەن. شۇڭلاشقا ھاۋا ئېچىلىشىغا سېنىڭ بىلەن ئۆسەك تەرەپكە كېتىشكە ئالدىرىدىم. بىلەمسەن غۇلام، مۇشۇ قېتىمقى ئاق يېغىن ماڭا يېزىمىزغا قانداقتۇر يېڭى نەپ، يېڭى ھايات ئېلىپ كەلگەندەك سېزىلدى. ئادەملەر بىر ھەپتە ئۆيلىرىدە يامغۇرغا قاراپ ئولتۇرۇپ، ئۆتكەن كۈنلىرىنى ئوي تارازىسىدىن ئۆتكۈزۈپ، يېڭى ئىشلارنى باشلاشنى نىيەت قىلىۋاتقىنىغۇ دەيمەن. باھاردا ياققان ئاق يېغىن — ياخشىلىقنىڭ نىشانى. بۇ يامغۇر پەقەت يەر-زېمىنلا كۆكەرتىپ قويماستىن، ئادەملەرنىڭ قەلبىنىمۇ كۆكەرتىپ، پارلاق ھاياتقا باشلايدىغاندەك تۇيۇلدۇ ماڭا. — زىيا پەتنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا غۇلاممۇ ھاياجانلىنىپ كەتتى.

— بىزنىڭ سىنىپداشلار ئىككىمىزنى ئەڭ بەختلىك ئادەملەر دەيىشىدۇ. دېمىسىمۇ، مانا مەكتەپنى تاماملىغىنىمىزغا خېلى يىل بولۇپ قېپتۇ. شۇ يىلى ئونىنچى سىنىپنى تاماملىغان شۇنچە ئوقۇغۇچىدىن ھېچقايسىسى بىر بىرى بىلەن مۇھەببەت باغلىمىغان ئىكەن. يىگىتلەر "ئۆز مەزگىلىدە يېنىمىزدىكى قىزلارغا ئەھمىيەت بەرمەپ تىمىز. بىزگە قارىغاندا ئىككىلار ئەقىللىق ئىكەنسىلەر" دەيىشىدۇ. توي قىلغاندا سىنىپداشلارنىڭ بارلىغىنى نەدىن بولسىمۇ تېپىپ چاقىرىمەن...

— ئالدى بىلەن شۇ كۈنلەرگە يېتەيلى، غۇلام.

— يەتمەيدىغان نېمىسى بار، ھەممىسى ئىككىيلەنگە باغلىق

ئەمەسمۇ. ھەربى خىزمەتنى ئۆتەپ قايتقىچە ئايرىلىپ يۇرگىنىمىزمۇ يېتەر.

ــ بىزنىڭ زامانىمىزدىمۇ ئاشىق ـ مەشۇقلارنى ئايرىۋېتىدىغان قارتازلار يوققۇ دەمسەن...

ــ ئۇندىق زامانلار كەتكەن. ھازىر ھەركىم ئۆز سۆيگىنىگە قوشۇلىدۇ.

ــ مەن بوغالتىرىيىدىن باشقا ئىشقا يۆتكىلىپ كېتەي دەيمەن. ۋېلاخۇنكام مېنى بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى ئوتقا ئېپىبېرىپ تىقىشى مۇمكىن...ئۇلارنىڭ قىلىۋاتقان بەزىبىر ئىشلىرىنى ئويلىسام، كېچىلىرى چۆچۈپ كېتىمەن...

بوغالتىر ۋېلاخۇننىڭ ئىسمى ئاتالغاندا غۇلامنىڭ بايىقى پەرىشان ئويلىرى، خۇددى پارچىلانغان بۇلۇتقا ئوخشاش، بىنچىت بولۇپ، قەلبىدە زىيادە ئاشۇ ئادەمدىن قىزغىنىش سېزىمى ئويغىنىشقا باشلىدى. سەۋەۋى "قىزىل تۇغ" كولخوزىدا باش بوغالتىر بولۇپ ئىشلەۋاتقان ۋېلاخۇننىڭ ئەسكى مىجەزى توغرىلىق غۇلام كولخوز-چىلاردىن بىرنەچچە قېتىم ئاڭلىغان.

ــ ئۇنداق بولسا، بوغالتىرنىڭ قىلمىش ـ ئەتمىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى كولخوز رەئىسى باراتوۋغا ئېيتىش كېرەك...

ــ ھەي، سەنمۇ ھېچ نەرسە كۆرمىگەن بالا ئىكەنسەنغۇ...قارغا قارغىنىڭ كۆزىنى چوقۇيدىغۇ دەمسەن، باراتوۋغا ئېيتىتىڭ نىمە، ۋېلاخۇنكامغا ئېيتتىڭ نىمە، بەربىرلا. ھەممىسىنىڭ تۇغۇچى بىر يەردە، سەن ھەربى سەپتىن يېڭىدىن كېلىپ ئىشلەۋاتقاچقا، بەزى كولخوز باشچىلىرىنىڭ قۇۋۇلۇق ـ شۇملۇقلىرىنى ياخشى بىلمەيسەن. بۇلار ئەمدى پەقەت مېنىڭ ئورنۇمغىلا يا رەئىسىنىڭ، يا ۋېلاخۇنكام

بىلەن ئەكۆەر بوۋاينىڭ يېقىنلىرىنىڭ بىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇۋالسا، ئۇ چاغدا قازانمۇ ماي، چۆمۈچمۇ ماي بولاتتى. كۆپ ۋاقىتتا كولخوز كاسسىسىدىن يالغان ھۆججەتلەرنى تۈزۈپ ئاقچا ئالايلى دېسە، مېنى ئېيتىپ قويامدىكىن دەپ ئېھتىيات قىلىدۇ.

— بۇ ھەقتە نېمىشقا رايونغا خەۋەر قىلمايسىلەر. زادى "قىزىل توغ" كولخوزىغا باراتوۋدىن باشقا رەئىس تەيىنلىمەمدىكەن.

— ھەممە گەپ شۇنىڭدىغۇ، ھازىر بەزى ئادەملەر سايلىنىپ قالسىلا رايونمۇ-رايون، ئوبلاستمۇ-ئوبلاست مېڭىپ، ئۆزلىرىگە يار-يۆلەك بولىدىغان تونۇش-بىلىش، ئاغىنە-ئۆڭگە يىغىدىغان ئادەت چىقاردىغۇ. يازدا كولخوزنىڭ قوغۇن-تاۋۇزى، قىشتا سوقۇمى شۇلارغا كېتىدۇ. باشلىق دېگەن بىر ئورۇندا كۆپرەك ئولتۇرۇپ قالسا، ئۆپچۆرىسىگە ئۆزىنىڭ ئۇرۇق-تۇققان، ئاغىنە-ئۆڭگىلىرىنى توپلاشقا باشلايدۇ.

ئىگىلىك ئىشلىرىغا دېگەندەك ئارىلىشىپ ئۇلگۈرمىگەن غۇلامغا كولخوزدا كاسسىر بولۇپ ئىشلەيدىغان زىياپەتنىڭ ئېيتقان سۆزلىرى بۆلەكچىلا تەسىر قىلدى. ئۇنىڭغا ئىلگىرى ئانچە ئەھمىيەت بەرمەي يۈرگەن ئىكەن. كۆپ يىلدىن بېرى بۇ كولخوزنى باشقۇرۇپ كېلىۋاتقان رەئىسنى ھەممىنى بىلىدىغان ئادەم دەپ ھىساپلايتتى. بەلكى زىياپەتنىڭ ئېيتقۇاتقانلىرى يالغانمۇ؟ رەئىسنىڭ نېمە قىلىپ ئىگىلىكنى قانداق باشقۇرۇۋاتقىنىنى ئۇ قىز نەدىن بىلسۇن.

— بۇنىڭ ھەممىسىنى سىزگە كىم ئېيتتى؟

— كىم ئېيتاتتى. كولخوزدا كاسسىر بولۇپ ئىشلىسەڭ سەنمۇ كۆرىسەن. مانا تۇنۇگۈنلا ئەكىۋەر ئاكام ئۆيۈم بۇزۇلۇپ كەتتى، جۆندىتىمەن دەپ، كاسسىدىن بەش يۈز سوم ئالدى. پېنسىيە ئېلىپ

ۋاتقان ئادەم ئۇنى قايتۇرۇپ تۆلەيدىغۇ دەمسەن. بولمىسا ئۇنىڭ ئۆيىنى، ياسىغۇدەك ئاقچىسى يوقتىمۇ. يىلىغا ئىككى-ئۈچ سېير ساتىدۇ. ئەكۆەر ئاكامنىڭ كالىسى تۇغسلا بولدى، ئۈچ-تۆت ئاينىڭ ئىچىدىلا، كولخوز ماللىرىغا تېگىشىپ يۈرۈپ، موزايىنى سىيرغا ئايلاندۇرۇۋالىدۇ...رەئىسنىڭ قولتۇغىغا كىرىۋېلىپ، كۆيوغلىنىمۇ ياخشى يولدىن چىقارغان مۇشۇ ئادەم ئىكەن...ئەيتاۋۇر، خۇددى كولخوزنى ئاشۇ بوۋاي باشقۇرۇۋاتقاندەك، ئەتىدىن-كەچكىچە ئىدارىنىڭ قېشىدىن كەتمەيدۇ. رەئىسكە سۆز توشۇپ، ئۇنىڭغا بەزى ياخشى ئادەملەرنى يامان كۆرسىتىپ يۈرگەنمۇ ئەكۆەر ئاكام. بولمىسا كولخوزچىلار: "رەئىس ئىلگىرى مۇنچىلىكلا يامان ئادەم ئەمەس ئىدى" دېيىشىدۇ.

غۇلامغا بۇ سۆزلەر باش-ئۇچى يوق تېپىشماقتەك سېزىلدى. زىياپەت بىلەن دەسلەپ ئۇچراشقاندا يىگىت قەلبىنى ئىگىلىگەن تاتلىق هىس-تۇيغۇ يوقاپ بۆلەكچە بىر تەشۋىش باشلاندى. ئەمدى ئۇ ئۆتكەن قېتىمقى، كومسومول ياشلار يىغىندا ئۇلۇغ ۋەتەن ئۈرۈشىدا قۇربان بولغان ئاشۇ يىگىت ئۇچۇن ئىشلەش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويغاندا، كولخوز رەئىسىنىڭ ئانچىلا قوللىمىغانلىغىنى ئەسكە ئالدى. ئەمما ئۇ قېتىم كولخوز پارتىيە كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى نۇرلان ماناپوۋ غۇلامنىڭ تەشەببۇسىغا بەك خوشال بولۇپ: "كولخوزدا ساڭا ئوخشاش يۈرىگىدە ئوتى بار ياشلاردىن يەنە، بىر-نەچچىسى چىقسا، كۆپ ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇراتتۇق!" دىگەن ئىدى. بۈگۈن پارتكوم سېكرېتارىنىڭ ئاشۇ سۆزلىرىنى يەنە بىر قېتىم ئەسلىدى.

— ماناپوۋنىڭ بىزنىڭ ئىگىلىككە كەلگىنىگە بارى-يوقى بىر يىل بولدى، ئەمما كولخوز رەئىسى بىلەن باش بوغالتىر ئۇنىڭدىن بەك

چۆچۈيـدۇ. ۋىلاخونكامـغۇ پارتورگ① بولمـسا كولـخوزنى پۈتـۈن يەۋنتىشكىمۇ تەييار.

زىياپەتنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلىغانـدا غۇلامـغا خـۇددى بۇلۇت قاپلىغان ئاسماندا پارقىراپ قۇياش كۆرۈنگەندەك بولدى.

---

① پارتورگ ــ پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى. ــ تەھرىرىدىن.

ئاپا، سەن پاتەمخىندەمىنىڭ ئوغلى شەماخۇننى بىلەمسەن؟ ئۇ ئۇرۇشتا ئالىپكساندر ماتروسوۋنىڭ قەھرىمانلىغىنى تەكرارلاپ، پىلە-موت ئېتىۋاتقان ئامبرازۇرنغا① مەيدىسىنى توتۇپ ئۆلۈپتىكەنغۇ؟

تامدىن تاراش چۈشكەندەك ئېيتىلغان بۇ سۆز سالامەتخانىنى مەڭدىتىپ قويدى. بۇ سۆزنى ئوغلى غۇلامغا بىرسى ئۇگىتىپ قويغان-دەكلا ئاڭلاندى ئانىغا. يېزىدىن جەڭگە كېتىپ قازا بولغانلار ئونلاپ سانىلاتتى. شۇلارنىڭ ئارىسىدىن شەماخۇننى تاللىۋالغىنى نىمىسى؟...ياكى بىرى ئوغلىغا ئۆتكەن كۈنلەر ھەققىدە سۆزلەپ بەرديمۇ؟... ئوغلى بۇ سۆزنى ئېيتقاندا سالامەتخان قازان بېشىدا ئاشنىڭ گۆشىنى قورۇۋاتاتتى. ئۇ كەپكۈرنى تۇتقان پېتىچە خېلى تۇرۇپ قالسا كېرەك، قازاندىكى گۆش كۆيۈپ، ئاچچىق بۇس كۆتە-رىلىشكە باشلىدى.

— ئۇ جەڭگە كەتكەندە، مەن قۇراملىق يىگىت ئىكەن، ئادەملەر ئۇنى كولخوز كومسومول تەشكىلاتىنىڭ سېكرېتارى ئىدى دەيدۇ.

— ھە، راست ئېيتىسەن، ئوغلۇم، كومسومول تەشكىلاتىنىڭ سېكرې-

---

① ئامبرازۇرا — ئىستېھكامنىڭ زەمبىرەك، پىلەموت ئاتىدىغان تۆشۈكى. — تەھرىرىدىن.

تاری، يېزىمىزدىكى سەنئەتكارلار ئۆمىكىنىڭ ياخشى دۇتارچىسى ئىدى.

— دۇتارچى دەمسەن؟

— ھە، دۇتارچى. ئۇ دۇتار چالاتتى، بىز ناخشا ئېيتاتتۇق. — سالامەتخان بۇ سۆزلەرنى ئېيتتى-دە، چوڭقۇر نەپەس ئالدى.

— ئۇنداقتا ياخشى تونۇيدىكەنسەن-دە.

ياخشى تونىتتىم، بالام. بىر يېزىدا بىللە ئۆسكەن ئادەملەر بىر بىرسىنى تونۇمامدىغان. شەماخۇن ھەققىدە سەن نەدىن ئۇقۇپ بىلدىڭ؟

— كولخوز كومسومول كومىتېتىدىن تەپسىلى سوراپ بىلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئاپىسى پاتەمخان مومای بىلەن سۆزلەشتىم.

— پاتەمخان!؟ — ئانىنىڭ دېمى ئېچىگە چۈشۈپ كەتكەندەك بىر پەس جىم بولۇپ قالدى. — ئۇ ساڭا ھەممىنى سۆزلەپ بەردىمۇ؟

نىمىنى سۆزلەپ بېرەتتى. پەقەت فۇرونتقا ماڭغىچە ئاشلىق ئۆسۈرگىنىنى ئېيتتى. مەن پاتەمخان مومانىڭ ئوغلى — شەماخۇنىڭ ئېتىزغا كۆممە قوناق تېرىيمەن.

— ...

— ئەتىدىن باشلاپ شەماخۇنىڭ ئېتىزىنى ئوسا قىلىشقا كىرىشمەن.

— بۇنى ياخشى قىپسەن، بالام. پاتەمخاندەم پېنسىيىگە چىققاندىن بېرى ئۇ ئېتىزدا ھەركىم ئاشلىق تېرىپ، يەرنىڭمۇ تامىتىنى قويمىدى دەۋاتاتتى. ئۇ ياخشى ئادەملەر تەر تۆككەن يەر. ئىشلەيدىغان بولساڭ، بىلىڭنى مەھكەم باغلاپ، ئەتە-ئۆگۈن ئادەملەر ئالدىدا يەرگە قاراپ قالمىغۇدەك ئىشلە.

سالامەتخان ئوغلىغا كۆپ نەسىھەت قىلدى. ئۇ ئوغلىنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا جاۋاپ قايتۇرۇپ، ھەر نەرسە ھەققىدە سۆزلەپ

ئولتۇرسمۇ، ئۇنىڭ ئويى بۇنىڭدىن ئوتتۇز بەش يىل ئىلگرى ئۇچراشقان شەماخۇندىن نېرى كەتمەيتتى. ھاياتتا مۇنداقمۇ پەيتلەر بولىدىكەن. سالامەتخان ھەرقانداق نەرسىنى كۆتسىمۇ، ئەمما ئەمدى ئەر يېتىپ، بىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتقۇدەك بولۇپ قالغان ئوغلى شەماخۇنىنى ئېسىغا سالمىدىغۇ دەپ ئويلىمىغان. غۇلام كەچكى تامىغىنى ئىچىپ، يېزا كۇلۇبىغا كېتىپ قالغاندا، ئانا ئۆيىدە شىرىن خىيالغا چۆمۈپ، ئۆتكەن كۈنلىرىنى بىر-بىرلەپ ئەسلەشكە باشلىدى. ئەجەپمۇ بىر ياخشى كۈنلەر ئىدى ئۇ.

ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى باشلىنىشتىن بىر يىل ئىلگىرى ئىدى. كولخوز كومسومول تەشكىلاتىنىڭ سېكرېتارى بولۇپ سايلانغان شەماخۇن بىر كۈنى يېزا ياشلىرىنى كۈلۈپقا يىغىپ سەنئەت ھەۋەسكارلار ئۆمىگىنى قۇرۇش مەسلىسىنى ئوتتۇرىغا قويغاندا، ياشلار: "بىزدە دۇتار چېلىپ، ناخشا ئېيتقۇدەك ئادەم يوق"، — دىسە، يەنە بەزىلەر بىر بىرسىنى نوقۇشتۇرۇپ: "سەن قوشۇل، سەن قوشۇل"، — دېيىشىپ ھېچقايسىسى جۇرئەت قىلالمايۋاتقان چاغدا:

— دۇتارنى مەن چالىمەن، قېنى، قايسىڭلار ناخشا ئېيتىسلەر؟ — دىدى كومسومول تەشكىلاتىنىڭ سېكرېتارى. بايا تىن "بۇ ئىشىمىزدىن ھېچبىر نەتىجە چىقمايدۇ"، دەپ بىر بىرسىگە دۆڭگىشىۋاتقان ياشلار جىم بولۇشتى. ئۇلار ئۆزئارا پىچىرلاشقاندىن كېيىن، يارکەنتنىكى مۇئەللىملەر تەييارلايدىغان تېخنىكومنىڭ ستۇدېنتى — سالامەتكە قاراشتى. يازلىق تەتىلده يېزىسىغا كەلگەن قارىقۇمچاق قىز ناز تارتىپ، بويۇنلىرىنچە قىزاردى.

— سالامەت ناخشىنى ئاجايىپ ياخشى ئېيتىدۇ، — دىدى قىزلار تۇشمۇ-تۇشتىن.

— شۇنداقمۇ؟ — ياشلار ئارىسىدىن بىرەر ناخشىچى چىقماي قالامدىكىن دەپ تەشۋىشلىنىۋاتقان شەماخۇن سالامەتنىڭ ئىسمىنى

ئاڭلىغاندا خوشال بولۇپ كەتتى. ــ سىلەر ناخشىچى يوق دەيسىلەر تېخى.

ــ قىزلار يالغان ئېيتىدۇ، مەن ناخشا ئېيتىشنى بىلمەيمەن. ــ سالامەت سېكرېتارنىڭ چىرايىغا تىكىلىپ قارالمىدى. بۇ قېتىم قىز، باشقا ياشلاردىن كۆرە، ئىگىز بوي، قوشماقاش سېكرېتاردىن بەك ئىزا تارتتى.

شۇ پەيت ئېسىگە چۈشسە، سالامەتخان ئۆزىنى بىر تۈرلۈك ئەھۋالدا قالغاندەك هىس قىلدۇ.

كېيىنكى قېتىم كەلگىنىگىزدە ئىككىيلەن بىللە ناخشا ئېيتىمىز، ئۇيالچاق قىز. ناخشىچى ئىزا تارتسا، سەھنىگە چىقىپ تاماشىبىنلارغا قانداق قارايدۇ. ــ ياشلار كۇلۇپتىن تارقايدىغان ۋاقىتتا سېكرېتارنىڭ ئېيتقان سۆزى ياش قىزنى يەنە بىر قېتىم قىزارتتى.

سالامەت سېكرېتار ئېيتقاندەكلا ئۇيالچاق ئەمەس ئىدى، لېكىن شۇ قېتىم نىمىشقا شەماخۇنغا تىكىلىپ قارالمىغىنى ئۆزىگىمۇ نامەلۇم. ئۇ ئۆيىگە قايتىپ كەلگەندىمۇ، شەماخۇننىڭ كۇلۇپتا ئېيتقان سۆزلىرىنى ئەسلەپ، خېلى ۋاقىتقىچە ئۇخلالمىدى. ئىلگىرى شەماخۇننى يېزىدا كۇنىگە توقسان قېتىم كۆرسىمۇ، پەرۋا قىلماي ئۆتۈپ كېتىدىغان قىز، ئەجەپ، بۇ كۇنى قانچە ئويلىماسقا تىرىشسىمۇ، زادى ئاشۇ يىگىت ئېسىدىن چىقمايتتى. ئادەملەرنىڭ بىر بىرىگە ئىشقى چۈشۈپ قېپتۇ دېگىنى مۇشۇ بولسا كېرەك دەپ ئويلايتتى قىز. ئۇ مۇمكىن قەدەر ئويلىماسقا تىرىشاتتى، لېكىن يارکەنتتىكى مۇئەللىملەر تەييارلايدىغان تېخنىكومدا ئوقۇپ يۈرگەندە، هىچبىر يىگىتكە كۆڭۈل باغلىمايلا، ئەمدى گەپ ـ سۆز قىلمىغان يىگىت هەققىدە ئۇزاق ئويلاپ كەتكىنىگە ئۆزىمۇ هەيران.

ئۆمەك ئەزالىرى ئىككىنچى قېتىم يىغلىغاندا شەماخۇن دۇتار چالدى-دە، سالامەت "ئوما" ناخشىسىنى ئېيتتى. شۇ ۋاقىتتىن بېرى سالامەتخانغا بۇ ناخشا هەممىدىن ئەزىز سېزىلەتتى. هازىر ئۆيىدە يالغۇز ئولتۇرۇپ ئۇ ناخشىنى ئېيتسا، يۇرىگى ئىسسىپ، ئۆتكەن كۈنلەر، خۇددى كىنو ئېكرانىدا كۆرۈۋاتقاندەك، بىر-بىرلەپ كۆز ئالدىدىن ئۆتۈشكە باشلايدۇ. قىسقا بولغىنى بىلەن هاياتنىڭ ئەجەپمۇ بىر تاتلىق كۈنلىرى ئوخشايدۇ ئۇ. ئەسلىدە ئاشۇنداق قىسقا خوشاللىقلار كېيىنرەك كىنەپ، سېغىنىپ ئەسلىگەندە، ئادەم قەلبىگە باشقا پەيتلەردىن كۆرە يېقىملىق سېزىلىدىكەن.

يېزا ياشلىرىغا بىر نەرسە ئېيتىپ، كۆرسەتكۈسىز لا. ئۇلار بىرەر ئىشنىڭ تۈشىنى سېزىپ قالسا، تۈگمىدەك نەرسىنى تۆگمىدەك يوغاتىۋېتىدۇ. ئاشۇ قېتىمىمۇ سالامەت بىلەن شەماخۇن بىر بىرسىگە ئېچىكى هېس-تۇيغۇلىرىنى ئىزهار قىلىپ ئۇلگۈرمەستىن، يېزا ياشلىرى ئۇلارنى "ئاشىق-مەشۇقلار" دەپ ئاتىۋالغان ئىدى. سالامەتكە دوستلىرى بۇ هەقتە چاخچاق قىلسا، ئۇنىڭ بۇدرۇققىنا مەڭزىلىرى پەرەڭدەك قىزىرىپ، شەماخۇننى ئۇچرىتىپ قالسا، يۇرىگى ئالايىتەنلا قاتتىق سوقۇپ، نېمە دەرىنى بىلمەي هودۇقاتتى. شەماخۇننى كۆرگەندە بىر نەرسە ئېيتامدىكىن دېگەندەك تېڭىرقاپ قالاتتى، لېكىن يېگىتتە گەپ يوق. ياكى ئۇ ياشلار تارقىتىپ يۇرگەن پاراڭلارنى ئاڭلىمايتتىمىكىن؟ باشتا سەنئەت ئۆمىگىنىڭ ئەزالىرى كۇلۇپقا يېتىلەپ دېگەندەك ئېپىباردىغان قىز كېيىنكى ۋاقىتلاردا ياشلارنىڭ هەر هەپتىدە بىر قېتىم يىغىلىدىغان كۈننىنى تاقەتسىز كۈتىدىغان بولدى. لېكىن يېزا كۇلۇبىغا چوڭ ئۈمىتىتە بارسىمۇ، هەر قېتىم ئاشۇ يەردە شەماخۇندىن ئاڭلايمەنغۇ دېگەن ئاساسىي سۆزىنى ئاڭلالماي، بىر نەرسىدىن ئومۇلغاندەك

قايتاتتى. ئادەم ئىشق ئوتىدا مۇنچىلىك سەكپارە بولىدۇ دېگەنگە، ئۆز بەشىغا كەلمىسە سالامەت ھەرگىز ئىشەنمەس ئىدى. ئىلگىرى كۆڭۈللۈك يۈرىدىغان قىزنىڭ خوش كۆلكىسى ئەمدى بىردىن بەسلىپ، نىمىشقىدۇ، ئۆيدە يالغۇز قالغان كۈنلىرى تاش ئەينەكنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ، غىڭشىپ ناخشا ئېيتىدىغان پەيتلىرى كۆپەيدى.

بىرسىنىڭ ئىشقىدا تولىمۇ كۆيۈپ-ئۆچسەڭ، ئاخىرى ئۆزەڭگە تۈگىمەس قايغۇ-ھەسرەت ئىكەن. سالامەتخان ئۇ چاغلاردا بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ مۇنداق بۇلارنى نەدىن بىلسۇن...شەماخۇننىڭ سۆز قىلماي يۈرگىنىگە قاراپ، "مەن ياخشى كۆرگىنىم بىلەن ئۇ باشقىسىنى سۆيىدىغاندۇ"، دەپمۇ ئويلايتتى. قانچە قېتىم يىگىتكە ئۆزى خەت يېزىپ كۆرمەكمۇ بولدى، لېكىن ياش قىزنىڭ ئۇنىڭغا نومۇسى چىدىمىدى.

بىر كۈنى سالامەتنىڭ ئانىسى تۇيۇقسىزلا: "پاتەمخان بىلەن بىر يەردە ئولتۇرۇپ قېلىۋىدىم، ئۇ: 'ئىككىيلەننىڭ بالىلىرىمۇ سۆزلىشىپ يۈرگۈدەك. بىزگە يۈرتقا داستىخان سېلىپ، توي قىلىشقا بۇيرامدىكىن-تاڭ' دەيدۇ. تۇرمۇشقا چىقىدىغان بولساڭ، خەقنىڭ ئالدىدا سۆز-چۆچەككە قالدۇرماي يولۇڭ بىلەن چىق، دەپ قالدى. "يىگىتتە گەپ يوق، قىز تەرەپتە دۇمباق چاپتۇ" دىگەن سۆزلەر مۇشۇ ئىكەن. سالامەت "شەماخۇننىڭ ئانىسى يالغان ئېيتىدۇ، بىز ۋەدىلەشمىدۇق"، دەي دەپ تەمشەلسىمۇ، چىشىنى-چىشىغا بېسىپ، ئۆزىنى تۇتتى. ئانىسى تىللاۋاتسىمۇ، تويدىن تېپىپ كەلگەن سۆز قىز قەلبىگە بىر پارچە ئوت سېلىپ، ئۆچۈشكە باشلىغان ئۇمىدىنى يېڭىۋاشتىن يانداردى. "شەماخۇننىڭ ئۆيىدىمۇ ئىككىمىز ھەققىدە پاراڭ بولۇۋاتىدىغاندۇ" دەپ ئويلايتتى قىز.

بۇ پاراڭلارنى ئاڭلىغان قىز ئۆيدە ئولتۇرالمىدۇ؟ يازلىق تەتىلدە يۇرگەن سالامەت ئۇ كۈنمۇ چاپسانراق كەچ كىرىپ، يېزا ياشلىرىنىڭ كۈلۈپىغا كېلىشىنى كۈتتى. مۇنداق پەيتلەردە ۋاقىتنىڭ تولمۇ گەجىكىڭ ئۆتىدىغىنىچۇ زادى. كۈن ئىگىز ئۆسكەن دەرەخلەرنىڭ كەينىگە مۆكۈپ، قىزىل شولىلارنىڭ يوقىغىنىغا خېلى بولغان. ئەمما ئېتىزلاردىن قانچە كەچ قايتسىمۇ، كۈلۈپىغا كەلمەي قالمايدىغان ياشلار تېخىچە كۆرۈنمەيتتى... دەرىزىدىن كوچىغا قاراپ ئولتۇرغان قىزنىڭ يۈرىگى قاتتىق سوقتى. بىرى كوچىغا قارا دىگەندەك قىلىۋىدى، قارىسا راست بىر توپ يىگىت كۈلۈپ تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىۋېتىپتۇ. باشقىسىنى بايقىغىنى يوق، پەقەت ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئىگىز بويلۇق شەماخۇندىن كۆز ئالماي قاراۋەردى سالامەت.

قىز بۇ كۈنى كۈلۈپىغا يىگىت بىر پاراڭ قىلىدىغاندۇ دىگەن تامادا بارغان ئىدى، لېكىن شەماخۇن بۇ قېتىممۇ ئومىغا قاتنىشۋاتقان كوللىخوزچىلارغا كۆرسىتىدىغان كونسېرت هەققىدە سۆزلىدى.

ئوما ئېشىلىرى راسا قىزىغان مەزگىل. يازلىق تەتىلدە يۇرگەن سالامەتمۇ قىزلار بىلەن ئاشلىق يىغىشتۇرغىلى ئېتىزغا چىققان. ئۇلارنىڭ هەممىسى شەماخۇننىڭ زۆېنوسىدىكى بۇغدايىنى ئورۇۋاتقان لوبوگرېيكا كەينىدە باغ باغلايتتى. ئۇرۇش باشلىنىش ئالدىدا ياشلار هەممە جەهەتتىن تەل-تۆكۈس ئۆسۈپ، يېتىلىپ، راسا قۇرامىغا تولغان. ئۇلار ناخشا ئېيتسا ئېتىزنى چاڭ كەلتۈرۈۋېتەتتى.

ئۇ كۈنى هاۋا بەك ئىسسىدى. چۈشكىچە ئوما ئورۇپ ئۇسسىغان شەماخۇن لوبوگرېيكىسىنى توختىتىپ، بىرئاز هاردۇق ئالغىلى قاتار تىزىلغان بۇغداي ئۆنچىلىرىنىڭ قېشىغا كەلگەندە، سالامەت قەلقەي ياغلىغىنى يۇزىگە يېپىپ، ئۆزى باغلىغان باغنىڭ سايىسىدا ياتاتتى.

ئۇ شەماخۇننىڭ قېشىغا كەلگىنىنى بايقىغاندا، سەكرەپ تۇرۇپ كېتەي دېدى ـ دە، نىمىشقىدۇ، ئورنىدىن قوزغالماستىن ئۇخلاۋاتقان ئادەمگە ئوخشاش، ھەچنىمە سەزمىگەندەك يېتىۋەردى. باشتا "كىكىرتەكلەر قۇرۇپ كەتتىغۇ، ئۇسسۇلۇق قاندۇرغۇدەك بىر نەرسەكىلەر بارمۇ؟" — دەپ ئۇنلۇك سۆزلەپ كېلىۋاتقان يىگىت سالامەتنىڭ ئۇخلاۋاتقىنىنى كۆرگەندە، ئۇنى ئويغىتىۋەتمەي دەپ، پۇتىنىڭ ئۇچىدا ئاستا مېڭىپ كەلدى ـ دە، قاپاقتىكى سوغاق چايدىن سۈمۈرۈپ، قىزنىڭ قېشىغا ئولتۇردى. سالامەت ئىلگىرىكىدەكلا جىممجىت. ئۇ قانچە ئاستا نەپەس ئېلىشقا تىرىشسىمۇ، يۈرىگى بارغانسېرى قاتتىق سوقۇپ، مەيدىسىنىڭ ئىگىز ـ پەس كۆتىرىلگىنى چاپسانلاۋاتاتتى. بۇ ھادىسە يىگىتنى بىر-دىن ئۆزىگە مەپتۇن قىلدى. سالامەت ھېچ نەرسىنى سەزمىگەندەك، قەلقەي ياغلىق ئاستىدىن يىگىتكە كۆزىنىڭ قۇيرۇغىدا قاراپ قويياتتى. يىگىت قىزنىڭ يۈزىگە يېپىلغان ياغلىقنى ئاۋايلاپ ئالدى ـ دە، ئۇنىڭ كۈنىنىڭ ئىسسىغدا خۇددى تونۇردىن يېڭىلا سويۇپ ئالغان توغاچ-تەك قىزىرىپ، ئىلگىرىكىدىنمۇ چىرايلىق بولۇپ كەتكەن چىرايىغا دەسلەپكى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك تېشىلىپ قاريدى. سالامەتنىڭ ئىككى مەڭزى بىلەن بۇرنىنىڭ ئۇچىدىن چېكىم ـ چېكىم تەر چىقىشقا باش-لىدى. باشتا يىگىتنى كۆرسىمۇ كۆرمەسكە سېلىۋالغانلىقتىن، ئەمدى كۆزىنى ئېچىشقا ئەيمىنىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ كېتەلمەيۋاتقان قىز تېخىمۇ ئىزا تارتماقتا.

قىز ئۇزۇن قارا كىرپىكلىك كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ، ئېچىشىغىلا شەماخۇن ئۇنى سۆيۈۋالدى. سالامەت مەڭدەپ قالدى. ئۇيالغاندا سۆز ئېيتىشقا تىلى كەلسۇنمۇ؟! ھەر كۈنى كۆرۈپ يۈرگەن يىگىتكە تىكىلىپ قارالسىغۇ، نە كاشكى.

— بۇ نىمە قىلغىنىڭىز، شەماخۇن، بىرى كۆرۈپ قالسا ئۇيات ئەمەسمۇ؟

— كۆرسە كۆرسۇن. مەن قىزلارنى ئادەملەردىن يوشۇرۇن سۆيمەيمەن.

شەماخۇن قىزنىڭ بىلىنى قۇچاقلاپ ئۇنى كەينى-كەينىدىن سۆيۈشكە باشلىدى. كۈننىڭ ئىسسىغىدا تەرلىگەن يىگىتنىڭ يۈزىدىن ئاققان تەرنىڭ تەمى بىلەن بۇغداي باشاقلىرى ئارىسىدىكى تىنجىقتا بۇرۇقتۇم بولغان قىز ھاۋا يەتمەيۋاتقاندەك ئەندىكىپ دەم ئالاتتى.

— ۋىيەي، شەرمەندە! ئۆلدىمەي. مۇنداقمۇ ئۇياتسىزلىق بارمۇ؟

شەماخۇن بىلەن سالامەت قورققىنىدىن ئولتۇرۇشقان يېرىدىن قانداق تۇرۇپ كەتكىنىنى ئۆزلىرىمۇ سەزمەي قېلىشتى. قىز يۈزىنى يېپىۋېلىپ، نېرىقى بۇغداي دۆۋىسىنىڭ سايىسىدا ئولتۇرغان ياشلارنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ كېتىپ بارغان بەكمۇ قىزغانچۇق جەننەتنى ئۇنىدىنلا تونۇدى.

ياشلارنىڭ كەينىدىن ماراپ يۈرۈپ، غەيۋەت تارقتىدىغان جەننەتنى قىزلار ئانچە ياقتۇرمايتتى. ناخشا ئېيتىشنى بىلمەسمۇ، "ماڭا دۇتار چېلىشنى ئۆگىتىپ قويۇڭ" دەپ دائىم يېزىدىكى ئەڭ چىرايلىق يىگىت — شەماخۇننىڭ قېشىدىن نېرى كەتمەي، قېرىنداشلىرىنى چاپلىشىپ يۈرگەن جەننەتنىڭ شۇ كۈنى جار سېلىپ: "مۇنۇ ئانجىرغا شەھەرنى تاسقاپ چىققىنىنى ئاز دەپ، بىزنىڭ يىگىتلەرنى يولدىن چىقىرىپ يۈرۈپتۇ. شەماخۇننى ئۆنچىنىڭ ئارىسىغا ئېپكىرىپ، سۆيۈۋاتقىنىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم" دەپ ئەزۋەلەپ كەتتى. ئۇ شەماخۇننىڭ سالامەتنى بۇغداي ئۆنچىسىنىڭ سايىسىدا سۆيگە-

نسنی بىرەر سائەت ئىچىدە ئۇما ئوروۇۋاتقانلارغا، بىر كۈنگىچە پۈتكۈل يېزىغا تارىتىپ بولدى.

سالامەت شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىنلا ھىچكىمگە كۆرۈنمەي يېزىغا كەتتى-دە، يازلىق تەتىل تۈگەپ، ئوقۇش باشلانغىچە سەنئەت ھەۋەسكارلىرى ئۆمگىنىڭ ئىشىغا قاتنىشىش بىر چەتتە تۇرسۇن، ھەتتا ئۇلارنىڭ كونسېرتىنى تاماشا قىلغىلى يېزا كۈلۈبە-تۇرسۇن، ھەتتا ئۇلارنىڭ كونسېرتىنى تاماشا قىلغىلى يېزا كۈلۈبە-غىمۇ بارمىدى. ئەمدى شەماخۇنىغا كۆرۈنۈشكىمۇ ئىزا تارتىپ، يىگىتلەر كېلىۋاتقاندا كوچىغا چىقىشقا ئەيمىنەتتى. قىز ئۆيدە يالغۇزدىن يالغۇز ئولتۇرغاندا، ئۆتكەننى پەقەت چۈشىدە كۆرگەندەك ئەسكە ئالاتتى، خالاس.

ئاشۇ ۋەقەنى ئېسىگە ئالسا، يېڭىلا ئوروپ، دۆۋىلەنگەن بۇغداي-نىڭ ھىچ نەرسىنىڭ پۇرىغىغا ئوخشىتىپ بولمايدىغان بۆلەكچە بىر پۇراق دىمىغىغا ئۇرىدۇ-دە، لەۋلىرىدە ئالتىنچى ئاينىڭ تومۇزىدا ئوما ئوروپ، تەرلىگەن يىگىتنىڭ يۈزىدىن ئاققان تەرنىڭ تەمى ساقلىنىپ قالغاندەكلا قىلىپ تۇرىدۇ.

* * *

ئۇلار ئىككىنچى قېتىم يارکەنەت شەھىرىدىكى تېخنىكومنىڭ ياتاقخانىسى يېنىدا ئۇچراشتى. ھەر ئىككىلىسىنىڭ شەھەردە تونۇش-بىلىشلىرى ئاز ئۇچۇنمۇ، بىرەرسى كۆرۈپ قالسا، سۆز-چۆچەك قىلمىسۇن دەپ، ئالاقزادە بولۇپ تارتىنىپ قالماستىن، ئۆزلىرىنى ئىلگىرىكىگە قارىغاندا ئەركىن سېزەتتى.

— سىز ئېتىزدىن كەتكەندە پۈتۈنلەي يوقىتىپ قويدۇممۇ دەپ، تەشۋىشتە قالغان ئىدىم. يوقاتمىغان ئىكەنسىمەن، ئەمدى سىزدىن ئۆمۈر بويى ئاجرىمايمەن. كېلەر يىلى مۇشۇ مەزگىلدە ئوقۇشىڭىزنى

تاماملاپ، يېزىمىزغا مۇئەللىم بولۇپ چىقىچە يېڭى ئۆي سېلىپ ئۇلگۇرىمەن. شۇ چاغدا پۈتكۈل ياشلارنى چاقىرىپ، ئادەملەر هەيران قالغۇدەك بىر توي قىلايلىكىن زادى...

شەماخۇنىنىڭ ئارمىنى كۆپ ئىدى. ئۇلار ئاشۇ قېتىم شەهەر كوچىلىرىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ، كېلىچەك هەققىدە ئۇزاق پاراڭلاشتى.

ــ ئەمدى مەن يېزىغا بارغاندا، سىزگە قوشۇلۇپ ناخشا ئېيتمايمەن. قىزلىرىڭلار ئىككىيلەنىڭ بىر تۇرغىنىلا كۆرۈپ قالسا "غېرىپ ـ سەنەملەر" دەپ زاڭلىق قىلىدىكەن.

ــ غېرىپ ـ سەنەم ئىكەنلىگىمىز يالغانمۇ؟ بىرىمىز يېزىدا تۇرۇپ، ئىككىنچىمىز شەهەردە تۇرۇپ، ئۇچرىشىشنى تاقەتسىز كۈتىمىز. شۇنداق ئۇچرىشىشلاردا پۈخانىمىز قانغىچە ناخشا ئېيتىۋالغانغا نىمە بەتسۇن، سالامەت.

ــ بۇنىڭدىن كېيىن پەقەت سىزگىلا ناخشا ئېيتىپ بېرىمەن. ئەمدى مېنىڭ ناخشامنى يېزا ياشلىرى ئاڭلىمايدۇ.

سالامەتنىڭ ئاغزىدىن سائات چىقسا كېرەك. ئۇ شۇ يىلنىڭ قاراڭغۇ قىشى چىقىپ، تا ئەتراپنى يېشىل كىمخاپقا ئوراپ باهار كەلگىچە، ۋاقىت بولۇپ قالسىلا، يارکەنتتىكى پىد تېخنىكومغا يېتىپ كېلىدىغان شەماخۇنغا ناخشا ئېيتىپ بېرىپ يۈردى. دەم ئېلىش كۈنلىرى يېزىسىغا چىقسا، كېچىلىرى كۇلۇپقا بارغاندا، ئەڭ كەيىنىدىكى ئورۇندۇقلارنىڭ بىرىگە ئولتۇرۇپ، هىچكىمگە كۆرۈنمەي، ياشلارنىڭ ناخشىسىنى تىڭشاپ قايتاتتى.

* * *

ئادەملەرنىڭ "تەڭشەلمەس ئالەم" دىگىنىمۇ توغرا. بەزى قىزلارغا يىگىتلەرنى قوش ـ قوشلاپ بەرسە، بەزىلىرىگە پىشانىسىگە

پۇتۇلـگەن بىر تال يىگىتنىـمۇ توقـسىنىغا تالاشتۇرۇپ قويمىدىكەن. سالامەتـخان مۇشۇ ھەقـتە ئويلـىغانـدا، جەنـنـەتنى كـۆز ئالـدىغا كەلتۈردى.

شۇ يەلى جەننەتنىڭ قىلىپ كەتكەن قىلىقلىرىچۇ. ئۇ سالامەتخان شەھەرگە ئوقۇشقا كەتـكەنـدە، شەماخـۇنـنىڭ كەينـىدىن قالماي، دۇتار چېلىشنى ئۆگىنىۋالدى.

يەكشەنـبە كۈنى ئىـدى. سالامەتخـان يېزىغا كېـلىپ، كۈلۈپقا بېرىشى بىلەنـلا ئۇنى سـېغىـنـىپ قالـغان دوسـتـلـىرى ئوتـتۇرىغا ئېلىۋېلىپ:

ــ يېـگىلـىقنى ئاڭـلىدىڭىـزمۇ، سالامەت. ئاز كۈندە شەماخۇن بىلەن جەنـنـەتـنىڭ تويـى بولىدىـغان ئوخـشايـدۇ. ئۇ قـىز بىزگە "شەماخۇن ماڭا ئۆيلىنىمەن دىدى" دەپ، شەخسەن ئۆزى ئېيتتى، ــ دىيىشتى.

سالامەت دوستلىرىنىڭ سۆزىگە يە ئىشىنىشنى، يە ئىشەنمەسلىكنى بىلـمەي ھـاڭ ـ تاڭ بولۇپ قالـدى. بۇنـڭدىن ئـۇچ ـ تۆت كۈن ئىلگىرىلا شەھەرگە كەلگەن شەماخۇن ئۇ قىزغا پۈتۈنلەي باشقا پاراڭ قىلىۋىدى. شۇ چاغدا ئۇ يىگىتنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ ھەممىسى يالغانمۇ؟ شەماخۇن نىمىشقا شەھەرگە بارغانـدا سالامەتكە بىر تۈرلۈك، يېزىغا كەلگەندە جەننەتكە بىر تۈرلۈك پاراڭ قىلىدۇ.

ئۇ كـۈنى سالامەت شەماخۇنـغا كۆرۈنـمەيـلا شەھەرگە چۈشۈپ كەتتى. ئۆزىنىڭ ئاشۇ يىگىتكە كۆڭۈل باغلايمەن دەپ سۆز ـ چۆچەككە قالغىنىغا ئىزا تارتىپ، خېلى ۋاقىتقىچە بۇرھانـبۇلاقـقىمۇ بارالماي يۈردى. ئۇ ئالدىراقسانلىق قىلىپ، ستۇدېنت قىزلارغا شەماخۇننى تونۇشتۇرغىنىغىمۇ پۇشايمان قىلاتتى.

بىر كۈنى ياتاقخانىغا شەماخۇن كەلدى.

ـ ـ ئەخمەق قىزمۇ سىز. جەننەتنىڭ ئۆزىچە گەپ توقۇپ، يالغان ئېيتتىدىغىنىنى بىلمەيتتىڭىزمۇ، خالىسىڭىز مەن ئۆيۈڭلەرگە ئەتىلا ئەلچى كىرگۈزىمەن.

ـ ياق، ياق. ئوقۇشۇمنى تاماملۇالاي...

ئىككى ياش بىر بىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئوي ـ خىياللىرىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ كۆلۈشكەن ئىدى شۇ قېتىم. شەماخۇننىڭ ئاپىسى سالامەتلەرنىڭ ئۆيىگە ئەلچى كىرگۈزگەن كۈننىڭ ئەتىسىلا جەننەت ئۆمەكتە داپ چالىدىغان، ئۆزىدىن خېلىلا كىچىك يىگىت بىلەن قېچىپ كەتتى. داپچى يىگىت جەڭگە كەتكەندە، بىر ئوغۇل بىلەن قالغان جەننەت يولدىشىدىن قارا قەغەز كېلەر ـ كەلمەستىنلا، ئۇرۇش ئاياقلىشىدىغان يىلى كولخوزدا رەئىس بولۇپ يۈرگەن ئەكۇەرنىڭ ئايلىنى قويۇغۇزۇۋېتىپ، شۇنىڭغا تېگىۋالدى ـ دە، ئاردىدا بىرنەچچە يىل ئۆتۈپ يۇرتىنىڭ تۆپىدە ئولتۇرىدىغان "دۇتارچى جەننەت بۇۋى" دەپ ئاتىلىپ كەتتى... ھە سالامەتچۇ؟! ئۇنىڭغا ھايات باشقىچە تەقدىر ھەدىيە قىلغان ئىكەن...

* * *

شەماخۇن كونا ئۆيىنىڭ ئالدىغا تام سوقۇپ، جاي سېلىشقا كىرىشتى. سالامەت يەكشەنبە كۈنلىرى يېزىغا چىققاندا سەھەر تۇرۇپ تام سوقۇۋاتقان شەماخۇننى پايلاپ قالاتتى. يىگىت قىزنى ئۇچراتقان مەزگىلدە:

ـ ـ سىزگە ئوخشاش چىرايلىق قىزلارنى كونا ئۆيىگە قانداق ئېلىپ كېلىمەن. ئوقۇشىڭىز تامام بولغىچە مېنىڭ ئۆيۈممۇ ياسلىپ بولىدۇ... يەنە بىر تام سوقۇپ قويىدۇم. ئاز كۈندە ھوجرىمىزنىڭ

تېمىنى قۇرىمەن ــ دەپ چاخچاق قىلاتتى. قىز شەماخۇننىڭ كۈندىن-كۈنگە ئىگىزلەۋاتقان ئۆيى تاملىرىغا قارايتتى. پۈتۈشكە ئاز قالغان تاملارنى كۆرگەنسىرى، كۆڭلى كۆتۈرىلىپ، قانداقتۇر بىر ياخشى كۈنلەرنىڭ يېقىنلىشىۋاتقىنىنى سەزگەندەك بولاتتى. بىر كۈنى كېچىسى سالامەتنى يېڭىدىن تاملىرى سوقۇلۇپ تېخى ئۈستى يېپىلمىغان ئۆينىڭ ئىچىگە ئېلىپ كىردى.

ــ هوجرىمىز مانا مۇشۇ، ــ يىگىت قايسى بۆلمىنى قانداق ياساۋاتقانلىغىنى قىزىقىپ پاراڭ سالدى.

سالامەتكە شەماخۇننىڭ ياساۋاتقان ئۆيى قۇرۇلۇشى بەكمۇ ئۇزاق سوزۇلۇپ كەتكەندەك بىلىنەتتى. قىشچە تاغدىن قارىغاي توشۇپ، ئۆينىڭ ياغىچىنى تەييارلىغان شەماخۇن كېلەر يىلى ئەتىياز كېلىشىگە ئۇنىڭ ئۈستىنى يېپىپ، ئىچى-تېشىنى سۇۋاپ بولغاندىن كېيىنلا، سالامەتنىڭ ئۆيىگە ئەلچى كىرگۈزدى. ئۆز ئالدىغا يەر ئېلىپ، ئاشلىق تېرىۋاتقان يىگىت قولى بوش بولسىلا ئۆيىگە ئىشلەيتتى. دۆلەت ئىمتىهانى يېقىنلىشىپ، ستۇدېنتلارنىڭ هەممىسى باش كۆتەرمەي تەييارلىنىۋاتقان مەزگىلدە، سالامەتنىڭ ۋاقتى يېزا بىلەن شەهەر ئوتتۇرىسىدا قاتناپ ئۆتتەكتە.

تەقدىرنىڭ پەشانىسىگە يازغىنى شۇ ئىكەن. بولىدىغان ئىش بولسۇ، لېكىن شەماخۇن بىلەن سالامەتنىڭ تويى بولمىدى. يىگىتنىڭ ياسىغان ئۆيىدە يۇرتقا تاۋاق تارتىپ، دۇتار-تەمبۇر چېلىشقا نېسىپ بولماپتۇ.

* *

سالامەتلەرنىڭ ئۆيىگە ئەلچىلەر كىردىپ، قىزنىڭ ئاتا-ئانىسىنىڭ رازىلىغىنى ئالغاندىن كېيىن، ئاردىدىن ئىككى جۈمە ۋاقىت ئۆتە-

ئۆتمەيلا ئۇرۇش باشلاندى. سالامەت شۇم خەۋەرنى ئاڭلىشى بىلەنلا ئەتە بولىدىغان ئىمتىھانغا قاتناشتىن يېزىسىغا كەلدى. ئىلگىرى بىر خىل ھايات كەچۈرۈۋاتقان بۇرھانبۇلاقنىڭ ئادەملىرى تەۋرىنىپ، بۆلەكچە قالايمىقان بولۇپ كېتىپتۇ.

قىز ھاياتتا مۇنداق ۋەقەلەر بولىدۇ، دەپ ھەرگىز ئويلىمىغان. ئۇ ئۆمۈر قانداق باشلانسا، شۇنداق ئۆتەر، شەماخۇن ئىككىمىزنىڭ بەشى قوشۇلسا، بىر قۇشنىڭ ئىككى قانىتىغا ئوخشاش بۆلۈنمەي، ھاياتتىن قول تۈتۈشۈپ ئۆتىدىغاندىمىز دەپلا ئويلاپتىكەن. ھاياتنىڭ مۇنداق ئۇشتۇمتۇت پاجىئەلىرىنىڭ بار ئىكەنلىگىنى ئۇلار نەدىن بىلسۇن؟! ئەمما شۇنچە ۋاقتىتىن بېرى تەشنا بولۇپ كۈتكەن كۈن ئەنە يېتىپ كېلىدۇ، مانا يېتىپ كېلىدۇ، دەپ ئۇنىڭغا ئىنتىلگەنده، كەلمىگىنى ھەممىدىن ئېغىر. سالامەت ئۆيىمگە ئەلچىلەر كىرگەنده، ئويلىغان ئارمانغا يەتكەندىمىز دېگەن ئىدى، ئۇ خۇددى چۆلدىكى سەراپقا ئوخشاش، يوققا چىقتى.

— "ئون كۈلكىنىڭ بىر يىغىسى بار" دېگەن راست ئوخشايدۇ. ئەمدى سالغان سارايلىرىمىز ھاڭغرقاي، بوش قالدى، — دېدى شەماخۇن.

— يېنىپ ئۇچرىشىدىغان كۈنلەر بولارمۇ. كۆڭلۈم خەتەرلىكنى سېزىدۇ.

يىگىت قىزنىڭ كۆڭلىنى ياساپ پاراڭ قىلاتتى.

— قورقماڭ. بىز نېمىس فاشىستلىرىنى يېرىمىزدىن قوغلاپ چىقىرىپ، غالىبىيەت بىلەن قايتىمىز.

ئۇلار شۇ كۈنى، ھاياتىدا دەسلەپكى قېتىم تاڭ ئاتقىچە شەماخۇنىڭ يېڭى ياساۋاتقان ئۆيىدە پاراڭ سېلىپ چىقتى. ئۆينىڭ ئىچى-

تېشى تازىلىنىپ، ئىشىك ـ دەرىزىسى قويۇلمىسىمۇ، شەماخۇننىڭ "بىزنىڭ ھوجرىمىز" دەپ ئالايىتەن ئىشىك ئېچىپ، سالغان خانىسىدىن ھەر ئىككىسى چىقىپ كەتسە، يېنىپ كىرمەيدىغاندەكلا ئىدى.

ــ مېنىڭ بۇ ئۆيدىن زادى چىقىۋېلىمەيدۇ، ــ دىدى سالامەت.

ــ مېنىڭما. ــ شەماخۇن پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ تالاغا چىقىپ، بىر پارچە كىگىز تېپىپ كىردى.

ــ ئىككىمىزگە مۇشۇ ئۆيدە تەڭ ياشاپ، تەڭ قېرىشقا بۇيرامدىكىن ـ تاڭ؟ بىز بەك قارا تەلەي ئوخشايمىزلا.

ــ ھەر نەرسىنى ئويلاپ، ئۆزىڭىزنى يوقاتماڭ. مۇشۇنداق ئولتۇرغانىنىڭ ئۆزى بەخت ئەمەسمۇ، ــ ئەمدى قىز يىگىتنىڭ كۆڭلىنى ياساشقا كىرىشتى.

شەماخۇن كىگىزدە ئولتۇرغان قىزنىڭ بېلىدىن مەھكەم قۇچاقلاپ مەيدىسىگە بېسىپ سۆيدى.

مۇنۇ ئىشىك ـ دەرىزىسى يوق ئۆيدە سۆزلىشىپ ئولتۇرغان ئىككى ياش يەنە جىم بولۇشتى. ئۇلار بىر بىرىنى مەھكەم قۇچاقلاپ ئولتۇرۇپ، يازنىڭ قىسقا تېڭى قانداق ئېتىپ كەتكىنىنى سەزمەي قېپتۇ. ئۇلار ئۆيگە يېڭىلا كىرگەندەك قىلىۋىدى، بىر دەمدىلا يەرگە يورۇق چۈشۈپ كېتىپتۇ. مۇشۇنداق قىسقا تاڭلارمۇ بولىدىكەن. ئەمدى ئىككى ياش بىر بىرىگە قاراشقا ئۇيالغاندەك كۆزلىرىنى يەردىن ئالماي، خېلى ۋاقىتقىچە جىم تۇرۇشۇپ قېلىشتى.

ــ بۇلبۇل سايراۋاتىدۇ. بۇ مېنىڭ بۇلبۇلۇم. ئۇ سايرىغاندا شەماخۇن بېغىدا ماڭا بېغىشلاپ ناخشا ئېيتىۋېتىپتۇ دەپ ھەس

قىلىڭ.

— ھەر كۈنى بۇلبۇل ئۈنىنى تىڭشاپ، سىزنى ئەسلەيمەن. بىلەمسىز، بىزنىڭ باغلاردا بۇلبۇل سايراۋاتقاندا، باشقا يەردە مىلتىق ئېتىلىپ، جەڭ بولۇۋاتقىنىغا ھەرگىز ئىشەنگىم كەلمەيدۇ. ماڭا سىز بۇگۈن بېرىپ ئەتە قايتىپ كېلىدىغاندەكلا تۇرىسىز.

— بەلكى تىلىگىنىڭىزدەك بولار.

شەماخۇنلارنىڭ ئىشىگى ئېچىلىپ، ئىچكىرىدىن ئۈنىڭ ئاپىسى چىقتى. ئۇلار ئانا باغ تەرەپكە ماڭغاندىلا كىگىزدىن تۇردى.

— چاپسانراق كەتمىسەم، ئاپىڭىز كۆرۈپ قېلىشى مۇمكىن، — قىز كېچىچە كىگىزدە ئولتۇرۇپ، پۈكلىشىپ كەتكەن كۆينىگى بىلەن چۈۋۈلغان چېچىنى تۈزەپ، كوچىغا چىقىپ كەتتى.

سالامەت شەماخۇن بىلەن بىللە ئۆتكۈزگەن شۇ بىر دەقىقىلەرنى كۆپكىچە ئەسلەپ يۈردى. يىگىتنىڭ ھوجرىسىدا ئۆتكەن تۈن قىز قەلبىگە ئۇنتۇلماس ھىس-تۇيغۇ قالدۇرغان ئىدى. ئەتىسى ئۈنى فۇرونتقا ئۇزىتىۋېتىپ، يارىكەنتكە ئوقۇشقا بارماي، قىزلار بىلەن ئېتىزغا كەتكەندىمۇ سالامەتنى شۇ سېزىم چىرمىۋالدى.

* * *

شەماخۇن فۇرونتقا كەتكەندىن كېيىن، سالامەت ئۇنىڭ كوچىسىدىن ئۆتكەندە، خۇددى بىرى ئىچكىرىگە چاقىرغاندەك تۇيۇلاتتى. مۇنداق پەيتلەردە بىرى قولىدىن تارتىپ سۆرىگەندەك، ئىلاجسىز ئۆتۈپ كېتەتتى. ئۇ تالاي يىل ئۆتكىچە ئاشۇ قىرىق بىرىنچى يىلى ئىيۇن ئېيىنىڭ كېچىسى ئۆزىنى يىگىت مەيلىگە تولۇق قويۇپ بەرمىگىنىگە پۇشايمان قىلىپ يۈردى.

ئۇلار ئۈچۈن ھايات شۇ چاغدىلا باشلىنىپ، شۇ چاغدىلا تۈگىگەن

ئىكەن. ئەگەر سالامەتخان ئالدىدا نەمە بولىدىغانلىغىنى مۆلچەرلەپ، بىلەلىسە، شەماخۇننىڭ بويىنغا ئېسىلۋالماسمىدى... هايات ئۇنىڭغا شۇ كېچىسى ئۆمرىدە بىرلا قېتىم كۈلۈپ قارىغان ئىكەن، لېكىن سالامەت ئۇنى نەدىن بىلسۇن. ياراتقان ئىگەم بەندىسىنى شۇنداقمۇ شور پىشانە قىلامدۇ؟!

ــ ئاز قالغان ئوقۇشۇڭنى تاماملاپ، دىپلومىڭنى ئېلىۋالساڭچۇ، ــ دىگۈچىلەر كۆپ بولىدى. ئەمما سالامەتنىڭ ئېتىزدىن كەتكۈسى كەلمىدى. "بۇ يىل توي قىلمىز دەپ، خېلى تەر تۆكۈپ ئىشلىگەن ئىكەنسىلەر، بۇغدىيىڭلارمۇ ئالامەت بوپتۇ"، دەپ قىزلار سالامەتكە چاخچاق قىلاتتى. مۇنداق سۆزلەر ئۇلار بىلەن بىللە ئوما ئورۇيدىغان جەننەت هازاز ۇلغا تېپىلسۇنمۇ؟! ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئىشلەيدىغان پاتەمخان سالامەتكە ئۆيدىن تاماقلارنى ئېتىپ ئېپكەلگەندە، "قىينىڭا-ناڭنىڭ ئەتكەن تامىغى بەك مەزىلىكمىكەن، ــ دەپ قىزنىڭ چىشىغا تېگىپ، نەشتىرنى سانچىماي يۇرەلمەيتتى. لېكىن سالامەت ئۇنىڭ سۆزىگە ئانچە ئەھمىيەت بەرمەيتتى.

ئاردىدىن بىر يىلدەك ۋاقىت ئۆتكەندە، قىز پاتەمخان بىلەن ئېچىلىپ، ئوچۇق پاراڭ قىلىشىدىغان بولۇپ قالدى.

ــ بالام تېچ-ئامان كەلسە پۇتكۇل يۇرتنى چاقىرىپ، چاي بېرەتتىم، ــ دەپ ئانا قىزنىڭ كۆڭلىنى ياساپ قويىاتتى. ئوغلىدىن خەت كەلسىمۇ ھېچكىمگە كۆرسەتمەي، ئەڭ ئالدى بىلەن سالامەتكە ئوقۇتاتتى. قىز خەتنى بىرنەچچە قېتىم ئوقۇغىچە ئانا گەپ قىلماي جىمجىت ئولتۇراتتى-دە، ئاندىن هەر سۆزنى بىر سوراپ، بىر هەپتە-گىچە ئوغلىنىڭ قەيەردە جەڭ قىلىۋاتقىنىنى ئېنىقلايتتى. سالامەت باشتا ئانىغا كەلگەن خەتلەرنى ئوقۇپ بېرىشكە يېتىرقاپ يۇردى-دە،

كېيىنرەك يىگىتىنىڭ ئۆزىگە يازغان خېتىنىمۇ ئۇنىڭغا كۆرسەتمىدىغان بولدى.

* * *

شەماخۇندىن قارا قەغەز كەلگەن كۈنى سالامەتخانىنىڭ ھىلىمۇ ئېسىدە، ئۇ 1944-يىلىنىڭ ئەتىيازلىغى ئىدى. دەسلەپ پاتەمخان بىر ھەپتە بويى تالا-تۈزگە چىقماي، ئۆيىدە كۆز يېشى قىلىپ ئولتۇردى-دە، ئاندىن شۇ مەزگىلدە بىرىگادىر بولۇپ ئىشلەۋاتقان سالامەتنى ئېتىزدىن ئىزدەپ تېپىپ: "شەماخۇننى ئۆلدى دېگىنىگە ھەرگىز ئىشەنمەڭ، قىزىم. مېنىڭ كۆڭلۈم سېزىۋاتىدۇ. پوخورون① قەغەز ئېپكەلگەنلەر خاتالىشىپ كەتكەن بولۇشى كېرەك." — دەپ ئۆزىنىڭ قايغۇ-مۇڭىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، خېلى ۋاقىتقىچە قىزنى جېمىلدى... شۇ كۈندىن باشلاپ سالامەتمۇ ئۆزى دېمەتلىك قىزلارغا ئانچىلا قوشۇلماي يۈرىدىغان بولدى، نېمىشقىدۇ ئۇ چاغلاردا قىز كۆڭلى يالغۇزلۇقنى خالاپ قالغان. ئەمدى ئۇ چوڭ كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بېرىپ ھاڭغرىقاي قالغان ئۆيىنى كۆرگەنده، دەرت-ھەسرىتى تېخىمۇ ئېشىپ، يۈرەك-باغرى سېرىلىپ كېتەتتى. ئۇنىڭغا پەقەت مۇشۇ تۆت-بەش يىلدىن بېرى تاملىرى بۇزۇلۇپ، تېخىمۇ كۆرۈمسىز بولۇپ كەتكەن ئۆيىنىڭ بېغىدىكى قىزىلگۈل ۋە شۇ گۈلگە قونۇپ سايرايدىغان بۇلبۇللا ئۇرۇشتىن ئىلگىرىكى كۆڭۈللۈك ھاياتنى ساقلاپ قالغاندەك سېزىلىدۇ. خۇسۇسەن سالامەت ئۇرۇشنىڭ ئاخىرقى يىلى بىرىگادىر بولۇپ سايلىنىپ، يېزىدا ھەممىدىن ئىلگىرى تۇرۇپ، ئادەملەرنى ئېتىزغا باشلىغىلى كوچا ئارىلاپ ماڭغاندا، شەماخۇننىڭ

---

① پوخورون — دەپنە. — تەھرىرىدىن.

بەغدىكى بۇلبۇل باققا تەكلىپ قىلغانىدەك بىلىنەتتى. ئۇ بەزىدە كېچىلىرى ئاشۇ باققا كىرىپ، قىزىلگۈلگە قونۇپ سايراۋاتقان بۇلبۇل ئۈنىنى تىڭشاپ ئۇزاق ئولتۇراتتى.

ئۇنىڭغا مۇشۇ باغدىكى بۇلبۇل ئۈنىدىن باشقا كۆڭۈلگە ئارام بەرگۈدەك ھېچ نەرسە قالماي، ھەممە ئاشۇ شەماخۇندىن كەلگەن "قارا قەغەز" بىلەن يوقاپ كەتكەندەك سېزىلەتتى.

بىر كۈنى سالامەت ئاشلىق سۇغۇرتىچىلارنى ئارىلاپ، ئېتىزدىن كەچ قايتتى. ئۇ پاتەمخان مومانىڭ ئىشىگىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بارغانىدا، كۈرەڭ قاشقا ئات توختاپ قالدى. قىز خىيالغا چۈشۈپ كەتكەن ئىكەن. بېشىنى دەس كۆتۈرۈپ تىڭشىسا، باغ تەرەپتىن بۆلەكچە ھەيۋەتلىك ئۈن ئاڭلىنىدۇ. بۇلبۇل ئۈنى! "بۇ بۇلبۇلغا مەن تۇرماق ئېتىمۇ ئۈگىنىپ كېتىپتۇ-دە"، دەپ ئويلىغان قىز كۈرەڭ قاشقىنى كوچىدىكى تالغا باغلاپ قويۇپلا، باققا كىرىپ، ئېرىق بويىغا ئولتۇردى. بۇلبۇلنىڭ خەندان ئۇرۇپ سايرىشى بۇ قېتىم باشقىچىلا، ياكى ئادەم قانچە يالغۇزسىراپ، مىسكىن بولغانسېرى بۇ قۇشنىڭ ئۈنىمۇ شۇنداق مۇڭلۇق ئاڭلىنامدىكىن. ئەسلىدە بۇلبۇل — كۆڭلى يېرىملارنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدىغان قۇش.

كەچكىچە ئىشلەپ ھېرىپ كەتكەن قىز ئۆگە-ئۆگسى بوشاپ، ئۈگدەڭ بېسىشقا باشلىغىنىمۇ سەزمەي قالدى. سالامەت كۆزىنى ئاچسا قېشىدا پاتەمخان ئولتۇرغان ئىكەن.

— قىزىم، سىزگە نېمە بولدى؟ ئۆيگە كىرىپ ئۇخلىسىڭىز بولمامدۇ، بىر يېرىڭىز ئاغرىپ قالمىغاندۇ؟

ئەندىكىپ كەتكەن قىز نېمە دەپ جاۋاپ بېرىشنى بىلمەستىن خېلى ۋاقىتقىچە ئۈنسىز ئولتۇردى.

ــ كەچۇرۇڭ، چوڭ ئانا! بۇلبۇلنىڭ ئۇننىنى تىڭشاپ ئولتۇرۇپ، كۆزۈم ئۇيقۇغا كېتىپتۇ، ــ بۇ ھالىتىگە خىجالەت بولغان قىز باشقا سۆز ئېيتالمىدى.

سالامەت ئېتىزدا يالغۇز يۈرۈپ، قۇشلارنىڭ سايرىشىنى تىڭشاشقا بەك خۇشتار ئىدى. ئۇلار قىزغا ئۇرۇشقا كەتكەن شەماخۇننىڭ دۇتار چېلىپ، ناخشا ئېيتقان ئۇننىنى ئەسلەتكەندەك بولاتتى، ئۆزىمۇ قايغۇ-مۇڭنى ناخشا بىلەن باساتتى. ئۇنىڭ ناخشىسى ئىلگىرى-كىدەك شوخ ئەمەس، ئادەمنىڭ يۈرەك-باغرىنى ئېزىپ، بۆلەكچە مۇڭلۇق چىقاتتى.

بولۇپمۇ قىز:

ئومنى تولا ئورۇپ،
بىلىگىڭ تالدىمۇ، يارىم؟
ئاز كۈن ئويناپ ئايرىلدۇق،
يۈرىگىڭ قاندىمۇ، يارىم؟ ــ

دەپ ناخشا ئېيتقاندا، يېنىدىكىلەر سالامەتنى ئاياپ: "بىچارە قىز تېخىچىلا شەماخۇننى ئۇنتۇپ كېتەلمەي يۈرىدۇ. قاغىش تەككۈر ئۇرۇش ئالتۇندەك ياشلارنىڭ بەختىنى چىگىپ، ئىككى ئوتتۇرىدا گۈلەڭگۈچ ئۇچقۇزۇپ قويدا. ئەڭ بولمىغاندا پاتەمخان قىزنىڭ ئاتا-ئانىسىنىڭ ئىشىگىنى ئاچماي تۇرغان بولسىچۇ. ئەمدى ياش قىز يىپسىز باغلىنىپ ئولتۇرىدۇ" دېيىشىپ يۈردى. يېزىدىكى يىگىتلەرمۇ بۇ قىزغا بىر نەرسە دەيلى دىسە بىر تەرەپتىن شەماخۇننىڭ يۈز-خاتىرىسىنى قىلسا، ئىككىنچى تەرەپتىن سالامەتنى يۈزى ئېچىلمىسىمۇ بىرىنىڭ ئىلكىدىكى قىز دەپ ھىساپلايتتى. بۇنىڭ ھەممىسىنى قىز سەزمەي-بايقىماي تۇرسۇنمۇ؟

ئاربدا ئوتتۇز يىلدىن ئوشۇق ۋاقىت ئۆتتۈپ، ئوغلى ئۆتكەن كۈنلەرنى ئېسىغا سالغاندا، سالامەتخان ئاشۇ دەقىقىلەرنى يەنە بىر قېتىم ئەسكە ئالدى.

بوغالـتىـرلارنىڭ بىر ھەپـتىلىك كۇرسـقا بېرىشى ئۈچۈن يول تەييارلـىغىنى كۆرۈۋاتـقان "قىزىل تۇغ" كولـخوزىنىڭ باش بوغالـتىرى ئىشخانىسـىغا كاسـسىر قىزىـردى. بىر ھەپتىدىن بېرى كولخوزچىلارغا ئاقچا تارقاتـقان تىزىمـىنى يوقىتىپ قويۇپ، يۈرەك ئالدى بولۇپ يـۈرگەن زىياپـەت باشلىغـىنىڭ يېنىغا كىرگەندە، شۇ مەسىلە ئۈچۈن چاقىردىمكىن دەپ ئەنسىرەشكە باشلىدى.

ـــ ئۆتـكەن كـۈزدە كۆممـە قوناق يىـغـىشـتۇرغـىلى كەلگەن ستۇدېنتلارنىڭ يېرىم ئاقچىسى تۆلەنمىگەن ئىدى. شۇنى ئۆز قولىڭىز بىلەن تارقىتىش ئۈچۈن مېنىڭ بىلەن ئالمۇتىغا بارىسىز. تەكشۈرۈش بولۇپ قالسا ئىشلىـگەن ئادەمـلەرنىڭ ئاقچـىسـىنى تېخى تاپشۇرماپسىلەر دەپ، ھەر ئىككىلىمىزنى جازاغا تارتىشى مۇمكىن... يوقالغان تىزىمنى تاپتىڭىزمۇ؟

ـــ ياق.

ـــ شۇ ياقـتا ئۇ ئىشـنى جۆندەشـىنىڭ يولـىنى ئويـلاشـتۇرۇپ كۆرەرمىز.

ئون بەش مىڭ سوم! زىياپەت كولخوزدا كاسسىر بولۇپ ئىشلەۋاتقاندىن بـېرى، مۇنچىلىـك ئاقچـىنى ئۇزاق يولـغا ئېلىـپ چىقىشى بىرىنچـى قېتىـم! بارماي دىـسە، بوغالـتىر ئېيتـقاندەك، تىزىمنى

يوقىتىپ قويۇپ ئۆزى ئاران يۈرگەنده، كولخوز رەئىسىنىڭ ئالدىدا تۇگىمەس بالاغا قېلىشى مۇمكىن. ئۇلارنىڭ ئاقچىسىنى كاسسىسدا كۆپ تۇتۇپ تۇرۇشقىمۇ بولمايدۇ. يېزىدا پاسكىنا قىلىقلىرى بىلەن ئاتىغى چىقىقان باش بوغالتىرنىڭ ماشىنىسىغا چۈشۈپ مېڭىش بىر تۈرلۈك. يالغۇز باراي دېسە شۇنچه ئاقچىنى يېنىغا سېلىپ، ئاپتو-ۇزدا مېڭىشقا قورقىدۇ. زىياپەتىنىڭ بېشىغا غۇلامنى باشلاۋالايمىكىن دېگەن ئوي كېلىۋىدى، لېكىن ئۇنى يېزىدىن ئىزدەپ تاپالمىدى؛ كۆممه قوناقنىڭ يېرىنى ئوسا قىلغىلى شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا كېتىپتۇ.

— يول تەييارلىغىنى كۆرۈۋېرىڭ، مەن شىپاخانىدىكى ھەمشىرە ئىككىلارنى ماشىنامغا سېلىپ كېتىمەن، — دېدى بوغالتىر قىزنى ئىككىنچى قېتىم ئۇچراتقاندا؛ ھەر ھالدا يالغۇز ئەمەس، يېنىدا ھەمرا بولغۇدەك ئادەم بار ئىكەن.

ئالمۇتىغا ماڭغان ئادەملەر كۆپىنچه ئەتىگەنره كېلىۋالغا چىقىپ كېتىشكه ئالدىرايتتى، لېكىن بۇ قېتىم باش بوغالتىرنىڭ ماشىنىسى بۇرھانبۇلاق يېزىسىدىن پىشىن مەزگىلى بىلەن قوزغالدى.

— سىلەرنى دېگەن يېرىڭلارغا ساق-سالامەت يەتكۈزۈپ باريمەن. ئۇزاققا ماڭغان ئادەمگه زادى ئالدىراشقا بولمايدۇ. ئالدىرىغان — شەيتانىنىڭ ئىشى. قىزىل ماشىنا ئامان بولسىلا، كېچىكىپ قالمايمىز...

بوغالتىرنىڭ ھەر يەرده بىر توختاپ كېلىۋاتقان ماشىنىسى يارىكەنت شەھىرىدىن ئۆزۈلۈپ چىقىپ، نۆۋەتتىكى يېزىغا توختىغاندا، ھەمشىرە چۈشۈپ قالدى.

— ساق-سالامەت يېتىپ بېرىڭلار.

ـــ ۋىيەي، سىز ئالمۇتىغا ماڭمىغانمۇ؟ ـــ ھەمىشرە قىزنىڭ ئۇشتۇمتۇت چۇشۇپ كەتكىنىگە ھەيران بولغان زىياپەت نىمە قىلارىنى بىلمەيلا قالدى. ۋىلاخۇن ئىشىكنى مەھكەم يېپىپ، گازنى قاتتىق باستى.

ـــ مەن ئۇ قىزنىڭ ئالمۇتىغا بارمايدىغانلىغىنى بىلگەن بولساممۇ، ئاپتوۋۇز بىلەن كېتەتتىم، ـــ قىزنىڭ پىشانىسىدىن سوغاق تەر چىقىپ كەتتى.

ـــ خاپا بولماڭ، چىرايلىق قىز. ئەگەر مېنىڭ بىلەن ماڭمىدىغانغا قورقىسىڭىز، ھازىر يولدىن سىزگە ھەمرا بولغۇدەك بىرىنى ئولتۇرغۇزۇۋالىمەن.

ـــ شۇنداق قىلىڭا، ۋىلاخۇن ئاكا.

زىياپەت تەلىيىمگە يارىشا بىرەر يولۇچى چىقىپ قالسا بولاتتىغۇ دەپ، يولىنىڭ ئىككى چېتىگە تۆت كۆز بولۇپ قارايدۇ. ئەمما تۇزلەڭدە پىيادە كېلىۋاتقان ھىچكىم يوق. يېزىنىڭ ئارتتا قالغىنىغىمۇ بىر ھازا ۋاقىت بولدى. قىز ماشىنا ئەينىگىدىن نۇرىنى چېچىپ، ئۇۋۇسىغا ئولتۇرۇشقا يېقىنلاپ قالغان كۈنگە قارىغاندا، بىر نەرسە-دىن چۆچۈپ تەشۋىشلەنگەنىدەك بولدى-دە، تېنى شۇركىنىپ كەتتى.

ـــ كولخوزچىلار ئاقچا ئالغان تىزىمنى قانداق تاپسىز؟ قىرىق مىڭ سوم دىگەن ئاز ئاقچا ئەمەس-تە! ئەگەر ئۇ تېپىلمىسا، سوتلىنىپ كېتىشىڭىز مۇمكىن، ـــ بوغالتىر كاسسىر قىزنىڭ تولىمۇ نازۇك يېرىگە تەگدى. تاسمىدەك سوزۇلغان يولدىن كۆز ئالماي ئولتۇرغان زىياپەتنى تېخىمۇ ئېغىر غەم-قايغۇ باستى.

ـــ نىمە قىلارىمنى بىلمەيمەن، ۋىلاخۇن ئاكا، راستىنى ئېيتسام

بىر ھەپتىدىن بېرى سارائ ئادەمدەكلا بولۇپ قالدىم. ئۆزىڭىز بىر ئامالىنى تېپىپ بەرمىسىڭىز، مېنىڭ قولۇمدىن ھېچ نەرسە كەلمەيدۇ...

ۋېلاخۇن ئىككى تال ئالتۇن چىشىنى كۆرسەتتىپ، مىيىغىدا كۇلۇپ قويدى-دە، كەڭ ماڭلىينى ياپالمىغان شالاڭ، كالتا چېچىنى سىلىدى.

— باشتىلا شۇنداق دېمەمسىز، ئەخمەق قىز. قېنى، قېشىمغا ئولتۇرۇڭا. ئىككىلەن ئالمۇتنىغا يېتىپ بارغىچە، ئۇ ئىشنى تۈزەشنىڭ بىرەر ئامالىنى ئويلاشتۇرۇپ كۆرەيلى. بىر چىرايلىق ئىشلەۋاتقان سىزگىمۇ ئېغىر تېگىۋاتىدۇ، ئەلۋەتتە. مېنى بۇنىڭ ھەممىسىنى بايقىماي يۈرىدۇغۇ دەمسىز. ئىشقا پىشىق ئىدىكىز، قانداقچە يوقتىپ قويدىڭىزكىن-تاڭ؟

— ئۆزەمۇ بىلمەيمەن. زادى ئويلاپ-ئويلاپ نەگە قويغىنىمنى ئېسىمگە چۈشۈرەلمىدىم. ئاختۇرمىغان قەغىزىم قالمىدى... سىز ھازىرچە ھېچكىمگە ئېيتماي تۇرۇڭ دېگەن ئۈچۈن بوغالتىرىيىدە-كىلەردىن سوراشقا قورقتۇم.

— ئۇنى ياخشى قىپسىز. مەن سىزنى يېقىن كۆرۈپ، ئىچىمگە تارتىپ، ياخشىلىق قىلاي دېسەم، سىز دائىم مېنىڭدىن چەتلەپ يۈرىسىز. بولمىسا سىزدەك چىرايلىق قىزلار ئۈچۈن قىرىق مىڭ سومىنىڭ قەغىزىنى تۈزۈۋېتىش دېگەن بىزگە گەپ بوپتىمۇ. — بوغالتىر قېشىدا ئولتۇرغان قىزغا يەنە ئالتۇن چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۇلۇپ قويدى. تېخى يېڭىدىن يىگىرمە ئۈچ ياشقا تولۇپ، بوغالتىرىيە ئىشىنىڭ زىر-زەۋەرىنى مۇكەممەل ئۆزلەشتۈرۈپ كەتمىگەن قىزنىڭ بوغالتىرنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، ئىلگىرىكى تىزىم تېپىلمىسا، سوتلىنىپ كېتەرمەنمۇ، دېگەن ۋايىمى بىرئاز بېسىلغاندەك بولدى.

ـ يوقالغان تىزىمنى تاپالمىساق، راستلا بۇ ئىشنى سوتقا چۈشۈرمەي جۆندىگىلى بولارمۇ، ۋىلاخۇن ئاكا؟ ـ قىز تەقدىرى پەقەت رولنى تۇتۇپ، ھەجىيىپ ئولتۇرغان باش بوغالتىرنىڭ قولىدا تۇرغاندەك، ئۇنىڭغا تەلمۇرۇپ قارىدى.

ـ ئۇنداق ئىشنى تۇزۇتۈپتىش "قىزىل تۇغ" كولخوزىنىڭ باش بوغالتىرنىڭ قولىدىن كەلمىسە، كىمنىڭ قولىدىن كېلىدۇ، سىڭلىم؟ سىز مېنىڭ كىم ئىكەنلىگىمنى تېخىچە بىلمەي يۈرسىڭىز كېرەك. رايوندىكى سوت، رېئۇزورلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى مېنىڭ ئاغىنەم. ئۇلارغا بىر ئېغىز پاراڭ قىلسام، ئىشىڭىز ئەتىلا تۇزۇلىدۇ. ئاقچا نەمىنى قىلمايدۇ دەيسىز... سىز ئۇچۈن جېنىمنىمۇ پىدا قىلىشىم مۇمكىن...

ماشىنىنى ئاستا ھەيدەپ كېلىۋاتقان ۋىلاخۇن يېنىدا ئولتۇرغان قىزنىڭ يامپىشىنى سىلاپ قويۇۋىدى، زىياپەتنىڭ تەنلىرى جۇغۇلداپ كەتتى. باشقا ۋاقىت بولسا ئۇ بوغالتىرنىڭ دەككىسىنى بېرەر ئىدى، ئەمما بۇ قېتىم تېنىغا تەگكەن ئولاشسىمۇ، قاتتىق پاراڭ قىلىشقا تىلى بارمىدى.

ـ ئۇ ئىشلىرىڭىز توغرىلىق غەم قىلماڭ، شەھەردىن كەلگەندە ھەممىسىنى ئۆزەم رەتكە سېلىپ بېرىمەن. يامانمۇ روھسىزلىنىپ كەتتىڭىزغۇ. ناخشا ئېيتىپ، خۇش خۇي ئولتۇرمىسىڭىز كۆزۈم يۇمۇلۇپ، ئۇيقۇم كېلىشكە باشلايدىكەن. يەنە مەن رولدا ئۇخلاپ قېلىپ، ئىككىمىز ماشىنا ـ پاشىنا بىلەنلا دۇم كۆمۈرۈلۈپ كەتمەيلى.

زىياپەت ئۆزىنىڭ مەجبۇرلاپ، ئوچۇق چىراي كۆرۈنۈشكە تىرىشقىنى بىلەن، بىر قولدا ماشىنا رولىنى تۇتۇپ، ئىككىنچى قولدا چاپسان ـ چاپسانلا قىزنى سلاۋاتقان بوغالتىرغا غەزەپ ـ

نەپرىتى ئۆرلىمەكتە... بىراق ئۇنىڭغا قاتتىق پاراڭ قىلاي دېسە، ئۆزى يوقىتۋالغان تىزىم ئېسىگە چۈشىدۇ-دە، يەنە باش بوغالتىر-نىڭ ئالدىدا ئاجىزلىغىنى سېزىپ، جىم بولىدۇ.

قىزنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ، كۆزىگە ياش يىغىلىشقا باشلىدى. ئۇ مۇشۇ چاغدا ھاياتىدا دەسلەپكى قېتىم بوغالتىر بولىمەن دەپ، شۇنچە يىل ئوقۇپ ئاخىر تەقدىرنىڭ ۋېلاخۇنغا باغلىنىپ قالغىنىغا ئېچىناتتى...

مۇنچىلىك چوڭ كولخوزنىڭ كاسسىرى بولۇشنى ماڭا كىم قويۇپتۇ. ئەگەر مېنىڭ ئورنۇمدا ئوغۇل بالا بولسا، تۇرمىدە يېتىپ چىقسىمۇ، نومۇسىنى تۆكمەس ئىدى. ۋېلاخۇن تالاي قىزنىڭ ئاجىز تەرىپىدىن پايدىلىنىپ، نومۇسىنى تۆككەن ئىكەن-دە... ئەگەر ئىشىم راستلا سوتقا چۈشۈپ قالسا تەقدىرىم نىمە بولماقچى. تۇرمىدە يېتىپ چىقاندىن كېيىن مەن كىمگە كېرەك. ئۇ چاغدا يېزىدىكى ياشلار مېنىڭ توغرىلىق نىمە ئويلار. مۇشۇ قالايمىقانچىلىقتىن ئامان-ئېسەن قۇتۇلۇپ كەتسەم، ئىككىنچى ئاقچا بىلەن ئىشلەيدىغان ئىشقا بېشىمنى باغلىسىمۇ بارمايتتىم. ئۆزەملا ئەمەس، تۇرمۇشقا چىقمىغان دوستلىرىمنىمۇ ئەۋەتمەيتتىم دەپ ئويلايتتى زىيادە. — نومۇسنى تۆكۈپ، بەش سوم ئوشۇق ئېلىپ، چىرايلىق كىينىپ يۈرگىچە، ئېتىزدا بەش تېتىن تاپسامۇ ھېچكىمگە خار بولماي بېشىمنى دەس كۆتۈرۈپ ماڭغىنىم ئەلا.

بوغالتىرنىڭ ماشىنىسى تولىمۇ ئاستا كېلىۋاتىدۇ. قىز ئۇنىڭ مەس ئىكەنلىگىنى ئەندىلا بايقىدى.

— ۋېلاخۇن ئاكا، ھاراق ئىچىۋاپسىزغۇ. يولدا بىرى تۇتۇۋالسا قانداق قىلىسىز؟

— ئۇ يېقىدىن غەم قىلماڭ، سىڭلىم. مېنى توختىتىدىغان ئادەم تېخى ئانىسىدىن تۇغۇلمىدى... ھەممىنىڭ جاجىسى ئاقچا!

باشقا ماشىنىلار ئۇلارنى قوغلاپ ئۆتۈپ، چاپسانلا كۆزدىن غايىپ بولماقتا. كۈن ئۇۋۇسىغا يېتىپ، يەرگە قاراڭغۇ چۈشۈشكە باشلىغىنى بىلەن يول يېقىن ئارىدا تۇغقىر ئەمەس. زىياپەتكە مۇشۇنداقلا ماڭسا، شوپۇرلار ئالتە-يەتتە سائەتتە بارىدىغان شەھەرگە ئۇلار بىر كۈندىمۇ يېتەلمەيدىغاندەك بىلىنەتتى.

— كولخوزدا ئېشەككە ئوخشاش ئىشلەپ ئۆلىمىزمۇ، چاپسان-چاپسان سەيلىگە چىقىپ، كۆڭۈل ئېچىپ تۇرمىساق قېرىپ كېتىدىغان ئوخشايمىز، زىياپەت. بۇ يىل سىزنى كولخوز ھىساۋىغا چەتئەلگە ساياھەتكە ئەۋەتىمەن...

— ئايالىڭىزنى مۇشۇنداق سەيلىگە ئېلىپ چىقىسىڭىز بولمامدۇ، ۋېلاخۇن ئاكا؟ شەمشىنۇر ھەدەم ئۆيدە ئولتۇرۇپ قۇرۇق ئۇستىخانلا بولۇپ قېپتىغۇ. ئۇ ياق ئىلگىرى يېزىمىزدىكى ئەڭ چىرايلىق قىز ئىدى، — بوغالتىرغا كاسسىر قىزنىڭ سۆزى ياقمىسا كېرەك، ئۇ ئىككى قولى بىلەن رولنى مەھكەم تۇتۇپ، گازنى قاتتىقراق باستى:

— كۈچۈكتەك بالىلىرىنى قاخشىتىپ نەگە بارىدۇ؟ ئۇنىڭغا ئۆيدىمۇ ياماڭ ئەمەسەي. يەيمەن دىسە بار، كىيىمەن دىسە بار...

زىياپەت بوغالتىرنىڭ ئاچچىغىنى كەلتۈرۈپ قويماي دىدىمۇ، گەپنى باشقا ياققا بۇرىدى.

— چەتئەلگە بارماي ئاقچىنىڭ تىزىمىنى تېپىۋالسام بولاتتىلا... — ۋېلاخۇن يەنە ئېچىلىپ ھەجايدى.

— قېشىڭىزدا مېنىڭدەك ئاكىڭىز تۇرغاندا، شۇنداق نەرسىنىڭمۇ

غېمىنى قىلامسىز؟ مەن سىزگە بىر تىزىم تۇرماق، كولخوزنىڭ بارلىق ئاقچىسىنى يوقىتىۋەتسىڭىزمۇ تېپىپ بېرىمەن... ئۇ پاراڭنى قىلغىچە ناخشا ئېيتىدۇ...

ۋېلاخۇن تورمۇزنى بېسىپ، ماشىنىنى توختاتتى ـ دە، زىياپەتنىڭ ئىنچىكە بىلىنى مەھكەم قۇچاقلاپ، مەڭزىدىن سۆيۈۋالدى... قىز قورقۇپ كەتتى.

ـ بۇ نەمە ئۇياتسىزلىق، ۋېلاخۇن ئاكا، مەن سىزنى ھۆر-مەتلەپ يۈرسەم...

ـ مەن سىزنى ياخشى كۆرىمەن، زىياپەت. خالىسىڭىز شەھىر-نۇرنى قويۇۋېتىپ، بۇگۈنلا سىزگە ئۆيلىنىمەن. بۇ دۇنيادا سىزدەك چىرايلىق قىز يوق، ـ ماشىنا چوڭ يولدىن چەتكە چىقىپ، تۇزلەڭدە توختىغاندا، زىياپەتنى تېخىمۇ خەتەرلىك تەشۋىش بېسىشقا باشلىدى.

ـ بىرئاز ئۇخلىۋالمىسام، كۆزۈم يۇمۇلۇپ كېتىپ بارىدۇ، ـ ۋېلاخۇن ماشىنىنىڭ ئىشىكلىرىنى مەھكەم يېپىپ، گازنى ئۆچەردى، ـ كېلىڭا بېرى... مەن سىزنى سۆيەمەن...

زىياپەت ئۇنىڭ ئېيتىۋاتقانلىرىنى تىڭشىمىدى. باشتا تېنىنى سىلاپ تۇتقان بوغالتىرنىڭ كۈچلۈك قوللىرى قىزنىڭ بېقىنىدىن قىستى، ئۇ قېلىن كالپۇكلىرى بىلەن ئاغزىنى يېپىپ، زىياپەتنى تۇنجۇقتۇرۇپ سۆيەكتە، ھاۋا يەتمەيۋاتقاندەك ئەندىكىپ دەم ئېلىۋاتقان قىز ۋاقىراپ يىغلاي دېسە ئۇنى چىقماي، يە ئۆزىدىن ئىككى ھەسسە يوغان ۋېلاخۇنغا كۈچى يەتمەي، خۇددى قىلتاقتا چۈشكەن قۇشقا ئوخشاش تىپىرلايتتى. ۋېلاخۇن مەھكەم قۇچاقلاپ مەيدىسىگە باسقاندا، ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇشقا چامىسى يەتمەي،

ئۆزىدىن يۇز كىلومېتر يىراقتىكى يىگىتتىدىن كۇچ-قۇۋۋەت سورىد-
غاندەك غۇلامنىڭ ئىسمىنى يېنىپ-يېنىپ تەكرارلىدى.
— قويۇۋېتىڭ، بولمىسا ئەتە غۇلامغا ئېيتىپ بىتچىتكىزىنى
چىقىرىمەن... ئەگەر نومۇسۇمغا تەگسىڭىز ئۆلۈۋالىمەن.
قانداق قىلسا قۇتۇلىدىغىنىنى بىلمەي، تىپىرلاۋاتقان قىز ئۇنىڭ
يۇز-كۆزىنى مورلاپ، كاچىتىغا ئۇرماقچى بولۇۋىدى، لېكىن ۋېلاخۇن
زىيادەتىنىڭ نازۇك قوللىرىنى كەينىگە قايرىپ تۇتۇۋالىدى. قىز
ۋاقىراپ يىغلىماقتا. ئەمما مۇنۇ باش-ئۇچى يوق دالادا ئۇنىڭغا
يار-يۆلەك بولغۇدەك تىرىك جان يوق.
— بەرىبىر غۇلام سىزدىن ئۆچۈمنى ئالىدۇ... ئۇياتسىز...
هارسىز.... هايۋان... غۇلام... غۇلام...
... قىز ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋىدى، تېنى بەك ئېغىرلىشىپ
كېتىپتۇ. ئەمدى ئۇنىڭغا هاياتلىقنىڭ هېچبىر قىزىقى قالمىغاندەك
كۆرۈندى. بايا كۆپ ۋەدىلەرنى بېرىپ، ئاغزى بېسىلماي سۆزلىگەن
ۋېلاخۇن مەيدىسىنى كېرىپ، ئوڭدىسىغا ياتاتتى. زىيادەت ماشىنىدىن
چىقتى. ئايسىز دالا تۇم قاراڭغۇ. قىز قەيەردە ئىكەنلىگىنى مۆلچەر-
لىگەندەك چوڭ يولنى يورۇتۇپ ئىتتىك كېلىۋاتقان ماشىنىلارغا
بىرئاز قاراپ تۇرغاندىن كېيىنلا، ئۆزلىرىنىڭ ئالتۇن-ئەمەل تېغىدىن
ئۆتۈپ توختىغىنىنى بىلدى. ئۇنىڭ پىشانىسىنى ياپقان چاچلىرىنى
يەلپۈگەن شامال تاغ تەرەپتىن باهارنىڭ قانداقتۇر يېقىملىق پۇرىغىنى
ئېپكەلمەكتە. تەبىئەت جىمجىتلىغىنى ماشىنىلارنىڭ زىل ئاۋازىلا
بۇزۇپ تۇراتتى. قىز ئاشۇ يېزىسى تەرەپتىن كېچىكى قاراڭغۇلۇقىنى
يورۇتۇپ كېلىۋاتقان ماشىنىلارغا قاراپ: "ئەمدى ماڭا ئۇ ياقىقا يول
يوق. يېزىغا قايسى بىتىم بىلەن بارىمەن" دىگەن ئويىغا كەلدى.

قەلبىنى پەقەت تاغ چاتقاللىرىدىن چىقىقان خۇش پۇراقلىق شامالللا بەزلىگەندەك قىلىدۇ. ئىگىز چوقىقىلىق ئاقۇاش تاقىقا قارىغاندا، كۆز ئالدىغا غار تاشلار كېلىدۇ. ھېچكىمگە كۆرۈنمەي، ئاشۇ چوققىدىن ئۆزىنى تاشلاپ، جىمجىت ئۆلۈۋالسا... يامىنىغا ئايلانسا شەماخۇننىڭ ئېتىزىدا كۆممە قوناق يېرىنى ئوسا قىلئاتقان غۇلام: "كولخوزچىلارغا ئاقچا بەرگەن تىزىمنى يوقىتىپ قويغىنى ئۈچۈن ئۆلۈۋەپتۇ" دەپ ئويلار...

قارايغان تاغ يېقىندەكلا كۆرۈنىدۇ... قىز ئاقىرىپ تۇرغان چوققىنى نىشانغا ئېلىپ ئىلگىرىلىدى. ئۇنىڭ بېشىدا چاپسانراق ئاشۇ چوققىغا يېتىپ ئۆزىنى ھاڭدىن تاشلۇۋېتىشتىن باشقا ئۇي يوق. شۇنىڭ بىلەن ئادەملەر زىياپەت دېگەن كاسسىر قىزنىڭ ھايات كەچۈرگەنلىگىنى ئۇنتۇسا...

ئۇ شامالغا قارشى خېلىلا ماڭغاندەك قىلئوندى، لېكىن يېقىندەك كۆرۈنگەن تاقىقا يېتەر ئەمەس. بايا ئىچى ئۆرتىنىۋاتقاندەك بىلىنگەن قىز دۆڭگە ئۆرلىگەندە تېنى مۇزلاپ، تىترەك ئولاشتى. ئىگىز ھاڭ تاشلار كۆرۈنەمدىكىن دېگەندەك ئەتراپقا قاراپ قويياتتى. لېكىن ھەر يەردە توپ-توپ بولۇپ قارايغان چىغدىن باشقا ھېچ نەرسە يوق. تاغ چوققىسىغا ئىنتىلىپ كېلىۋاتقان قىز يار ئېلىپ كەتكەن چوڭقۇر ئېرىقىقا يىقىلدى، تىزىنى تاش سۇرۇۋەتكىنىگە قارىماي، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە ئىلگىرىلىدى. توپ چىغلىق تۇزلاڭ تۈگەپ، تېۋىلغىلىق جىرا باشلانغاندا، مېڭىشى تېخىمۇ ئېغىرلاشتى. تېۋىلغىلار كۆپىنىگىگە ئىلىشىپ، پۇت-قولىنى سىزماقتا. سۇ ئويۇپ كەتكەن ئېرىقلارغا ئۇ چاپسان-چاپسان چۈشۈپ كېتەتتى-دە، ئورنىدىن يىغلاپ تۇرۇپلا يەنە ئىلگىرىلەيتتى.

— زىياپەت!

قىز بايا ماشىندا قالغان بوغالتىرنىڭ ئىيىقىغا ئوخشاش گۈكرەپ چىققان ئۈنسىنى ئاڭلىغاندا چۆچۈپ كەتتى. ئۇ تېخىمۇ ئىتتىك مېڭىپ، ئاشۇ ئۈندىن يىراق قېچىشقا ئالدىرىماقتا. ۋېلاخۇنىڭ ھەر ياققا مېڭىپ، قىزنى ئىزدەۋاتقان ماشىنىسىنىڭ يورۇغى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ماشىنا يۇقۇرى ئۆرلەپ، خېلى يەرگە كېلىپ توختىغاندا، كابىنكىدىن چۈشكەن ۋېلاخۇنىڭ تەشۋىشلىك ئۈنى يەنە ئاڭلاندى، چۆچۈگەن قىز ھاسراپ-ھۆمۈدەپ تېخىمۇ ئىتتىك يۈگۈردى... ئۇ بىر تۈپ تېۋىلغىنىڭ قېشىغا كەلگەندە، پۇتلىشىپ يىقىلدى-دە، شۇ ياتقان ئورنىدىن قوزغالماي ھۇشىدىن كەتتى...

.... ۋېلاخۇننىڭ يېقىنلا يەردىن ۋاقىرىغان ئۈنسىنى ئاڭلىغاندا قىز چۆچۈپ ئوخاندى؛ ئورنىدىن سەكرەپ تۇرسا شەرقتىن كۈن قىزىرىپ چىقىۋېتىپتۇ.

— زىياپەت! — قارشىسىدىكى ئىگىز دۆڭدىن يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان ۋېلاخۇنىنى كۆرگەندە، ئەمدى ئۇنىڭدىن قۇتۇلالمايمەن دەپ ئويلىغان قىزنىڭ پۈت-قولى بوشاپ، يەنە ھۇشىدىن كەتكەن ئادەمگە ئوخشاش ئولتۇرۇپ قالدى.

— زىياپەت، مېنى شۇنداقمۇ قورقۇتامسىز. سىزنى يوقىتىپ قويۇپ، بېشىمغا ھەر خىل ئويلار كېلىپ كەتتى. ئۆزىڭىزنى ئويلىمىسىڭىزمۇ ئاغرىقچان ئانىڭىزنى ئويلىسىڭىز بولمامدۇ.

قىز يولغا چىققاندا ئانىسى ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان. ئەجەپ ئۇ ھەقتە ئويلىماپتۇ. ئۇ ئۆي ئىچىدىكىلەرنى كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزگەندە، ئۇلارنى بىر يىل كۆرمىگەندەك كىنەپ ئەسكە ئالدى.

— يېقىن كەلگىچە بولما، ئىپلاس!

ــ ئاخشام مەسلىكىتە ساراڭلىق قىلغىنىمنى كەچۈرۈڭ. ساق بولسام ئۇنداق قىلاتتىمۇ. ئالدى بىلەن ستۇدېنتلارنىڭ ئاقچىسىنى تاپشۇرۇۋېلىپ... ئۆتكەندە يوقاپ كەتكەن تىزىمنى مۇشۇ ياقتا ماڭمىغاندا مەن تېپىپ پولات ساندۇققا سېلىپ قويغان ئىدىم.

بايانىن بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان قىز ئالدىدىكى ۋېلاخۇنىغا تىكىلىپ قارىدى. ئۇنىڭ ئاخشامقى شوخ قىلىقلىرىنىڭ ھېچقايسىسى يوق، كىچىچە دۆڭمۇ-دۆڭ يۇگۈرۈپ، قورقۇپ قالسا كېرەك، چانىغىدىن چىقىپ تۇرىدىغان كۆزلىرى تېخىمۇ پارقىراپ قېپتۇ. كۆينىگى يىرتىلىپ، چاچلىرىنى توپا-چاڭ بېسىپ كەتكەن ئىكەن.

ئىنتىلغان چوقۇقا يېقىندەكلا كۆرۈنۈۋىدى، ئەمدى تېخىمۇ يىراقلاپ كېتىپتۇ. قىز كىچىچە بىر كۈنلۈك يول ماڭغاندەك قىلغان، بارى-يوقى ئىككى دۆڭدىن ئارانلا ئېشىپتۇ. كۆڭلىگە ئارام بەرمەيۋاتقان زىياپەت ئۆزىنىڭ ھاڭدىن تاشلاپ ئۆلۈۋالمىغىنىغا پۇشايمان قىلدۇ. ئۇ يېزىغا بېرىشى بىلەنلا ھەممىنى ئېيتىپ، بوغالتىرنىڭ بارلىق قىلمىشىنى ئاشكارىلاش ھەققىدە ئويلىماقتا. "بوغالتىرنىغۇ پاش قىلارمەن، ئەمما ئۆزەمچۇ؟ تۆكۈلگەن قىزىل ئار-نومۇسۇمنى قانداق قايتۇرۇۋالىمەن. بۇ ۋەقەنى يېزىدىكىلەر ئاڭلىسا مېنىڭ توغرىلىق نىمە دەيدۇ؟ ئۆزەمغۇ بىر نەرسە قىلىپ يۈرتتا باش كۆتۈرۈپ يۈرەرمەن، ئەمما ئاتا-ئانام قانداق قىلار. بولغان ئىشنى باشنى مىڭ بىر قېتىم تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ قايتۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. ياكى... ياكى يېپىق قازانغا يېپىق بويىچىلا قالدۇرۇش كېرەكمىكىن...".

زىياپەت مۇشۇنداق چىگىش ئويلار ئىچىدە كۆپ نەرسىنى ئېيتىشقا ئاجىزلىق قىلىدىغانلىغىنى ھاياتىدا بىرىنچى قېتىم چوڭقۇر

چۈشەندى.

ــ ستۇدېنتلارغا ئېلىپ ماڭغان ئاقچىنى يول بويىددكى ماشىنىدا قالدۇرۇپ كېتىۋېدىم، يەنە بىرسى ئوغرىلىۋالمىسۇن، يۈرۈك، چاپسانراق بارايلى، ــ ئاقچىنىڭ پارىڭى چىققاندا قىز ھۇشىنى يىققاندەك بولدى... ھەممىنى قىلغان ئاشۇ ئاقچا...

* * *

ئۇلار ئالمۇتىغا يېتىپ كەلگىچە ئېغىز يېرىپ پاراڭ قىلىشىدى. زىياپەتنى بېشىغا قوغۇشۇندەك قۇيۇلغان گادىرماش خىيالىلار قېنىماقتا. ئۇ تېخىچىلا نىمە قىلارىنى بىلمەي ھەر خىل ئويىنىڭ ئوتتۇرىسىدا گۇلەڭگۈچ ئۇچۇۋاتىدۇ. قىز بوغالتىر شەھەر مېھمانخانىسىدىن ئېلىپ بەرگەن يالغۇز بۆلمىگە كىرىۋېلىپ، بىر كۈن چىقماي ياتقاندىمۇ مۇشۇ ھەقتە ئويلىدى. پەقەت ئەتىسى ۋېلاخۇن:

ــ بىزنىڭ كولخوزدا ئىشلىگەن ستۇدېنتلارنىڭ ۋەكىلى كەلدى، ــ دېگەندىلا ئىشىكنى ئاچتى.

ــ مۇنداقمۇ جاھىل قىز بولامسىز. مېنى تىرىكلا ئۆلتۈرىدىغان بولدىڭىزغۇ... ــ ۋېلاخۇن بۇ قېتىممۇ ھاراق ئىچىۋالغان ئىدى، ــ ستۇدېنتلارنىڭ ھەممىسى پىراكتىكىغا كېتىپتۇ. قانچە ئىزدىگىنىمىز بىلەن ئۇلارنىڭ ھىچقايسىسىنى تاپالمايدىغان ئوخشايمىز. ستۇدېنتلار ئۇچۇن تىزىمغا بۇ كىشى قول قويۇپ، ئاقچىنى ئېلىپ قېلىپ، كەلگەندە تاپشۇرىدىغان بولدى. بۇ مەسىلىنى ئىنستىتۇت رېكتورى بىلەنمۇ كېلىشتۇق.

زىياپەت ئىككى يىلدىن بىرى "قىزىل تۇغ" كولخوزىغا ستۇدېنتلارنى ئېپكېلىپ يۈرگەن، ئاقچىغا بەك ئامراق ساقالىلىق كىشىنى بىردىن تونۇدى. لېكىن ئۇ ھىچ نەرسە دىمەيلا ستۇدېنتلارنىڭ

تىزىمىنى ئۇستەل ئۈستىگە قويدى.

ــ قېنى، تىزىمغا ستۇدېنتلار ئۇچۇن قول قويۇپ چىق. يەنە بىرىنىڭ قولى ئىككىنچىسىگە ئوخشاپ قالمىسۇن.

ــ ئۇ تەزىپىدىن غەم قىلما، باش بوغالتىر. بىزنىڭ ساقلىمىز-غىمۇ ياش تۇرۇپ بىكار ئاق كىرگىنى يوق. ــ ئىنستىتۇتتىن كەلگەن ۋەكىل ئۇزۇن ساقلىنى سىلاپ قويدى. زىياپەت پەچەتلىك ئاقچىنى ئۇنىڭ ئالدىغا ساناپ قويماقتا.

ــ مۇنۇ سىزنىڭ خىزمىتىڭىز ئۈچۇن! ــ ساقاللىق كىشى مىڭ سوملۇق ئاقچىدىن ئىككى تۈتەكنى قىزنىڭ ئالدىغا قويدى-دە، قالغىنىنى سومكىسىغا سېلىۋېلىپ، "دۇرۇس قىلدىمغۇ دەيمەن" دېگەندەك كۆزىنى قىسىپ، ۋېلاخۇنغا مەنىلىك قارىدى.

ــ ھە، بۇ باشقا گەپ. ئادەم ئەتكەنگە تازىم ئەت دېگەن مۇشۇ. خوش، سىز دەم ئېلىڭ، مەن بۇ يىگىتنى ئۇزىتىپ قويايي.

ــ مۇنۇ ئاقچىڭىزنىڭ ماڭا كېرىگى يوق. ئۇنى چاپسان ئېلىپ چىقىپ كېتىڭ. بۇ سىز بىلەن بىزنىڭ ئەمەس، ستۇدېنتلارنىڭ ئەمگەك ھەققى. ــ ئەھۋالنى يېڭىدىن چۈشەنىشكە باشلىغان قىزنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتسە كېرەك، ئاقچا سالغان سومكىنى كۆتىرىپ ئىشىك تەرەپكە ماڭغان ئۇزۇن ساقاللىق كىشى بىلەن ۋېلاخۇن "بۇ نېمە گەپ؟" دېگەندەك بىر بىرىگە قاراشتى.

ــ ئۇنداق قىلماڭ، زىياپەت. بەربىر ستۇدېنتلارنىڭ ھەممىسىنى تېپىپ، ئاقچىنى تولۇق تاپشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. كولخوزدا ئىشلىگىنى ئۈچۈن قوشۇمچە ھەق ئالىدىغان ئۇلارنىڭ ئېسىدىمۇ يوق.

ــ ئاقچىنى ئېلىپ كېتىڭلار. بىر قېتىم بېشىمىنى قايدۇرۇپ،

هایاتمنی بۇزغىنىڭلارمۇ يېتەر...

ۋېلاخۇن بۇ يەردە كۆپ تۇرساق ئىشنى بۇزۇۋالىمىز دەپ، ئۇستەلدىكى ئاقچىنى ساقاللىق كىشىنىڭ سومكىسىغا سېلىپ، چوڭقۇر نەپەس ئالدى-دە، چاپسان چىقىپ كەتتى.

مېھمانخانىنىڭ بىر كىشىلىك تار بۆلمىسىنى سۆرۈن جىمجىتلىق باستى. بايات بېرى ئۆرە تۇرغان قىز نېمە قىلغىنىنى پەقەت ئەمدى چۈشەنگەندەك، ئىككى قولى بىلەن چېقىلىپ كېتىدىغاندەك ئاغرىشقا باشلىغان بېشىنى تۇتتى-دە، ئۆگە-ئۆگىسى بوشاپ كەتكەن ئادەمگە ئوخشاش ئۆزىنى دىۋانغا تاشلىدى.

— مەن نېمە قىلدىم؟ ئاقچىنى ستۇدېنتلارنىڭ قولىغا تاپشۇرماي، بۇ بۆرىلەرنىڭ ئاغزىغا سالغىنىم نېمىسى؟ زادى-كاسسىدىكى ئاقچىدا بوغالتىرنىڭ نېمە ھەققى بار؟ ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاخىرى مەن جاۋاپ بېرىمەنغۇ! شۇ چاغدا بۇ مېنىڭ يەنە بىر قېتىم خاتالاشقىنىمۇ؟ زادى هايات نېمە بولۇپ كېتىپ باردۇ.

ۋېلاخۇن ئىنىستىتۇتتىن كەلگەن ساقاللىق كىشى بىلەن هاراق ئىچىپ بىر ھەپتە ئالمۇتىنىڭ رېستورانلىرىدا تاماشا قىلغاندا، زىيادەت بىرنەچچە كۈن مېھمانخانىدا ئېغىر ئويدىن بېشىنى كۆتىرەلمەي ياتتى-دە، ئاندىن بوغالتىرنى كۆرمەي يېزىغا ئاپتوۋۇز بىلەن كەتتى.

پاتەمخان ئۆيىگە سالامەتخانىنىڭ ئوغلى كېلىپ كەتكەنلىكىن، بىرىگادىرغا يولۇقۇپ، "شەماخۇنىنىڭ ئېتىزىغا يەرنىڭ ئېپى-جېپىنى بىلىدىغان، تەجرىبىسى بار بىرىنى ئەۋەتسە" دەپ ئېيتاي دېۋىدى، ئەمما ئىلگىرى كېرەك ئەمەس چاغدا ھەر بىر قەدەمدە ئۇچرىشىدىغان بىرىگادىرنى يەر يۈتۈۋەتتىمۇ زادى كۆرەلمىدى. ئۇ بىرىگادىر ئۆيىگە بىر كۈنى بولمىسا، بىر كۈنى كېلىپ قالار دەپ يۈرگەندە، يەنە ھىلىقى ساي تەرەپتە تۇرىدىغان سالامەتخانىنىڭ ئوغلى غۇلام كىرىپ كەلدى.

— مومما، مەن سېنىڭ ئوغلۇڭ توغرىلىق ئادەملەردىن سوراشتۇرۇپ، كۆپ نەرسىنى بىلدىم. فۇرونتقا كەتكىچە يېزىمىزدىكى كومسومول تەشكىلاتلىرىنىڭ سېكرېتارى بولۇپ ئىشلىگەن ئوغلۇڭنى ئاپاممۇ ياخشى تونۇيدىكەن. "ئىككىمىز بىر دىمەتلىك، ئىگىز بويلۇق، چىرايلىق يىگىت ئىدى" دەيدۇ.

— ھە، ئاپاڭ شۇنداق دەمدۇ؟! ئۇنتۇمىغىنىغا مىڭ قاتلىق شۈكۈر. ئاپاڭ ئېيتقان بولسا، ھەممىسى راست.

غۇلام كەلگەندە پاتەمخان بېغىدا پىياز تېرىيدىغان قىز ياساۋاتاتتى. ئۇ سالامەتخانىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغاندا، ھەر نەرسىنى بىر سوراۋاتقان بالىغا سۆز قىلماستىن، زەي يەردە ئولتۇرۇپ قالدى.

غۇلام ئاغزى بىسىلماي سۆزلىمەكتە. ئۇنىڭ ئېيتقۇاتقان سۆزلىرى ئانىنىڭ ئۇ قۇلىغىدىن كىرىپ، بۇ قۇلىغىدىن چىقىۋاتىدۇ، نىمە دەۋاتقىنىنى ئاڭلىغىنى يوق. پەقەت غۇلامنىڭ: "ئاپامۇ ياخشى تونۇيدىكەن. ئىككىمىز بىر دىمەتلىك، ئىگىز بويلۇق، چىرايلىق يىگىت ئىدى"، دىگەن سۆزلىرى هامان قۇلاق تۇۋىدە جاراڭلايتتى. "مەن تېخى ئوغلۇم سالامەتخانىنىڭ ئېسىدىن ئاللىقاچان چىقىپ كەتكەن چېغى دىسەم، خۇداغا شۈكۈر، ئۇ شەماخۇننى ئۇنتۇماپتۇ". مومانىڭ كۆڭلى كۆتىرىلىپ، غۇلامغىمۇ ئالايىتەن مېهرى چۈشۈپ قالدى.

— ئاپام! "ئىككىمىز كولخوزدىكى سەنئەتكارلار ئۆمىگىگە بىللە قاتنىشاتتۇق. ئۇ دۇتار چالغاندا، مەن ناخشا ئېيتىپ، ئۇسۇل ئويناپتىتتىم" — دەيدۇ.

— ئۇنىڭ هەممىسى راست، ئوغلۇم..، — پاتەمخان مومای بىر نەرسە ئېيتاي دەپ تەمشەلدى-دە، لېكىن يېنىدا تۇرغان سالامەتخانىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىگىنى ئېسىغا ئالدىمۇ، ئوشۇق سۆز قىلماي، ئۆزىنى باستى.

— ... سەن بۇنىڭدىن كېيىن ئوغلۇم جەڭدە ئۆلۈپ كەتتى دەپ ئاھ ئۇرۇپ، قايغۇرۇۋەرمە. ئۇ تىرىك. بىز بىلەن بىللە، هەر كۈنى ئېتىزدىن قايتىسام، يېنىدا شەماخۇن بار دەپ هەس قىلغىن.

غۇلام خېلى سۆزلىدى. لېكىن پاتەمخان بۇنىڭ هەممىسىنى كۆڭلۈمنى ياساش ئۈچۈن ئېيتىۋاتقان سۆزلەرغۇ دەپ، ئانچە قۇلاق سالمىدى.

— بۈگۈن ساڭا كۆكتاتلىرىڭنى تېرىشقا ياردەملىشەي دەپ كەلدىم.

ــ سېنىڭ شۇنداق غەمخورلۇق قىلغىنىڭغا رەھمەت، بالام.
ياشلارنىڭ بەزىدە ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ياسىدۇق دەپ يېڭىدىن ساقىيىشقا باشلىغان يۇرەك يارىسىنى ئېچىۋېتىدىغان ئادىتى بار. ياخشى سۆز دوختۇرلارنىڭ يۇرەك ئاغرىغاندا بېرىدىغان دورىسى بىلەن بىردەك. بىرئاز ۋاقىت جانغا مەدەت بەرگىنى بىلەن كېيىن بەرىبىر يۇرەكنىڭ ئاغرىغىنى ئاغرىغان.
پاتەمخانىنى بۇ يىگىت ئاق يېغىن ياقىقان كۈنى، ئادەمنىڭ خوشتى بولماي تۇرغاندا، ئۆتكەن كۈنلەرنى ئېسىغا سېلىپ، بىرئاز رەنجىتكەن ئىدى. ئەمما بۈگۈن سالامەتخانىنىڭ ئوغلىنى تېخى ئۇنتۇمىغانلىغىنى ئېيتىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ قويدى. "چوڭلارغا قارىغاندا ياشلارنىڭ ئىناۋى بارمۇ، نېمە؟" ــ دەپ ئويلىدى ئانا.
چۆنەكلەرنى تۈزەپ ياردەملەشكەن غۇلام كەتكەندە، پاتەمخان خېلى ۋاقىتقىچە ئاشۇ يىگىتنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىنى ئويلىدى. بولۇپمۇ ئۇ سالامەتخانىنىڭ مۇشۇ كۈنگىچە ئوغلىنى خاتىرىسىدە ساقلاپ يۈرگەنگە چەكسىز مىننەتدار. "ئوغلۇم جەڭدىن ئامان-ئېسەن قايتقان بولسا، غۇلام مېنىڭ نەۋرەم بولار ئىدى" دېگەن تاتلىق ھەس-تۇيغۇغا بېرىلگەن موماي ئۇرۇشتىن كېيىنكى يىللارنى ئېسىغا ئالدى.

* * *

پاتەمخان تۆت يىل داۋامىدا يىگىتلەردىن قورۇپ، كۆز قىرىنى سېلىپ يۈرگەن سالامەتنى شەماخۇندىن قارا خەت كەلگەندىن كېيىن فۇرونتتىن قايتقان بىرىگە تۇرمۇشقا چىقىپ كېتەمدىكىن دەپ ئەندىشە قىلغان.

ــ شەماخۇنـنىڭ ئۆلگـنـىگە ئىشەنـگۈم كەلمەيـدۇ. بۇگـۈن چۈشۈمدە ئوغلۇم ئاغامچا كۆتـرىپ، ئاق بوز ئاتـنى تۇتـمەن دەپ يۇگۈرۈپ يۈرگۈدەك. بەلكى تىرىكمىكىن. قېرىلار: "ئاغامچا دىگەن ــ يول. ئۇنداقتا يېقىن ئاردا ئۆيىڭىزگە يېراق يەردىـن بىر مېھـمان كېلىدىغان ئوخشايدۇ" دەيـدۇ. شۇنىڭـغا قارىغانـدا مېـنىڭ قۇلۇنۇم بىر جايدا قارا يەر دەسسەپ يۈرىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىرىـنى تولۇق ئېيتالمىسمۇ، ئۆزىچە قىزنىڭ كۆڭلىـنى ياساپ، يەنە بىرئاز ۋاقىت ئوغلىنى كۈتۈپ تۇرۇشنى يالۋۇرغاندەك پاراڭ قىلاتتى مومای.

ئەمما ئانا سالامەتنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، قۇملاقچىغا قانـچە قېـتىم قۇمـلاق ئاچقۇزسـمۇ، بەرىـبىر جەڭـدە قۇربان بولغان ئوغلـدىن ھەربى كومىسسارىياتنىڭ "ئۆلدى" دەپ ئەۋەتكەن قەغىزىـدىن باشقا ھىـچىبىر خەۋەر كەلـمـدى. ئۇرۇش تۈگەپ، جەڭـدىن قايتـقان يىگىتلەر ئۆي-ئوتاق بولۇپ، تىرىكچىلىگىنى يولغا سالغىچە، ئوغلۇم بىر كۈنى تېپىلىپ قالامدىـكىن دىـگەن ئۈمىتـتە سالامەتـنى قورۇپ يۈرگەن پاتەمخان كېيىنرەك قىزنىڭ سۆيـگەن يىگىتلىرىنىلا ئەمەس، ئۇمۇمەن، زامانداشلىرىدىن ئايرىلىپ، ئۆزىـگە ئوخـشاش يىلـدىن يىلغا يالغۇزسـراپ قېلىۋاتقىنىـنى سەزگەنـدە: "بۇنىڭ تەقدىرىـمۇ ماڭا ئوخشاپ قالمىسۇن" دەپ تەشۋىشلىنىشكە باشلـدى. ئۇ سالا-مەتكە كىرگەن ئەلچىـلەرنىڭ قىزدىـن ماقۇل جاۋاپ ئالـماي قۇرۇق قايتىپ چىققانلىغىنىمۇ سىرتتىن ئاڭلاپ، بايقاپ يۈرەتتى. ئەجەپـمۇ ئۇنىڭ بەختىنى چىگىپ ئەلـچى كىرگۈزگەن ئىكەنمەنا. نە كاشـكى، شەماخۇن ئۇرۇشقا ماڭغاندا، "توپىنى كېـيىن قىلىـمىز" دەپ ئۆچ-تۆت بوۋاينى چاقىرىپلا ئىككىسـنى نـكا قىلىۋەتـكەن بولسامـچۇ؟! دەپ ھەر خىل خىيال سۈرەتتى.

* * *

تېرىلغۇ ئىشلىرى باشلانغىچە كولخوزدا بىرىگادىر بولۇپ ئىشلىگەن سالامەت يېزىدا ئەركىشىلەر كۆپەيگەندە بىرىگادىرلىقىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىۋەتتى.

— مەن سىز بىلەن بۇغداينىڭ سۈيىنى تۇتقىلى چىقايچۇ؟ — دىدى بىر كۈنى سالامەت. قىز مېنىڭدىن ئۆزىنى چەتكە تارتىشقا باشلار دەپ يۈرگەن ياتەمخان بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندا بەشى كۆككە يەتكەندەك خوشال بولدى.

— مېنى ئېتىزدا ھۇقۇشتەك ھۇلاپ، يالغۇز قالمسۇن دىدىڭىزمۇ، قىزىم. ئىچىڭىز ئاغرىپ، ئەسكە ئالغىنىڭىزغا رەھمەت. — ئۇ شەماقىنىڭ يۈز-خاتىرىنى قىلىپ، تېخىچە ئۆزىنى يالغۇز تاشلىغۇسى كەلمەي يۈرگەن قىزدىن چەكسىز مىننەتدار بولدى..

ئىككىسى ئېتىزدا بىللە سۇ تۇتۇپ يۈرگەن كۈنلىرى تۇغانلارنى تۇزىگەندىن كېيىن، چۈشلۈك تاماق ئىچكىلى ئېرىق بويىغا ئولتۇرغاندا پاتەمخان ھەز نەرسىدىن بىر پاراڭ قىلىۋېتىپ:

— ئىككىيلەن نىمانچىلا قارا تەلەي؟! ئۇرۇش ئاياقلاشقاندا ۋەيغۇ-دەرت بىلەن مۇشەققەتتىن قۇتۇلا رمىز دېۋىدۇق. ئىلگىرىكىدەكلا خاپىچىلىقتىن نېرى بولالمىدۇققۇ. بۇ ئۇرۇش مېنى يالغۇز بالامدىن، سىزنى يىگىتىڭىزدىن ئايرىپ، يەنە ئېتىزدا تەنھا قالدۇرغىنى نېمىسى. مەنغۇ ياشايدىغىنىمنى ياشاپ بولغان ئادەم. ئەڭ بولمىغاندا سىزنىڭ بەختىڭىزنى بەرسىمغۇ؟ — دىدى.

— نەمانچە ئاھ ئۇرىسىز. ئۇرۇش يېڭىدىن ئاياقلاشتى. ئادەملەرنىڭ شۇنچە يىلدىن بېرى پەيدا بولغان جاراھەتلىرى ئاستا-ئاستا ساقىيىپ، بارغانسېرى ياخشىلىقلار كۆپىيىۋاتىدۇ. كۆپچىلىكنىڭ

بەختى ــ بىزنىڭ بەختىمىز ئەمەسمۇ... مەن ئىمتىھان باشلانغاندا تېخنىكومغا بېرىپ، دىپلومۇمنى ئېلىپ، مۇئەللىم بولاي دەيمەن.

ــ بۇنى ياخشى ئويلاپسىز، قىزىم...

پاتەمخان خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغاندا، سالامەت سەرىق چىچەك تېرىپ كېلەي دەپ، ئېرىق ياقلاپ كەتتى. ئانا قىزنىڭ كەينىدىن كۆز ئالماي قارىماقتا. سالامەت يەردىن ئۈزگەن سەرىق چىچەكنى بىرئاز پۇرىغاندىن كېيىن، ئۇنى يۈزىگە يېقىپ، خېلى ۋاقىتقىچە كەڭ ئېتىزدا، خۇددى شودىيىپ چىققان يالغۇز بۇيىغا ئوخشاش، ئۆرە تۇردى. بىر چاغدا ئانا قىزنىڭ مۇرىسىنىڭ يۇقۇرى-تۆۋەن كۆتىرىلىۋاتقىنىنى بايقاپ قالدى؛ ئۇ يىغلاۋاتسا كېرەك. "كۆز يېشىنى ماڭا كۆرسەتمەي دىگەن ئوخشايدۇ. پۈخانى قانغىچە يىغلىۋالسۇن. يىغلىسا ئىچىدىكى قايغۇ-دەرتتىن سەگەپ قالار" دىۋىدى پاتەمخان، لېكىن كۆڭلى چىدىمىدىمۇ، قىزنىڭ قېشىغا باردى-دە، ئۆرە تۇرغان سالامەتنى قۇچاقلاپ، مەيدىسىگە باستى.

ــ ئېيتىڭا، مەن نىمىشقا قارا تەلەي؟! ھاياتتىن مۇشۇنداقلا ھاڭگىرتتەك ئۆتۈپ كېتەرمەنمۇ؟ ــ قىز ئۆپكە-ئۆپكىسىنى باسالماي ھۆكىرەپ يىغلىۋەتتى.

ئانا قىزنى بەزلىمەكتە، لېكىن ئۇ ئىلگىرىكىدەك: "سەۋرى قىلىڭ، شەماخۇن بىر كۈنى بولمىسا، بىر كۈنى كېلەر" دىگىنى يوق. مۇشۇ قېتىم ئۇ شۇنچە يىلدىن بېرى ئوغلى ئەنە كېلىپ قالار، مانا كېلىپ قالار دەپ، قىزنىڭ بەختىنى چىككىنىگە ئۆزىنى ئەيىپلىگۈسى كېلەتتى. قىز كۆز يېشىنى ئېرتىپ، ياڭلىۋاشتىن ئېرىق بويىغا كېلىپ ئولتۇرغاندىمۇ، ياتەمخانىنى مۇشۇ ئوي قىيناشقا باشلىدى.

ــ شەماخۇننىڭ ئۆلگىنى راست ئوخشايدۇ، تىرىك بولسا، بۇ

كەمگىچە خەۋىرى كېلەر ئىدى. ئاخىرقى ۋاقىتلاردا چۈشۈمگىمۇ كىرمەس بولا دى. شۇنچە يىلدىن بېرى، پەقەت ئىشىگىنىڭلارنى ئېچىپ قويغىنىمىز ئۈچۈن ئاغزىمغا قاراپ، يېنىمدىن كەتمەي يۈرگەنگىنىڭگە مەن ئىككى دۇنيا رازى. مۇشۇنداق چىرايلىق چېغىنىزدا تۇرمۇشقا چىقىۋالمىسىڭىز، كېيىن ماڭا ئوخشاش ھاياتتىن يا ئەرنىڭ، يا بالىنىڭ راھىتىنى كۆرمەي ئۆتۈپ كېتىسىز. ئەتىدىن باشلاپ سۇ تۇتقىلىمۇ چىقماي، شەھەرگە چۈشۈپ، قەغەزنىڭ ئېلىپ، يېزىدا مۇئەللىم بولۇڭ. زادى بۇنىڭدىن كېيىن ماڭا ئىچىڭىز ئاغرىپ، يېقىنچىلىق قىلىدىغىنىڭىزنى قويۇڭ. سىزنى كۆرسەم قايغۇ-ھەسرىتىم تېخىمۇ كۈچىيىدۇ...

ئېتىزدىن قايتقاندىمۇ ئىككىسى بىر بىرىگە سۆز قىلماستىن مېڭىشتى. پاتەمخان كەڭ دالىغا نۇرىنى مول چېچىپ، غول ئېرىقنى ياقلاپ ئۆتىدىغان ئىگىز دۆڭنىڭ كەينىگە مۆكۈشكە يېقىنلىغان كۈنگە قاراپ كېلىۋاتقان سالامەت بىر نەرسە ئېيتامدىكىن دەپ، ئىنچىكە چىغىر يولغا قاتراپ ماڭغان ئىدى، لېكىن بۇ قېتىم قىز جاۋاپ قايتۇرمىدى. ئۇ قاتتىق پاراڭ قىلىپ قىزنى رەنجىتىپمۇ، دەپ ئېيتقان سۆزلىرىگە پۇشايمان يەپ، ئۇنىڭغا لايىق كىم بار ئىكەن؟ — دىگەندەك يېزىدىكى ئۆيلەنمىگەن يىگىتلەرنى بىر-بىرلەپ كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزەتتى. ئەمما، نىمىشقىدۇ، ئۇلارنىڭ ھېچقايسىغا بۇ قىزنى قىيغۇسى يوق، بىرسىنىڭ چىرايى، ئىككىنچىسىنىڭ قىلىقى، يەنە بىرسىنىڭ ئاتا-ئانىسى ياقمايدۇ. ياتقا كەتكىچە تۇققانلارنىڭ بىرەرسىگە چېتىپ قويساقمىكىن دەپ ئويلاشتۇرۇپ كۆرۈۋىدى، لېكىن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىمۇ لايىقراق ھېچكىم يوقتەك كۆرۈنىدى ئانىغا.

پاتەمخاننىڭ ئېچىق بېشىدا قىلغان پارىڭىدىن كېيىن سالامەت تۇتقان-قويغىنىنى بىلمەي يۈردى. ئۇ ئەتىسى سۇ تۇتقىلى بارايمۇ-بارمايمۇ دەپ ئىككى ئويدا تۇرغاندا، هويلىسىغا بىرىگادىر كىرىپ كەلدى-دە:

— سالامەت، سىز بۈگۈن ئېتىزغا چىقماڭ. ئورنىڭىزغا باشقا ئادەم ئەۋەتتۇق. كولخوز پارتورگى سىزنى سائەت توققۇزدا يولۇقسۇن دەيدۇ، — دىدى.

"بۇنىڭ هەممىسى پاتەمخىنىدەمنىڭ ئىشى بولسا كېرەك" — دەپ ئويلىدى قىز. ئۇ ئاخشام ئىشتىن قايتىپ هەممىسگە يولۇقۇپ ئۈلگۈرۈپتۇ.

— سىز هازىرچە يېزا كىتابخانىسىدا ئىشلەپ تۇرۇڭ. كېيىنچە-رەك مەكتەپكە يۆتكىلىپ كېتەرسىز. شۇنچە يىل ئوقۇغان ئوقۇشىڭىزنى تاشلاپ، هىلىمۇ بەش يىل ئېتىزدا يۈردىڭىز... ئەمدى ئادەملەرمۇ كۆپىيىپ قالدىغۇ. كىتابخانىنىڭ ئىشىنى جانلاندۇرمىساق بولمايدىغان ئوخشايدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىنكى كۈنلەرنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى سالامەت سەزمەي قالدى. ئۇرۇش باشلانغاندىن بېرى ئىگىسىز قالغان كىتاپ-خانە ئىچىنى رەتكە سېلىپ، سەرەمجانلاشتۇرۇش ئىشى كۆڭۈللۈك

كۆرۈنگـنى بىلەن، كىيىنرەك كۈلۈپنىڭ چېتىدىـكى بىر بۆلمـلىك كىتاپخانىدا كۈندۈزى ئولتۇرۇشى ئېتىزدا ئىشلەپ ئۈگىنىپ قالغان سالا-مەتكە بەك زېرىكىشلىك سېزىلدى. شۇڭلاشقا گېزىت-ژۇرناللارنىڭ ئاخىرقى سانلىـرى بىلەن بىرئاز كىـتاپـنى ئالاتـتى-دە، يېزىـدىن يېراقتا ئاشلىق سۈغىرىپ ئىشلەۋاتقان كولخوزچىـلارغا نان-توغاچ توشۇيدىغان هارۋىغا چۈشۈپ كېتەتتى.

ـــ قىزىم، مۇشۇنداق چاپـسان-چاپـسان كېـلىپ تۇرغىنىـڭىزغا رەھمەت، ـــ دەپ ئانا سالامەتنى كۆرگەنـدە، ئۇنىڭـدىن تاغـدەك مىننەتدار بولاتتى.

بىر كۈنى يېراقتىكى ئىگىز دۆڭ كەينىدىن كۈلۈپ چىقـقان كۈن ئۇپۇقتا كۆتـرىلمەي تۇرۇپلا، سالامەت هېچكىمگە يولۇقـماي، توپ-توغرا شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا يېتىپ كەلدى.

ـــ چوڭ ئاپا، سىلىنى ئۇسساپ قالدىمـكىن دەپ، چاي ئېـتىپ كېلىۋىدىم، ئىسسىغدا ئىچىۋالالماركىن، ـــ سۈتى تۈگەپ، ئەتىگەن-دە قارا چاي ئىچكەن پاتەمخان سالامەتنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، بېشى كۆككە يەتكەندەك بولدى.

ـــ بۈگۈن سۇ ئۇلغىيىپ قېپـتۇ. بۇغدايـنى چاپسانـراق ئاقـتاما سۇدىن چىقىرىۋالساق بولاتتى، ـــ سالامەتنىڭ قۇلـىغى سۆزلەۋاتـقان سۇچىدا بولغىنى بىلەن، كۆزى ئىگىز ئاسماندا بىر جايدىن قوزغالـماي قانات قېقىپ، چىرىلداۋاتقان تورغايدا ئىدى. ئېتىزلىق ئۆزىنىڭ ئوچۇق ئاسماندا مۇشۇنداق ئىگىز كۆتىرىلىپ، ئەركىن پەرۋاز قىلىدىغان قۇشـلىرى بىلەن گـۈزەل. ئۇلارنى كۆرگەنـدە سالامەتنىڭ كۆڭـلى كۆتىرىلىپ كېتىدۇ. ئۇ تەبىئەتنىڭ هەر بىر هادىسىسىنى دەسلەپـكى قېتىـم كۆرۈۋاتقانـدەك، زوقـلىنىپ قارىماقتا.

ــ ئېچىق بېشىدا بىرى يۇرەمدۇ، نىمە؟ ــ پاتەمخاننىڭ ئويىنى سالامەتنىڭ سۆزى بۆلۈۋۆەتتى.

ــ مىراپ مۇرادىلغۇ. ئېرىقتىكى سۇ ئوبدان ئۇلغىيىپ قالدىغۇ دىسەم، بايا ئاشۇ تەڭشەپ قويغان ئىكەن ــ دە. بىچارە سالامەتلىگىنىڭ ناچارلىغىغا قارىماستىن كېچە ــ كۈندۈز تىنىم تاپمايدۇ ــ دە.

كەتمىنىنى ئىگەرنىڭ غانجۇغىسىغا باغلۇۋالغان مىراپ يېتىپ كەلدى. ئىنچىكە، ئىگىز بويلۇق، قاتاڭغۇر ئادەمنى كۆرگەندە، بايىقى غەمكىن جىمجىتلىقمۇ بىردىن يوقاپ، ھەر ئىككىسىنىڭ چىرايى ئۆزگىرىپ كەتتى.

ــ تاڭ ئاتماي تۇرۇپ مېنىڭ سۈيۈمنى كىم ئۇلغايتىتىكىن دەپ يۇرسەم، سەن ئىكەنسەنغۇ. قېنى، ئېتىگىدىن چۈشۈپ، ئىسسىق چاي ئىچ. كولخوز تىرىكچىلىگى ساڭىلا كېرەكمۇ زادى. كىيىم ــ كېچىگىڭنىڭ ھۆل بولۇپ كەتكىنىنى قارا، ــ مىراپنىڭ چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتكىنىنى كۆرگەندە، ئۇنىڭغا پاتەمخاننىڭ ئىچى ئاغرىپ قالدى.

ــ بىزنىڭ ئېتىزدىن باشقا نېمىمىز بار دەيسەن، ھەدە. باشقىلار بالا ــ چاقىسىنىڭ غېمىنى يىسە، بىز سۇنىڭ غېمىنى يەيدىغان بولدۇق. ئۆيدە قىلىۋاتقان تىرىكچىلىك بولمىغاندىن كېيىن، ئادەمنىڭ ئېتىزغا كەتكۈسى كېلىپ تۇرىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاخشام تاغ تەرەپنى قارا بۇلۇت قاپلاپ، ھاۋا گۈلدۈرلەپ كېتىۋىدى، كېچىچە قىيان بېسىپ، تۇغانلارنى بۇزۇۋەتمىگەندۇ دەپ تاڭ ئاتقىچە ۋايىم قىلىپ چىقتىم.

ــ راست ئېيتىسەن، مۇرادىل، ئۆيدە يالغۇز ئولتۇرغاندىن كۆرە، ئېتىزغا چىقىپ كەتكەنمۇ ياخشى. بۇ ھايات ساڭىمۇ بىرەر

قېتىم كۈلۈپ قارىمىدىغۇ، ھازىر سالامەتلىگىڭ قانداق؟

ــ ھاۋا تۇتۇلغان كۈنلىرى ئوق تەككەن مۇرەم سىقىراپ ئاغرىپ كېتىدۇ. ھەرھالدا ئۆلۈگى جەڭ مەيدانىدا قالغانلار بىلەن سېلىشتۇرغاندا مېڭ ھەسسە ياخشىدە.

ــ ئۇ دېگىنىڭىمىغۇ راست. ئەمما مۇشۇ قاغمش تەككۈر ئۇرۇش ساق ئادەم قويمىدىغۇ.

مىراپنىڭ باش-ئايىغىغا سىنچىلاپ قاراۋاتقان پاتەمخان ئۇنىڭ ئۆتكەن كۈزدە كېزىك ئاغرىغىدىن ۋاپات بولغان ئايىلىنى ئەسلىدى. ئۇرۇشتىن قايتىپ كەلگەندە ئۆيلىنىپ، ئايىلى بارى-يوقى يەتتە-سەككىز ئايلا ھايات كەچۈرگەن مۇرادىل ئەمدى قارا قازانىنى قۇچاقلاپ، بىر ئۆيدە يالغۇز قالغان. ئۆزى ئۇرۇشتا مۇرىسىدىن خېلىلا قاتتىق يارىدار بولۇپ قايتقاچقىمۇ، كۆپ ۋاقىتتىن بېرى ئىگىلىك ئىشلىرىغا ئارىلاشماي يۈرەتتى. پەقەت ئەتىيازدا رەئىسىنىڭ ئالدىغا كىرىپ: "ئۆيدە يېتىۋەرسەم بولماس، ھازىرغا يېنىكرەك بىر ئىش تاپشۇرغىن، ئىشلەپ تۇراي" دەپتىكەن، "ئاتىنىڭ ئۇستىدە يۈرۈپ، چاماڭ كېلىشچە، ئېرىقلارنىڭ سۈيىنى تەڭشەپ تۇرارسەن" دەپ مىراپ قىلىپ قويۇپتۇ. "مىراپنىڭ ئىشىنى يېنىڭ دېگەن رەئىستىمۇ باش يوق ئىكەن" دەپ ئويلىدى پاتەمخان. ئۇ تومىغا بېرىپ قايتقىچە، سۇچىلار ئېرىقلاردىكى سۇنى توقسان ياقىغا بۇراپ كېتىدۇ ئەمەسمۇ. كۈن راسا ئىسسىپ، ئاشلىق چاڭقاشقا باشلىغاندا، ئۇنىڭغا تىنىم يوق! يامغۇر يېغىپ، قېيان باسقاندا، مىراپنىڭ ئىشىدىن خۇدا ساقلىسۇن.

پاتەمخان مىراپنىڭ چىرايىغا سەپسېلىپ قارىغاندىن كېيىن "سۇ شوراپ، ئۆزىنى قۇرۇق ئەرۋاھ قىلىپ قويغانمۇ نىمە" دەپمۇ

ئويلىدى.

ــ ئۆزەڭنى بىرئاز ئايىساڭ بولدۇ. قېنى، سالامەت، داستىخـ
ىنىڭىزنى سېلىپ، چېيىڭىزنى قۇيۇڭ.

ــ سىزمۇ ئەتىگەندە ئېتىزغا كېپىسىزغۇ؟

ــ ھە، سالامەت مېنى قوسىغى ئېچىپ قالدىمىكىن دەپ، تاماق ئېتىپ كېپتۇ، ــ قىز ئۇچۇن پاتەمخان جاۋاپ بەردى. ئۇلار چىمەنـ لىككە سېلىنغان ياغلىقنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشىغا يەنە سۆزنى پاتەمـ خان تەشتى:

ــ يالغۇز يۇرۇپ، بەك قىينىلىپ كەتتىڭ. چاپسانىراق بىرەر لايىق تېپىپ، ئۆيلىنىۋالساڭ بولىدۇ. ــ ئۇچىلىسى ئېغىزلىرىغا چاي قۇيۇۋالغاندەك بىر پەس جىم بولۇپ، بىر بىرىنى تىڭشاپ، تېڭىرقاپ قېلىشتى.

ــ مېنىڭ پۇتۇمغا پۇت، قولۇمغا قول بولۇپ، قايغۇ ـ مۇڭۇمنى بىلله تارتقۇدەك ئادەم تېپىلامدىكىن ـ تاڭ، ھەدە؟ ــ ئۇلار يەنە جىم بولۇشتى.

مۇشۇ قېتىم، مىراپنىڭ سۆزلىرى سالامەتكە دارتىپ ئېيتىۋاتقانـ دەك ئاڭلىنىپ كەتتى. قىز ئىزا تارتقىنىدىن، خۇددى بىر نەرسە ئىزدەۋاتقان ئادەمدەك بېشىنى كۆتەرمەستىن، تىرنىغىدا يەر چوقۇپ ئولتۇرىدۇ.

پاتەمخان باشتا مۇرادىلىنىڭ سۆزىگە ئانچە ئېرەن قىلماي "ساڭا لايىق تېپىلماي نەمە بوپتۇ" دېگەن ئىدى، ئەمما سالامەتكە قاراپ، ئۇنىڭ ئىككى مەڭزىنىڭ پەرەڭدەك قىزىرىپ كەتكىنىنى بايقىغاندا، تىلىنى چىشلەۋالغىنىنى ئۆزىمۇ تۇيماي قالدى. ئەمدى ئۇچىلىسى بېشىنى كۆتەرمەي، ئالدىدىكى چايلىرىنى

ئىچىشمەكتە. ئاۋۇ كۈنى سالامەتكە تۇرمۇشقا چىقىپ كېتىۋ
ۆەرگەن دەپ رۇخسەتنى بەرگەنىدە، پاتەمخان يېزىدىكى ھەممە
يىگىتلەرنى كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ چىققان. ئەجەپ شۇ چاغدا
مۇرادىل ئىسسىغە چۈشمەپتىغۇ. ئۇ كىكىرتىگىگە بىر نەرسە تۇرۇپ
قالغان ئادەمگە ئوخشاش قېقىرىپ يۆتىلىپ كەتتى.

— سىلەر چاي ئىچىپ تۇرۇڭلار، مەن تۇغانلارنى بىر قۇر قاراپ كېلەي.

يېزىدىكى تۆمۈرچى دۇكىنىدا ياساتقان بىر پۇتتەكلا ئىغىر كەتمەننى مۇرىسىگە سېلىپ، غول ئىرىقنى ياقلاپ ماڭغان پاتەمخان، تېخىمۇ ئۇلغىيىپ ئىرىقتىن تاشقىنلاپ ئېقىۋاتقان سۇنىڭ تۇغانىنى بۇزۇپ كەتكىنىنىمۇ بايقىمىدى. ئۇنىڭ ئويى سالامەتنىڭ ھال ياغلىغىنى داستىخان قىلىپ سېلىپ، ئىرىق يېقىسىدا چاي ئىچىۋاتقان يىگىت بىلەن قىزدا. كەينىگە بۇرۇلۇپ قاراي دەپ قانچە تەمشەلمىسىمۇ، لېكىن جۈرئەت قىلالمىدىمۇ، ئانىنىڭ كۆز ئالدىغا بۇنىڭدىن ئون يىل ئىلگىرى مۇشۇ ئېتىزدىن فۇرونتقا كەتكەن ئوغلى، ئۆيىگە كېلىن بولۇپ كەلمىسىمۇ، ئۆزى تۇققان قىزىدەك كۆرۈنىدىغان سالامەت ۋە مۇرادىل نۆۋەت-نۆۋەت بىلەن كېلىشكە باشلىدى.

ئۇ تۇغاندىكى سۇنىي يۆتكەپ قايتقاندا، مۇرادىل بىلەن سالامەت ئىرىق بويىدا تېخىچە قاتۇرۇپ قويغان تاشتەك ئولتۇرۇپتۇ. "تەييار چاينىمۇ مۇشۇنداق ئۇزاق ئىچكەن بارمۇ؟ ياشلار دېگەن چاپسان-چاپسان ئىچىشىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشمەمدۇ" — دەپ ئىچىدە غودۇڭشىغان پاتەمخان بايا ئىككىسىنى ئۆزى قالدۇرۇپ كەتسىمۇ، ئەمدى ئۇلارنىڭ بىر بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرغىنىغا قىزغانغۇسى كېلەتتى. "ئىككىسى نىمە پاراڭ سېلىۋاتىدىكىن؟" دەيدۇ، بىر تۇرۇپ

يېزىدا ئوغلى بىلەن بىللە ئوقۇسكەن مۇرادىلغا ئىچى ئاغرىپ، ئۇنى ئايىغاندەك بولىدۇ... — "ئۇلار نىمە ئويلىسا شۇنى ئويلىسۇن. زادى مەن ئىككىسىنىڭ بېشىنى قوشۇپ قويايچۇ"، دېگەن قەتئى قارارغا كەلگەن پاتەمخان كەتمىنى بۇغداينىڭ ئوتتۇرىسىغا تاشلاپ، ئېچىق بېشىغا يېتىپ كەلدى. ئۇنى كۆرگەنده ياشلار ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— ئولتۇرۇڭلار، مېنىڭ ئىككىلەرگە ئېيتىدىغان سۆزۈم بار، — سالامەت چۆچۈپ كەتكەندەك مۇرادىلغا قارىدى. مىراپ بولسا گەپ-سۆز قىلماي، تىزلىنىپ ئولتۇراتتى. — هەر ئىككىلار هاياتىنىڭ ئاچچىق-چۈچۈگىنى كۆپ تارتتىڭلار. سالامەتنىڭ قازان-ئوچىغى بۆلەك بولغىنى بىلەن مېنىڭ قىزىمدەك يېقىنلىشىپ كەتكەن ئادەم. مەن ئالجىغان ئانىنى قانداق چۈشەنسەڭلەر شۇنداق چۈشىنىڭلار. ئىككىلار يالغۇز بېشىڭلارنى بىر قوشۇپ، تىرىكچىلىك قىلىڭلار. مېنىڭ ئانىلىق تىلىگىم شۇ.

پاتەمخانىنىڭ سۆزىدىن كېيىن سالامەت بىلەن مۇرادىل نىمە دەرىنى بىلمەي، باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇراتتى، ئانا دەيدىغىنىمنى دەپ بولدۇم، ئەمدى نىمە قىلساڭلار، ئۆزەڭلەر بىلىڭلار دېگەندەك، ئورنىدىن تۇردى-دە، بۇغداي ئېتىزى تەرەپكە كېتىپ قالدى. سالامەت بولسا مۇرادىل بىر نەرسە دەر دەپ تېڭىرقاپ قېلىۋىدى، لېكىن ئۇمۇ ئېغىز ئېچىپ، سۆز قىلغىنى يوق؛ زۇۋانى تۇتۇلۇپ كەتكەن ئادەمگە ئوخشاش ئۈن-تىنسىز ئولتۇرىدۇ. "بەلكى بىر نەرسە ئېيتسام، قىز دىلىمنى قايتۇرۇۋېتەرمىكىن دەپ ئېهتىيات قىلىدىغاندۇ؟" دېگەن ئويغا كەلدى سالامەت.

ئىلگىرى يېزا كىتابخانىسىغا كىرمەيدىغان مۇرادىل پاتەمخانىنىڭ

سۆزىدىن كېيىن كېچىلىرى كىرىپ، چىرايلىق بىزەندۈرۈلگەن ژۇرنالالارنىڭ سۈرەتلىرىنى كۆرۈپ، شاشكا① ئويناتتى-ده، ئاندىن يەنە شۇ كىرگەن ئادەملەر بىلەنلا چىقىپ كېتىپ يۈردى. لېكىن ئارىدىن خېلى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، ھېچ نەرسىدىن ھېچ نەرسە يوقلا ئەلچى كىرگۈزدى...

---

① شاشكا ــ دامكىنىڭ بىر تۈرى.ــ تەھرىردىن.

"گاز-69" ماشىنىسىدا ئېتىزلىقلارنى ئارىلاپ كېلىۋاتقان كول-خوز پارتىيە كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى نۇرلان ماناپوۋ يەنە بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى ئۆتكۈزۈلگەن كومسومول-ياشلار يىغىنىنى ئويلىماقتا. رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى "قىزىل تۇغ" كولخوزىغا ئەۋەتكەندىن بېرى ئىگىلىكنى ئالغا ئىلگىرىلىتىشكە قانداقتۇر بىر نەرسىنىڭ توسالغۇ بولۇۋاتقانلىغىنى سەزگەن ماناپوۋ، ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى تاپالماي يۈرەتتى. پارتورگ بىرنەچچە قېتىم كولخوز رەئىسى بىلەن توقۇنۇشۇپ، سۆز تالاشقاندىمۇ ئۆزىگە يار-يۆلەك بولغۇدەك ھېچكىم بولمىغانلىغى ئۈچۈن، ئېغىر ئەھۋالدا قالغان. ئاق يېغىن ياققان چاغدا ئۆتكۈزۈلگەن ياشلار يىغىنى ئۇنىڭغا ئاشۇ يامغۇر پەقەت يەرنىڭ قات-قېتىغا ئۆتۈپ، ئۆمرى سۇ سىڭمەگەن قاتلاملىرىنى ئۇيۇتۇپ، دېخان كۆڭلىنىلا شات قىلىپ قويماستىن، ياشلار قەلبىنىمۇ باھاردا ياشىغان ئېتىزغا ئوخشاش كۆكەرتىپ، ئۇلارغا قانداقتۇر يېڭى ئىلھام، يېڭى ھايات بېغىشلىغاندەك سېزىلەتتى، شۇڭلاشقىمۇ، ئۇ "مۇشۇنداق يامغۇرلاردىن كېيىن ئەسلىدە بىر ئۆز-گىرىش بولۇشى كېرەك-تە" دەيتتى. پارتورگ يېزا ياشلىرىنىڭ تەشەب-بۇسىغا ئىنتايىن خوشال. بولۇپمۇ ئۇنى كومسومولالارنىڭ ئىگىلىكنى كونا ئۇسۇل بىلەن باشقۇرۇپ، يېڭىلىقنى ئىنتىلمەيدىغان رەئىسىنىڭ

ئاغزىغىلا قاراپ تۇرماي، ھازىرقى زامان تەلىۋىگە لايىق ئىشلەپ، ھايات كەچۈرۈشكە ئىنتىلىدىغىنى قىزىقتۇراتتى. بۇ يەرگە كېلىشتىن ئىلگىرى كۆپ يىل رايونلۇق كومسومول كومىتېتىدا بۆلۈم باشلىغى، ئاندىن رايونلۇق پارتىيە كومىتېتىدا ئىنستروكتور بولۇپ ئىشلىگەن نۇرلان ماناپوۋ "قىزىل تۇغ" كولخوزىنىڭ رەئىسى باراتوۋنىڭ مۇتەخەسسىسلەرگە ئۆز ئالدىغا ئىشلىشىگە مۇمكىنچىلىك بەرمەي، ئىگىلىكنى ئۆزىنىڭ كۆپ يىللىق ئىش تەجرىبىسى بىلەن ئارام كۈچىگە تايىنىپ باشقۇرۇپ كېلىۋاتقانلىغىنى نۇرغۇن ئاڭلىغان.

سۇ ئېقىپ، ئويۇلۇپ كەتكەن ئويمان-چوڭقۇر يولدا سىلكىنىپ كېلىۋاتقان ماشىنىدا ئولتۇرغان پارتورگ كومسومول-ياشلار يىغىندا سۆزگە چىققان سۇلايماننىڭ رەئىسكە قارىتا:

— "سىزگە ئاشلىق بىلەن مال مەھسۇلاتلىرىنىڭ پىلانى ئورۇندالسلا بولدى. باشقىسى بىلەن ئىشىمىزمۇ يوق" دىگەن سۆزلىرىنى ئەسكە ئالغاندا، كۆڭلى كۆتىرىلىپ قالدى. بۇگۈن يەنە ئاشۇ يىگىتلەر بىلەن مۇڭدىشىپ، ھال-ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولۇش مەقسىدىدە شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا ماڭغان پارتورگ ئۇلارغا چوڭ ئۇمىت باغلايتتى.

— مەن تېخى ئاۋۇ كۈنكى يىغىندىن كېيىن باشلىقلارنىڭ بىزنى كۆرەر كۆزى يوقمىكىن دىسەم، سىز بىر ئوبدان كېلىپ قېپسىزغۇ.

— ئۇ چاغدا توغرا پاراڭ قىلدىڭ، سۇلايمان. بىز پەقەت دۆلەت پىلانلىرىنى ئورۇنلاشقىلا ئەمەس، خەلقنىڭ مەدەنىيىتىنى كۆتىرىپ، يېزىلىرىمىزنى گۈللەندۈرۈشكە كۆڭۈل بۆلۈشىمىز كېرەك، ئۇنى ئەملگە ئاشۇرىدىغان سىلەرگە ئوخشاش ياشلار. بۇنىڭ سەۋىۋى شۇكى، كېلىچەكتە بۇ يەردە سېنىڭ بىلەن بىز ياشايمىز.

ئەما راستىنى ئېيتىڭ، پارتورگ، ھازىرقى باشلىقلار مۇنبەر-

دىن ئىبيتقان تەنقىتنى ياخشى كۆرمەيدۇ. بولۇپمۇ باشلىق قەھرىغاز-
سىرى ئۇنى قانچە كۆپ ماختىسا، قۇلىغىغا شۇنچە خوشياقىدۇ.
شۇڭلاشقا ئەكۆەر بوۋاي يىغىنلا بولسا باراتوۋنى ماختاۋېرىپ، ئىن-
دەككە كەلتۈرۈۋالىدىغۇ.

سۇلايمان شېتىلىنىڭ پارتكىغا كۆممە قوناقنىڭ يېرىنى ئوسا
قىلىۋاتقان ياشلار بىلەن بىللە پارتورگمۇ بىرتالاي كۈلدى.

— تەشەببۇسكارنى قوي فېرمىسى بىلەن ماشىنا-تىراكتور
رېمونت قىلىش ئىشخانىسىنىڭ ياشلىرىمۇ قوللاپ قۇۋۋەتلىمەكتە. ئۇلار
ئۆيمۇ-ئۆي كىرىپ، فۇرونتتىن قايتمىغانلارنىڭ ئىسىملىرىنى
ئېنىقلاپ، ئائىلىلىرىنىڭ ھال-ئەھۋالى بىلەن تونۇشماقتا. ياخشى
ئىش باشلىدىڭلار... — دىدى پارتورگ ياشلار تەشەببۇسىغا چەكسىز
مىننەتدار ئىكەنلىگىنى بىلدۈرۈپ، — سىلەرنىڭ ئارقاڭلاردا تالاي
ۋەقەلەرنىڭ گۇۋاچىسى بولدۇق. يۇرتتىكىلەر ئۇنتۇلۇپ كەتكەن
يىگىتلەرنى يەنە بىر قېتىم ئەسلەپ، يەنە بىر قېتىم يوغان ساندۇق-
لىرىنىڭ تېگىدىكى سارغىيىپ، چەت-چۆرىسى يىرتىلغان ھۆججەتلەر
بىلەن فۇرونتتىن كەلگەن خەتلەرنى ئېلىپ، ئۆتكەن كۈنلەرنى كۆز
ئالدىغا كەلتۈردى.

كولخوز پارتىيە كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى ئېتىزغا كەلگەنده ياش-
لارنىڭمۇ كۆڭۈللىرى كۆتىرىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ ھەقىقى تايانچىسىنى
تاپقاندەك بولۇشتى. ئۇلاردىن بەش-ئالتە ياشلا چوڭ سېكرېتارنىڭ
مىجەز-خۇلقىنى ئېتىزدا سۇ تۇتۇۋاتقان يىگىتلەرگە بەك ياقاتتى.
شۇڭلاشقىمۇ ئۇلار نۇرلانغا بىردىن ئىچەكىشىپ، كۆپتىن تونۇش
ئادەملەردەك ئوچۇق-يورۇق مۇئامىلە قىلىشاتتى.

* * *

كومسومول - ياشلار هەركىتى يېزا خەلقى ئاغزىدىمۇ گەپ - سۆزنى كۆپەيتكەن ئىدى. بولۇپمۇ، ئۇلار كىتاپخانىچى سالامەتنىڭ ئوغلى غۇلامنىڭ پاتەمخان مومايىنىڭ بالىسى ئوچۇن ئىشلەشكە تىلەك بىلدۇرگەنلىگىنى ئاڭلىغاندا ھەيران قېلىشقان؛ بەزىلەر پاتەمخاننى ئەزەلدىن بالا - چاقىسى يوق، مۇشۇنداق يالغۇزدىن - يالغۇز ياشاپ كېلىۋاتسا كېرەك دەپ ئويلايىتتى. پەقەت غۇلام ئۇنىڭ ئوغلىنىڭ ئىلگىرى كولخوزدىكى ئەڭ ئاكتىپ كومسومول تەشكىلاتىنىڭ سېكرېتارى بولۇپ، جەڭدە قەھرىمانلارچە ئۆلگەنلىگىنى ئېيتقاندا، ياشلار ئىلگىرى ئانچە ئەھمىيەت بەرمەيدىغان مومايىنى بۆلەكچە ھۆرمەت قىلىشقا باشلىدى، "سالامەتخانىنىڭ بالىسى پاتەمخان مومايىنىڭ ئۇرۇشتا قۇربان بولغان ئوغلىنىڭ يېرىدە كۆممە قوناق ئۆستۈرىدىكەن" دىگەن پاراڭ يېزىغا پۇر كەتكەندە، پەقەت ئەكۆەر بوۋايلا ياشلارنىڭ بۇ ھەركەتلىرىنى ئانچە ياقتۇرماي، ئۆزىچە ھەر خىل ئويدۇرمىلارنى تارقىتىپ يۈردى.

ـــ ھازىرقى ياشلار ئىشلىمەستىن ئويىغا كەلگەن سارايىنى سالىدىغان بولدى. ئەرۋالارنى تېچ قويماستىن "ئۆلگەنلەر ئوچۇن ئىشلەيمىز" ـــ دىگىنى نىمىسى. ھەممىنى قالايمىقانغا سېلىپ يۈرگەن سالامەتخانىنىڭ ئوغلى ئوخشايدۇ. بىزنىڭ زامانىمىزدىكى ياشلار قولىغا قورال تۇتۇپ، دۇشمەن بىلەن ئېلىشسا، بۇلارزە گەپ ساتىدىكەن، ئۇلارنىڭ ئىشىنى كولخوز رەئىسى باراتوۋمۇ ياقتۇرماي يۈرىدۇ. پەقەت كولخوزغا يېڭى كەلگەن ياش پارتورگ ماختاپ قويسا، ياشلار ھۇش - كاللىسىنى بىلمەي تاراقلاۋاتىدىغان ئوخشايدۇ، ـــ دەپ ئۇ ئۇچ - تۆت قېرى باش قوشقان جايدىلا ياشلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلاتتى.

ئۇزۇن مويلاۋنى بۇراپ، توي-توكۇن، ئۆلۈم-يىتىم-دا باشقا-لارغا سۆز بەرمەي، خۇددى كولخوزنى ئۆزى قۇرۇپ، ئۇرۇش يىل-لىرى دۇشمەننى ئۆزى يوق قىلغاندەكلا سۆزلەيدىغان ئەكۆەر بوۋاي-نىڭ سۆزىنى باشقىلار تىڭشىغان بىلەن ئۇنىڭ يالغان پارىڭىدىن زېرىككەن ياشلار شاڭخو قىلىدىغان قىلىق چىقىرىۋالدى.

— قاراڭلار، باللىرىم، بىز دېگەن مۇشۇ كولخوزنى ئۆز قولىمىز بىلەن قۇرغان ئادەملەر. ئۇ چاغلاردا يە ئۇچمىزغا كىيگىدەك كىيىم، قوسىغىمىزغا يېگۈدەك تاماق يوق... سىلەر تۇرماق، دادىلىرىڭلارمۇ بىز كۆرگەن كۈنىڭ ئوندىن بىرىنى كۆرمىدى، — دەپ، ئەكۆەر بوۋاي كېتىپ قالغاندىلا، شىلەپىسىنى قىرلاپ، يوق بۇرۇتىنى تولغايدىغان سۇلايمان شېتىلە يېگىتلەرنى ئۇچەيلىرى ئۇزۇلگىچە كۈلدۈرەتتى. ياشلارنىڭ تەشەببۇسى ھەققىدە ھەر خىل ئويدۇرمىلار ئېيتىپ يۈرگىنىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، سۇلايمان ئۇنى تېخىمۇ زاڭلىق قىلىدىغان بولدى.

ياشلار بوۋاينىڭ يېزىدا سوۋېت ھۆكۈمىتىنى ئورنىتىش يىللىرى ئۆزى قاتناشمىغان ۋەقەلەرگە مەن قاتناشتىم، دەپ يالغان ئېيتقىنىنى بايقاپ قالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ سۆزىگە پەقەت ئىشەنمەيتتى... ئەكۆەر بوۋاينىڭ كولخوزدا باشقا ئادەم يوقتەك يېغىن بولسىلا كولخوز رەئىسىنىڭ ئۆلۈپ كەتكەن دادىسىنى ماختاشنىمۇ ئانچە ياقتۇرمايتتى...

— قېنى، يېگىتلەر، پارتورگ مانا‌پوۋ ئېيتقاندەك ۋەدىمىز قۇرۇق سۆز بولۇپ قالماسلىغى ئۈچۈن، ئىشنى ئوغۇل بالىلارچە قولغا ئالايلى، — دىدى غۇلام ئۆزى بىلەن بىللە شەماخۇنىڭ ئېتىزىنى ئوسا قىلىش ئۈچۈن كەلگەن سۇلايمان بىلەن شېرىپقا.

ــ بۇ يەردە ئىش باشلاش ئۇچۇن يىت-پىت سېلىپ، ئەكۆەر بوۋايغا دۇئا ئوقۇغۇزمساق، ئەرۋاهلارنىڭ روهى قورۇنۇپ قالامدىكىن؟

ــ سۇلايمان، سېنىڭ چاخچىغىڭ زادى قالمايدۇ-دە، بۇ يەردە ئاشلىق تېرىغانمۇ بىزگە ئوخشاش ياشلار ئىدىغۇ. ئۇلار باشلىغان ئىشنى بىزنىڭ داۋاملاشتۇرۇۋاتقىنىمىزنى بىلسە، قورۇنماق تۇگۇل، خوشال بولار.

بۇنىڭدىن بىرئاز ۋاقىت ئىلگىرى جەمجىت ياتقان ئېتىزلىق ياشلار كەلگەندە تېخىمۇ جان كىرگەندەك بولدى. بولۇپمۇ مۇشۇ ئىشنىڭ تەشەببۇسكارى بولغان غۇلامنىڭ خوشاللىغى چەكسىز. قىش، ئەتىياز ئايلىرىدا بۇلدوزېرچى① يىگىتلەرگە تۇزلىتىپ، تەكشىلىتىپ، ئاندىن يېراقتىكى مال قورالىرىدىن قىغ توشۇپ تەييارلىغان يەرنى ئوسا قىلىشقا كېرىشكەندە، ئۇنىڭ كۆڭلى تېخىمۇ كۆتۈرىلىپ كەتتى.

ــ يىگىتلەر، شەماخۇن مەشەگە ئاشلىق تېرىغاندا بىز دېمەتلىك ئىكەن. ئۇلار نېمە هەققىدە ئويلاپ، قانداق هايات كەچۈرگەنكىن؟

ــ قانداق هايات كەچۈرەتتى؟... ساڭا ئوخشاش يېرىم كېچىگىچە قىزلارنى ئويۇن قويىمىز، كىنو كۆرىمىز دەپ يېزا كۇلۇبىدا تۇتۇپ، ئاندىن باغمۇ-باغ سەيلە قىلدۇرۇپ، ئەتىسى ئېتىزدا ئۇگدەپ يۇر-گەندۇ. ــ غۇلامنىڭ سوئالىغا خۇددى بەتلەپ تۇرغانداڭ جاۋاپ قايتۇرغان سۇلايمان، هېچنېمە ئاڭلىمىغان، بىلمىگەن ئادەمدەك سۇنى قىناشقا باشلىدى.

ــ ئۇ زامانلاردا ياشلارنىڭ مۇهەببىتى باشقىچەرەك بولغاندۇ. بۇنىڭ سەۋىۋى شۇكى، قىزلارنى ئاتا-ئانىلىرى هازىرقىدەك كېچە-

---

① بۇلدوزېر ــ توپا تۇرتۇش ماشىنىسى. ــ تەرجىمان.

لىرى ئەركىن قويۇپ بەرمەيتتى ـ دە.

ـــ ھەي، ئەخمەق، ئۇ چاغلاردا كومسومول، كۇلۇپ، كىنو، سەنئەتكارلار ئۆمىگى بولغيدى؟ ھازىرمۇ بىزنىڭ كۇلۇپقا ھىندىستاننىڭ راسا قىزىق كىنوسىنى ئېلىپ كەلگىنە، مەن ساڭا ئاپىسىنىڭ قوينىدا ياتقان قىزنى سۇغۇرۇپ ئېپچىقىپ بېرىمەن. مۇھەببەت دېگىنىڭ قايسى دەۋردە بولسىمۇ بىردەك. ئۇنىڭغا ھېچقاچان پەن ـ تېخنىكا ئىنقىلاۋى بولۇشى مۇمكىن ئەمەس.

سۇلايمان دەيدىغىنىنى دەپ بولدى ـ دە، كەتمىنىنى مۇرىسىگە ئېلىپ، غىڭشىپ ناخشا ئېيتقان پېتى ئېرىق ياقىلاپ كەتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن كېيىن غۇلام بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى كىنودىن قايتىپ، يېرىم كېچىگىچە سەيلە قىلغان زىيادەتنى ئەسلىدى... "زىيادەت ئاۋۇ كۈنى يوقتىپ قويغان تىزمىنى تاپتىمىكىن..."، "بوغالتىرىيىدىن باشقا ئىشقا يۆتكىلىپ كەتمىسەم، ۋېلاخۇنكام ئوتتىقا سېلىشى مۇمكىن" دېگىنى نىمىسى؟ ئۇنىڭ كولخوزنىڭ باش بوغالتىرى توغرىلىق ئادەملەرنىڭ ئېيتىپ يۈرگەنلىرىنى ئەسلىسە، كاسسىدا سۆيگەن قىزدىن بىر كۈنمۇ قالدۇرغۇسى يوق. شۇ كۈنلا قىزنى ئۆيگە ئېلىپ كىرىشۋالغۇسى بار.

ـــ ئىككىيلەن بىرەر يىل كولخوزدا ئىشلەپ، يېزا ئىگىلىگىنىستۇتىغا سىرتتىن ئوقۇشقا چۈشۈۋالايلى، ـــ دەپ زىيادەتمۇ ئۇنىڭ بىرئاز كۈتۈشىنى سورىغان. غۇلام بىر قېتىم ئاپىسىنىڭ چاپسانىراق ئۆيلىنىۋال دەپ، ئالدىرىتىۋاتقىنىنى سۇلايمانغا ئېيتىۋىدى، ئۇ:

ـــ خوتۇن ئالدىڭ، دۇمبەكگە بىر قۇچاق ئوتۇن ئالدىڭ دېگەن سۆز. شۇكلاشقا، ئاغىنە، مۇنداق مەسلىگە زادى ئالدىرىماسلىق كېرەك، ـــ دېدى.

بۇگۈن سۇ تۇتۇۋاتسىمۇ، زىياپەت بىلەن سەيلە قىلغان پەيتلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، شېرىن خىيالىلارغا بېرىلگەن غۇلام كەچ كىرگىچە ئېتىزدا ئىشلەپ هارغىنىغا قارىماستىن، ئاشۇ قىز بىلەن يېزىنىڭ غەرپ تەرىپىدىكى ئۆسمەك دەرياسىنىڭ ياقىسىدا سەيلە قىلغۇسى كېلەتتى. يەر ئەكچىپ، گۈللەر كۆكىرىشكە باشلىغاندا، سۆيگەن قىزنىڭ بىلەن سەيلىگە چىققانغا نىمە يەتسۇن؟

غۇلام كۈنگە چاپسان-چاپسان قاراپ قويياتتى. مۇنداق چاغدا ۋاقىت قېرىشقاندەك ئاستا ئۆتىدۇ ئەمەسمۇ. "بەلكى زىياپەتمۇ بوغالتېرىنىڭ بىر ئادەم ئارانلا سىغدىغان كاسىسىدا ئولتۇرۇپ، قاراڭغۇ چۈشۈشىنى كۈتۈۋاتىدىغاندۇ". ئۇ ئىنچىكە زىلۋا بويلۇق قىزنىڭ بۇلاقتەك مۆلدۈرلەپ تۇرىدىغان قوي كۆزلىرىنى، قۇندۇزغا ئوخشاش قارا چاچلىرىنى ئەسلەيتتى. ئاشۇ ئاق يۈزلۈك قىزنى دىسە، ئۇ كەتمەننىنى تۇغان بېشىغا تاشلاپلا كولخوز بوغالتېرىيىسىگە يېتىپ كەلگۈسى بار. غۇلام: "ئاقچاڭىنى ئالغاندىن كېيىن ئىشلەۋاتقان قىزلارغا كاشىلا قىلماي، بۇ يەردىن كېتىش" دەپ يىگىتلەرنى قوغلايدىغان باش بوغالتېر ۋېلاخۇننى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى، ئۇ مۇشۇ ۋاقىتقىچە غۇلامغا قاتتىق سۆز قىلمىسىمۇ، لېكىن يىگىتلەر "پوخۇر" دەپ لەقەم قويۇۋالغان بوغالتېر ئۇنىڭغا ئانچە ياقمايتتى. بۇگۈن زىياپەتنىڭ ئىشلەۋاتقان يېرىگە بېرىشنى ئويلىغان يىگىت ئاشۇ ۋېلاخۇننىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە شېرىن خىياللىرىدىن ئايرىلدى.

— ئاغىنە، بۇگۈن ئۆيگە ئەتىگەنرەك قايتايلۇقچۇ؟

— نىمە، زىياپەتنى ئىككى كۈن كۆرمىگەنگە كۆڭلۈڭ ئەنسىرەپ، تاقەت قىلالمايۋاتامسەن... زەپ باشقىلارنىڭ جېنى... — يېزىغا ئالدىراۋاتقان ئاغىنىسىنىڭ سۆيگەن قىزىنى سېغىنغانلىغىنى سەزگەن

سۇلايمان غۇلامنىڭ چىشىغا تېگىپ چاخچاق قىلىشقا باشلىدى، ــ قايتساق، قايتايلى، ئەمما شۇنچە يەردىن قىزىقىغا قۇرۇق قول بارماسەن، ئەگەر بولمىغاندا سېرىق چىچەك تېرىۋالساڭچۇ. ئۇ قىز ئەتىدىن كەچكىچە توخۇ كاتىكىدەك كاسسىدا ئولىتۇرۇپ، باھاردا ئېچىلغان ئېتىز گۈللىرىنى سېغىنىپ قالغاندۇ...

ــ بۇنى ئەسكە سالغىنىڭ ياخشى بولدى.

ــ سىلەرنى قېرىغىچىلا ئۇگىتىدىغان ئوخشايمەن. ئەتە-ئۆگۈن ئۆيۈڭلەرگە بارسام قاپاق تۇرمەي، قارشى ئالساڭلارغۇ ياخشى، بەزى ئاغىنىلەرگە ئوخشاش ئۆيلىنىۋالغاندىن كېيىن، كۇرۇك توخۇدەك قازان بېشىنى چۆگىلەپ، ئوتتۇز ئوغۇلنى ئۇنتۇپ قالىدىغاندىن خۇدا ساقلىسۇن...

ــ بىز ئۇنداقلاردىن ئەمەسقۇ، ئاداش.

ــ نىمىلا بولسا ئالدى بىلەن سەن ئۆيلەنگىنىڭ، سېنىڭدىن ئۇلگە ئېلىپ، بىزمۇ بىر قىزنىڭ پېشىنى تۇتايلى.

ياشلار سۇنى ئېڭىزغا تارقىتىپ، قايتقىچە يەرگە گۈگۈم چۈشۈپ قالغان ئىدى. غۇلام ئېتىزدا تەرگەن سېرىق چىچەكنى چاپسانراق زىيادىتكە ئېسىپبېرىپ، قىزنىڭ كۆڭلىنى خوش قىلىشقا ئالدىرايتتى.

ئۇلار يېزىغا سۇلايمانىنىڭ ئىككى چاقلىق موتسىكلىتىدا يېتىپ بېرىشى بىلەنلا غۇلام ئاپىسىنىڭ تەييارلاۋاتقان تامىغىغا قارىماستىن، كۇلۇپقا كەلدى. ئەمما ئۇنىڭ كەچكىچە قىلغان ئۇمىدى قۇرۇق ئالدىنىش بولۇپ قالدى.

ــ زىيادەت بۇگۈن ۋېلاخۇنكام بىلەن ئالمۇتىغا كەتتى، ــ بوغالىتىرىيىدە ئىشلەيدىغان قىزلارنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلىغان يىگىت مەڭدەپ قالغان ئادەمدەك، كۇلۇپنىڭ ئالدىدا بىر پەس تۇردى-دە، ئاندىن

سۇلايمانىنىڭ كىنوغا تەكلىپ قىلغىنىغا ئۇنۇماستىن، يېزا كۇلۇبى ئالدىدىن ئاقىدىغان ئۆستەڭ سۇيىنى ياقلاپ ماڭدى. ئۇ ئىشتىن قايتقاندا زىيادە تەكە ئاتاپ تېرىۋالغان سېرىق چىچەكنى يا تاشلۇۋېتىشنى، يا مۇشۇنداق كۆتۈرۈپ يۇرۇشنى بىلمەي مەھكەم تۇتۇپ تۇراتتى. بىر چاغدا بۇ گۈلنىڭ كېرەك ئەمەس ئىكەنلىگىگە تولۇق كۆزى يەتتىمۇ، ئۇنى يولغا چىچىۋەتتى ـ دە، ئىلدام ئىلگىرىلەپ ماڭدى.

سالامەتخان ئەتىگەندىن بېرى رايونىغا كەلگەن كىتاپلارنى ئېلىپ، كىتاپخانىدىن ئۆيىگە قايتقىچە كەچ كىرىپ كەتتى. ئۇ ھېلىمۇ پادا-كالا قايتقىچە ئۇلگۈرۈپ كېتىۋ، بولمىسا موزىيى ئېمىپ كېتىپ، سۈتسىز قالاتتىكەن. ئۆي ئىشلىرىنى سەرەمجان قىلىپ ئۇلگۈرگەن ئانا ئېتىزدىن ھېرىپ-ئېچىپ كېلىدىغان ئوغلىنىڭ تامىغىنى تەييارلاشقا كىرىشتى. غۇلام كېلىشى بىلەنلا دۇنياغا ئوت كېتىپ بارغانىدەك، ئالدىراپ يۈرۈپ تامىغىنى يېدى-دە، كىيىملىرىنى يۆتكە-يۆتكەمەستىنلا كۇلۇپقا يۈگۈرەيدۇ.

— بىر ھىساپتا بىزگە ئوخشاش كىچىك ئائىلىلەرگە شەھەردە نۇرغانمۇ ياخشى ئوخشايدۇ، بالام، كالا ساغمەن، ئوت قالايمەن يوق. يۈگۈرۈپ كوچىغا چىقساڭ ماگىزىنلاردا ھەممە نەرسە سېتىلىۋاتقان. بۇ يەردە كىتاپخانىدا ئولتۇرساڭمۇ، موزاي ئېمىپ كەتتىمكىن، نان تۇگەپ قېلىۋىدى، خېمىر يۇغۇرسام بولاتتى دەپ ئۆينىڭ غېمىنى يەيسەن. بىر يىلدىن بېرى پۇتۇم ئاغرىپ، قېرىلىق يېتىپ قالسا كىرەك، ئىشتىن ھېرىپ قايتقاندا، ھېچ نەرسىگە ئۇلگۈرەلمەيدىغان بولدۇم.

ئوغلىنى چاپسانراق ئۆيلەنسىكەن دەپ دارىتىپ ئېيتىۋاتقان سۆزلەرنى بىردىن چۈشەنگەن غۇلام ھېچ نەرسە سەزمىگەن ئادەمگە ئوخشاش ئانىسىنىڭ رايىچە سۆزلەۋاتاتتى.

ــ ئالدىرىما، ئاپا، ئاز كۈندە سەنمۇ شەھەر ئادەملىرىدىن كەم هايات كەچۈرمەيدىغان بولسەن. بىزنىڭ پارتورگ پرورابنى① شەھەرگە ئەۋەتىپ، يېڭى يېزىنىڭ لايىھىسىنى تەستىقلاتقۇزۇپ كېپتۇ. يېڭى يېزا قۇرۇلۇشى ئاياقلاشقاندا، بىز كومۇنىزىمدا ياشايمىز دىسەكمۇ بولىدۇ. پۈتۈنلەي ئىككى قەۋەتلىك بىنالار سېلىنىپ، بار-لىق ئۆيلەر گاز، ئىسسىق سۇ بىلەن تولۇق تەمىن قىلىنىدۇ. ئۇ چاغدا سۈت، گۆش، ماينىڭ ھەممىسىنى ماگىزىندىن ئالىمىز. ئىلگىرىكى يىللار بىلەن سېلىشتۇرغاندا ھازىرمۇ يامان ئەمەسقۇ، ئاپا.

ــ ئۇ دېگىنىڭغۇ راست، بالام. ئادەملەرنىڭ تىرىكچىلىگى تونۇغۇ-سىز ئۆزگەردى. ــ ئوغلىنىڭ سۆزى ئانىنى قىزىقتۇرۇپ قويدى، ئەتىمالىم، ئەمدى سالامەتخان قىلىۋاتقان ئىشىنى تاشلاپ، غۇلامنىڭ پارىكىنى تىكىشاپ قالدى. ــ ئادەملەرمۇ چەتتىنلا باي بولۇپ كەتتىغۇ. قايسىلا هويلىغا كىرمە ــ ماشىنا.

ــ سەن بىر نەرسىنى بايقامسەن؟ ــ سالامەتخان ئوغلىنىڭ نېمە سوراۋاتقىنىنى بىلەلمەي، تېكىرقاپ قالدى. ــ ئادەملەر يېزىدا تىرىكچىلىگىنى ئوڭشىۋالغاندىن كېيىن، "باللىرىمىز چوڭ بولۇپ قالدى، ئوقۇتۇشىمىز كېرەك، سالامەتلىگىمىز ناچارلىشىپ كەتتى، يېزىدا داۋالانغۇدەك دوختۇر يوق، يېنىكرەك بىر ئىشتا ئىشلىمىسەك بولمايدىغان ئوخشايدۇ" دېگەن بانا بىلەن يېزىدىن كۆچۈپ كېتىپ باردۇ.

ــ پەقەت شۇنىڭ ئۈچۈنلا كېتىپ بارغىنى يوق، بالام. رەئىس بىلەن چىقىشالمايمۇ بىرتالاي ئائىلە كۆچۈپ كەتتى. كۆپ نەرسە

---

① پروراب ــ قۇرۇلۇشقا مەسئۇل بولغۇچى تېخنىك ياكى ئىنژېنىر. ــ تەھرىردىن.

يۇرت باشقۇرۇۋاتقان ئادەمگەمۇ باغلىق. مانا بىزنىڭ رەئىس يېڭى-
دىن سايلانغان يىللىرى ھەممە ئىشنى مەسلىھەتلىشىپ ھەل قىلە-
دىغان. ئاخىرقى يىللىرى بولسا، ئۆزەم بىلىمەنگە سېلىنىپ، ھېچكىم-
نىڭ سۆزىگە قۇلاق سالماس بولدى. شەھەردىن چىققان شۇنداق
ياخشى مۇتەخەسسىسلەرمۇ بىر يەل ئىشلىمەيلا كېتىپ قالدى. ئەمدى
ئاڭلىسام، باراتوۋ يېڭى كەلگەن پارتورگنىڭ كەينىگە چۈشۈپ يۈر-
سە كېرەك... ھازىر ئادەملەر قايسى يەر كۆڭلىگە ياقسا شۇ يەردە
تۇرىدۇ. رەئىس خەقنىڭ سۆزىگە كىرىپ كېتىدىغانمۇ پەيتلىرى بار.
مەسلەن: ئۆتكەندە ئەكۆەر بوۋايىنىڭ ئېيتقان ئۇششاق سۆزلىرى
بىلەنلا بىرىگادىرنى ئىشتىن ئېلىۋېتىپتىكەن. ئۇ خاپىچىلىقتا يېزىدىن
كۆچۈپ كەتتى...

سالامەتخانىنىڭ سۆزى كولخوز ھاياتى بىلەن يېڭىدىن تونۇشۇ-
ۋاتقان غۇلامنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. ئۇ تېخى كۆپ نەرسىنى
بىلمەيدىكەن.

— ئاپا، يېزا ئادەملىرىنىڭ تىرىكچىلىگىنى ياخشىلاشنىلا ئەمەس،
ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى كۆتىرىشنىمۇ ئويلىشىمىز كېرەك. ئادەملەر ھازىر
باللىرىم ئاچ-يالىڭاچ دەپ ئەمەس، ئوقۇشسىز، مەدەنىيەتسىز
چەتتە قالامدىكىن دەپ ئويلايدۇ. مانا سەن يېزا كىتابخانىسىدا ئىش-
لەيسەن. ئىلگىرى ئىشتىن كېيىن قايتقان ياشلار كەچقۇرۇنلۇغى
پەقەت كىتابخانىغا يىغىلاتتى، راستمۇ؟

— ئۇ دېگىنىڭ راست، بالام.

— ھە، ھازىرچۇ؟ ھازىر يالغۇز كىتابخانا بىلەن ئادەملەرنى
روھىي جەھەتتىن قانائەتلەندۈرەلمەيسەن. پەن-تېخنىكا ئىنقىلاۋى
زامانىدا خەلقنىڭ ئاڭ-سەۋىيىسى ھەسسىلەپ ئۆسمەكتە. شەھەردە

زاۋۇت-فابرىكىدىن قايتقان ياشلار كىنو-تىياتىردىن باشقا، ياشلار كافېخانىلاردا، تىياتىرلاردا، تەنتەربىيە مەيدانى ۋە باغچىغا ئوخشاش ئونلىغان جايلاردا دەم ئېلىپ، ۋاقىت ئۆتكۈزىدۇ. بىز شۇلارنىڭ هەممىسىنى يېزىغا كۆچۈرۈشىمىز كېرەك. يېزىمىزدا يىگىتلەرگە ئىش بولغىنى بىلەن قىزلارغا ئىشلىگۈدەك يەر يوق. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۆتكەن يىلى ئونىنچى سىنىپنى تاماملىغان ئون بەش قىزنىڭ ئونى شەهەرگە بېرىپ، تۇرمۇش ئېهتىياجىنى ئۆتەش كومىتېتى، ئاشخانا ۋە سودا ئورۇنلىرىدا ئىشلەۋاتىدۇ. ئاشۇنداق كومىتېتلار بىلەن هەر خىل كەسىپي مەكتەپلەر، كارخانا، ئوقۇش ئورۇنلىرىنى شەهەرگىلا توپلىماي، يېزىلاردا ئاچساقتى، بىزنىڭ ياشلىرىمىز هېچ ياققا كەتمەيتتى.

سالامەتخان ئاخىرقى ۋاقىتلاردا ئوغلىنىڭ هاياتقا بولغان كۆزقارىشىنىڭ ئادەم تونۇغۇسىز ئۆزگىرىۋاتقىنىغا هەيران بولاتتى: ئۇ بۇنىڭ هەممىسى بىرىنچىدىن ئوغلىنىڭ ئىككى يىل هەربى سەپتە بولۇپ، چوڭ شەهەرلەرنى كۆرۈپ، ئوقۇغان ساۋاتلىق ئادەملەرگە ئارىلىشىپ قايتقانلىقتىن بولسا، ئىككىنچىدىن دائىم ياشلارنىڭ بېشىنى قوشۇپ، ئۇلارغا يولىيورۇق كۆرسىتىۋاتقان كولخوز پارتىيە كومىتېتى سېكرېتارىنىڭ تەسىرى دەپتتى. ئانا ئوغلىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ تېپىپ بېرەلمىگەنلىكتىن، سۆزىنى چاخچاققا بۇرىدى.

— بۇنىڭ هەممىسىگە نىمانچە باش قاتۇرىسەن. ئوقۇپ مىنىستىر بولغاندا ئويلىغانلىرىڭنىڭ هەممىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇۋالغىن. هازىر چايسانراق تامىغىڭنى ئىچىپ، كۇلۇپقا ماڭ، يېڭىراقتىلا باللار سېنى ئىزدەپ كېلىپ كەتتى.

— ئاپا، بىز هەرقايسىمىز ئۆز يېزىمىزنىڭ مىنىستىرى بولۇشىمىز

كېرەك. يېڭى لايىهە بويىچە سېلىنىدىغان قۇرۇلۇشىمىز تاماملانغانـدا يېزىمىزدا ياشـلار كافېخانـسى، قىشـلىق تەنتەربىيە ساربىيى، دائىم سۇت ـ گۆش ساتىدىغان ماگىزىـن ۋە تۇرمۇش ئېھتىياجىـنى ئۆتەش كومبىناتىغا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ هەممىسى بولىدۇ. هازىر ئادەملەر ئاقچىنى يېزىدا تېپىپ، شەهەرگە ئاپىرىـپ خەجلەۋاتـسا، ئۇ چاغدا ئىزدىگىنىڭنىڭ هەممـسى مۇشۇ يەردىن تېپىلىـدۇ. بوش ۋاقتىڭـنى قانداق خالىساڭ شۇنداق ئۆتكۈزىسەن.

هازىرقى ياشلارنىڭ ئاڭ ـ سەۋىيـسى پۈتۈنلەي باشقىچە. چارەك ئەسىرگە يېقىـن ۋاقتىـتتىن بېرى يېزا كىتابخانىسىدا ئىشلەۋاتـقان سالامەتخان بۇرھانبۇلاق يېزىسىدىكى قايسى ياشنىڭ بىلىم دەرىجە ـ سىـنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىگـنى بەش قولـدەك بىلىسىمۇ، ئۆزىـنىڭ ئوغلى بىلەن مۇشۇ ۋاقىتقىچە هايات، تىرىكچىلىـك هەققـده ئانچىلا ئېچىلىپ ـ يېيىلىپ سۆھبەتلەشمىگەن ئىكەن. ئۇ غۇلام ئوىنىچى سىنىپنى تاماملىغاندىن كېيىن هەربى خىزمەتنى ئادا قىلىپ قايتىسـمۇ، تېخـ ـ چىلا كېچىك هىساپلاپ يۈرۈپتۇ. بۇگۈنكى سۆھبەتتىن كېيىن، ئانىـغا ئوغلى بىردىنلا بويى ئۆسۈپ، ئەر يېتىپ قالغاندەك سېزىلدى.

سالامەتخان تامىغىنى ئىچىپ بولغانـدىن كېيىـن، تاش ئەينەك قېشىدا ماڭلىينى يېپىپ تۇرىدىغان چېچىنى تاراۋاتقان ئوغلىدىن كۆز ئالماي، ئۇزاق قاراپ ئولتۇردى. غۇلامنىڭ ئەر يېتىپ، بىر ئۆيـنىڭ خوجىسى بولغۇدەك دەرىجىگە كەلگىنىگە زوقلىناتتى. ئۇ ئوغلـنىڭ ئۆزىنى بەك ياساپ كەتكىنىنى بايقىغاندا، خوشىلىرىنىڭ: "سىزنىڭ بالىڭىز كولخوز بوغالتىرىيىسىدىكى كاسسىر قىز بىلەن سۆزلىشىپ يۈرـ گۈدەك" دىگەن سوزلىرىنى ئېسىغا ئېلىپ، ئىچىدىن خوشال بولدى.

ـــ تولىمۇ كەچ قالما، بالام، ئەتە ئەتىگەنـدە ئىشـقا مېڭىشـىڭ

كېرەك.

غۇلام ئانىسى بۇ سۆزنى ئېيتار-ئېيتماستىنلا، پەشمەتنى مۇرىسىگە ئارتتى-دە، تالاغا چىقىپ كەتتى.

— نىمانچە ئالدىراقسانكىن-تاڭ؟ — ئانا ئوغلى ئۆيدىن چىقىپ كېتىپ خېلى ۋاقىتقىچە ئۆزىنى باسالماي ئولتۇردى.

سالامەتخان قاچا-قومۇچنى يۇيۇپ، ئۆينىڭ ئىچىنى سەرەمجان قىلغىچە غۇلامنىڭ سۆزلىرىگە ھەيران بولۇپ يۇردى. كىمنى تارتتىكىن-تاڭ بۇ بالا. دادىسىنىڭ ئاغزىدىن بىر ئېغىز سۆزنى تېخىنا سېتىۋالغاندەك ئاران چىقىراتتۇق. ياكى يۇۋاچ ئادەملەرنىڭ بالىلىرى ئاشۇنداق سۆزمەل كېلەمدۇ. ئانا بىر تۇرۇپ "ئوغلۇم ياشلار كەينىگە كىرىپ، كولخوزنىڭ ئىشلىرىغا ئارىلىشمەن دەپ، رەئىسنىڭ كۆزىگە يامان كۆرۈنۈپ قالمىسا بولاتتىغۇ" دەپ ئەندىشە قىلاتتى.

يەر-جاهان كۆكىرەپ، كۈن ئىسسىغاندا، پاتەمخانىنىڭ كۆڭلى كۆتىرىلىپ، سالامەتلىگى خېلىلا ياخشى بولۇپ قالدى. ھاۋا بۇلۇت كۈنلىرى ئۇستىخانلىرى سەقىراپ ئاغرىپ، زادى تاۋى بولماي، كاڭنىڭ بۇغۇزىدا ياتقۇسى كېلىپ تۇرىدىغان مومای ئەمدى تىمەن. ئۇ ئۆينىڭ پارچە-پۇرات ئىشلىرىنى قىلىمەن دەپ يۇقۇرى-تۆۋەن مېڭىپ يۈرۈپ ۋاقتىنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى بىلمەي قالاتتى. كۈندۈزى خۇلۇم-خوشنىلارنىڭ ئاغزى بېسىلماي ھەر نەرسىنى بىر سورايدىغان بالىلىرىمۇ مومانىنى زېرىكتۈرمەيدۇ.

بۇگۈنمۇ پادا چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئېغىلنى بىر قۇر تازىلاپ تامغا تىزەك يېقىۋاتقاندا، خوشنىسى ئاغچا كىرىپ كەلدى.

— ئىدارىدە پېنسىيە ئالغۇچىلارغا ئاقچا بېرىلىۋاتقۇدەك، چاپسان-راق ئېلىۋالمىسلا كاسسىر قىز ئېتىزغا كەتكىلىۋاتىدۇ.

پاتەمخان ئالدىراشلىق بىلەن قولىنى يۇيۇپ، غورۇ ئاتلاپ كوچىغا چىقتى-دە، ئۆتكەن قېتىم يامغۇر ياققاندا، رابىگۈلنىڭ ئوغلى ۋېلاخۇنۇنىڭ سالاملاشمايلا ماشىنا ئىچىدىن بېشىنى چىقىرىپ: "ئاپام چاپسانراق كەلسۇن دەيدۇ" دىگەن سۆزى ئېسىگە چۈشۈپ، كۆڭلى سوۋۇپ قالدى. ئۇ بوغالتىرىيىگە كىرسەم يەنە ئاشۇ ۋېلاخۇنۇنى يولۇقتۇرۇپ، كۆڭلۈمنى ئاغرىتىۋالمەنمىكىن دەپ ئويلايتتى.

تەلىيىگە يارىشا باش بوغالتىر ئىداردە يوق ئىكەن. ئۇ توپ-توغرا كاسسىرنىڭ ئاقچا تارقىتىدىغان كىچىك دەرىزىسىنىڭ قېشىغا كېلىپ، قىزىم، ئاقچا بېرىۋاتقۇدەك دەپ ئاڭلاپ كېلىۋىدىم، دىگەن سۆزنى ئېيتىتا-ئېيتمايلا زىياپەت پېنسىيە ئالغۇچىلار ئاقچا ئېلىۋاتقان تىزىمنى ئۇچ-تۆت قېتىم قاراپ چىقتى-دە:

— موما، سىلىنىڭ ئىسىم-پەمىلىلىرى تىزىمدا يوق ئىكەن، بەلكى باش بوغالتىر ئۆچۈرۈۋەتتىمكىن، مەن بۇنى ئېنىقلاپ، ئاقچىلىرىنى ئۆيلىرىگە ئېپېبېرىپ بېرىمەن، — دىدى.

— ھېچ ۋەقەسى يوق، قىزىم، ئىدارىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىپ باراتتىم، يول ئۈستى بولغاچقىلا كىرىپ چىقاي دىدىم، — يۇرىگى قىسىلىپ، ئۆزىنى بىر قىسما سەزگەن موماي بۇ.يەردىن چاپسانراق چىقىپ كېتىشكە ئالدىرىدى.

— ئاقچىغا كېپىسىزدە، پاتەمخان، كولخوز سىزگە يارىدىم ئۈچۈن قانچە سوم بېرىدۇ؟ — ئىدارىنىڭ قارىغۇ كارىدورىدا ھېچكىمگە قارىماي كېلىۋاتقان موماي بۇ ئۈنىنى ئاڭلىمىغاندا چۆچۈپ كەتتى. بېشىنى دەس كۆتىرىپ قارىسا، ئالدىدا ھاسا تايىغىنى تايىنىپ، ئۇزۇن مويلاۋلىق ئەكۆھەر بوۋاي تۇرۇپتۇ.

— ئون سوم... — پاتەمخان بۇ سۆزنىڭ ئاغزىدىن قانداق چىقىپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى.

— ئاز ئىكەن... ماڭا ئەللىك سوم بېرىدۇ. ھۆكۈمەتتىن يەنە پېنسىيە ئالىمەن. شۇنچە يىل قىلىغان ئەمگىكىمنىڭ تارازىغا سالساق، يەنە ئاز. سىلى بىلەن بىز نىمە جاپالارنى تارتمىدۇق. خوش، مەن سىلىگە ئېيتسام، باشقا ئىگىلىكىلەردە كولخوزچىلارغا ھۆكۈمەت پېنسىيە بېسىدىن باشقا قوشۇمچە يارىدەم بېرىش دىگەن يوق ئىكەن. ئۇلار

پەقەت يىگىرمە سومغىلا قاراپ تۇرغۇدەك... مانا بۇنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ باراتوۋنىڭ ياخشىلىغى جۇمۇ. قانچە قىلغان بىلەن ئۆزىمىز تەربىيىلىگەن كادىر ـ دە، شۇڭلاشقا قېرى كولخوزچىلارغا كۆپ كۆڭۈل بۆلىدۇ... مەن بۇ ھەقتە رايونغىمۇ ئېيتتىم. بىزنىڭ كۇيوغۇل ئىككىسى ياخشى چىقىشىپ ئىشلەۋاتىدۇ.

پاتەمخان مومای ئەزمىسىنى ئىزىپ، كەچكىچە پاراڭ قىلىپ تۇردىدىغان ئەكۆڭەر بوۋاينىڭ قېشىدىن چاپسانراق كېتىشكە ئالدىرىدى.

— مەن، قايتاي، ئىشىك ئوچۇق قېلىۋىدى، ئۆيگە توخۇ ـ تۇمان كىرىپ كەتمىسۇن.

— ھە، بېرىڭ، بېرىڭ، قانچە قىلغان بىلەن سىز يالغۇز ئەمەس ـ مۇ...ئەمما پېنسىيىگىز ئاز بولسا ماڭا دەڭ رەئىسكە ئېيتىپ كۆپەيتكۈزۈپ بېرەي.

كوچىغا چىقىپ بايىقى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ پاراڭلاردىن سەگمگەندە، شۇنچە ئادەمنىڭ تىزىمى يېزىلغان يەردە ئۆزىنىڭ ئۇنتۇلۇپ قالغىنىغا رەنجىدى مومای. "ئىككى بىلىگىمىنىڭ كۈچى بار چاغدا، بىر ياققا ئايالىردىن ئەۋەتىش كېرەك بولسا ئىسمىم بىرىنچىلەز قاتاردا ئاتىلاتتى، ئەمدى ئۇنتۇلۇپ قالغىنىمنى قارا. ئاۋۇ كاسسىر قىزدىنمۇ ئۈيات بولدى. 'بۇ مومای ئاچ قالغاندەك، كاسسىنىڭ ئالدىدىن كەتمەيدىكەن' دىدىمىكىن. قېرىشقاندەك ئەكۆڭەر بوۋاينىڭ ئۇچرىشىپ قالغىنىچۇ. كولخوزنى شۇ باشقۇرۇۋاتقاندەك ئاقچاڭنى كۆپەيتىپ بېرەي دەيدۇ... بوغالتىرلار تىزىم يازغاندا بىزگە ئوخشاش 'يېتىم بۇلۇڭدا، تېرىق تۇلۇمدا' دىگەندەك يۇرگەنلەرنى ئۇنتۇپ، يەنە ئۇنى ئۇنتۇمىغىنىنى قارا. باشقىلار ئۇنتۇسىمۇ، ئاۋۇ ۋېلاخۇنغا نىمە يوق؟ زادى ئون سومنى قاچان بېرىدىكىن دەپ، ئۇنىڭ ئالدىدا

سارغىيىپ تۇرغىچە، ھۆكۈمەتنىڭ يېگىرمە سوم ئاقچىسى بىلەن توخۇ-لىرىمنىڭ تۇخۇمىنى دۇكانغا ئۆتكۈزۈپ، چاي-تۇز قىلمايمەنمۇ... ھۆكۈمەتمىغۇ كولخوزچىلارغا پېنسىيىنى ئاز تۆلەيدىكەن. مۇشۇ كول-خوزدا تىرىغىچە پاتقاق كېچىپ سالامەتلىگىدىن ئايرىلغانلار بارى-يوقى يېگىرمە سوم پېنسىيە ئېلىۋاتقان. بەزى بىر ئۆمرىدە تۇزۈك كەتمەن تۇتماي، بىلىنى سىپاپ، ئېغىرنىڭ ئۇستى، يېنىكنىڭ ئاستى بىلەن يۇرگەنلەر پېنسىيىگە چىققاندا ئۆمرىدە ئىشلەپ تاپمىغان ئاقچا ئېلىۋاتقىنىنى كۆرگەندە، ئادەمنىڭ غەزىۋى قاينايدىكەن."

پاتەمخان ئىلگىرى مۇنداق ئويلىمايدىغان. باشقا پېنسىيە ئالغۇ-چىلار دىسىمۇ، "نېمە قىلىشنى ھۆكۈمەت ئۆزى بىلىدىغۇ. بەرگەنگە شۈكۈر قىلساڭلار بولمامدۇ. ئىلگىرى بۇمۇ يوق ئىدىغۇ" دەپ قوياتى. ئەمما بۇگۈن كولخوز ئىدارىسىدە ئۇچراتقان ئەكۆەر بوۋايىنىڭ "كولخوز سىزگە يارەمگە ئون سوم تۆلگەن بىلەن ماڭا ئەللىك سوم تۆلەيدۇ" دەپ دارتىپ ئېيتقان سۆزىدىن كېيىن، ئويلىنىپ قالدى.

— مومما، قايتىپ كېلىۋاتسەن؟ — پاتەمخان تولىمۇ چوڭقۇر خە-يالغا چۈشۈپ كەتسە كېرەك، بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىسا، قېشىدا غۇلام كېلىۋېتىپتۇ.

— ھە، بالام، سەنمۇ؟ — مومای ئۆزىنىڭ كولخوز ئىدارىسىگە بارغىنىنى ئېيتماقچى بولدى-دە، يەنە ياش يىگىت "كولخوزدىن بىر نەرسە سورىغىلى بېرىپتۇ" دىمىسۇن دىدىمۇ، نەدىن كېلىۋاتقىنىنى ئېيتمىدى.

— ھە، كولخوزچىلارنىڭ پېنسىيىسىنى ئويلاپ كېلىۋاتىمەن. كولخوزغا بىلەك كۈچىمىز بار چاغدا ئىشلەپ، تۆككەن تەرلىرىمىز-نىڭ ھەممىسى بىكارغا كەتكىنىمۇ، بالام. ئۇرۇش يىللىرى ئالغان

مۇكاپاتلىرىمىزنىڭ ھەممىسى كارغا يارىماي قالغىنى نىمىسى؟

ــ ئەڭ ئاساسىي نەرسە ــ ھۆججەت كىرەك ــ تە، مومۇ. پىنسىيىگە ئاخىرقى يىللىرى تاپقان ئەمگەك ھەققىنىڭ ئوتتۇرا ھىساۋى بويىچە چىقىرىدۇ.

ــ بىز ئىشلىگەن يىللىرى ئايلىق دىگەن بىر چەتتە تۇرسۇن، ھەتتا قانچە ئىشلەپ، نىمە تاپقىنىمىزنى بىلمەيتتۇق. كولخوزچىلارنىڭ ئىشلىگەن ئايلىرىغا ئاقچا تۆلەش ئاخىرقى يىللىرىدا پەيدا بولمىدىمۇ. زادى ئادەمنىڭ قەدىر ــ قىممىتى، ئەمگىگى، يىققان ھۆججەتلىرى بىلەنلا باھالىنامدىكەن؟ بىزنىڭ كولخوزدا يەنە ياخشى، ھەر ئايدا ھۆكۈمەت پىنسىيىسىدىن تاشقىرى ئون سوم ئاقچا، ئوتتۇز كىلو بۇغداي بېرىپ تۇرىدۇ. ئەمما بەزى كولخوزلاردا ئۇمۇ يوق دىيىشىدۇ. شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ قانداق ھايات كەچۈرىدۇ دەيدىكەنە.

ــ كولخوزچىلارنىڭ زاۋۇت ــ فابرىكىلاردا ئىشلەيدىغان ئىشچىلارغا قارىغاندا قوشۇمچە تاپاۋىتى بار دەپ ھىساپلايدۇ ــ دە.

ــ ئۇ دىگىنىڭ راست، بالام، لېكىن ھازىر يېزا يەرلىرىدە توخۇ ــ تۇمان، مال ــ ۋارانىنى تۇتماقمۇ قىيىنلىشىپ كېتىپ باردىغۇ.

ــ ئاخىرقى يىللىرى ھۆكۈمەت كولخوزچىلارنىڭ پىنسىيەسىنى ياخشىلاش مەسىلىسىگە كۆپ كۆڭۈل بۆلۈۋاتىدۇ.

ــ ھە، مەن ئۇنى ئوقۇمسامۇ، ئاڭلاپ يۈرىمەن. يەتمەيۋاتقان نىمە بار دەيسەن، بالام... ھازىر يەيدىغان ئېغىز بولسىلا، ھەممە نەرسە يېتىدۇ. ئىش قىلىپ، زامان تىنچ بولسۇن... ئۇنى قويغىنا، ئۇزەكنىڭ ئەھۋالى قانداق؟

ــ شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا تېرىغان كۆممە قونىغىمىز تەكشى ئۇنۇپ چىقتى، مومۇ. ھازىر قۇر ئارىلىغىنى يۇمشىتىپ، ياۋايى چۆپلەرگە

قارشى گەپ‌بسسد① چېچىۋاتىمىز. كۆممە قوناق تەكشى ئۆسۈپ يېتىلـ
گەنـــدە ســـنى، ئېپېپرىپ كـــۆرسىتىمەن. ئاز كـــۈندە كۆممە قوناقـــقا
سۇ باشلايمىز.

ـــ غول ئېرىقتىكى ئاستىدىكى سۇ توختىمايدىـــغان يانـــتۇ يەرنىكى
كۆمـــمە قونغـــنى چاپـــسان-چاپسان سۇغىرىپ تۇرمىساڭلار قۇرۇپ
كېتىـــشى مۇمـــكىن. قارىـــياغاچلىقـــنىكى قېشىدىـــكى ئويـــمان يەرگە سۇ
كۆپۈۋېـــلىپ، سېنى بەك قىيناۋاتامدىكىن؟

ـــ كۆممە قوناق تېرىشتىن ئىلگىرى ئۇ يەرلەرنىكى هەممـــىنى
بۇلدوزېر بىلەن تۈزلەپ، تەكشىلىۋەتكەن ئىدۇق. هازىر ئۇ ئېتىزنى
كۆرسەكمۇ، تونۇمايـــسەن.

ـــ ئۆيگە بارمىغىنىڭغا خېـــلى بولدىـــغۇ دەيمەن، يـــۇر، چـــۈش
ۋاقتىدا بىر چىنە چاي ئىچىپ كەتكىن. ـــ بايا كولخوز بوغالتىـــرىيە-
سىگە كىرىپ، روهسىزلـــىنىپ چىـــقتىم. مومای غۇلامنى كـــۆرگەنـــدە،
كۆڭلى كۆتىرىلىپ، ئېغىر ئويدىن قۇتۇلغاندەك سەزدى ئۆزىنى.

ـــ ئۆزەممۇ سېنىڭ قېشىڭغا كېتىپ باراتتىم.

پاتەمـــخان قاتار كېلىۋاتـــقان يىگىتـــكە چاپـــسان-چاپـــسان قاراپ
قويياتتى. "چېچىڭ ئۆسۈپ، چىرايىڭنىڭ خـــۇنى قالمىغانـــمۇ نـــىمە"،
دەي دەپ تەمشەلسىمۇ، لېكـــىن ئويمدىكـــىنى ئېيتىشـــقا زادى تـــىلى
بارمىدى.

ـــ سېنىڭ ئوغلۇڭ ئۆتكەن ئايدا بىز بىلەن ئىشـــلەپ، يۇز ئەلـ
لىك سوم تاپتى. شۇنى ساڭا ئېيتىپ كەلدىم، بىز قالغان ئاقـــچىسىنى
تېچلىق فوندىغا ئەۋەتىـــمىز، ـــ غۇلام ئاقچـــىنى جوزىـــغا قويغانـــدا،

---

① گەپ‌بسسد ـــ ياۋا ئوتلارنى يوقىتىش دورىسى. ـــ تەھرىردىن.

پاتەمخان چاي ئېتىۋاتاتتى، ئۇ مۇنۇ چېچى ئۆسۈپ كەتكەن يىگىتكە نىمە دەرىنى بىلمەي، ھاڭ-تاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ ئىلگىرى: "جەڭدە قۇربان بولغان بالاڭ ئۈچۈن ئىشلەيمىز" دىسە، تاپقان ھەق-قىنى ئوغلۇمغا يازار دەپ، ھەرگىز ئويلىمىغان. مومای بىردە جوز-دىكى ئاقچىغا، بىردە بۇنىڭ ھەممىسىنى ئادەتتىكى سۆزدەك ئېيتىپ، قۇلاقلىرىنى يېپىپ كەتكەن چېچىنى سىپاپ ھېچ نەرسە بولمىغاندەك شۇك ئولتۇرغان غۇلامغا قارايتتى. ئۆزىمۇ خېلى پاراڭچى بولدىغان، مۇشۇ پەيتتە بىر نەرسە دەي دىسە، ئاغزىغا سۆز چۈشمەۋاتامدۇ؟! پەقەت كۆڭلى يۇمشاپ، كۆزىگە يىغا ياماشقاندەك قىلدى.

— بۇ نىمە قىلغىنىڭ، بالام؟ ئۆزەڭلەر ئىشلەپ تاپقان ئاقچاڭ-لارنى ئۆزەڭلەر خەجلەڭلەر. ماڭا ئويلىغان ئارمانلىرىغا يېتەلمەي، قۇربان بولغان بالامنىڭ ئۇنتۇلۇپ كەتكەن ئىسمىنى ياڭلىتىشتىن ئەسكە ئېلىپ، خەلقە تونۇتقىنىڭلار يېتىدۇ.

ھازىرقى ياشلارنىڭ ھەممىسى شۇنداقمىكىن ياكى كىتاپخانىچى سالامەتنىڭ ئوغلى مۇشۇنداق تەربىيىلەنگەنمۇ؟ پاتەمخان غۇلامغا قاراپ ئولتۇرۇپ، ئالدىرىمای ئىچەيلىچۇ دەپ بىر كورا چاي ئېتىۋىدى، لېكىن ئۇ ئىلگىرىكىدەكلا بىر ئاپقۇر چايىنى كەينىدىن بىرى قوغلاپ كېلىۋاتقاندەك، ئالدىراش ئىچىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— چاي دىگەنىنى پۈت-قولىنى ئۇزۇن سۇنۇپ، ئالدىرىمای ئولتۇرۇپ ئىچسە تەڭگە سىڭمىدۇ. ھازىرقى زامانىنىڭ ياشلىرى تاماقـ-نى ئالدىراپ ئىچكەچكە بەك ئورۇق.

— ۋاقتىم يوق، موما. كېيىن، كۆممە قوناقلىققا ئىش سېلىككەنـ-دە سېنىڭ بىلەن ئارام-خۇدا مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ، بىر كورا

ئەمەس، ئىككى كورا چېيىڭىنى ئىچىۋېتىمەن. ھازىر كومسومول كومىتېتىدا ئىشىم بار.

غۇلامنىڭ كەينىدىن ئۇزىتىپ چىققان مومای ئۆيگە كىرىپ، جوزىدىكى يۇز ئەللىك سومنى قولىغا ئالغاندا، بۆلەكچە ھاياجانلىنىپ كەتتى. بۇ ئوكۇمۇ ياكى چۈشۈمۇ دىگەندەك بىر پەس ئۆزىنى ئۆزى تىكشاپ قالغان مومايغا ياش يىگىتنىڭ بۇ قىلىغى چۆچەكتەكلا سېزىلەتتى. بىر ئاي ئىشلەپ تاپقان ئەمگەك ھەققىنى يالغۇز مومايغا بېرىۋەتكىنى نىمىسى؟ پاتەمخانىنىڭ كولخوز بوغالتېرلىسىدىن چىقىۋاتقان خاپىلىغىمۇ سۇ سەپكەندەك بېسىلغان. "بەلكى ئەكۈەر بىلەن دۇتارچى جەننەت بۇۋى، رابىگۈللەرنى كۆپ سۆزلىتىپ يۈرگەن مۇشۇ ئاقچىدۇ" دەيتتى مومای. ئۇ ئىلگىرى كېيىن مۇنچىلىك ئاقچا تۇتۇپ كۆرمىگەن. ئوغلىنىڭ ئەندىلا قولى ئىشقا تەككەندە، فۇرونتقا كەتتى، ئۆزى ئىشلىگەن چاغدا كولخوز ئەمگەك ھەققىغە بۇغداي، گۆش بېرىدىغان. ھەر ئايدا ئالىدىغان يىگىرمە سوم پېنسىيىسىدىن مۇنچىلىك ئاقچا يىغىپ بولامدۇ؟! بايا كولخوز بوغالتېرىيىسىدىن ئون سوم ئاقچا سورايمەن دەپ، خىجالەت بولۇپ قايتقان مومايغا، ئەمدى، مانا، ھېچنىمىدىن ھېچنىمە يوقلا، قېرىنىدىشىمۇ ئەمەس، يات بىر بالا ئىشلەپ تاپقان ئاقچىسىنى ئېپكېلىپ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدى. مۇنداق مەرتلىك يېزىدىكى مەن-مەن دىگەن ئەركەكنىڭ قولىدىن كەلمەس! ئانا بۇ مەرتلىكنى يىگىرمە ئۈچ ياشلىق يىگىت ھاياتىدىن كۆردى! ئۇ يىگىتنى مۇشۇنداق مەرتلىككە باشلىغان قانداق كۈچكەن، چارەك ئەسىردىن ئوشۇق ۋاقىتتىن بېرى كىتاپخانىدا ئىشلەۋاتقان سالامەتخانىنىڭ خەقلەرگە ئوقۇشقا بېرىۋاتقان كىتاپلىرى ئىنسانىنى ئاشۇنداق مەرتلىككە ئەۋەت قىلام-

.دىكىن؟! ياكى بۇ كومسومولنىڭ ئىشمۇ؟.

مومای كومسومواللارنىڭ يۇرەك قىزغىنلىقىدىن يىگىرمىنچى يىللىرىلا يېنىپ، ئۆچمىكىن دەيتتى. بايقىسا ئۇلار تېخىمۇ كۆپ تارالغان ئىكەن. "مانا ئەمدىكى ياشلار ئۇرۇش قۇربانلىرى ئۈچۈن ئىشلەيدىغان بولۇۋاپتۇ. سالامەتخانىنىڭ ئوغلى ئۆلگەنلەرنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇپ، ئىككى ئىسمېنىدا ئىشلەيمىز، ئۇلار ئەمەلگە ئاشۇرالماي كەتكەن ئارمانلىرىنى بىز ئەمەلگە ئاشۇرۇمىز دەيدۇ. راست، ئوغلۇم هايات بولسا تاغنى تالقان قىلار ئىدى. ئامال قانچە؟! بالام مەيدىسىنى ئوققا تۇتۇپ ئۆلگەندە، غۇلام ئېيتقاندەك: بىز ئەمەلگە ئاشۇرالمىغان ئىشلارنى كەينىمىزدىكىلەر داۋاملاشتۇرىدۇ ــ دەپ، مۇشۇنداق ياشلارغا ئىشەنگەن بولغىيدى. بالام بىكارغا ئۆلمىگەن ئىكەن..."

ئانىنىڭ ئويمىنى خوشنىسىنىڭ كەينى-كەينىدىن چۈۋالىشىپ كىرىپ كەلگەن باللىرى بۆلۈۋەتتى.

ــ كېلىڭلار، مومالىرىنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ كىرمەس بولدۇڭلارغۇ، ــ ئىككى ئۆيگە ئوبدان ئۆگىنىۋالغان باللار ئاپىلىرى قاتتىق راق تىللاپ قويسىلا مومىسىنىڭ قېشىغا كىرىۋالاتتى. پاتەمخان خوشنىلارنىڭ باللىرى كىرىپ قالسا، ئىشنى تاشلاپ، نېمە بېرەرىنى بىلمەي پايپىتەك بولاتتى...ھىلىمۇ مۇشۇلارنىڭ بارلىغى. مومای كۈندۈزى ئۇلار بىلەن مەلىكە بولۇپ، ۋاقتىنىڭ قانداق ئۆتكىنىنى بىلمەي قالىدۇ.

ۋىلاخۇن ئىگىز بويىلۇق، يوغان كۆزلىرى چانىغىدىن چىقىپ تۇرىدىغان، ئاق-سېرىق يىگىت. ئۇ "قىزىل تۇغ" كولخوزىدا باش بوغالتىر بولۇپ ئىشلەۋاتقان ئىككى-ئۈچ يىلدىن بېرى ئانىسى رابىگۈلنىڭمۇ ۋايىمى كۆپەيدى. ئوغلىنىڭ قىلىپ يۈرگەن بەزى قىلمىشلىرىنى سېزىپ، بايقاپ يۈرگەن ئانا بالىسىغا ئوچۇق ئېيتالمىسىمۇ، ئىشتا پەخەس بولۇشىنى دائىم ئەسكەرتىدىغان.

— جېنىم بالام، كولخوزنىڭ ئىشىنى دەپ كېچە-كۈندۈز لا ئۆيۈي كۆرمەيسەن. ئاغزىمىز ئاشقا يەتكەندە بېشىمىز تاشقا تەگمىسە بولاتتىغۇ. — دەپ رابىگۈل يالغۇز بالىسىنىڭ ئامانلىغىنى تىلەيتتى، — ئالمۇتتىن كەلگىچە يەنە ماشىناڭنى بىر يەرگە ئۇرۇۋاپسەن. ئەيتاۋۇر، بالا-قازانىڭ ئۈچىدىلا يۇرىدىغان بولدۇڭ. سەن شەھەردىن كەلگىچە داداڭ چۈشۈمدىن چىقمىدى؛ ماشىناڭنى قاتتىق ھەيدەپ كېتىپ بارساڭ، ئەرۋاھلار قورۇنۇپ يۇرگۈدەك. ياكى يولدا بىرەر نەرسىگە خاپا بولۇپ، رەنجىدىڭمۇ؟ بۇگۈن جۈمە ئەمەسمۇ، پىمت سېلىپ، ئۈچ-تۆت قېرىنى چاقىرىپ قويايلۇق. پارچە تىينىلارنى بېشىڭدىن ئۆرۈپ تاشلىۋەت.

يالغۇز ئوغلىغا چاپسان-چاپسان نەزىر-چىراق ئۆتكۈزۈپ ئۇنىڭ ئامانلىغىنى تىلەپ ئولتۇرىدىغان رابىگۈل ئالمۇتىغا بېرىپ، بىر ھەپتە

يۇرۇپ قايتقان ۋېلاخۇن كېلىشى بىلەن خۇددى ئاغرىق ئادەمدەك دۇئاندا ياتقىنىنى كۆرگەندە، يەنە قانداقتۇر بىر كېلىشمەسلىكنىڭ يۈز بەرگەنلىگىنى تۇيغاچقا ۋايىمى تېخىمۇ كۈچەيدى.

ــ شۇنداق نەرسىلەرنى قويساڭ، ئاپا. مېنىڭ چېچىمدىن تولا ئىشىم تۇرسا، ساڭا ئادەم چاقىرىپ يۈرىمەنمۇ؟ يەيدىغىنىڭنى ئالدىڭغا دۇۋىلەپ بەردىم، نىمە قىلساڭ قىلمامسەن. زادى مېنىڭ ۋاقتىمنى ئالماڭلار. گۆش كېرەك بولسا، هازىر زاپخوزغا ئېيتاي، بىر قوي ئەۋەتىۋەتسۇن.

ئۆيىگە تاڭغا يېقىن كەلگەن ۋېلاخۇن بىر چاغدا يۈز-كۆزىنى ئاندا-مۇندا يۇغانىدەك قىلدى-دە، ئايىلى شەمشۇرنىڭ تۆت بالىسىغا پۈتلىشىپ يۈرۈپ ئاران تەييارلىغان چېيىغىمۇ قارىماي ئىدارىگە كەتتى.

ــ جېنىم بالام، كولخوزنىڭ ئىشىنى دەپ، كەچ كېلىپ، ئەتىگەن كېتىپ يۈرۈپ بالا-چاقىسىنىمۇ كۆرمەس بولدىڭغۇ.

قازان بېشىدا قاچا-قومۇچلىرىنى يۇيۇپ، بالىلىرىنىڭ قوسىغىنى تويدۇرۇۋاتقان شەمشۇر: "بالىكىز ئادەملىرى سائەت بەشتە ئۆيلىرىگە قايتىدىغان ئىدارىدە كېچىلەپ ئولتۇرىدىغۇ دەمسىز. بۇ بېشى قايغان، پۇتى تايغان يەردە يۈرىدىغاندۇ..." دەي دەپ تەمشەلسىمۇ، مۇشۇ ۋاقىتقىچە قېينىئانىسىغا تىكىلىپ پاراڭ قىلمىغاچقا، بۇ سۆزلەرنى ئېيتىشقا تىلى بارمىدى. ئۇ پەقەت ئانىنىڭ ئوغلىغا قاتتىق ئېيتىپ، بىرئاز قورۇپ قويۇشىنىڭ ئورنىغا، يالغۇز بالام دەپ، ئۆز مەيلىگە قويۇپ بەرگىنىگە رەنجيتتى. ئەتىدىن كەچ كىرگىچە بۇ كېلىم-كېتىمى كۆپ ئۆينىڭ ئوقتىنى قىلىپ، هېرىپ-ئېچىپ تەكىگە باش قويىدىغان شەمشۇر يولدىشىنىڭ قاي ۋاقىتتا كېلىپ، نەدە ياتقىنىنىمۇ

سەزمەيتتى. ئىلگىرى ۋېلاخۇن ئاددى خىزمەتچى چاغدا تىرىكچىلىگىـ
مىزنى بىرئاز تۇزەپ، باللارنى سەل ئۆستۈرۈۋالساق، ئارامخۇدا
ھايات كەچۈرەرمىز، دەيدىغان شەمشىنۇر ئەمدى "ئادەم باي بولۇپ،
ئەرلەرنىڭ خىزمەت ـ مەنسۈي ئۆسكەنسىرى ئۆيدىكى ئايالالرنىڭ
ئىشى كۆپەيسە، ئوچاقتىن بېشى چىقمامدۇ نىمە؟" دەپ ئويلايتتى.

ئۇ بۇنىڭدىن ئون يىل ئىلگىرى تالغىر شەھىرىدىكى يېزا ئىگىلىـ
گى تېخنىكومنىڭ ئاگرونوملار تەييارلايدىغان بۆلۈمىنى تاماملاپ،
مۇشۇ كولخوزدا باغۋەن ـ ئاگرونوم بولۇپ ئىشلىگەن دەسلەپكى
بەش ئايىنى ھاياتىدىكى ئەڭ گۈزەل پەيتلىرىدەك، سېغىنىپ ئەسكە
ئالاتتى. شۇ يىلى تېخنىكومنىڭ بوغالتىرلار تەييارلايدىغان بۆلۈمىنى
تاماملىغان ۋېلاخۇنىنىڭ ئاخىرقى كۇرسىتا ئىككىسى ئۆي ـ ئوتاق
بولۇپ، باش قوشقان چاغدا ئېيتقان تاتلىق سۆزلىرى يېزىغا كېلىپ
بارى ـ يوقى بەش ـ ئالتە ئاي ئىشلىگىچىلا يەتسە كېرەك. چوڭ ئوغلى
تۇغۇلغاندىن كېيىن رابىگۈل: يولدىشىڭمزنىڭ تېپىۋاتقىنى يېتىۋاتـ
سا، سىزگە كىچىك بالا بىلەن ئېتىزمۇ ـ ئېتىز يۈرۈپ نىمە جاپا.
خۇدايىمغۇ بىزگە كۆپ بالا تۇغۇپ، بېقىشقا نېسىپ قىلمىغان ئىكەن.
ئەمدى سىز بولسىڭمزمۇ بالا ئۆستۈرۈڭ، دىگەنىدە، "بىز تېخى
ياشقۇ، ئوغلۇم بىرئاز چوڭ بولغاندا ئىشقا چىقارمەنلا" دېۋىدى،
لېكىن ھاياتقا كەينى ـ كەينىدىن تۆت ئوغۇل كەلگەنىدە يىلىدىن ـ
يىلغا ئېغىرلىشىپ، ئۆيدە ئولتۇرۇپ قالدى. بىراق ئۇ تېخىچىلا
ئۆزىگە يار ـ يۆلەك بولغۇدەك بىرەر قىز تۇغۇۋېلىش ئارمىنىدا
يۈرەتتى.

ـــ خۇدايىمنىڭ بەرگىنىگە شۈكۈر قىلىڭمزچۇ، ـــ دەپ رابىـ
گۈل شەمشىنۇرنىڭ كۆڭلىنى ياساپ قويىدىغان. بولۇپمۇ، ئاخىرقى

كۇنلىرى مۇشۇ ئۆيدە توي-تۆكۈن، نەزىر-چىراق كۆپەيگەنسېرى قازان-قومۇچىنى يۇيۇپ، كەلگەن-كەتكەنلەرگە تاماق قىلىپ، ئۇزاتقاندا، ئۇ ئۆزىگە يار-يۆلەك بولغۇدەك بىرەرسىنىڭ يوقىغا ئېچىناتتى.

— روزى ئاي كېرىمچە ئادەملەرنى چايغا چاقىرىۋالايلۇق، سىز بۈگۈن ئەتىگەنرەك تەييارلىغىنىڭىز قىلىڭ، — دېدى رابىگۈل ئۆيىنى بېشىقتۇرۇۋاتقان كېلىنىگە. شەمشىنۇر "زادى مۇشۇ مېھمان چاقىرىشىمىز تۇغۇپ، پۈت-قولىمىزنى سۇنۇپ، ئارامخۇدا ئولتۇرۇپ رەھەتلىرىنى كۈن بولامدىكىن"— دەيتتى. ئۇ سۈپۈرگىسىنى كۆتىرىپ هويلىغا چىقتى. ئۇ بىر هەپتە ئۆيىدە بولمىغان يولدىشىنىڭ بىر نەرسىدىن ئەندىشە قىلىپ، نىمىشقىدۇ هەتتا ئاپىسىغمۇ ئوچۇق چىراي كۆرسەتمەي، ئىشقا كەتكىنىگە هەيران ئىدى. كېلىنىنىڭ ئويىنى ئىنتىك كېلىپ توختىغان مال دوختۇرخانىسىنىڭ ماشىنىسى بۆلۈۋەتتى.

— ۋىلاخۇن ئۆيدە بارمۇ؟ — كابىنكىدىن چۈشكەن قوي فېرمىسىنىڭ هىساپچىسى ئىكەن. ئۇ بۇنىڭدىن بىرئاز كۈن بۇرۇن ئايلىق هىساۋات بەرگەندە، بىر قويىنىڭ گۆشىنى ئېپكېلىپ، يولدىشى بىلەن ئۆلگىچە هاراق ئىچىشىپ كەتكەن. ئىچۈالسا كۆپ سۆزلەپ، ئادەمنىڭ كۆڭلىگە ئارام بەرمەيدىغان هىساپچىنى كۆرگەندە شەمشىنۇر بىر نەرسىدىن يىرگەنگەندەك بولدى.

— قوي ئېلىپ كېلىۋىدىم. ئېغىلىغا سولاپ قويايلى. — كەينىگە شوخشىپ، هويلىغا كىرگەن ماشىنا شەمشىنۇرنىڭ يېڭىلا سۈپۈرگەن هويلىسىنى بىتچىت قىلىۋەتتى. "بۇ كىشى هىساپچى بولىمەن دەپ، كولخوزنىڭ قويىنى باشقىلارغا تارقىتىپ بولدى. باشلىقلارمۇ مۇشۇن-

داق چالا ساۋات ئادەملەرنى ھىساپ ئىشىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئۇلارنى قورقۇتۇپ يەيدىكەن-دە" — دىدى شەمشىنۇر مۇنۇ ھىساپچىنىڭ ھاياتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ. "ۋېلاخۇنىنى كېچە-كۈندۈز ئۆيگە كىرگۈزمەي، تاراقلىتىپ، ئاپىسىنى كەينى-كەينىدىن مېھمان چاقىرتقۇزۇۋاتقانمۇ مانا مۇشۇنداق چالا ساۋاتلىق ئادەملەردە".

— ھەي، جانىم، ئۆيگە كىرىپ چاي ئىچىپ كېتىڭلار. شەمشىنۇر، ئىشىكنى تاشلاپ، چاپسانراق مېھمانلارغا چاي بېرىڭ.

— ئالدىراپ تۇراتتۇق، كېلىنىڭ يۈز گىرام ھارىغنى ئىچمەي قايتساق بولماس.

— ھە، توغرا ئېيتىسىلەر، شۇنچە يەردىن كەلگىچە قوسىغىڭلارمۇ ئىچىپ قالغاندۇ، قېنى ئۆيگە كىرىڭلار، جانىم.

شەمشىنۇر قولى ۋېرمىسىدىن كەلگەن ھىساپچىنى يېڭىلا ئۇزىتىپ چىقىشىغىلا تېرىلغۇ بىرىگادىسىدا ھىساپچى بولۇپ ئىشلەۋاتقان ئىسرائىل دىگەن ياش يىگىت كىرىپ كەلدى.

— ۋېلاخۇن ئاكام ئۆيگە بېرىپ تۇرغىن، كەينىگىدىن بارىمەن دىگەن.

شەمشىنۇر يېقىندىن ھىساپچى بولۇپ ئىشلەۋاتقان ئىسرائىلنىڭ بىر ھەپتىدىن بېرى ئايلىق ھىساۋاتىنى ئۆتكۈزەلمەي، يولدىشىنىڭ كەينىدە يۈرگىنىنى ياخشى بىلەتتى.

— تېخىچىلا قەغەزلىرىڭنى ئۆتكۈزەلمەي يۈرەمسەن، — ئىسرائىلنىڭ بىرىگادا كولخوزچىلىرىنىڭ بىر ئاي قىلغان ئىش ھەققىنى بىر ھەپتىدىن بېرى ھەر كۈنى كېچىچە يېنىپ-يېنىپ ھىساپلاپ ھارغان ئىسرائىلنىڭ كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن ئىدى.

— بۈگۈن تىزىمنى ئېپىكەلسەم، ۋېلاخۇن ئاكام يەنە خاتا دەپ،

ئەۋەتەۋەتتى؛ يە قەيىرىدىن خاتالاشقىنىمنى ئېيتمايدۇ. بەزى بىر ئىككى سانىنى تۇزۇك قوشالمايدىغانلارنىڭ ھمساۋاتى شۇ كۈنىلا ئۆتۈۋۈتقان، ھە مېنىڭزە... كولخوزچىلار ئايلىق ئەمگەك ھەققىنى ئالالماي قىينىلىپ كېتىپ بارىدۇ.

ياش يىگىتكە ئىچى ئاغرىغان شەمشىنۇر يولداشىغا كايىماقتا: "ئىشنى شۇ يەردىلا بىر تەرەپ قىلۋەتمەمدۇ، ئۆيدىكى قالايمىقانچىلىقنى ئاز دىگەندەك، بۇنى چاقىرغىنى نىمىسى. زادى ھىساپچىلارنى ئۆيمگە يىغىۋالىدىغان قىلىق چىقىرىۋالدى". ئۇلار پاراڭلىشىپ ئولتۇرغاندا، ۋېلاخۇننىڭ قىزىل "موسكۋىچ" ماشىنىسى ھويلىغا كىرىپ كەلدى.

— مانا ئۆزىمۇ يېتىپ كېپتۇ. چۈش ۋاقتى بولۇپ قالدى، مەن چاپسانراق چاي قۇيۇۋېتەي.

ئىسرائىل ئىمتىھان بېرىشكە تەييارلىنىۋاتقان ئوقۇغۇچىغا ئوخشاش قولىدا كۆتىرىپ يۈرگەن قەغەزلىرىنى ئۈستەلىنىڭ ئۈستىگە يېيىشقا تەمشىلىۋىدى، ئۇنى ۋېلاخۇن توختىتىۋالدى:

— قەغەزلىرىڭنى سېلىپ قوي. ئۇنى بىر ھەپتىدىن بېرى كۆرۈپ، يىرگىنىپمۇ كەتتۇق.

دالاندا چاي تەييارلاۋاتقان شەمشىنۇرغا ئۇلارنىڭ سۆزى ئاشكارا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بولۇپمۇ يولداشنىڭ بىر ھەپتىدىن بېرى ئىسرائىلنى قىيناۋاتقىنىغا ھەيران.

— راستىنى ئېيتسام، ئۇكا، سېنىڭدىن تۇزۇك ھىساپچى چىقمايدىغان ئوخشايدۇ...ئىشنىڭ يولىنى بىلمەيسەن... — بوغالتىر ئويۇمدىكىنى بۇ يىگىتكە ئېيتسام بولامدۇ، بولمامدۇ دىگەندەك بىر پەس جىم تۇرۇپ قالدى. — ئادەملەر بىللە ئىشلەۋاتقاندىن كېيىن، بىر بىرىنى

قوللاپ، يار-يۆلەك بولۇشى كېرەك. مانا بۇ خىسلەت سېنىڭدە يوق. مەن بۇ ئىشقا نى يېگىتلەر كەلگەندە ئۇنىماستىن، سېنى ئورۇن-لاشتۇرغان ئىدىم.

بوغالتىرنىڭ ئويىنى تېخى تولۇق چۈشەنمىگەن ئىسرائىل:

— بۇنىڭدىن كېيىن كامچىلىغىمنى تۇزىتىمەن، — دەپ قويا تتى. دالاندا ئۇلارنىڭ پارىڭىنى تىڭشاپ تۇرغان شەمشىنۇر بولسا يولدىشىنىڭ گەپنى نەگە بۇراۋاتقىنىنى بىردىن چۈشەندى.

— مانا هېيت-ئايەم، مەرەمىلەر كېلىۋاتىدۇ. بىزنىڭ ئۆينىڭ كېلىم-كېچىمى كۆپ. بىرئاز ئاقچا-پاقچا، قوي-پويدىن يارىدەم قىلىپ قويای دىمەيسەن. سىلەرگە ئوخشاشلار بىر هەسسە قىلسا، مەن ئۇلارغا ئون هەسسە قايتۇرىمەنغۇ...

— هىساۋاتنى ئۆتكۈزۈپ، ئايلىغىمنى ئالغاندا قارىشاي، ئاكا. ئەخمەق، مېنى سېنىڭ ئايلىق ئاقچاڭغا قاراپ قالدىغۇ دەمسەن؟ ئايلىغىڭ ماڭا ئاشماق تۇگۈل ئۆزەڭگە يەتمەس... بىلمىسەڭ مەن ساڭا قانداق ئاقچا تېپىشنىڭ يولىنى ئۇگىتىپ قويای، هەر قېتىم ئايلىقنى ئۆتكۈزگەندە، تىزىمغا ئىشلىمىگەن ئىككى-ئۈچ ئادەمنىڭ ئىسمىنى كىرگۈزۈپ، قوشۇمچە ئاقچا يېزىپ قويغىن.

— ئۇنداق ئادەملەرنى نەدىن تاپىمەن؟ بىرى تەكشۈرسە بىلىپ قالمامدۇ؟

— نەدىن تاپاتتىڭ، ئاسماندىن تاپ، سېنى تەكشۈرىدىغان مەن-غۇ؟ ئەڭ بولمىغاندا ئاۋۇ پاتەمخىنىدەمگە ئوخشاش داۋا-دەستۇرى يوق پېنسىيە ئالىدىغانلارنى پارچە-پۇرات ئىشلارنى قىلدى دەپ يازساڭمۇ بولىدۇ.

— ...

ــ نىمە جىم بولۇپ قالدىڭ؟

ئۇنداق ئىشنى قىلىپ كۆرمىگەن ئىدىم. قانداق بولىدىكىن دەيمىنا؟

ــ قانداق بولاتتى، مايدەك بولىدۇ. قەغەزلىرىڭنى تۈزەپ، ئەتە سائەت توققۇزدا بوغالتىرىيىگە ئېپكەلگىن. پەقەت پەخەس بول، ھازىر ئادەملەر بىلەن ئىشلەشمۇ ئېغىرلىشىپ كېتىپ باردۇ.

شەمشىنۇر ئۆيگە كىرىپ، يولدىشىغا "ئۆزىڭنىڭ بۇزۇلغىنىڭنى ئاز دەپ، ئەمدى ياش يىگىتنى توغرا يولدىن چىقارماقچىمۇ سىز؟ ئىسرائىل، بۇنىڭ ئېيتقىنىنى قىلماڭ" دەي دىدى-دە، يەنە تەپ تارتتى.

ۋېلاخۇن چۈشلۈك تاماق ئىچكىلى كەلگەندىمۇ بىر ھەپتە كۆرمىگەن ئايىلىغا كۆز قىرىنىمۇ سالماستىن دىۋاندا ئىككى-ئۈچ سائەت باش كۆتەرمەي ئۇخلىدى-دە، ئاندىن يەنە بوغالتىرىيىگە كېتىپ قالدى.

ئاخىرقى كۈنلىرى ئۆزىنى قىل كۆۋرۈكتە تۇرغاندەك ھىس قىلىدىغان ۋېلاخۇن ئالمۇتىغا بىللە بېرىپ قايتقان زىياپەت باشتا راستلا ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرۈۋالامدىكىن دەپ تەشۋىشلەنگىنى بىلەن، لېكىن بولار ئىش بولۇپ، ئاردىدا بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندە، بۇ ئىشنىڭ يەرگە سىڭگەن سۇغا ئوخشاش ۋاقىت-چۈڭسىز بېسىلغىنىغا ئىچىدە خوشال بولۇپ يۈرەتتى. ئەما يېزىغا كەلگەندىن بېرى كاسسىر قىز ئاپارغان ئاقچىنى ستۇدېنتلارغا تاپشۇرماي، تىزىمغا ئىنستىتۇت ۋەكىلىنىڭ قولىنى قويدۇرۇپ، باش بوغالتىر ئىككىسىنىڭ بۆلۈشۈۋالغىنىنى ئېيتىپ قويارمىكىن دەپ تەشۋىشلىنەتتى. ئۇ قايتىدىغان چاغدا، زىياپەتكە "بۇ ئىش پاش بولسا، مېنىڭدىن كۆرە

ئۆزىڭىزنىڭ بەشى كېتىدۇ" دەپ بىرنەچچە قېتىم ئەسكەرتسەمۇ، يەنە يۈرەك ئالدى بولماقتا.

ئۇ زىياپەت بوغالتىرىيىگە كەلگەندە، قىزلارغا نىسبەتەن توغرىسىدا پاراڭ سالىدىكەن دەپ سەپسېلىپ يۈرۈۋېدى، لېكىن قىز ھېچكىمگە كۆرۈنمەي ئەتىدىن ـ كەچكىچە كاسسىدا ئۆزى يالغۇز ئولتۇردى. ئۇ ھەتتا ئاقچا ئالغىلى كەلگەن سۆيگەن يىگىتى غۇلامغىمۇ ئوچۇق چىراي بىلدۈرمىدى. بۇنى بايقاپ، كۆرۈپ يۈرگەن بوغالتىر كالتا چېچىنى سلاپ، ئالتۇن چىشىنى كۆرسىتىپ قويياتتى.

یاز کۈنلىرى پاتەمخان مومانىڭ ھويلىسى گۈزەل بولۇپ كېتىدۇ.

ئىشىك ئالدىغا تېرىلغان قاپاق چۆمۈچ، يۆگمەش گۈللەر ئىنچىكە تاللاردىن ياسالغان باراڭغا ئۇچ تارتىپ، ئۆگزىگە يامىشىپ چىققاندا، مومانىڭ سۈپىدىكى قازان بېشىغا كۈنمۇ چۈشمەيتتى. ئۇ پەقەت يامغۇر يېشىن كۈنلىرى ئۆيگە كىرمىسە، باشقا ۋاقىتتا تامىغىنى مۇشۇ باراڭ ئاستىدا تەييارلاپ ئىچەتتى. بۇ يەرگە چىقسا، قىشچە كاڭنىڭ بوغۇزىدا ئولتۇرۇپ يەل چىرماپ كەتكەن پۇت-قولى بوشاپ، يېنىكلىشىپ قالغاندەك ھېس قىلاتتى.

مومانىڭ ئىشىگى دائىم ئوچۇق. ئۆزى بىر ياققا كەتسە، خۇلۇم-خوشنىلارنىڭ بالىلىرىغا: "مەن يوق چاغدا ئىشىكنى يېپىپ قويماڭ-لار، قالغاچلار ئۆيگە كىرەلمەي قالىدۇ" — دەپ جېكىلەيتتى.

ئانا قالغاچلارغا بەك ئامراق. ئۇنىڭغا بالىلىرىنى ئۇچۇرما قىلغاندىن كېيىن، كۈز كۈنلىرى كېتىپ، باھاردا قايتىدىغان قالغاچلار خۇددى ئۇرۇشتا قۇربان بولغان ئوغلىدىن بىرەر خەۋەر ئېيتقاندەكلا سېزىلەتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇلارنى ئىشىگىنى ئېچىپ قارشى ئالاتتى. ئانا: "سىلەرنىڭ جاپا تارتماسلىغىلار ئۈچۈن ئۇۋاڭ-لارنى ھېچكىمگە بۇزغۇزمىدىم — دەپ يوغان لىمدىكى ئۇۋىغا قونغان قالغاچلارغا قاراپ، ئۆزىچىلا پاراڭ سالاتتى، — يولۇڭلاردا مېنىڭ

بالامنى ئۇچراتمىدىڭلارمۇ، بەلكى سىلەر ئۇچۇپ ئۆتكەن يەرلەردە ئۇنىڭ قەۋرى باردۇ؟ مانا يەنە ياز كەلدى. ئەمدىكى يىلى سىلەر قايتىقىچە بار جانمۇ، يوق جانمۇ ــ ئۇنى ياراتقان ئىگەمىنىڭ ئۆزى بىلىدۇ. بىر كۈن بولسىمۇ بىللە تۇرايلۇق. مەن يوق چاغدىمۇ قىسلماي ئۆزەڭلەرنىڭ ئۆيىدەك ئەركىن كىرىپ ـ چىقىپ يۈرىۋېرىڭ-لار. ئىشىك يېپىلىپ قالغاندا، سىلەرنى كىرەلمەي يۈرمىسۇن دەپ، دەرىزىنىڭ بىر كۆزىنىڭنى ئېلىۋەتتىم."

مومای ئۇچۇن ئۆتكەن يىللار ئاشۇ قالغاچلارنىڭ كېلىپ ـ كەتكىنى بىلەن هىساپلىناتتى. ئۇ ئۆيگە ئوقتەك كىرىپ ـ چىقىۋاتقان قالغاچلارغا قاراپ ئولتۇرۇپ، بەزىدە ۋاقتىنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنمۇ سەزمەي قالاتتى.

بۈگۈنمۇ قالغاچلارغا قاراپ ئولتۇرغاندا، يېقىندا بىر ئاي ئىشلەپ تاپقان ئاقچىسىنى ئېپكېلىپ بەرگەن غۇلامنى ئەسلىدى. ئۇنىڭغا هاۋا ئېچىلغاندا كۆممە قوناقلىغىغا باردىمەن دەۋىدى، لېكىن ئۆينىڭ پارچە ـ پۈرات ئىشلىرى بىلەن بولۇپ، زادى قولى تەگمەيۋاتىدۇ... مومانىڭ ئۇشتۇمتۇت شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا بارغۇسى كېلىپ قالدى. "زادى بۈگۈندىن قالسام، كېيىنكى جۈمەگىچە ۋاقتىم تەگمەيدۇلا، ئۇنىڭدىن ئېغىر بويۇمنى يېنىڭ قىلىپ، بېرىپ قايتاي، يولغا چىقسام ماشىنا ـ پاشىنا ئۇچرىشىپ قالار".

مومای ئوچاقتا ئوت قالاپ، بىر تەخسە سەي قوردى ـ دە، ئىككى توغاچنى ياغلىغىغا چىگىپ، ئېتىزغا ماڭدى.

ئۇ باشتا چوڭ كوچىدا ماشىنا كۈتەرمەن دەۋىدى، لېكىن كەينى-دىن كېلىۋاتقان هېچ نەرسە كۆرۈنمىگەچكە، غول ئېرىقنى ياقىلاپ كېتىۋەرگۈسى كېلىپ قالدى. يېزىدىن كۆپىمۇ ئۇزىماي كەينىدىن

گۈكىرەپ كېلىۋاتقان ماشىنىنىڭ ئۈنى ئاڭلانغاندا، "خۇدايا شۈكرى، پىيادە ماڭمايدىغان بولدۇم" دەپ ئويلىغان مومای ئېرىقتىن ئاتلىشىغا، ئادەم بىلەن قېرىشقاندەك كۆپ بېرى سەل كالاپلاپ، پۇتىغا يوغان كېلىپ يۈرگەن مەسە كالىچى چۈشۈپ قالدى. بايا ئۆيدىن چىققاندا، ئۇچىغا قەغەز تىقىۋالغان كالىچى بىرئاز يول ماڭغاندا يەنە شالاقلاپ، بوشاپ كەتتى. ئاۋۇ كۈنى پېنسىيە ئالغاندا، كۆزىنى يۇمۇپلا بىر كالاچ ئەۋەتسىمۇ بولغان، بەرىبىرمىغۇ يىگىرمە سومىنى رابىگۈلنىڭ بۆشۈك تويى بىلەن دېگىلىقاش ھېيىزەم نەۋرىسىنىڭ سۈننەت تويىنى قىلغاندا، ئەل قاتارى پەتنۇس ئېلىپ بارىمەن دەپ خەجلىۋەتتى. شۇنداق توي-تۆكۈنلەردە يۇرتتىن قالمای دەپ يۈرۈپقۇ، تېخى بارى-يوقى ئىككى قېتىم كىيگەن يېپ-يېڭى كالىچىدىن ئايرىلدى.

پاتەمخان كالىچىنى ياڭلىۋاشتىن كىيگىچە گۈكىرىگەن ماشىنا ئۇدۇلىغا كېلىپ قېپتۇ. ئۇ قىزىل رەڭلىك يېنىك ماشىنىنىكۆرگەندە، سەل كەينىگە داجىدى. بايىاتىن كالىچىنى كىيگىچە بىكار ئالدىراپتۇ. كېلىۋاتقان بوغالتىر ۋېلاخۇننىڭ ماشىنىسى ئىكەنلىگىنى بايقىغان مومای "چاپسانراق ئېتىزغا يېتىۋالمىغان بولدۇم" دېگەن ئويىدىن كېچىپ كەينىگە داجىدى. بوغالتىر قېشىغا كاسسىر قىزنى ئولتۇرغۇزۇۋالغانلىغىنى كۆرگەندە، مومانىڭ ماڭلىيىدىن سوغاق تەر چىقىپ كەتتى.

بۇنىڭدىن ئۈچ كۈن ئىلگىرىلا بىر چايدا ئايالىلارنىڭ بوغالتىر كاسسىر بولۇپ ئىشلەۋاتقان قىزنى كېچە-كۈندۈز ماشىنىسىدىن چۈشۈرمەي يۈرگۈدەك، ھەتتا ئالمۇتىغىمۇ بىللە ئېلىپ بېرىپتۇ دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندا، "قويۇڭلارا، يوق پاراڭنى" دەپ،

ئۇلارنى سىلكىۋەتكەن ئىدى. ئۇ چاغدا مومای بۇ قىلىقىنى باشقىسى قىلسىمۇ رابىگۈلنىڭ كولخوزدا باش بوغالىتىر بولۇپ ئىشلەيدىغان ئوغلى قىلماس دېگەن ئىدى. مومايىنىڭ يۈرىگىنى بىرى تۇيۇقسىز چىمدىۋالغاندەك بولدى.

پاتەمخان ۋىلاخۇننىڭ ماشىنىسى ئۆتۈپ كەتكەندە، خېلى يەرگىچە غول ئېرىقنى ياقلاپ ماڭدى-دە، ئاندىن چوڭ يولغا چۈشتى. يېزىدىن ئۈزۈلۈپ چىققاندىن كېيىن كولخوزنىڭ كۆممە قوناقلىغى باشلىنىدۇ. ئۇ كۆممە قوناقنى قاق ئىككىگە بۆلۈپ ئۆتىدىغان يولدا كېلىۋتىپ، "خۇدايىم ئىككى پۇتۇمدىن ئايرىمىسۇن" دەپ قوياتتى. ئەمما بايا تەبىئەتنىڭ تونۇغۇسىز ئۆزگىرىپ كەتكىنىگە ھەيران بولۇپ، بۆلەكچە قىزىقىپ كېلىۋاتقان مومايىنىڭ كەيپىياتى بۇزۇلدى. باشتا ئۇ نەپسى كېڭىيىپ، ئۆزىنى يېنىكلىشىپ قالغاندەك ھىس قىلىۋىدى، مۇنۇ ۋەقە ئويلاپ كېلىۋاتقان ئويلىرىنىمۇ قاچۇرۇۋەتكەن. پاتەمخان ماشىنىدىن ئۈمىت ئۈزۈپ، ياڭلىۋاشتىن غول ئېرىقنى ياقلاپ كېتىدىغان يالغۇز ئاياق يولغا چۈشتى.

ئۇ يولنى سېغىنىپمۇ قالغان ئىكەن: ئېرىق ياقىسىدىكى بىرى تېرىپ قويغاندەك يېيىلىپ ئۆسكەن چۈغلۇق گۈلنىڭ خۇش پۇرىغى دىماق يارىدۇ. بۇ گۈللەر بىر-ئىككى تاللاپ ئۈچرىغاندا تېرىۋالايمىكىن دەپ قىزىقىۋىدى، لېكىن قانچە ئىلگىرلىگەنسېرى، ئۇلارنىڭ يەر بېتىنى كۆرسەتمەي ئۆسكىنىنى بايقىغاندا، قايسىنى ئېلىپ، قايسىنى قويىدىغىنىنىمۇ بىلمەي قالدى. ئىلگىرىمۇ بۇ ئەتراپتا گۈللەر كۆپ بولغىيدى، لېكىن ئانىغا ئۇ پەقەت بۇ يىللا يەر-جاھاننى قاپ-ساپ، بىرىنچى قېتىم مۇشۇنداق ئۆسۈۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. كونىلار: "چۈغلۇق گۈل قانچە كۆپ ئۆسسە، ئاشلىقمۇ شۇنچە مول بولىدۇ"

دەيدىغان. خۇدا بۇيرۇسا، بۇ يىلمۇ مولچىلىق يىلى بولىدىغان ئوخشايدۇ، ئەتىيازدا كۈننىڭ كۆزى كۆرۈنمەي يامغۇر يېغىۋىدى، مانا ئاشلىقمۇ ياخشى ئۆسۈپ يېتىلۇۋېتىپتۇ دەيتتى پاتەمخان مومای.

پېنسىيىگە چىققان ئاخىرقى ئون-ئون بەش يىلدىن بېرى ئۇ ئېتىزنى پىيادە ئارىلاپ ماڭمىغان. ئىلگىرىكى بۇغداي تېرىيدىغان پارچە-پۇرات ئېتىزلار يوق. هەممىسنى قوشۇپ، بىر تۇتاش ئېتىزغا ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ. ئارىلىقلاردا هەيدەلمەي بوش قالىدىغان تاشلىق دۆڭلەرنىڭ همچقايسىسى كۆرۈنمەيدۇ. تاغدەك دۆۋىلەنگەن شۇنچە-ۋالا تاشنى نەگە توشۇپ كېتىشى مۇمكىن. چوڭ ئۆستەڭدىن ئاچىلاندىغان قىسقا ئېرىقلار بىلەن ئېتىزلارنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدىغان چىغىر يوللار ئورنىدا ئۆسەك دەرياسىنى ياقىلاپ كېتىدىغان چوڭ يول بىلەن غول ئېرىقلا قېپتۇ. قالغانلىرىنىڭ هەممىسىنى تۇزلەپ تەكشىلىۋەتكەن. بۇغداي چەتلىرىدە ئادەم بويى ئۆسىدىغان چۆپلەر-نىڭ همچقايسىسى كۆرۈنمىدى.

ــ هازىرقى كولخوز باشلىقلىرى ئاشلىقنى كۆپەيتىمىز دەپ، دورا-دەرمەك چېچىپ، ئېتىزنىڭ سىنىنى بۇزۇۋالغانمۇ نېمە؟ ــ پاتەمخان ئۆزى سۇ تۇتۇپ يۇرگەندە، ئېرىق بويلىرىدا ئۆسىدىغان چۆپلەرنىڭ كۆپىنى ئۇچرىتالمىدى. بىر ياخشىسى، ئۆزى كولخوز رەئىسلىرىگە ئېيتقۇزۇپ ئۆسەكتىن ئالغۇزغان غول ئېرىق شۇ پېتىچە قېپتۇ، سۇيىمۇ ئىلگىرىكىدەكلا سۇپ-سۇزۇك. دەريا تەرەپتىن ئۇرىدىغان شامالمۇ تونۇش. ئۇ مومانىڭ دىمىغىغا دالىدا ئۆسىدىغان شۇاقنىڭ پۇرىغى ئارىلاش يېقىملىق چۆپلەرنىڭ هىدى بىلەن بىللە تونۇشلا بىر نەرسىنى ئېسىگە سالىدۇ. ئەمما ئۇ كۆڭلىدە سايراپ تۇرسىمۇ، پاتەمخان زادى ئېسىگە چۈشۈرەلمىدى.

ئۇنىڭ ئويىنى قويۇق كۆممە قوناقلىق ئىچىدىن چىقىقان ئۇن بۆلۈۋەتتى. "كۆممە قوناقلىقتا مال كىرىۋالسا كېرەك. ھىلىقى كۈزەتچى نەدە يۈرىدىغاندۇ" دەپ ئويلىغان موماي مېڭىشنى توختىتىپ، چوڭ يولدىن يىراقلاۋاتقان ئۇنگە قۇلاق سالدى، بايىقى ئۇن پەسەيپ، پەقەت كۆممە قوناق يوپۇرماقلىرىلا مىدىرلايتتى. مومای ئاستا ئىلگىرىلىدى. ئۇ كۆممە قوناقلىقنىڭ ئىچكىرىسىگە ئېپكىرىپ، دالدىغا توختاتقان بوغالتىرنىڭ قىزىل ماشىنىسىنى كۆرگەندە، يۈرىگى جىغىدىلا قىلىپ قالدى. بېشىنى كۆتەرمەي، كۆزىنىڭ قۇيرۇغىدا قارىدى، ماشىنا ئىچىدە ھېچكىم يوق ئىكەن. ئۇنىڭ كۆزى ئىختىيارسىز بايا ئۆزى قارىغان تەرەپكە چۈشتى. بىر جايدا توپ ئۆسكەن كۆممە قوناق يوپۇرماقلىرى تېخىچىلا خۇددى قۇيۇن تاز چىققاندەك ئىغاڭلىماقتا. مومای بۇ يەردىن چاپسانراق ئۆتۈپ كېتىشكە ئالدىرىدى... كەينىدىن ماشىنىنىڭ قاتتىق گۈكىرەپ ئوت ئالغان ئاۋازى ئاڭلاندى. پاتەمخان بۇرۇلۇپ قارىسا، بايىقى كۆممە قوناقلىقنىڭ ئىچىدە تۇرغان بوغالتىرنىڭ قىزىل ماشىنىسى كەينىگە شوخشىپ، يەنە كەلگەن يولى بىلەن يېزا تەرەپكە قايتىۋېتىپتۇ.

— تۈۋى، نائىنساپلار! — پاتەمخان كەينىگە قايرىلىپ تۈكۈرۈۋەتتى-ده، ئالغا ئىلدام مېڭىپ كەتتى. ئەمما ئۇ خېلى يەرگىچە، مۇشۇ يولدا ماڭمەن دەپ بۇ ۋەقەگە دۇچكېلىپ قالغىنىغا ئۆزىنىڭ گۆشىنى ئۆزى يىگۈدەك بولدى...

پاتەمخان بايىقى ۋېلاخۇنغا ئاچچىق قىلىمەن دەپ، شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا قانداق يەتكىنىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى. قىشتا سۇپىدىن يۇقۇرى-تۆۋەن چۈشۈپ چىققاندا ھاسراپ-ھۆمۈدەپ، ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپ قالىدىغان مومای بۇگۈن ئۆزىنى بۆلەكچە ساغلام

سېزه تـــتى.

شەماخۇننىڭ ئېتىزىدىكى بىر تۇپ قارىياغاچ كۆرۈنگەندە، مومايـ نىڭ يۈرىگى ئالايىتەنلا قاتتىق سوقتى. "خۇداغا شۈكۈر، قارىياغاچ قۇرۇپ كەتمەپتۇ!" ئۇ يـراقتىنـلا ئالقانـلىرىنى ئىگىز كـۆتـرىپ، ئاشۇ بىر تۇپ قارىياغاچقا قاراپ تۇرۇپ دۇئا قىلدى.

— هـوي، موما، سەن قاياقتىن كېـلىپ قالـدىـڭ؟ — يول بويى ئەسكى ئوي ئويلاپ كېلىۋاتقان پاتەمخان كۆممە قوناقلىق ئارىسىدىن مۇرىـسىگە بۇغـداي تېرىيدىـغان سېيالكا دېسكىسـىدىن ياسالـغان كەتمەننى ئارتىپ يېقىنلاشقان غۇلامنى بىردىن تونالمىدى.

— غۇلامـمۇ سەن، بالام. ئۆزگـىرىپلا كېـتىپـسەنـغۇ. تونۇماي قېپتىمەن.

— شۇنچە يەردىن پىيادە كەلدىڭمۇ نىمە؟ شوپۇرلارغا ئېيتساڭ، بىرەرسى ئېپكېلىپ قويمامـتى؟ هازىر بۇ يوللاردا سەن تۇرماق، بىز پىيادە ماڭمايمىز، — غۇلام بىر قولـىغا كورىـنى، ئىككىنـچى قولـىغا چىگىلگەن نەرسـلەرنى كۆتىرىۋالـغان مومايـنىڭ شۇنـچە يەردىـن پىـيادە كەلگـىنىگە هەيـران بولماقـتا. — ئۆزەڭ ئاران يۇرگەنـدە، قانداقمۇ يېتىپ كەلگەنسەن؟ ئېـغىردىن ئېـغىر قىلـىپ مونۇلـىرىڭ نىمىسىدۇ؟!

— ساڭا سەي قوروپ كەلدىم. ئىسسىغدا يەۋال. ئېتىز-ئېرىقتا بىر كۈن ئاچ، بىر كۈن توق يۈرۈپ چىرايىڭـمۇ پوچـۇلوپ قېپـتۇ. يە بىر يېرىڭ ئاغرىپ يۈرەمدۇ؟

— ياقا.

— سۇمۇ ئادەمنى شوراپ ئېزىۋېتىدۇ.

پاتەمخان كورىنى ئىككى قۇلىغىدىن چىككەن ياغلـىغىنى يېشىپ،

ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرىنى چىقىرىشقا باشلىدى. قوسىغى ئېچىپ تۇرغان غۇلام مومايغا قارىماستىن، تاماقنى ئالدىراش يېيىشكە باشلىدى.

— يول ماڭمەن دەپ ئۆزەكنىڭمۇ قوسىغى ئېچىپ قالغاندۇ، موما.

— يېتىپ كەلگىچە سەل ئۇسساپ قالسام كېرەك، چاي ئىچەي.

چاي ئىچىپ، ھاردۇق ئالغاندا، پاتەمخان ئېتىزدىكى كۆمە قوناقنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە باشلىدى. ئۇنىڭ مۇنۇ كۆمە قوناقنى مۇشتۇمدەك بالىنىڭ ئۆزى يالغۇز كۈتۈپ، بېقىۋاتقىنىدىن دېگىنىگە ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى.

— شۇنچە يەرنىڭ كۆمە قونىغىنى ئۆزەك يالغۇز سۈغىرىپ يۈرەمسەن؟

— يالغۇز دېگىنىڭ نىمىسى؟ قېشىمدا سېنىڭ ئوغلۇڭ — شەماخۇن بارغۇ. ئۆزەم ۋە ئاشۇ يىگىت ئۈچۈن ئىشلەيمەن دېگىنىم مۇشۇ. تۆۋەنكى ئېتىزدا سۇلايمان بىلەن نەسرۇللام سۇ تۇتۇۋاتىدۇ...

پاتەمخان بۇ يىگىتنىڭ يە چاخچاق قىلىۋاتقىنىنى، يە راست ئېيتىۋاتقىنىنى بىلمەي ھەيران. بىر تۇرۇپ، راستلا ئېتىزدا يالغۇز-دىن-يالغۇز يۈرۈپ سۆزلەپ قالمىغاندۇ، دەپ ئويلايتتى. مومايىنىڭ ھېچ نەرسىگە چۈشەنمىگىنىنى سەزگەن يىگىت، پاتەمخانغا ئېنىقراق ئېيتىشقا باشلىدى.

— ئەسلىدە، بۇ ئۇچاستىكىنىڭ كۆمە قونىغىنى ئىككى ئادەم سۈغىرىشى كېرەك ئىدى. مەن ئۆزەم ۋە سېنىڭ ئوغلۇڭ ئۈچۈن ئەمگەك قىلىمەن دەپ ۋەدە بەرگەچكە، يالغۇز ئىشلەۋاتىمەن. ئۇنىڭ-سىزمۇ، ھازىر ئاشلىق سۈغىرىش ئىشلىرى ئومۇمى يۈزلۈك باشلان-

غاچقا، كولخوزدا سۇچىلار يېتىشمەيۋاتىدۇ.

مومای "ئوغلۇڭ ئۇچۇن ئىشلەيمەن" دىگەندە، ئۇ سۆزنىڭ تېگىـ تەكتىگە ئانچىلا چۆكـۈپ كەتمەپـتۇ. ئاۋۇ كۈنى: "ئوغلۇڭـنىڭ بىر ئايدا تاپقان ئەمگەك ھەققى" دەپ ئاقچا بەرگەنـدە، بەلـكى ئونى تىزىمغا يازدۇرۇپ قويۇپلا ئاقچىسىنى ئېلىپ كەلگەنـدۇ دەپ ئويلىـغان. ئەمما بۇگۈن غۇلامنىڭ ئىككى ئادەم ئۇچۇن ئىشلەۋاتقىنـنى كۆرگەندە، ئىچى ئاغرىپ، ياش يىگىتنى ئايىغاندەك بولدى. ئەمدى ئۇ تېخىمۇ ئۇرۇقلاپ، ئىلگىرىكى ئىنچىكە، ئىگىز بويى تېخىمۇ ئىگىزـ لەپ كەتكەندەك سېزىلدى. "مېنىڭ بالام ئۇچۇن ئىشلەيمەن دەپ، ئېتىـزدا بىر كـۈن توق، بىر كۈن ئاچ يۈرۈپ، سالامەتلىـگىـدىن ئايرىلمىسا بولاتتىغۇ. ھازىـرقى ياشـلار ئوزىـنى كۈتۈش دىگەنـنى زادى بىلمەيدىكەن".

ــ يالغۇز سۇ تۇتمەن دەپ قىينىلىپ كەتكەنسەن.

ــ نىمە قىينىلىدۇ دەيسەن. كۆممە قوناقنىڭ سۈيىنى تۇتۇشتىن يېنىـك ئۇقەت يوق. سۇنى ئېـرىقچىـلارغا تارقىتىۋېـتىپ، ئايىـغى چىققىچە ئاپتاپـقا قاخلىنىپ، كـىتاپ ئوقۇپ ئولتۇرىـمەن. كونىـلار "ئېرىقنى قىينىلـىنىپ چاپـساڭ، سۇنى ئويـناپ تۇتسەن" دىـگەن ئىكەنغۇ. بىزمۇ بۇ يەرگە كۆممە قوناق تېرىشتىن ئىلگىـرى ئېتىزنى بۇلـدوزبر بىلەن تۈزلەپـ تەكـشىلەپ، ئاندىن بىرنەچـچە قېـتىم سۆرەم سالغۇزدۇق. مانا ھازىر راھىتىنى كۆرۈۋاتىمىز.

پاتەمخان ئېتىزدىكى خۇددى بىرسى قىرقىپ قويغانـدەك تەكشى ئۆسكەن كۆممە قوناقنى كۆرگەندە زوقلىنىپ قالـدى. مومای شۇنچە يىلدىن بېرى جېنىـنى قىيناپ، سۇ چىقارغىـچە قىينالـغان دۆڭـنى ئىزدەپـ ئىزدەپ تاپالمىدى. ئانا ئوغلى فۇرونتقا كەتكەندىن كېيىن،

چارەك ئەسسر بۇغداي ئۆستۈرگەن ئېتىزنى تۇنالماي قالدى. "ئوقۇغان دىگەن باشقا ئوخشايدۇ. بىز بىلەك كۈچەمىزگىلا زورلاپ ئۆتۈپ كەتكەن ئىكەنمىز". ئانا كېچە-كۈندۈز ئېتىزدا يۈرسىمۇ بېرەر يېرىگە يەتسۇ، يەتقاق تەگمىگەن غۇلامغا قاراپ قويياتتى. ئۇنى كۆرگەندە ئانىنىڭ ياشلىۋاشتىن سۇ تۇتقۇسى كەلدى.

— ئېرىقچىلارغا سۇنى تارقىتىۋەتسەم، بىر كۈندە ئاران ئاخىرىغا چىقىدۇ. مەن پەقەت بىردە-يېرىم ئېرىقچىنى سۇ بۇزۇۋەتمىگەندۇ دەپ شۇنىلا قاراپ يۈرىمەن. بىرىنچى سۈيىنىلا چىقىرىۋالساق ئاندىن بېيىشقا چىقىپ كېتەمىز.

تېخى سۇ كىرمىگەن يەرنىڭ كۆسمە قونىغى ئىسسىقتا سولىشىپ سېرىقداپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى. سۇغىرىلغان يەرنىڭ كۆممە قوناق-لىرى يوپۇرماقلىرىنى كەڭ يېيىپ، ئالايىتەنلا كۆكسىرىپ تۇرىدۇ. پاتەمخان ئېتىزنى قانچە ئارىلاپ ماڭسىمۇ، يا ئالا قالغان يەرنى، يا بىر تال هارام چۆپنى ئۇچرىتالمىدى.

— هەر بىر گېكتار يەردە بەش مىڭ تۇپتىن كۆممە قوناق بار. بۇ يىل هەر بىر گېكتاردىن يۈز سېنتنېردىن① هوسۇل ئالىمەن، دەپ ۋەدە بەردىم.

— شۇنچە يەرنىڭ كۆممە قونىغىنى قانداقمۇ ساناپ چىققانسەن، بالام؟ — مومای يىگىتنىڭ بۇ يەردە هەتتا قانچە تۈپ كۆممە قوناق بار ئىكەنلىگىنى بىلىدىغىنىغا هەيران بولدى. — بىز تاشقا چاچ، بەختكىدىن كۆر دەپ، قاراپ ئولتۇراتتۇق. هازىر هەممىلا نەرسىنى ئالدىنئالا هىساپلاپ قويىسىلەركەن.

---

①سېنتنېر — 100 كىلوگىرامغا تەڭ كېلىدىغان ئېغىرلىق ئۆلچىمى. — تەھرىردىن.

ــ ئۇنىڭ ھىچ قىيىنى يوق، ئون كۈۋادىرات مېتىر يەرنىڭ كۆممە قونىغىنى ساناپلا، بىر گېكتار يەردە قانچە تۇپ بارلىغىنى چىقىرىۋالىمىز.

ــ ھىساپسىز دۇنيا يوق ئىكەن ــ دە، بالام.

ــ ھە، ھەر گېكتار يەرگە قانچىلىك ئاقچا سەرپ قىلىپ، قانچە پايدا ئالىدىغىنىمىزنى ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا بىلمىسەك بولمايدۇ ــ دە.

پاتەمخان مومای سالامەتخانىنىڭ ئوغلىنىڭ ھەر بىر قەدىمگە سىنچىلاپ قاراپ، بۆلەكچە زوقلىناتتى. كۆز ئالدىغا يەنە ئىلگىرى كىدەكىلا مۇشۇ ئېتىزدا سۇ تۇتقان شەماخۇن بىلەن سالامەتخان كەلدى. شۇ قېتىم بىر يېڭىلسەم كېرەك. ئاۋۇ كۈنى غۇلام ئۆيگە كېلىپ كەتكەندىن بېرى كۆڭلىگە ئارام بەرمەي يۈرگەن ئۆي يەنە ئېسىگە چۈشتى.

ــ يۈر، موما، مەن ساڭا بىر نەرسە كۆرسىتەي، ــ غۇلام مومانى ئېتىز بېشىغا باشلاپ چىقتى.

ــ مانا بۇ، سېنىڭ بالاڭنىڭ خاتىرىسىگە ئورنىتىلغان تاختا.

مومای چوڭ يولنىڭ بويىغا ئورنىتىلغان يۇغان تاختىغا يېزىلغان سۆزلەرنى ئوقۇمىسىمۇ، ئۇنىڭدىن كۆز ئالماي ئۇزاق قاريدى.

ــ ئۇنىڭغا: بۇ ئېتىزدا كولخوزىمىزدىكى ئاكتىپ كومسومولالارنىڭ بىرى، ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىدا ئالىپكساندر ماتروسوۋنىڭ قەھرىمانلىغىنى تەكرارلاپ، مەيدىسىنى دۇشمەن ئوقىغا تۇتۇپ قۇربان بولغان شەماخۇن نۇراخۇنوۋ ئىشلىگەن. ھازىر بۇ زۇبىنو ئۆزلىرى ۋە ئاشۇ يەگىت ئۇچۇن ئەمگەك قىلماقتا. زۇبىنو ئەزالىرى 50 گېكتار يەردە كۈتۈپ بېقىۋاتقان "ۋىر ــ 156" سورتلۇق كۆممە قوناقنىڭ ھەر گېكتاردىن 100 سېنتنېردىن ھوسۇل ئېلىپ، دۆلەتكە بەش مىڭ

سېنتنىبر "سېرىق ئالتۇن" تاپشۇرۇش مەجبۇرىيىتىنى قوبۇل قىلدى، ــ دەپ يېزىلغان.

ــ مېنىڭ ئوغلۇمنىڭ ئىسمىنى ساقلاپ يۈرگىنىڭلارغا رەھمەت، بالام. ماڭا بالامنى تىرىلدۈرۈپ بەرگەندەك بولدۇڭلار. ئەمدى كۆڭلۈم ئەمىن تاپتى، كۆپ ئويلاپ ۋايىم قىلمايمەن. ئاتىلار ۋەسىيىتىگە لايىق ئىشلەپ، هايات كەچۈرۈۋېتىپسىلەر.

غۇلام ئەتىگەندە ئېرىقلارغا تارقىتىۋەتكەن سۇنى ئىككىنچى توغانغا يۆتكەپ ئۇلگۈرگىچە كۈنمۇ كۆمەم قوناق يوپۇرماقلىرىغا نۇرىنى چېچىپ، ئۇۋۇسىغا پېتىشقا يېقىنلىشىپ قالغان ئىدى. بۇ چاغدا تەبىئەتمۇ بىر پەس جىم بولۇپ، هەممە ئاشۇ كۈنىنىڭ ئۇۋۇسىغا قانداق ئولتۇرۇشىنى كۈتۈپ، توختىغاندەك سېزىلەتتى. شامال توختىشىغا پاشا ـ كۇمۇتلار، خۇددى ئۆزلىرىنىڭ نۆۋىتى كەلگەندەك، ئەۋج ئېلىشقا باشلىدى.

ــ زوگال ۋاقتى يېقىنلىشىپ قالدى، كۈننىڭ يورۇغىدا، پادا ـ كالا قايتقىچە ئۆيگە يېتىۋالمسام بولماس، ــ باشتا غۇلامنىڭ قېشىدىن بىر چامدامۇ نېرى كەتكۈسى كەلمەي يۈرگەن پاتەمخان ئۆيدىكى مال ـ ۋاران، توخۇلىرىنى يادىغا ئېلىپ، كېتىشكە ئالدىرىدى. ئۇنىڭ كۆزىگە پاددىن قايتقان كاللار غورۇنى سۈندۈرۈپ كىرىپ، باغدا ئۇچ تارتىپ قالغان كاۋىلارنى يەپ، ئىتلار تۈنۈگۈنلا تۆشۈك داسقا تۇخۇم سېلىپ، باستۇرۇپ قويغان چا توخۇنى بۇغۇۋەتكەندەك كۆرۈنۈپ كەتتى.

ــ قېرىشقاندەك بۈگۈن شوپۇر ئاغىنىلىرىمنىڭ هېچقايسىسى ئۆتمەيدىغۇ. بولمىسا سۇچىلارغا كەچكى تاماق توشۇيدىغان ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇپ، ئەۋەتىۋېتىمەن.

كۈن غەرپتىكى پاكا دۆڭگە خۇددى تۆمۈرچى دۈكىنىنىڭ ئۇچىغـ
ـدىكى ئوتتا تاۋلانغان تۆمۈرگە ئوخشاش قىزىرىپ ئولـتۇردى. بۇنى
بايقىغاندا كەچكىچە ئويناپ، ھېرىـپ، ئۇيقۇسى كېلىشـكە باشلىـغان
بالىغا ئوخشاش شۇك بولۇپ قالغان مومانىڭ ئىككى مۈرىسى تېخىمۇ
تۆۋەنلەپ كەتتى.

ــ نىمانچىلا غەمدە قالدىڭ، مومـا، بۈگۈن كەتمىسەڭ ئەتە كېتەرـ
سەن.

پاتەمخان ئويىنى بىر يەرگە جەملەۋاتقاندەك غۇلامـغا قاراپ جىم
تۇردى ـ دە، ئاندىن بۇ يىگىتـنىڭ ئېيتىۋاتـقان سۆزلىرىـنى پەقەت
ئەمـدى چۈشەنـگەنـدەك ئورنـىدىن دەس تۇرۇپ، ئۇنىڭ قولـغا
تاياندى.

ــ شۇنى دېگىنە، بالام. يېنىمدا ساڭا ئوخشاش ئوغلۇم تۇرسا،
مىنىڭدە غەم ـ قايغۇ نىمە قىلسۇن. يامىنى قېشىڭدا قونۇپ قالارمەن.
ئۆزەمنىڭمۇ ئېتىزدا قونمىغىنىمغا تالاي يىل بولۇپ قېپتۇ.

ــ بايا تىن شۇنداق دېسەڭ بولمامـدۇ. يۇر، ئېـتىز شىپـكىغا
كەتتۇق. سۇچىـلارنىڭ كەچـكى تاماقـقا كېلىـدىغان ۋاقـتى بولۇپ
قالدى.

ئاخىرقى كۈنلىرى كۆممە قوناقنى بىرىنچى سۇدىن چىقىرىۋالايلى
دەپ، كېـچە ـ كـۈنـدۈز ئـۆي كۆرمەي يـۈرگەن غۇلام مومايـنىڭ
ئەتكەن چېيىنى ئىچىپ، ئۆزىنى خۇددى ئۆيىمگە بېرىپ كەلـگەندەك
ھىس قىلىۋىدى، پاتەمـخان "قونغـلى قالاي" دېگەنـدە، تېخىـمۇ
خوشال بولدى.

* * *

ئېتىز شىپىگى بىر تۈپ قارىياغاچ قېشىدا ئىـكەن. ئىلـگىرى بۇ

يەردە چولاق تام بار ئىدى. ئۇستىگە تۆت چەكسىنى سېلىپ، چوگا ـ چاتقال بىلەن يېپىلغان ئاشۇ كەپە سۇچىلار توكۇپ كەلگەندە ئالايىتەنلا ئىسسىق كۆرۈنۈپ كېتەتتى. ئەمدى ئۇنىڭ ئىزناسىمۇ يوق. ئۇ چاغلاردا ئېتىزغا مۇنداق ئۆيلەرنى سېلىشنى كىم ئويلاپتۇ.

مومای ساغۇچ سىر بىلەن سىرلانغان پولنى ئاستا بېسىپ ئىچكىرىگە كىردى. چوڭ زالنىڭ بىر چېتىگە تېلېۋىزور، ئىككىنچى چېتىگە رادىيولا قويۇلۇپتۇ. ئۇستەلدە ئىككى سۇچى شاخمات ئويناۋاتقان ئىكەن. ئۇلار مومانىنى كۆرۈپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى.

ــ بۇ بىزنىڭ دەم ئالىدىغان بۆلمىمىز. ئىچكىرىدىكىسى ياتاقخانا.

ــ شۇڭلاشقا بەش چامدام يەردىكى ئۆيلىرىڭلارغا بارمای مۇشۇ يەردە قونۇپ ـ يېتىپ ئىشلەۋېتىپسىلەر ـ دە؟ ــ دېدى مومای.

هو، مومام كېپىتىغۇ، قايىقتىن كۈن چىقتى ساڭا؟ ــ پاتەمخان سۇچى يىگىتلەر ئارىسىدىن بىرىنچى بولۇپ سۇلايمانىنى تونۇدى، ــ قېنى، يۇقۇرى ئۆتكىن. هوي، يىگىتلەر، مومايغا تاماق قويۇڭلار. پاتەمخان مومام كەلدى دېگەن سۆز ــ خىزىر كەلدى دېگەن سۆز... هەي، موما، سەن راستلا خىزىر ئەمەسسە. بولمىسا كېچىلەپ ساڭا بۇ ياقتا نىمە بار؟

يىگىتلەر ئۈزۈن بەندىگە چۈشەك سېلىپ، مومانىنى ئولتۇرغۇزدى. بىرلىرى ئاشپەزنىڭ يېڭىلا ئېپكەلىگەن ئىسسىق ئېشىدىن جاۋۇرغا ئۈسۈپ ئۈزاتماقتا.

ــ كولخوز باشلىقلىرىغا قارىغاندا سەن ياخشى. شۇنچە يەردىن هالىمنزنى سوراپ كەلگىنىڭنى قارا. ــ پاتەمخان ئېتىز شىپىگىنىڭ ئاشخانىسىغا كىرگەندە، ئانچىلا سەپسالمغان ئىدى. ئولتۇرۇپ،

دېمەنى باسقاندىن كېينلا، ئۆزىنى چۆرىدىگەن يىگىتلەرگە قاراپ چىقتى. كۆپچىلىگى ھەر كۈنى كۆرۈپ يۈرگەن باللار. بەزىلىرىنىڭ قانداق تۇغۇلۇپ، قانداق چوڭ بولغانلىغىمۇ كۆز ئالدىدا. لېكىن مومای ئۇلارنى مۇنچىلىك ئىشلارنى تىندىرىۋاتىدۇ دەپ ھەرگىز ئويلىماپتۇ. زامان شۇنداق ئۆتۈۋاتامدۇ ياكى ئەتىدىن-كەچكىچە ئۆينىڭ ئوقىتى بىلەن بولۇپ، ئۆزگىرىشلەرنى كۆرمەي، بايقىماي قالدىمىكىن، تۈنۈگۈنلا ئانىسىنىڭ سۆزىگە كىرمەي، باغلاردا ئالما ئوغرىلاپ، قاخشىتىپ يۆرگەن ئويۇن قېپى باللار بۈگۈن كولخوزدا بىر قۇلاق سۇنى بەخۇدۇك تۇتۇۋاتقان ئىكەن. ئۆزلىرى سۇ تۇتقاندا كەپىگە ئارانلا يېتىپ كېلەتتى-دە، ئەتىسى بەللىرىنى يەل چىرماپ، ئورنىدىن تۇرالماي قالاتتى. لېكىن شۇنداىمۇ، مۇنۇ ياشلار يېتىشىۋاتقان ھوسۇلنىڭ تەڭ يېرىمىنىمۇ يېتىشتۈرەلمەيدىغان.

مومای يەنە تاماق ئىچىۋاتقان يىگىتلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈۋېتىپ، ھېۋىز پاشانىڭ ئوغلى سۇلايمانغا ئۇزاق سەپسېلىپ قارىغاندىن كېيىن، ئۆزىنى تۇتالماي، كۈلۈۋەتتى.

— نىمە بولدى، مومۇ؟ ئېسىڭغا ياش چاغلىرىڭ چۈشۈپ كەتتىغۇ دەيمەن؟

— سېنىڭ ئەر بولۇپ، مۇشۇ دەرىجىگە يېتىپ قالغىنىڭغا زوقۇم كېلىدۇ، بالام.

— قانداقلارچە؟ بۇ كىچىك چاغدا قانداق ئىدى؟ — يىگىتلەر دائىم ئۆزلىرىنى شاڭخو قىلىپ ئوينايدىغان سۇلايمانىنىڭمۇ بىرەر ئەيىۋىنى بىلسەك بولاتتى دېگەندەك، مومايغا يېقىنلاشتى.

— سەن بوۋاق چاغدا ئورۇق ئىدىڭ. بىر كۈنى ئاپاڭ سېنى ماڭا قارىتىپ قويۇپ، ئۆزى ئۆستەڭ تېشىنى تەرگىلى كەتتى. سېنى

يوتقانغا ئوراپ قويۇپ، ئۆزەم نان ياقىلى ئوتۇن راسلاي دەپ، پايپىتەك بولۇپ يۇرەتتىم. بىر چاغدا خوشنىمىز "ماگىزىنغا تاش چاي چىقىپتۇدەك، چاپسانراق بېرىپ ئېلىۋالسلا، تۇگەپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ" دەپ كىرىپتۇ. زاكىلاقلىق سۇلايمانىنى كۆتىرىپلا ماگىزىنغا يۇگۇردۇم. چاي ئېلىپ بولغاندا، بالا ئۇخلاپ قالدىمۇ دەپ قارىسام، سەن يوق. قۇرۇق يوتقاننى كۆتىرىپ يۇرۇپتىمەن. ئالغان چېيىم قەيەردە قالدىكىن، دەرھال كەلگەن يولۇم بىلەن ئۆيگە يۇگۇردۇم. قەيەرگىمۇ چۈشۈپ قالغاندۇ، زادى تىرىك بولسا بۇلاتىمغۇ، دەيمەن. ئىشكنى ئاچسام سەن كىگىزنىڭ ئۈستىدە قولۇڭنى شوراپ، چېكەتكۇدەك چەكچەرەپ يېتىپسەن. نە كاشكى يىغلىساڭچۇ. مەن ئەخمەق دۇكانغا ئالدىرىغاندا سېنىڭ يوتقاندىن چۈشۈپ قالغىنىڭنىمۇ سەزمەپتىمەن. شۇ قېتىم ئاسلانىدەك بالىنى شۇنچە يوغان يوتقانغا ئورىغان بارمۇ؟! ــ دەپ ئاپاڭنى تىللاپ كېتەرمەن. مەن تىللىسام پاشاخان "خەقلەر بالىنى كىچىك تۇغۇپتۇ، دەپ زاڭلىق قىلمىسۇن دەپ، ئەتەي يوغان يوتقانغا ئورىۋالدىم" دەيدۇ تېخى. ئۇ چاغدا مەن: "ھەي، مۇشۇ بالا ئەي بولامدىكىن ـ تاڭ؟" دىۋىدىم. مانا ئەمدى سېنىڭ ئۆسۈپ كەتكىنىڭنى قارا. ساڭا قاراپ، يىللارنىڭ شۇنچىلىك چاپسان ئۆتكىنىگە ھەيران بولۇۋاتىمەن، بالام.

ئىلگىرى ئۆزلىرىنى كۆپ شاڭخو قىلىدىغان سۇلايمانىنى ئەمدى يىگىتلەر "يوتقاندىن چۈشۈپ قالغان" دەپ، زاڭلىق قىلىشقا باشلىدى.

ــ ھازىر مانا چوڭ يىگىت بولۇپ قېپسەن.

بىر بىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىۋالغاندەك چاچلىرىنى ئۇزۇن قويۇۋەتكەن يىگىتلەر پاتەمخانىنى كۆرگەندە كۆڭۈللۈك بولۇپ كەتتى.

— موما، ئىلگىرى مۇشۇ يەردە سېنىڭ ئوغلۇڭ ئاشلىق ئۆستۈرگەن دەيدۇ، راستمۇ؟

— راست، بالىلىرىم، راست.

بايا ئوڭدا — دۇمدە پاراڭ سېلىشىپ، چاخچاق قىلىۋاتقان يىگىتلەر، ئەمدى جىم بولۇشۇپ، موماينىڭ ئاغزىغا قارىشىپ قالدى.

— سۇلايمان، سەن سۇ تۇتۇۋاتقان ئېتىزغا يىگىرمىنچى يىللىرى ئالىمجان دېگەن ياش كومسومول ئەزاسى بۇغداي تېرىغان ئىدى. ئاق گۈۋاردىيىچىلەر ئۇنى غول ئېرىقنىڭ ياقىسىدىلا بۇغۇزلىۋەتكەن.

— شۇنداقمۇ؟

پاتەمخان بۇ ۋەقەنىڭ قانداقچە ئاغزىدىن چىقىپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى، ئەتىمالىم. ئۇ ياشلار تېگى — تەكتىنى سوراشتۇرۇپ، بۇ يەردە يۈز بەرگەن ۋەقەلەرنىڭ هەممىسىنىلا ئېيتقۇزمىسا بۇلاتتىغۇ، دەپ تەشۋىشلەندى.

— موما، ئاق گۈۋاردىيىچىلەر مۇشۇ يەردە سىلىنىڭ يولداشلىرىنىمۇ ۋەھشىلەرچە قىيناپ، ئۆلتۈرۈۋەتكەن دېيىشىدۇغۇ؟

دېمىسىئېچىگە چۈشۈپ كېتىپ گەپ قىلالماي قالغان ئادەمگە ئوخشاش خېلى ۋاقىت جىم ئولتۇرغان مومای چوڭقۇر نەپەس ئالدى.

— ئۇنداق ۋەقەلەرمۇ بولغان، بالىلىرىم. مۇنۇ يەر نىمىنى كۆرمىدى دەيسىلەر، — يىگىتلەر بۇ گەپنى تېشىپ، ئاران بىر قېتىم كەلگەن موماينىڭ كۆڭلىنى بۇزۇپ، ئۇنىڭغا خاپىلىق تېپىپ بەرگىنىگە خىجالەت بولۇشقاندەك جىمجىت ئولتۇرۇشتى.

— ئۇلارنىڭ هەممىسى هازىر غۇلام كۆمىمە قوناق ئۆستۈرۈۋاتقان ئېتىزنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىكى بىر تۈپ قارىياغاچنىڭ ئوتتۇرىسىغا

كۆمۇلگەن ئىكەن، ــ ھېۋىز پاشانىڭ بالىسىنىڭ ئۇنى نىمە دېگەن قاتتىق ئاڭلىنىدۇ؟ ئاپىسىمۇ ياش چاغلىرىدا ئاشۇنداق چاڭىلداپ سۆزلەيدىغان ئىدى. تۆت خوتۇن باش قوشقان يەردە پاشادىن سۆز ئاشمايتتى. ئۇنىڭ بالىسىنىڭ چىققان ئۇنىمۇ پاتەمخان مومايىنىڭ يۇرىگىنى جىغىلدىتىپ، چۆچۈتۈۋەتتى. مۇشۇنداق پاراڭلار مومايغا ئېغىر تەگدى.

يىغىنىڭ ئۇنىنى ئاڭلىغاندا، ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ كېتىدىغان پاتەمخانغا سۇلايماننىڭ سۆزىمۇ ئۇنى مىلتىق بىلەن ئاتقانىدەكلا تەسىر قىلدى.

ــ ئون بېشىنىڭ ھەممىسىنىڭ ئېغىز-بۇرنىنى كېسىپ، كۆزلىرىنى ئويۇۋەتكەن دەيدۇ. ئارىسىدا پەقەت مومامنىڭ يولدىشىلا بىزنىڭ يۇرتتىن ئىكەن. قالغان قىزىلارنىڭ كۆپى ئورۇسلار ئوخشايدۇ.

ــ سۇلايمان، بۇنىڭ ھەممىسىنى سەن نەدىن بىلدىڭ؟

ــ يېقىندا غۇلجىدىن كۆچۈپ چىققان سادىر بوۋاي شۇ يىللار-نىڭ ۋەقەلىرىنى بەش قولدەك بىلىدىكەن. "ئەكۆەر پوچىنىڭ ئېيتىپ يۈرگىنىنىڭ ئەللىك پىرسەنتى يالغان ــ ئويدۇرما. ئۆزىچە ئۇنىڭ ئاكتىپ بولۇپ كەتكىنىنى قارا. ئۇ چاغلاردا ئەسلىدە بۇ تەۋەدە نۇراخۇندىن ئۆتكۈدەك ئاكتىپ كومسومول يوق ئىدى" دەيدۇ. ئەكۆەركام كۆزى كۆرگەن ئادەملەر ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىنلا، بىزگە بۇ ئەتراپتا سوۋېت ھاكىمىيىتىنى ئورناتقان مەن دەپ يۈرسە كېرەك.

مومای تېگىرقاپ قالدى، لېكىن ياش يىگىت ئەكۆەر بوۋاي توغرىلىق باشقا ھېچ نەرسە ئېيتمىۋىدى، يېشىلەي دېگەن بىر تۈگۈچىنىڭ ئۇچى يوقاپ كەتكەندەك سېزىلدى.

پاتەمخان مومای ياشلارنىڭ نىمە دەۋاتقىنىنى ئاڭلىمىغان ئادەم-

دەك شۇك ئولتۇردى. بايا يىگىتلەر ھەر خىل چاخچاق قىلىپ، كۈلۈشكەندە، كۆڭلى كۆتىرىلىپ قېلىۋىدى، ئەمدى ئۇنتۇلۇپ كەتكەن يولدىشى نۇراخۇننى ئېسىغا سالغاندا، ئۇنىڭ قايغۇ-ھەسرىتى تېخىمۇ كۈچەيدى. مومای بۇ تەرەپلەرگە كەلسە ئۆزىگە مۇشۇنداق دەرت تېپىۋالاتتى.

ئۇ ئۇزۇن ئورۇندۇقنىڭ چېتىنى سىپاپ ئورنىدىن تۇردى-دە، خۇددى كۆزى كۆرمەيۋاتقان ئادەمدەك، تەمتىرەپ ماڭدى.

— مەن تالاغا چىقىپ شامالداپ كىرەي. — مومای شىپاڭدىن چىقىپ، ئېرىق بويىدىكى ئاق تاشقا ئولتۇردى. بايىقى يىگىتلەرنىڭ سادىر بوۋای ھەققىدىكى سۆزلىرى كۆڭلىنى بىئارام قىلماقتا....

بۇرھانبۇلاق يېزىسىنىڭ ياشلىرى دەسلەپ كومسومولغا ئۆتكەن يىلى ئىدى. بىر كۈنى كومسومول ياچېيكىسى نۇراخۇن بىلەن پاتەمنى "كالا كۆمگەن" جىلغىنىڭ ئاخىرىدا ئوما ئورۇۋاتقان دېخانلار ئارىسىدا تەشۋىقات ئىشلىرىنى يۈرگۈزۈۋاتاتتى. ئېتىز ئارىلاپ، قايتقاندا قاراڭغۇ چۈشۈپ قالسىمۇ ئۇلار ئاشلىغى يىغىشتۇرۇلغان ئېكىز چېتىدىكى يولدا دۇنيادىن بىغەم پاراڭ قىلىپ كېلىۋاتاتتى. ھەر ئىككىلىسىنىڭ كەيپىياتى كۆتۈرەڭگۇ.

ئىككى ياش جىلغىنىڭ ئاخىرىدىكى يامغۇر-يېشىن بىلەن شامالدا بۇزۇلۇپ يىلدىن-يىلغا پاكالاۋاتقان چولاق تامغا يەتكەنىدە، پاتەم-خانىنىڭ پەرىشان ئويلىرى بىردىن ئۈزۈلۈپ، ئۆزىنىڭ قانداقچە چىقىراپ ۋاقىرىۋەتكەنلىگىنى سەزمەي قالدى. قىز دەرھال يىگىتنىڭ كەينىگە قاچتى.

— قورقماڭ، پاتەم، — مۇشۇ چاغدا نۇراخۇن دەسلەپ قىزنىڭ مۇرىسىنى تۇتۇپ قانداق بەزلىگىنى ھازىرمۇ ئېسىدە.

دائىم ماللار سۈركىلىپ، ئۆرۈلۈپ تۈگەي دەپ قالغان چولاق تامنىڭ كەينىدىن تۇيۇقسىز چىققان تۆت قاراقچى ئۇزۇن خەنجەر-لىرىنى تەڭلەپ يېقىنلىغاندا، پاتەم ئۆزىدىن كۆرە، نۇراخۇننى ئۆلتۈرۈۋېتەمدىكىن دەپ بەك تەشۋىشلەندى. ئۇ ئۆزىنى سەل

باسقاندا، يىگىتنىڭ ئالدىغا چىقتى.

— هە، يېڭى جەمىيەت قۇرغان، كومسومولـلار! قولۇڭـلاردىن كەلسە بىزگە تەشۋىق قىلىپ كۆرۈڭلەرا، — پاتەم مەيدىسىنى كېرىپ چىققان پاكار بويلۇق، چىرايى كۆمۈرگە ئوخشاش قاپـقارا يىگىتنى بىردىـن تونۇدى. ئۇ — بۇرھانبۇلاقتىكى ئىۋراي قارا ئىـكەن، — بىرەرسىنىڭ قېنىنى ئىچىپ، بىر قىزنى شەرقە ئېـلىپ كېتەي دەپ ئارمان قىلىپ يۈرەتتىم. ئالدىمغا خويما ياخشى چىقىپ قالدىڭلار.

ئىۋراي قارا قولىدىكى ئالـتە ئۆرۈمـلۈك قامچىسـىنىڭ سېپىـنى نۇراخۇنىڭ كۆزىگە تىقىۋالىدىغانـدەك دىۋەيـلەپ، خۇددى خورازغا ئوخشاش، ھەر يان مېڭىشقا باشلىدى.

— يولىمىزنى توسماڭلار. بىز ئالدىراش!

— ئالدىرامسىلەر تېخى، بىرئاز ۋاقىت بولسىمۇ يورۇق دۇنيانى كۆرۈپ قال.

— ھەي، ئىۋراي، سېنىڭ داداڭنىڭ دەۋرى كەتكەن.

— ھوي، مۇنۇنى قويۇپ بەرسەم مېنىـمۇ ئوقۇتىدىـغان ئوخشـامامدۇ. مە ئوقۇتساڭ!

قىز ئىۋراي قارىنىڭ نۇراخۇنىڭ قوسىغىغا قانداق تېپىۋەتكىنىنى تۇيـماي قالـدى. نۇراخـۇن قوسىغـىنى تۇتۇپ ئىڭىشـكەن ئىـدى، كەينىدە تۇرغان ئىنچىكە ئىگىز بويلۇق، ئاق مالىخاي كىيـگەن ياش يىگىت: "مۇنداقلارغا مۇشۇ كېرەك. ئۆلتۈر!" دەپ مىلتىق پاينىـگى بىلەن دۇمبىسىگە بىرنى ئۇرۇپ يىقىـتىپ، پاتەمـگە ئېنتىلـدى، — ئاۋۇ ئانجىرغىنىمۇ ئۇجۇقتۇرۇش كېرەك!

پاتەمخان نۇراخۇننى ئۇرغان يىگىتنى خوشنا يېزىدىـكى، سىرتـدىن كۆرۈپ يۈرگەن بىرىـگە ئوخشاتقانـدەك قىلىسـمۇ، لېـكىن ئۇ

مالخىيىنى كۆزىگىچە چۆكۈرۈپ كىيۈالغاچقا، كىم ئىكەنلىگىنى ھەرگىز ئېيىگە چۈشۈرەلمىدى.

پەقەت مۇشۇ كەمگىچە ئاڭلىمىغان، بۆلەكچە غورۇڭلاپ چىقىدىغان ئاشۇ ئۇن قىزنىڭ قۇلاق تۈۋىدە ساقلىنىپ قالدى، خالاس.

— قىزغا تەگمە، ئۇنىڭدا گۇنا يوق! — پاتەم ئۆزىنىڭ ئالدىغا توغرا تۇرغان يىگىتنى بىردىن تونۇدى — بۇنىڭدىن ئۇن بەش كۈن ئىلگىرىلا ئۆيلەنگەن سادىر ئىكەن. ئۇ تۈنۈگۈنلا پاتەمگە يولۇقۇپ: "سۈيۈپت ھۆكۈمىتىدە قازانلار بىر، خوتۇنلار تەڭ-ئوتاق بولۇپ كېتىدۇ دەيدۇ، شۇ راست پاراڭمۇ؟" دەپ سورىغان. كومسومول قىز بىرەر سائەتتەك ئولتۇرۇپ چۈشەندۈرگەندەك قىلىۋىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئاڭ-سەۋىيىسىگە يەتكۈزەلمىسە كېرەك، بەرىبىر باسمىچىلارغا قوشۇلۇپ كېتىپتۇ. "مۇشۇلار ياش يىگىتنىڭ بېشىنى قايدۇرۇپ، قولغا چۈشۈرۈپتۇ-دە" دەپ ئويلىدى ئۇ.

— نىمە، توقال خوتۇن قىلىپ ئالاي دەپ ئاياۋاتامسەن؟ ماڭا قويۇپ بەر، ئۆزەملا ئۇجۇقتۇرۇۋېتىمەن. — بايىقى ئاۋازى سۈرلۈك چىقىدىغان ئىگىز بويلۇق يىگىت سادىرنى ئىتتىرىۋېتىپ، قىزغا يېقىنلاشتى، — ئۆزەڭنى ئەگەشتۈرۈۋالغىنىمىزغا شۈكۈر دېگىن. بولمىسا چىرايلىق خوتۇنۇڭدىن ئايرىلىسەن.

— بۇلارنىڭ دېگىنىگە ئىشەنمەڭ، سادىر. سىزنى ئېزىقتۇرۇپ، يولدىن چىقىرىۋاتىدۇ.

— مۇنۇ ئانجىرغىنىڭ ئاغزىنى باسمىساق، بىزگە كۈن كۆرسەتمەيدىغان ئوخشايدۇ، — بوم ئاۋازلىق قاراقچى سادىرنى مۈرىسىدىن ئىتتىرىۋەتتى-دە، پاتەمنىڭ ئاغزىغا يوغان ياغلىقنى پۈرلاپ تىقىپ، ئىككى قولىنى قىل ئاغامچىدا باغلىۋەتتى.

ـــ هەي، هايۋانـلار، بىزنى ئۆلتۈرگىنىڭـلەر بىلەن سـلەرنىڭ ئەدىـۋىڭـلەرنى بېرىـدىـغان ئادەمـلەرمۇ بار. ـــ نۇراخۇن سۆزىـنى تۈگەتكىچە ئۈراي قارا ئۇنىڭ ئاغزىغا تىكىلىۋەتتى.

ـــ ئاغزىڭـنى باس، قىـزىل يىـلان! مۇنۇلارنىڭ پۈت ـ قولـنى باغلىۋېتىڭلار! ـــ بايىـقى مالخىيـنى چۆكـۈرۈپ كىيـگەن قاراقـچى ئەمدىلا ئۆزىنى تۈزەپ، تۈرۈشقا تەمشەلـگەن نۇراخۇنـنىڭ بېشىـغا يەنە ئىككى ـ ئۈچنى ئۇرۇۋەتتى.

ـــ بىرلىرى كېلىۋاتامدۇ، نىمە؟ قىچىڭـلار. ـــ ئـۈراي قارىـنىڭ سۆزىنى ئاڭلىشىغا قاراقچىلار قانداق پەيدا بولسا، كۆزدىن شۇنـداق يوقالدى.

قولى كەينىگە قايرىلىپ باغلانغان پاتەم يىراقتىن قارىسى كۆرۈنگەن ئادەمنىڭ چاپسانراق يېتىپ كېلىشـنى تىـلەپ ئولـتۇرۇۋىدى لېـكىن ئۇمۇ مۇنۇ ۋاقـ ـ چۈشـكىدىن قورقۇپ تۇرۇپ قالدىـمۇ، خېـلى ۋاقىتقىچە يىراقتا قارا ـ كۆرەڭ كۆرۈنۈپ، بىر ئورۇندىن قوزغالـماي تۇردى.

ئادەم كۈتكەندە ئۇزاق بىلىنەمـدۇ ياكى ھەقـقەتەنـلا شۇنـداق ئاستا كېلىۋاتامدۇ، قاراقچى ـ باندىتـلار قىچىپ كەتكەنـدىن كېـيىن، بىر ھازا ۋاقىت ئۆتىسىمۇ، ھىلىقى چوڭ يولدا قارا ـ كۆرەڭ كۆرۈنـ ـ گەن نەرسە پاتەم تېشىلىپ، تەلـمۈرۈپ قارىغانسېـرى ئۇنىڭ بىلەن قېرىشقاندەك، بەك ئاسـتا سىلجىۋاتاتـتى... قارايـغان نەرسە يېقىنـلاشتى. بارلىق ئۈمـىدى ئاشۇنىڭـغا باغلىـنىپ قالغانـدەك، قىز كۆز ئالماي، سىنچىـلاپ قارىغانـدا، ئالـدى بىلەن خـۇددى سۆگەتـنىڭ پۈتىغىدەك ئىككى ئاچا نەرسە كۆرۈنۈۋېـدى، ئۇ نەپىـسى ئىچىـگە چۈشۈپ كەتكەن ئادەمگە ئوخشاش جىم تۇرۇپ قالدى. چوڭ يولدا

كېلىۋاتقان نەرسىنىڭ تۆت پۇتى كۆرۈندى. ئېشەك ئىكەن!

پاتەم شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى ئۇمىت باغلاپ تەلمۈرۈپ كۈتكىنىنىڭ ئېشەك ئىكەنلىگىگە ئىشەنگۈسى يوق. يولنىڭ ئىككى چېتىدىكى چۆپلەرنى كىرتىلدىتىپ يەپ، دۇنيادىن بىغەم كېلىۋاتقان ئېشەك دۇم ياتقان نۇراخۇنىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە پۇراپ چىققاندىن كېيىن، پاتەمگە يېقىنلاشتى.

ــ جانۋار، ھىلىمۇ سېنىڭ كېلىپ قالغىنىڭ. بولمىسا، ئۇراي قارا بىزنىڭ كۈلىمىزنى كۆككە ئۇچۇراتتى دېگىنە.

قىز بېشىنى ئېشەكنىڭ تۇمشۇغىغا تىرەپ يا يىغلىشىنى، يا ئېشەكتىن قورقۇپ قاچقان قاراقچىلارغا كۈلۈشىنى بىلمەيتتى.

ــ نۇراخۇن، كۆزىڭىزنى ئېچىڭا. سىز مۇشۇنداق يېتىۋەرسىڭىز تېخىمۇ قورقىمەن. ــ ئۇ يىگىتنى مۇرىدەپ يۇرۇپ، ئوڭدىسىغا ياتقۇزغاندا، بايىاتىن بېرى دۇم يېتىپ، نەپەس ئالالمايۋاتقان نۇراخۇن ھۇشىغا كېلىپ كۆزىنى ئاچتى، قىزنىڭ چاچلىرى چۈۋۈلۈپ كېتىپتۇ. قىزنىڭ ئالدىدا ئۆزىنى ناقولاي ئەپسىز ھېس قىلغان نۇراخۇن بىر نەرسە دەي دېسە ئاغزى سۆزگە كەلمەيتتى. ئۇ ئىلگىرى ئۆزىگە مۇنچىلىك يېقىنلىشىپ كەتمەيدىغان قىزنى مۇرىسىدىن بىلەن نوقۇشتۇرۇۋاتقىنىنى بايقاپ، پاتەمگە قارىغاندا، قاراڭغۇدا ئۇنىڭ قورقۇپ كەتكىنىنى بايقىدى.

ــ سىزگە نىمە بولغان، پاتەم، ــ نۇراخۇن بۇ سۆزنى خېلىلا قاتتىق ئېيتقاندەك قىلىۋىدى، لېكىن ئۇنى ئاران چىقتى. قاراقچىلار ئاغزىغا تېپىپ چىشلىرىنى سۇندۇرۇۋېتىپتۇ. ئۇ كالپۇگىنى يالاپ، ئاغزىغا يىغىلىپ قالغان قانىنى تۈكۈرۈۋېتىدى، سۇنغان ئىككى چىشى بىللىلا چۈشتى.

بایاتىن بەرى سۆز قىلالماي، بۇرۇقتۇم بولۇۋاتقان پاتەم، يىگىت بەزلەپ، كۆڭلىنى ياسىغاندا چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ تىندى.

— بىر يەرنىڭ قانىتىق زەخمىلەندىمۇ. قاراقچىلار مېنىڭ قولۇمنى باغلاپ قويۇپ قېچىپ كەتتى.

قىزنىڭ قېشىدا قوزغالماستىن ياتقىنىنى پەقەت ئەمدى چۈشەڭگەن يىگىت ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇۋىدى، بېشى قېيىپ، ياڭلىۋاشتىن يىقىلدى. ئۇ بىرئاز ياتقاندىن كېيىنلا پاتەم ئاۋاز قوشتى: — قولىڭىزنى مەن تەرەپكە قارىتىڭ. ئاغامچىنى يېشىۋېتەي.

— ئىككىيلەن بىر ئۆلۈمدىن ئامان قالدۇق. بىلەمسىز، بىزنى ئاۋۇ قارا ئېشەك قوتۇلدۇرۇپ قېپتۇ.

ئۇلار ئورۇنلىرىدىن قوزغالماي ئېشەككە قاراپ ئۇزاق يېتىشتى. قاراقچىلار نۇراخۇننىڭ تېنىنى خېلىلا زەخمىلەپ كەتكەن ئىكەن؛ ئۇ سەنتۇرۇلۇپ ئۆره تۇرغاندا، پۇت-قولى بىرى يەڭنە سانچىۋاتقاندەك سەكراپ ئاغرىۋاتاتتى.

— مېنى دەپ بالا-قازاغا ئۇچرىغىلى ئاز قالدىڭىز. بۇنىڭدىن كېيىن مۇنداق ئىشلارغا ئارىلاشمامسىزكىن-تاڭ. سىزنى قاراقچىلاردىن قۇتۇلدۇرۇپ قالالمىغىنىمغا كەچۈرۈڭ مېنى.

— ماڭا بۇ پاراڭنى ئىككىنچى قېتىم ئېيتقۇچى بولماڭ. ئىلگىرى مەنمۇ هازىر سىز ئېيتقاندەك، كومسومول سېپىگە بىكار ئوتتۇممىكىن دەپ يۈرەتتىم. بۇگۈن مۇنۇ ئۇنسۇرلارنىڭ قىلغان ۋەهشىلىكلىرىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەندىن كېيىن، ئاشۇلارنىڭ زىتىغا كومسومولدا يۈرۈپ، هەقىقەت ئۈچۈن كۈرىشىمەن. بۇنىڭدىن كېيىن مەنمۇ سىزدىن قالمايمەن.

قىزدىن مۇنداق سۆزنى كۈتمىگەن نۇراخۇن پاتەمنى بۇگۈن

بىرىنچى قېتىم كۆرۈۋاتقانده‌ك، ئالايمىته‌نلا سه‌پسىلىپ قارىماقتا. ئاشۇ قىز يىگىتكه بىرىدىن ئۆزگىرىپ، ياڭلىۋاشتىن تۇغۇلغانده‌ك كۆرۈنه‌تتى.

— راست ئېيتىسىز، پاتىم. بىز بۇ يولىنى ئۆزىمىز خالاپ، تاللىۋالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن هه‌رگىز قايتماسلىغىمىز لازىم. مه‌ن ئۇلاردىن ئىنتىقام ئالماي قويمايمه‌ن. مۇشۇ قاراڭغۇ تۇنده، سىزنىڭ ئالدىڭىزدا قه‌سه‌م ئىچىمه‌ن، پاتىم. ئه‌تىدىن باشلاپ قىزىل ئارمىيه سېپىگه قوشۇلىمه‌ن.

— ياۋۇزلار يېقىندا ئۆيله‌نگه‌ن سادىرنىمۇ ئېزىقتۇرۇپ، شه‌رقه باشلاپ مېڭىپتۇ!

— زه‌پ ياخشى يىگىت ئىدى. ئۇنى يولدىن چىقارغان ئاشۇ ئۇراي قارا بولسا كېرەك. يېنىدىكى ئىككى يىگىتنى ياخشىراق تونالمىدىم.

— مه‌نمۇ. بىرىنى خوشنا — قاش يېزىسىدا كۆرگه‌نده‌كلا قىلىمه‌ن. بىزنى تونۇپ قالمىسۇن ده‌پ ئه‌ته‌ي مالخىينى چۆكۈرۈپ كىيىپتۇ.

* * *

پاتىمخان سۇچى يىگىتله‌رنىڭ "غۇلجىدىن چىققان سادىر بوۋاي مومامنىڭ يولدىشى بىلە‌ن ئه‌كىۋه‌ر بوۋايىنى ياخشى تونۇيدىكه‌ن" دىگه‌ن سۆزىنى ئاڭلىغاندا، "به‌لكى شۇمكىن" ده‌پمۇ ئويلىدى. لېكىن يېيىردم ئه‌سىردىن ئۇشۇق ۋاقىتتا ئاله‌مدىن تالاي-تالاي سادىرلار ئۆتتىغۇ. ئىسىمغا ئىستىم ئۇخشىمامدۇ. "ئه‌كىۋه‌ر پوچىنىڭ ئاكتىپ بولۇپ كه‌تكىنىنى قارا" دىگىنى نىمىسى. ئۇنىڭ ئۇنى ئاشۇ يىلى نۇراخۇننى مىلتىق پايىنگى بىلە‌ن ئۇرۇپ يىقىتقان يىگىتنىڭ بىر ئوغۇل ئوغۇل كۆكۈل

بىر نەرسە تۇيمدىغاندۇ. ھەر ھالدا غۇلجمدىن چىققان سادىرنى بىر كۆرسەم بولمدىكەن.

پاتەمخان ئاخىرقى ۋاقىتلاردا بالىسىنى ئويلاپ، ئۆتكەن كۈنلەرگە چوڭقۇر چۆكمەي يۈرگەن ئىكەن. بولمىسا يەتمىش بەش يىلدىن بېرى قارا يەر دەسسەپ يۈرگەن ھاياتىدا تالاي نەرسىلەرنى باشتىن كەچۈرۈپتۇ.

* * *

...ئۇ قېتىم نۇراخۇن ئىككىسى يېزىغا كەچ قايتتى. شۇ كۈندىن ئورۇن تۇتۇپ ياتقان نۇراخۇن بىر ھەپتە تۇرمىدى. سەللىمازا ساقىيىپ، ئاردىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتە-ئۆتمەستىنلا، تۇيۇقسىز نۇراخۇن قىزىنىڭ ئۆيىگە ئەلچى كىرگۈزۈپتۇ!... ئۇلارنىڭ توي مەسىلىسى ئۇزاققا سوزۇلۇپ كەتكىنى يوق: يېزا خەلقى ئاشلىقىنى يىغىشتۇرۇپ بولار-بولماستىنلا، پاتەمخانىنىڭ بېغىدىكى يوغان سۆگەتنىڭ قېشىغا داش قازان ئېسىلدى...

ئادەملەرنىڭ "ئون كۈلكىنىڭ بىر يىغىسى بار" دېگىنى راست ئىكەن؛ ئىككىسىنىڭ بىر تەكىگە باش قويۇپ، ئۆي-ئوتاق بولۇشى ئالتىنچى ئايىنىڭ كېچىسىگە ئوخشاش تولمۇ قىسقا بولدى. ئۇلار ئۆيلەنگەن يىلنىڭ دەسلەپكى ئېيىدىلا نۇراخۇن ئاق گۈۋاز دېيىچلەرگە قارىشى كۈرىشۋاتقان قىزىل ئارمىيە سېپىگە ئېلىندى-دە، پاتەمخان يېزىدا قالدى...

* * *

ئادەم قايغۇ-دەرتكە كۆنىكىشلىك كېلىدىكەن. پەقەت ئوغلى چوڭ بولۇپ، يېزا خەلقى "سۇرلۇك يەر" دەپ، تولا-تېرىم كەلمەيدىغان دوديشاڭنىڭ ئاستىدىكى يالغۇز قەۋرە چۆرىسىگە قارىياغاچ

تىكىپ، كۆكلەتكەندىلا پاتەمخانغا يولدىشى ياڭلىۋاشتىن تىرىلگەندەك بولدى. لېكىن شەماخۇن بۇ يەرنى كۆكەرتىپ، ئادەملەر ئوما ئوروپ هارغاندا دەم ئالىدىغان جايغا ئايلاندۇرسىمۇ ئۆزىگە ئولتۇرۇشقا نېسىپ قىلماپتۇ. ئەمدى ئۇنىڭ بۇ تۇزلەڭدە تىكىكەن بىر تۇپ قارىياغىچى بىلەن ئاشۇ يالغۇز قەۋرە قالدى.

مومای ئاق تاشتىن توروپ مۇشۇ قەۋرگە يېقىنلاشتى. ئېتىز شېپىڭدىن ئەللىك قەدەمچە نېرىدىكى توپ قارىياغاچ يوپۇرماقلىرىنى يەلپۇپ چىقتان شامال ئىلگىرىكىگە قارىغاندا ئىتتىكلەۋاتىدۇ.

زوگال مەزگىلى. پاتەمخاننىڭ ئاشۇ كۈندىن باشلاپ زوگال ۋاقتى ئىش قىلىشقا ھەرگىز قولى بارمايتتى. باشقىلارنىڭ ئىشلەۋاتقىنىنى كۆرسە "زوگال بولۇپ قالدى، قويساڭلار" دىگۈسى كېلەتتى.

ئاردا يېرىم ئەسىردىن ئوشۇق ۋاقىت ئۆتسىمۇ، ھەممە ئېسىدە خۇددى تۈنۈگۈن يۈز بەرگەندەك، ساقلىنىپ قېپتۇ...

* * *

بۆكلىرىدە قىزىل لاتىسى بار ئۈچ قىزىل ئەسكەرنى ئەگەشتۈرۈپ يېزا سوۋېتىنىڭ يېڭىدىن سايلانغان رەئىسى ھويلىغا كىرىپ كەلگەندە، پاتەمنىڭ كۆڭلى بىر نەرسىنى تۇيغاندەك، ئەنسىرەشكە باشلىدى. رەئىس ھامىلدار جۇگانغا دەرھال ئېيتقان سۆز ئېغىر كېلەر دىمىدىمۇ، تۇيۇقسىزلا:

— پاتەم، يولداشلىرىڭنىڭ ئاستىدىكى تۈزلەڭدە ئاق گۈۋاردىيىچىلەر چېچىۋېتىپتۇ! — دىدى. پاتەمخان بۇ شۇم خەۋەرنى چۈشىدە ئاڭلىغانغا ئوخشاش تۈۋرۈكىكە يۆلىنىپ، جىم تۇرغاندا ئۇنىڭغا يەر پىرقىراۋاتقاندەك سېزىلىپ كەتتى. ئۇ بۇ سۆزلەرگە ئىشەنمىدى.

— سىزگە ئۇ ياقتا ببرىشقا بولمايدۇ. — پاتەم يېزا سوۋېتى رەئىسىنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالغىنىمۇ يوق.

خۇلۇم ـ خوشىلارمۇ يىغىلىپ، هويلا ئىچى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ بولۇپ كەتتى. كىمنىڭ نىمە دەۋاتقىنى ئۇنىڭ قۇلىغىغا كىرىپ چىقمىۇنمۇ.

ـــ ئۆزى ئاران تۇرغان ياش ئايالنى ئۇ ياققا ئېيىبارماڭلار.

ـــ ياق، مەن بارىمەن! ـــ ھاڭقېتىپ تۇرغان پاتەمنىڭ ئېيتقىنى پەقەت شۇ بولدى.

ـــ بارىمەن دىسە بارسۇن! ئەڭ بولمىغاندا يولدىشىنى ئاخىرقى قېتىم بىر كۆرۈپ قالار.

يېزا خەلقى دوختۇرخانىسىدىكى قىيامەت ـ قايمىنى كۆرگەندە، ھامىلدار ئايالنى ھارۋىغا سېلىپ كەلگىنىگە بەك پۇشايمان قىلدى.

ـــ ئەمدى بۇ جۇگانىدىنمۇ ئايرىلىپ قالمىساق بۇلاتتىغۇ.

ـــ پاتەم، ئۆزىڭىزنى مەھكەم تۇتۇڭ. نۇراخۇننى يوقاتقىنىمىزنى ئاز دەپ، يەنە ئۇنىڭ پەرزەنتىدىنمۇ ئايرىلمايلى. ـــ بۇ گەپنى ئاڭلىغانىدىن كېيىن ئۇ چىشىنى چىشىغا بېسىپ، چىداشقا قانچە تىرىشسىمۇ قىزىل قان چاچراپ، ئادەم تەنلىرىنىڭ پارچىلىنىپ ياتقىنىنى كۆرگەندە، ھۇشىنى يوقتىپ قويدى ـ دە، قولتۇغىدىن يۆلەپ يۇرگەنلەر يۈزىگە سۇ چاچقاندىلا كۆزىنى ئاچتى.

ئىنسانىنى شۇنداق قىينامدۇ؟! پاتەمخان ئىلگىرى ـ كېيىن ھەتتا مالىنى ئاشۇنداق بوغۇزلىغىنىنى كۆرمىگەن. ئۇ يەردە دوملاپ ياتقان باشلارغا ئۆچ قېتىم قاراپ، ئۆچ قېتىم كۆزىنى يۇمۇۋالدى. "بۇلارنىڭ ئارىسىدا نۇراخۇنىڭ ئۆلۈگى يوق بولۇشى كېرەك. ئۇنى مۇنچىلىك قىيناپ ئۆلتۈرگۈدەك، نىمە گۇناھى باردى... نىمە بالادۇ بۇ؟" دەيتتى ئىچىدە. ئەمدى ئۆلۈكلەرگە قارىماسقا تىرىشتى. بىر چاغدا نېرىقتىكى تۆت مۇچىسى ساق جەڭچىلەرنى كۆزدىن

كەچۇرۇۋاتقانـدا ۋاقىرىۋەتكـىلى ئازلا قالـدى. ئۇ ئىككى قولـىنى ئاغزىغا مەككەم باسـتى. كۆزلىرىـدىن ياش ئۇرغۇپ چىقىۋاتسـىمۇ، ئۇن چىقىرالمايتـتى. پاتـەم يولدىـشـىنى يىراقـتىن ئىزدەپ يۈرسە، نۇراخۇنـنىڭ بېشى پۇتـىنىڭ تۈۋىدىلا يېتىپـتۇ. كەڭ ماڭلـىيى بىلەن ئىنچىكە بۇرۇتـىدىن تونۇپ قالدى. ئۇ نېرى داجـىپ كېتەي دېـسە، باشىنى دەسسىۋالىمەنمىكىن دەپ قورقۇپ، قاققان قوزۇقتەك تۇراتتى. نۇراخۇنـنىڭ چاناقلىرىدىن چىقىپ، ئاق پاختىسى ئۆرلىگەن كۆزلىرىگە قارىـماقتا. مۇشۇ پەيتتە تېنىدىن بېشى ئاجـرىتىلغان نۇراخۇنـنىـمۇ، ئۆزىنىمۇ ئويلىمىدى. كۆزىگە يولدىشىنىڭ قەلەمـگە ئوخـشاش ئۇچ تارتقان ئىنچىكە بۇرۇتـىدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمىدى.

ئۇ كۆزىنى پارقىرىتىپ قاراۋاتسىمۇ، ئويى بىر چاغلاردا ئانىسىنىڭ دادىسى ھەققىدە ئېيتقان سۆزىدە.

يول بويى ئاغزىـغا بىر چىشـلەم نان سالـمـغان دادىسى دەر-ماندىن كېتىپ يىقىلغاندا، ئۇ ئۆزىنى يۆلىگىلى كەلگەن قاچاقلارغا: "بەرىـبىر ئۆلـۈپ كېتىـدىـغان ئادەمـگە قارىغىچە، ئاۋۇ ھاممىـدار ئايىلمىنى ساقلاپ قېلىڭلار. بىز قانـچە دەھـىشەتـلىك دەقىقـىلەرگە دۇچكەلسەكمۇ، ئەڭ ئالدى بىلەن نەسلىمىزنى ساقـلاپ قېلىشـىمىز كېرەك"، دىـگەن ئىـكەن. شۇنى ئەسـلىـگەن پاتـەم ۋاقىرىـماسـقا تىرىشىپ، بىر قولـىدا ئاغزىـنى مەھـكەم بېسـىپ، ئىككىنـچى قولى بىلەن قوسىغىنى تۇتۇپ تۇراتتى.

ئادەم بالـىسى قېيىنچىلىقـقا ئاجايىـپ بەرداشـلىق كېلىدىـكەن. تېنىدىن جۇدا قىلىنـغان باش بىر چەتـتە تۇرسۇن، باشـقا ۋاقىتـتا ئېغىر ئاغرىقنىڭ قېشىغا بېرىشتىن ئەيمىنىدىـغان پاتـەم نۇراخۇنـنىڭ توپا بىلەن قانغا مىلەنگەن بېشىنىڭ قېشىدا زوڭزىـيىپ ئولـتۇرۇپ،

يولدىشىنىڭ پارقىراپ تۇرغان كۆزلىرىگە چاپلاشقان توپىنى ئالقىنى بىلەن ئېرىتتى. قولىغا ئىلگىرى سەزمىگەن يۇمشاق بىر نەرسە تەككەندەك بولدى. نۇراخۇننى يەرلىككە قويۇپ، ئارىدىن بىرنەچچە ئاي ئۆتكىچە قانچە سۇۋۇنداپ يۇسىمۇ، ئوتتۇرانچى بارمىغىغا يۇمشاق تەككەندەك قىلغان نەرسە ھېچ يوقالمايۋاتقاندەك تۇراتتى ئۇنىڭغا.

يۇرتداشلىرى پاتەمخانىنى نۇراخۇنىڭ بېشى قېشىدا كۆپ تۇرغۇزمىدى. ئۇنى ياڭلىۋاشتىن ھارۋىغا سېلىپ، يېزىغا ئېلىپ ماڭغاندىمۇ، نۇراخۇننىڭ كېسىلگەن بويىنى، قان بىلەن مىلەنگەن ماڭلىيى بىلەن قەلەمدەك ئىنچىكە بۇرۇتى كۆز ئالدىدىن كەتمەيتتى.

— ئاق گۈۋاردىيىچىلەر قىزىللارنىڭ قولىغا چۈشكەنلىرىنى ئۇ قاتقا ئېلىپ كەتمەكچى بولۇپ ھەيدەپ كېلىۋاتقاندا، تاڭ ئاتقىچە چېگرىدىن ئۆتۈپ كېتەلمەيدىغانلىغىغا كۆزى يېتىپ، مۇشۇ يەردە قىيناپ ئۆلتۈرۈپتۇ، — دىدى جەڭچىلەرنىڭ بىرى.

"ئەمدى مەن سىراڭ بولۇپ كېتىمەن" دەپ ئويلىغان پاتەم. ئۇنى ھەممىدىن ساقلاپ قالغان قوسغىدىكى بالىسى. "مەن ئۆلۈپ كەتسەممۇ، نۇراخۇننىڭ ئىزى ئۆچمىسىكەن" دەپ ئانا تېچ-ئامان بوشىنىۋېلىشنىڭ كويىدا بولدى.

پاتەم بىر ئاي بويى قورقماق ئارىلاپ، كېچىلىرى ئۇخلىيالماي يۈردى-دە، پەقەت نۇراخۇننىڭ قىرقىنى بەرگەن كۈنىنىڭ ئەتىسى بوشانغاندا ئۇنىڭ كۆڭلى ئورنىغا چۈشكەندەك قىلدى.

تۇرمۇشقا چىقىپ ئېرى بىلەن بارى-يوقى بىر يىلغا يېتەر-يەتمەس بىللە ھايات كەچۈرگەن پاتەم مۇشۇنىڭ ھەممىسى بۇ تەۋەدە سوۋېت ھاكىمىيىتى ئورنىتىلغاندىن كېيىن، ئۇرۇق-تۇققانلىرىغا قوشۇلۇپ شەرقىقە كەتمەي قالغىنىنىڭ ئاقىۋىتىمىكىن دەپ

ئويلايتتى. ئۇ چاغلاردا نۇراخۇننىمۇ: "بالىلىق قىلماي، بىزنىڭ كەينىمىزدىن ئەگەشكىن. زامانىنىڭ تېچلىغىدا بىللە كېتەيلى" دېگۈچىلەرمۇ كۆپ بولۇۋىدى. لېكىن نۇراخۇن ئۇلارغا: "نىمىشقا ئويلىمايدىغان ئادەملەر سىلەر! بۇنىڭدىن ئوتتۇز-قىرىق يىل ئىلگىرى ئاتا-بوۋىلىرىمىز خىتايلارنىڭ جەۋرى-زۇلمىنى تارتىپ، كۆرمىگەن كۈنلەرنى كۆرۈپ، بۇ دىيارنى پانالاپ، ئەمدىگىنە مەھەللە-شەھەرلەرنى قۇرۇپ، تىرىكچىلىگىمىزنى ياخشىلىغاندا، كۆچىمىز دېگىنىگىلار نىمىسى؟ سوۋېت ھاكىمىيىتى دېگەن سىلەر بىلەن بىزگە ئوخشاش مۇساپىرلارنىڭ دۆلىتى ئەمەسمۇ. يېڭى قۇرۇلغان ھاكىمىيەت بىزگە ئوخشاش يالاڭتۆش پۇقرالارنىڭ غېمىنى قىلمۇاتسا، يۈك-تاقىمىزنى ئارتىپ قاچقىنىمىز نىمىسى؟ قېچىۋاتقانلار-نىڭ تەڭدىن-تولىسى كەمبەغەللەرنىڭ قېنىنى شوراپ، دۇنيا يىققان بايلار. سىلەرگە نىمە يوق. ئۇلارنىڭ ئېزىنتقۇسىغا كۆنمەڭلەر. ئاتام رەھمىتى 1881-يىلى غۇلجىدىن يالغۇز خۇرجۇنىنى مۇرىسىگە ئارتىپ چىقىپ، ياركەنت تەۋەسىدە تىرىكچىلىك قىلىپ، ئاخىر مۇشۇ ۋادىنىڭ تۇپرىغىغا كۆمۈلگەن، مەن ئۇنىڭ قەۋرىسىنى تاشلاپ ھېچ ياققا بارمايمەن"، دېگەن ئىدى. ئەمدى ئاشۇ قارىياغاچلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدا ياتىدۇ...

سۇلىرىنى تەڭشەپ قويۇپ، كەچكى تاماققا يىغىلغان يىگىتلەر قىزغىن پاراڭغا چۈشتى. بولۇپمۇ ياشلارنى مۇشۇ ۋادىدا يۈز بەرگەن ۋەقەلەر بەك قىزىقتۇراتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئىلگىرى يېزىدا كۆرسە پەقەت سالاملىشىپ ئۆتۈپ كېتىدىغان كەم سۆزلۈك مومايىنى مۇنچىلىك كۆپ قىينىچىلىقلارنى كەچۈردىغۇ دەپ ھەرگىز ئويلىماپتىكەن. بۇگۈن ئۇلار ئۆزلىرى ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم بىر دۇنيا ئاچقاندەك بولدى.

پاتەمخان مومای تالاغا چىقىپ كەتكەندە، مەيۈسلەنگەن سۇلايمان شېتىلە تەۋرىنىپ:

— پاتەمخان مومىمىز يولدىشىدىن ئايرىلىپ قىرىق يىلغا يېقىن يالغىز راھىتىنى كۆرمەي، يالاڭغاچ سۇ تۇتۇپ ئۆمرىنى ئۆتكۈزسىمۇ، ھېچكىمگە يالۇۋرماي يۈرگەن، كولخوز باشلىقلىرىنىڭ ئالدىغا بىر نەرسە سوراپ كىرمىگەن مومايلاردىن. ئۇنىڭ مۇشۇ يۈرت، مۇشۇ كولخوزنىڭ تىرىكچىلىگىدىن باشقا ھېچ نەرسىسى يوق.

— غۇلامنىڭ ئېيتقانلىرى بىردىن-بىر توغرا، — دەپ سۆزگە نەسرۇللام ئارىلاشتى. — مۇشۇ ۋاقىتقىچە ھېچ نەرسىگە ئارىلاشمای جەمجىت يۈرىدىغان بۇ مومايىنىڭ تەقدىرى بىلەن ھېچقايسىمىز

قىزىقىپ كۆرمەپتىمىز. بىزنىڭ كولخوزدا مۇراسىم كۈنلىرى. ئەمگەك ۋە ئۇرۇش ۋېتېرانلىرى① بىلەن ئۇچرىشىش بولغاندىمۇ دائىم ئەكۆەر بوۋاي بىلەن دۇتارچى جەننەت بۇۋىدەمنىلا چاقىرىدۇ. ئەكۆەركامزە ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى غالىبىيىتىنىڭ يىگىرمە بەش يىللىغىغا بېغىشلانغان بىر تال مېدالنى پىلدىرلىتىپ ئېسۋېلىپ، مۇنبەرگە چىقىسا، خۇددى نېمىسلارنى يالغۇز ئۆزى يەڭگەندەك، ھە دۇتارچى جەننەت بۇۋىدەم، كولخوزنىڭ پۇتكۈل سۇيىنى تۇتۇپ، ئاشلىغىنى ئۆزى ئۆستۈرگەندەك پاراڭ قىلىدۇ.

— ئاخىرقى ۋاقىتلاردا، خاتىرە مېداللىرىنى كۆپەرەك چىقىرىدۇ، ئەكۆەركاممۇ ئۇلارنى شاراقلىتىپ ئاسىدىغان بولۇپ قالدى...

— ئاغىنىلەر، بىز بەزىدە چوڭلارنى ئۇلارنىڭ ئالغان ئوردېن، مېداللىرى بىلەنلا باھالاپ يۈرىمىز. ئەسلىدە ئۆز زامانىسىدا ئوردېن، مېدال ئالمىسىمۇ پۇتكۈل ھاياتىنى كولخوزغا بېغىشلىغان ئادەملەر ئازمۇ؟ بەزىدە ئۇلارنىڭ ئىلگىرى قىلغان ئەمگىگى تۇرماق، ئىسىملىرىمۇ ئۇنتۇلۇپ كېتىدۇ.

— ئېيتقىنىڭ راست. يېزىغا مۇخبىر كەلسىمۇ دۇتارچى جەننەت بۇۋىدەمگە ئوخشاش ئوردېنى بار ئاياللارغىلا يولۇقىدۇ.

— ئەكۆەركام رەئىس چاغدا جەننەت بۇۋىدەمگە ئوردېن بەرگۈزۈپ، ماختاپ يۇرۇپلا ئۆيلىنىۋالغان دېگىنە.

— ھە، بەزىدە شۇنداق بولۇپ كېتىدىغۇ. پاتەمخىنىدەمگە ئوخشاشلار ھەممىنىڭ نەزىرىدىن سىرت قېلىۋاتقان. ھازىر كولخوزدىمۇ قاتتىقراق گۈكسەپ پاراڭ قىلىدىغان ئادەمنىڭ سۆزى

---

① ۋېتېران — تەجرىبىلىك پىشقەدەم ئەمگەكچى. — تەھرىرىدىن.

ئۆتىدىغان بولدىغۇ. ئېسىكلاردا بارمۇ، ئۆتكەن يىلى ئەكۇەر بوۋايىنىڭ: "مەن مۇشۇ كولخوزنى قۇرغان ئادەم. ئۆيۈم ناچار، ئالىدىغان پېنسىيە پۇلۇم ئاز"، دەپ ئەرز يېزىپ يۈرۈپ، ئۇچ ئېغىز ئۆيىنى كىچىك كۈيوغلىغا قالدۇرۇپ، كولخوز هىساۋىغا بەش ئېغىز ئۆي سالدۇرۇۋالدى. هە، مانا پاتەمخان مومايغا ئوخشاشلار ئۆيى ئۆرۈلۈپ بېسىۋالسىمۇ رەئىسىنىڭ ئالدىغا هال ئېيتىپ بارمايدۇ، — سۇلايمانىنىڭ سۆزىنى يىگىتلەرنى ئويلاندۇرۇپ قويدى.

— سىلەرنىڭ پارتكىلارنى تىكشاپ ئولتۇرغاندا مېنىڭ بېشىمغا بىر ئوي كەلدى، يىگىتلەر، — گەپ-سۆزگە تولا ئارىلاشماي، بوش ۋاقىت بولۇپ قالسىلا كىتاپ ئوقۇيدىغان پەخىرداننىڭ سۆزى هەممىنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى.

— قېنى، قېنى، مۇشۇنداق چاغدا بېشىڭغا ياخشى ئىدىيە كېلىدىغانغۇ. هازىر پەقەت سېنىڭ بېشىڭلا كەم بولۇۋاتىدۇ.

— مېنىڭچە، بىز ئاشۇنداق ئۆمرى كولخوزنىڭ بىر ئېرىق سۇيىنى تۇتۇپ، قارا كەتمەننىڭ ئىگىسى بولۇپ، ئىسمى هېچ يەردە ئاتالماي ئۇنتۇلۇپ كەتكەن قېرىلارنى تېپىپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ئەهۋالى بىلەن تونۇشۇشمىز كېرەك. شۇلارنى كۇلۇپقا يىغىپ، سۆھبەت ئۆتكۇزگەندىن كېيىن، كوئىسپېرت كۆرسىتىپ، بىر قېتىم بولسىمۇ كۆڭلىنى كۆتەرسەك دەيمەن. ئەسلىدە كولخوزنىڭ ئاساسىي ئىشىنى ئاشۇنداق ئاددىي ئادەملەر قىلىپ، قىينىچىلىقنىمۇ شۇلار تارتقان ئەمەسمۇ.

— مۇنۇ ئېيتقانلىرىڭ توغرا پىكىر. كىتابنى بىكار ئوقۇمايسەن جۇمۇ، ئاداش! — سۇلايمان ئورنىدىن سەكرەپ تۇردى، — دەيمەنغۇ، ئېيتىزدا كۆممە قوناق سۇغىرىپ، بىكاردىن-بىكار ئۆزىنى

خار قىلىپ يۈرىدۇ بۇ.

ــ بىز پاتەمخان مومايغا ئوخشاش ئاددى كولخوزچىلار بىلەن ئۇچرىشىپ، پاراڭلاشساق، ئېيتىلماي يۈرگەن كۆپ مەسىلىلەرنى ئايدىڭلاشتۇرىمىز. ئۇلار ئىگىلىگىمىزدە بىز كۆرمەي يۈرگەن بەزى كەمچىلىكلەرنى ئۆزلىرىنىڭ كۆڭۈل ئارامىنى تىلەپ، ئېيتماي يۈرگەن بولۇشى مۇمكىن. بەزى قېرىلارنىڭ ئىچىدە بىز بىلمەيدىغان نەرسىلەر سېغىزخانەك سايراپ تۇرسىمۇ، سىرتقا چىقارغۇسى كەلمەيدۇ ئەمەسمۇ.

ــ پەخىردىن ھەقىقەتنى ئېيتىۋاتىدۇ. كولخوزىمىزدا كەمچىلىك ئازغۇ دەمسەن. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىگىنى بىز كۆرمەي يۈرىمىز. بەزىدە كۆرسەكمۇ، كۆرمىگەنگە سېلىپ ئۆتۈپ كېتىمىز. بولۇپمۇ يېزىمىزدىكى كۆپىنى كۆرگەن، تۇرمۇش تەجرىبىسى مول ئادەملەرنىڭ ھازىرقى رەئىسىمىز بىلەن ئۇنىڭ كەينىدە يۈرگەنلەر توغرىلىق ئېيتىدىغان دەردى كۆپ. مەسىلەن، ئىلگىرىكى كولخوز رەئىسلىرىنىڭ قانچىلىك پاك ئىكەنلىگىنى ئېيتىپ بەرسە ئاغزىڭ ئوچۇق قالىدۇ.

پەخىردىنىڭ سۆزى يىگىتلەرنى ئويلاندۇرۇپ قويسا كېرەك، ئۇلار يېزىدىكى قېرىلارنى مۇزاكىرە قىلىشقا باشلىدى.

ــ مېنىڭ خوشنام ئىمىناخۇنكامغۇ: "ھازىر كولخوز دۇنياسىنى رەئىس باراتوۋ، بوغالتىر ۋېلاخۇن، ئەكرەم دەللال ئۇچىلا يەۋاتىدۇ، دەپ ئوچۇقلا ئېيتىدۇ، ــ دىدى سۇلايمان، ــ ئۇنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئىلگىرىكى رەئىسلەر ئۆيگە بىر مىشكاپ ئۇن ئېلىپ كېلىش بىر چەتتە تۇرسۇن، ھەتتا ئېتىزدا كولخوزچىلارغا بۆلۈنگەن تاماقنى ئىچىشكە ئېھتىيات قىلىدىكەن. ھە، بۇ بىزنىڭ كولخوزنىڭ باشلىغى ئۆزلىرىنى ئېيتمىغاندا، رايوندىكىلەرگىمۇ ماشنا ـ ماشنا

بىلەن سوغا قىلىدۇ.

— بىزنىڭ كولخوزدا باش بوغالىتىر بىلەن رەئىسىنىڭ ئايلىق ئاۋچىسى توپ-توغرا ئامانەت كېنىشكىسىغا چۈشىدىكەن. شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئائىلىسى نېمە يەپ، نېمە كىيىۋاتقىنىنى بىر ئالىلانىڭ ئۆزى بىلىدۇ.

— دۇرۇس ئېيتتىسەن، سۇلايمان، بىز كومسومولىسلار مۇشۇنداق ئادالەتسىز ھادىسىلەر بىلەن رەھىمسىز كۈرەش قىلىشىمىز لازىم.

دەسلەپ ئاستا پاراڭ سېلىشىۋاتقان ياشلارنىڭ ئاۋازى ئەرشكە ئاڭلىنىشقا باشلىدى. بايا ئۆز ئويى بىلەن بولۇپ، ياشلارنىڭ گېپىگە تولا قۇلاق سالمىغان پاتەمخان موماي ئېتىز شىپىڭىغا يېقىن كېلىپ بەلدىگە ئولتۇرغاندا، سۇچىلارنىڭ پارىڭى ئاشكارا ئاڭلاندى. ئەتىمالىم، ياشلار خېلىدىن بېرى تالادا يۈرگەن مومانى ئەسلىرىدىن چىقىرىپ قويسا كېرەك. ئۇ يىگىتلەرنىڭ پارىڭىنى يەنە بىرئاز تىڭشاپ ئولتۇراي دېدى، لېكىن ئەتىگەندە يالاڭ كېيىنىپ چىققاچقىمۇ، تېنى شۇركۈنۈپ، مۇزلاشقا باشلىدى. پاتەمخان خۇددى ھېچ نەرسە ئاڭلىمىغان ئادەمدەك، بوسۇغىغا كەلگەندە كالىچىنى قېقىپ، بىر-ئىككى قېتىم قاتتىق يۆتەلگەندىن كېيىن، ئېچىرىگە كىردى.

— كاتەكنىڭ ئاغزى ئوچۇق قېلىپتۇ، ئىت-قۇشلار توخۇلارنى بوغۇۋەتمىسە بولاتتىغۇ.

— سەن نېمە كويدا، موما، بىز نېمە ئويدا. مەيەردە پۈتكۈل كولخوز ھاياتى توغرىلىق پاراڭ بولۇۋاتسا، سەن ئىككى توخۇڭنىڭ گېپىنى قىلسەنغۇ. قورقما، بوغۇۋەتسە، ئەتە ئۆزەم يۈز توخۇ ئېلىپ بېرىمەن. قارىغايدەك باللىرىڭ ئولتۇرغاندا ھېچ نەرسىدىن

غەم قىلمىغىنا زادى. — ئورنىدىن دەس تۇرغان سۇلايمان مومانىڭ قولتۇغىدىن يۆلەشتۈرۈپ، ئىچكىرى ئېلىپ كىردى. — ئاران ئۆيۈڭ-دىن ئۇزۇلۇپ چىققاندا، بىر كۈن بولسىمۇ ئاشۇ توخۇ-تۇمان بىلەن مال-ۋارىنىڭنى ئۇنتۇپ، ئۆزەڭنى خۇددى بالاڭنىڭ قېشىدا يۈرگەندەك ھېس قىلساڭچۇ. ھازىر مەن ساڭا راسا يۇمشاق ئورۇن سېلىپ بېرىمەن. ئۆزەڭنىمۇ ئېتىزدا قونمىغىنىڭغا بىرتالاي ۋاقىت بولۇپ قالغاندۇ.

يىگىتلەر ئۈنى چاڭىلداپ چىققان سۇلايمانىنىڭ سۆزىنى قوللىماقتا.

— ئۇ دېگىنىڭلارمىغۇ توغرا، بالىلىرىم. سىلەرنى كۆرگەنىدىن كېيىن، كۆڭلۈم كۆتىرىلىپ، يېنىكلىشىپ قالغاندەك بولدۇم.

— ھە، مۇنۇ پاراڭنى قىلمامسەن. قېنى يۇقۇرى ئۆت. ھازىر بىز ساڭا ياتقىچە ھېچ بىر ئۇيغۇرنىڭ ئۆيىدە ئىچمىگەن چاي ئېتىپ بېرەيلى. ئۈنى ئىچكەنىدىن كېيىن، سېنىڭ ئېتىزدىن كەتكىڭ كەلمەي قالامدىكىن.

— ئۇيغۇرلارنىڭ ئەتكەن چېيىغا نىمە يەتسۇن، بالام. بىر چاغلاردا بىزنىڭ نېنىمىزمۇ، گۆشىمىز مۇشۇ ئىدى. ھۈممەل بىلەن ئەتكەن ئىلىكتەك چاينى يوغان قاپاقتا تولدۇرۇۋېلىپ ئېتىزغا چىقىپ كەتسەك، بىر كۈنگە يېتەتتى.

پاتەمخان ئېتىزنى سېغىنىپ قالغان ئىكەن. ئادەتتە توخۇ بىلەن تەڭلا تەكىگە باش قويىدىغان مومای بۈگۈن سۇچىلار ئەتكەن چاينى ئىچىپ، ئىچكىرىكى بۆلمىگە كىرىپ ياتسىمۇ، زادى ئۇيقۇسى كەلمىدى. ئۇنىڭغا ئېتىزنىڭ كەچكى سالقىن ھاۋاسى ئالايىتەنلا تەسىر قىلماقتا. چېكەتكىلەرنىڭ چىرىلداشلىرىمۇ كۆڭلىنى كۆتىرىپ، بۇنىڭدىن تالاي يىل ئىلگىرى ئۇنتۇلۇپ كەتكەن ۋەقەلەرنى ئېسىگە سالدى. دائىم

ئىككى ئېغىز ئۆيدە يالغۇزدىن-يالغۇز ياتقاندا، بىر نەرسە كەمدەكلا قىلىپ تۇراتتى. بۇگۈن ئايدالادا ياتسىمۇ، ئۆزىنى قانداقتۇر دۇنيادىن بىغەم سېزىدۇ. پاتەمخان سۇنىڭ بەك ئېزىۋېتىدىغىنىنى ياخشى بىلىدۇ، ئەمما مۇنۇ يىگىتلەرنىڭ ھەممىسى كەچكىچە رېزىنكە ئۆتۈك كىيىپ، كۆممە قوناق ئارىسىدا پاتقاق كېچىپ يۈرسىمۇ، زادى ھارغىنى بايقالمايدۇ. ئېتىز شىپىگىدا بىر خىل تېچلىق ھۆكۈم سۈرمەكتە. مومای يىگىتلەرنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىنى ئويلاپ ياتىدۇ. ئۇلار بەزىدە ئادەمنىڭ ئىچىگە كىرىپ چىققاندەكلا، كۆڭۈلدىكى سۆزنى ئېيتىدىكەن. بولۇپمۇ بايا دۇتارچى جەننەت بۇۋى بىلەن ئەكۆرەر توغرىلىق زەپمۇ ياخشى پاراڭ قىلدى. قانچە ھار ئېلىپ، كۆڭۈلنى بۇزماي دىگەن بىلەنمۇ ئاشۇنداق ۋەقەلەرنى ئاڭلىغاندا ئادەمنىڭ بىر يېرى ئېچىشقاندەك بولىدىكەن. پاتەمخان ئۇرۇش يىللىرى ئۆزى بىلەن سۇ تۇتۇپ، بىللە ئىشلىگەن ئاغزى يېنىك ئايالىلارنىڭ بىرنەچچە قېتىم چايدا بىر-بىرىنى پۇرلەڭكە كۆينەك تېشىدىن چىمدىشىپ، "جەننەت بۇۋىنىڭ ئوردىنىنى قانداق ئالغىنىنمۇ ياخشى بىلمىزاي" دىيىشىپ، شالاڭ قاشلىرىنى سۇزۇشتۇرۇپ، مىيغىدا مەنىلىك كۇلۇشكەنلىرىنمۇ بايقىغان ئىدى. ئۇ چاغدا پاتەمخان خوتۇنلارنى بىرنەچچە قېتىم "يوق پاراڭنى قويۇڭلارا" دەپ سىلكىۋەتكەن ئىدى. بۇگۈن سۇچىلارنىڭ پاراڭلىرىدىن: "ئاشۇ سۆزلەر بۇلارنىڭ قۇلاقلىرىغمۇ يەتكەن ئوخشايدۇ" دىگەن مومای جەننەت بۇۋىنىڭ ئۇرۇش تامام بولغان يىلى، يولدىشىدىن قارا قەغەز كەلمەي تۇرۇپلا رەئىسلىك قىلۇاتقان ئەكۆرەرنىڭ ئاغرىق ئايلىنى ئىككى قېزى بىلەن قويغۇزۇۋېتىپ، تېگىۋالغىنىنى ئەسلىدى. بۇ خاپىلىقتا چىدالمغان شەمشىنۇرنىڭ ئانىسى، كۆپ ئۆتمەيلا ۋاپات

بولدى-ده، يىتىم قالغان ئىككى قىز كىچىك ئانىسىنىڭ قولىدا ئۆستى. "ئەكۆەرىنىڭ ئەمدى ئۇ قىزىغا كۆيۈمچان بولۇپ كەتكىنىنى قانداق قىلاي" دەپ قويمىدۇ پاتەمخان.

* * *

مومايىنى غەجەكنىڭ زىل ئۈنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى.

— قېنى، يىگىتلەر، دۇتار-تەمبۇرىگىلارنى قولۇڭلارغا ئېلىڭلارا، مومامنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ قويايلۇق!

ئىچكىرىكى ئۆيدە ياتقان پاتەمخان مومای كەڭ زالدا غەجەك چېلىۋاتقان ھېۋىز پاشانىڭ ئوغلى سۇلايمان ئىكەنلىگىنى تونۇدى. — موما، ئۇخلاپ قالمىغانسەن؟

— ياق، باللىرىم، پارىگىلارنى تىڭشاپ ياتىمەن.

— سېنى زېرىكتۈرمەسۇن دەۋاتىمىز. — سۇلايمان باشتا مومانىنى ئۇخلىمسۇن دەپ، يېپىپ قويغان ئىشىكنى ئۇلۇغ ئېچىۋەتكەنده، يىگىتلەر ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇراتتى، — يە ئوتتۇرىغا چۈشۈپ، بىر-ئىككى دەسسەۋېتەمسەن.

قولىدىن كەلمەيدىغان ھۈنىرى يوق سۇلايمان ئادەمگە ھېچ نەرسە خوشياقمايۋاتقان بەزى پەيتلەردە كۆپ سۆزلىگەندەك قىلغىنى بىلەن، بۆلەكچە مېھرىۋان ئىكەن. ئەمدى دۇتارنى ئېلىپ سەل زىل ئاھاڭدا ناخشا باشلىدى. بۇ يىگىتنىڭ ئادەتتە ئادەمنىڭ قۇلاق-مىيىسىنى يەپ، چاڭىلداپ چىقىدىغان ئۈنىمۇ مۇڭلۇق ئاڭلىناتتى. پاتەمخان، ئەسلىدە، بۇ يىگىتنىڭ ئاغزىدىن مۇشۇنداق ناخشا ئاڭلايمەن دەپ ئويلىمىغان ئىدى. غۇلام راۋاپ تۇتۇۋاپتۇ. ئۇنىڭ قولىدىنمۇ خېلى نەرسە كېلىدىكەن. ئۇرۇشتىن ئىلگىرى يېزىدىكى يىگىتلەر دۇتار-تەمبۇرغا بەك ئامراق بولىدىغان. ئەمما ئويۇن-تاماشىنىڭ ھەممىسىنى

ئاشۇ قاغمش تەككەن ئۇرۇش ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتتىمۇ ياكى سازغا ئىشقى بار يىگىتلەر شۇ يىللىرى تۇغۇلغان ئەمدىكى ئەۋلات هەممىنى ئۇنتۇدىمۇ، كېيىنكى ئون بەش-يىگىرمە يىلدىن بېرى پاتەمخان مومای يېزىدىكى توي-تۆكۈن بىلەن مەشرەپلەردە دۇتار چالىدىغان يېزىدىكى يالغۇز سازەندە هاشىماخۇندىن باشقا هېچكىمنى بىلمەيتتى. ئەمما بۇگۈن، مۇنۇ ئۇرۇشتىن كېيىن تۇغۇلغان باللار ئۆسۈپ-يېتىلىپ، ئۇنتۇلۇپ كەتكەن ئاهاڭلارنى ياڭلىۋاشتىن ئىسىگە سالغاندا، بۇنىڭ هەممىسى ۋاقتىنچە هادىسىگە ئوخشاش سېزىلدى.

ياشلارنىڭ شوخ-شوخ چالغان سازى مومايىنىڭ كۆڭلىنى يورۇتقاندەك بولدى. كېچىسى ئېتىز شىپىگىدا چىلىنغان دۇتار-تەمبۇرنىڭ ئاۋازىنى تاغ تەرەپتىن چىقىقان سالقىن شامال "ئېتىز مەلىكىسى"نىڭ ئۇستىدىن هالقىتىپ، يىراقلارغا ئېلىپ كەتمەكتە. ياشلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغاندا، ئەتراپتا كۆممە قوناق سۇغىرىۋاتقان سۇچىلار بىر-بىرلەپ ئېتىز شىپىگىغا كېلىشكە باشلىدى. ئىلگىرى پاتەمخانغا ئوخشاش ئاياللار سۇ تۇتىدىغان چاغدا ئادەمنى يەپ تۇرغاندەك سۇرلۇك سېزىلىدىغان ئېتىزلىق بەك كۆڭۈللۈك بولۇپ كېتىپتۇ.

— نۇراخۇن ياشلارنىڭ ناخشىسىنى تىڭشاپ ياتىدىغاندۇ. — مومای ياشلار ناخشىسىنى تىڭشاۋېتىپ، بىر تۇپ قارىياغاچ ئوتتۇرىسىغا دەپنە قىلىنغان يولدىشى بىلەن جەڭدە قۇربان بولغان ئوغلىنى يەنە بىر قېتىم ئەسلىدى. — يىگىتلەر يالغۇز قەۋرە يېتىمسىرەپ قالمىسۇن دەپ، ئېتىز شىپىگىنى مۇشۇ يەرگە سالسا كېرەك.

ئۆزىچە پىچىرلاپ سۆزلىگەن مومايىنىڭ كۆزىدىن ياش ئېقىپ چۈشتى. كۆزىدىن ياش چىقمىغىنىغا كۆپ ۋاقىت بولغان مومايىنىڭ

مۇزدەك قېتىپ كەتكەن كۆڭلى بوشاپ، ئۇيماقتا ئىدى.

مومايغا قاراڭغۇ تۇنىدە چاقماق چېقىلىپ، ئالەم يورۇغاندەك بىلىندى. ئۇ بېشىنى دەس كۆتۈرۈپ، يىگىتلەرنىڭ ئېيتىۋاتقان ناخشىسىنى تىڭشاپ ياتىدۇ. قەلبىگە ئىسسىق تېگىدىغان ناخشىنى پاتەمخاننىڭ ئاڭلىمىغىنىغا قاي زامان. شۇ ناخشا بىلەن بىللە تالاي نەرسە ئۇنتۇلۇپ كەتكەن ئىكەن. ياشلارنىڭ ئېيتقان ناخشىلىرىنىڭ ئىچىدە كۆڭۈلگە يېقىملىق سېزىلىدىغانلىرى كۆپ، ئەمما شۇنىڭدىمۇ ئانا "ئوما ناخشىسى"نى ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىغا تەڭلەشتۇرگۈسى يوق. ئۇنى ئۆز زامانىسىدا مۇشۇ ۋادىنىڭ كەڭ ئېتىزلىرىدا ئايالـلار بىلەن كۆپ ئېيتقاچقىمۇ، بۇ ناخشا ئۇنىڭ قۇلاق تۇۋىدە شۇ زامانـنىڭ ساداسىدەك جاراڭلايتتى. "ئوما ناخشىسى"نى غۇلامنىڭ ئاپىسى سالامەتخان ئېيتقاندا تىڭشىسا تېخى! نىمىشقىدۇ، مۇشۇ ناخشىنى ئاڭلىسىلا پاتەمخاننىڭ كۆز ئالدىغا غول ئېرىقنىڭ بويىدا يەكـكەـ يىگانە سېرىق چىچەك تېرىپ يۈرگەن سالامەتخان كېلەتتى. ئەسلىدە بۇ شۇنىڭلا ئېيتىدىغان ناخشىسى. بەلكى ئۇنىڭغا "ئوما ناخشىسى"نى ئوغلى ئۇگىتىپ قويغانمىكىن...

ـــ موما، تىڭشاۋاتامسەن؟ سېنى مۇنۇ ئېتىزدا ئۆتكەن كۈنلىرىڭنى ئەسلىسۇن دەپ ئېيتىۋاتىمىز بۇ ناخشىنى. ـــ يەنە سۇلايمان شېتىلـنىڭ ئۇنى ئاڭلاندى.

ـــ تىڭشاۋاتىمەن. سازنى خۇيمۇ ياخشى چالىسىلەركەن.

يىگىتلەر پەدىنى يۆتكەپ، شوخـشوخ ناخشىلارغا چالغاندا، مومانىڭ بايات تەۋرىنىپ، بۆلەكچە سوقۇۋاتقان يۈرىگى ياڭلىۋاشـتىن قىنىغا چۈشۈشكە باشلىدى.

قېلىن ئۆسكەن كۆممە قوناقلىقنى قاراڭغۇدا خۇددى پىچاق بىلەن كەسكەندەك ئىنچىكە يوروق بارغانسېرى كېڭىيىشكە باشلىغاندا، ناخشا ئېيتىۋاتقان يىگىتلەر ماشىنا كېلىۋاتقىنىنى بايقىدى. پاتەمخان مومای: "كېچىلەپ كېلىۋاتقان كىمدۇ؟ ياكى شۇ ماشىنىغا ئولتۇرۇپ ئۆيۈمگە بېرىۋالايمكىن" دەپ ئويلاپ ئۇلگۈرەـ ئۇلگۈرمەستىنلا، شىپاڭنىڭ قېشىغا كەلگەندە قاتتىق گاز بېرىپ توختىغان ماشىنىدىن چۈشكەن كولخوزنىڭ باش بوغالتېرى ۋېلاخۇننىڭ ئۇنى ئاڭلاندى.

ـ سىلەرنى سۇ تۇتۇۋاتامدىكىن،ـ دېسەم، ھەممىڭلار بىر يەرگە يىغىلىپ، تاماشا قىلىۋېتىپسىلەرغۇ. كۆممە قوناقنىڭ ئايال سۈيى يولغا يامىراپ ئېقىۋاتسا، بىغەم ئولتۇرغىنىڭلارنى قارا. ھازىر كولخوزغا بىر تامچا سۇ قان بىلەن تەڭ. بىز سىلەرنى بۇ يەرگە داپـ دۇمباق چېلىپ، تاماشا قىلغىلى ئەمەس، كۆممە قوناقنى چاپسانراق سۇغارسۇن دەپ ئەۋەتتۇق.

كەچكىچە سۇ تۇتۇپ، ئەمدى كۆڭۈللۈك دەم ئالغىلى ئولتۇرغان سۇچىلارغا باش بوغالتېرنىڭ سۆزى ئانچىلا ياقمىسا كېرەك. ئۇلار مۇ سۆز توختىغاندىن كېيىن، بىرـبىرلەپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشقا باشلىدى.

ـ ئۆزەڭ كېچىلەپ بۇ ياقتا نېمە قىلىپ يۈرىسەن، ۋېلاخۇن

ئاكا، چۆچۈگەندەكلا كېلىپ قېپسەنغۇ. ــ خۇددى "بوغالتىرنى ماڭا قويۇپ بېرىڭلار" دېگەندەك ھەممىنىڭ ئالدىغا چىققان سۈلايمان ئۆزىدىن يەتتە ـ سەككىز ياش چوڭ كىشى بىلەن تەڭتۇشتەكلا پاراڭ قىلىشاتتى.

ــ مەن بۈگۈن كولخوز بويىچە سۈنىڭ كېچىسى قانداق پايدىلىنىلىۋاتقىنىنى تەكشۈرىدىغان نۆۋەتچى.

ــ كولخوز پراۋلېنىيەسىنىڭ① بۇ ياقتا ئادەم تېپىلمىغاندەك سېنى ئەۋەتكىنىنى قارا. ئۆزەڭچە كولخوز ئاكتىپلىرىنىڭ قاتارىدا سۈچىلارنى بىر تەكشۈرۈپ كۆرەي دەپسەن ـ دە. بۇمۇ توغرا ئىش ئىكەن. ئۇنداق بولسا بىزمۇ، سېنى بىر بايقاپ كۆرەيلۇق. ئاۋۇ كەتمەننى ئېلىپ، يولغا ئېقىۋاتقان سۈنى باشقا توغانغا ئۆرۈۋېتىپ كەلگىنە. ھەي، سەن سۈچىلارنى ئەمەس، باشقا نەرسە ئوۋلاپ چىقتىڭغۇ دەيمەن... بىزنىڭ ئاكىمىز دائىم كېچىسى مۇشۇنداق ئوۋغا چىقىدۇ.

بايا بىر چىرايلىق چېلىنىۋاتقان سازنى بۇزۇۋەتكەن بوغالتىرغا رەنجىپ ئولتۇرغان ياشلار سۈلايمانىنىڭ سۆزىنى قوللاپ، كۈلۈشكە باشلىدى.

كولخوز يولباشچىلىرىغا مۇنداق قوپال پاراڭ قىلمايدىغان يىگىتلەر رايىنىڭ بۇزۇلۇۋاتقىنىنى ۋېلاخۇن بايقىدىمۇ ياكى ئەزەلدىن گەپ ـ سۆزگە سۈلايمان ئارىلاشقانىدا ئۇنىڭغا زادى جاۋاپ تېپىپ بېرىش مۇمكىن ئەمەسلىگىنى سەزدىمۇ، ئىلگىرىكىگە قارىغاندا ئۇنى پەسەيدى.

ــ ھەي، سۈلايمان، ۋېلاخۇن ئاكامغا تولا چاخچاق قىلما، ئەتىلا

---

① پراۋلېنىيە ــ باشقۇرۇش كومىتېتى. ــ تەھرىردىن.

ئاقچاڭنى كېسۈپتىپ يۈرمىسۇن.

— خاتىرەڭنى جەم قىل، ئاداش. بۇلار كىمنىڭكىنى كېسىپ، قانداق يەيدىغىنىنى سېنىڭ بىلەن مېنىڭدىن ياخشى بىلىدۇ. بىزسىزمۇ كولخوزدا ئۇلارغا يەم بولغۇدەك ئاغزى ئوچۇق كالا-كومشا ھىساپچىلار يېتىدۇ... — غۇلام كۆپ سۆزلىمە دېگەندەك كۆزىنى قىسۋىدى، ابكىن سۇلايمان تېخىمۇ ئەدەپ كەتتى. — قايسىبىرسىدىن قورققۇچىلىغىمىز قالدى. بىزنى قورقۇتۇپ قارا كەتمەننى تارتىۋېلىپ، سۇنى ئۆزلىرى تۇتىدىغۇ دەمسەن. قەيەرگە بارساملا، قارا كەتمەن تېپىلىدۇ... ۋېلاخۇنكامغا ئوخشاش تارتىۋالىدىغان مەنسۇنمىز يوق. بىز دېگەن دەتتىكامغىلا يۈرگەن ئادەملەر.

"سۇلايمان راست ئېيتتىدۇ. خۇدايىم سالامەتلىكنى بەرسە، قارا كەتمەننى ھېچكىم تارتىۋالمايدۇ" دەپ ئويلىدى ئىچكىرىكى بۆلمىدە ياشلارنىڭ پارىڭنى تىڭشاپ ياتقان پاتەمخان مومای. كولخوز بوغالتېرنىڭ كېلەكەلمەستىن كەچكىچە ئىشلەپ ھارغان ياشلارنىڭ تاماشسىنى بىتچىت قىلىۋەتكىنىگە ئۇمۇ ئىچىدىن رەنجىمەكتە. مومای بوغالتېرنىڭ ئەتىگەندە قىلغان قىلىغىنى ئەسلىگەندە، ئۇنىڭغا رەنجىشى تېخىمۇ كۈچەيدى. ئاۋۇ كۈنى پۈتكۈل يېزىدىكى قېرىلارغا ئاقچا يېزىپ، پاتەمخاننى ئۇنتۇپ قالغىنىچۇ تېخى. مومای ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاشۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئېيتاي دېدى-دە، يەنە ياشلار ئاڭلىسا سەت ئىش بولمىسۇن، دەپ ئۆزىنى تۇتتى.

— كەينىگىدىن بىرى قوغلاپ كېلىۋاتقاندەك ئالدىراپ تۇرىسەنغۇ. ئەتەيلەپ بىزنى تەكشۈرۈپ كەلگەن بولساڭ، ئولتۇرۇپ پاراڭ قىلساڭچۇ، ۋېلاخۇن ئاكا، — ئېيتىز شىپىڭغا كەلگەندىن بېرى تالادا بىرى كۆتۈۋاتقاندەك دىم-دام بولۇپ تۇرغان بوغالتېر سۇلايمانىنىڭ

سۆزىنى ئاڭلىغاندا دۇدۇقلاپ، سۆزلەلمەي قالدى.

ئۇ سۈچىلار ياتىدىغان بۆلمىگە كىرگەندە پاتەمخان مومانىنى كۆرۈپ ھەيران بولدى.

— موما، سەن بۇ ياقتا نىمە قىلىپ يۈرىسەن؟

— سىلەرگە ئوخشاش باشلىقلار ئۆيىنى جۆندەپ بەرمىگەنلىكتىن ئۆگزىدىن يامغۇر ئۆتۈپ كەتكەن ئىكەن، بىز ئىپكىلىۋالدۇق. كۈچىدىن قالغان قېرىلار كولخوزغا كېرەك بولمىغىنى بىلەن بىزگە كېرەك، — پاتەمخان ئاغزىنى ئاچقىچە ئۇنىڭ ئۈچۈن سۈلايمان جاۋاپ بېرىپ ئۈلگۈردى.

— ئادەمنىڭ ئاغزىنى غېرىچلىماي تېچ ئولتۇرامسەن، يوقمۇ، — تېرىكىشكە باشلىغان بوغالتىر قاتتىق ۋاقىرىغاندا يىگىتلەر جىم بولۇشتى. باياتىن گەپكە ئارىلاشماي ياتقان پاتەمخان مومای، بوغالتىر سۈلايمانىنىڭ چاخچىغىنى راست دەپ قالمىسۇن دەدىمۇ، بىرئاز سوزۇلغان جىمجىتلىقنى بۇزۇپ سۆزلىدى.

— ئېتىز ئارىلاپ، باللارنى كۆرۈپ قايتاي دەپ كەلگەن، كەچ كىرگەندە كېتىدىغان ماشىنا يوق قونۇپ قالدىم.

— مەن سۈچىلارنى ئارىلاپ ماڭدىم. بولمىسا مەھەللىگە ئېلىپ كېتەتتىم، — ۋېلاخۇن موماي كەتكىلى چاپلىشۋالمىسۇن دەدىمۇ، ئالدىراشلىق بىلەن گەپنىڭ ئالدىنى ئېلىپ سۆزلىدى.

بوغالتىر قولىنى كەينىگە قىلغان پېتى سۈچىلار ئولتۇرغان بۆلمىگە چىقىپ، ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا مېڭىشقا باشلىدى. يىگىتلەر نىمە دېيىشىنى بىلمەي ئولتۇرغاندا گەپنى يەنە سۈلايمان شېتىلە تەشتى.

— ۋېلاخۇن ئاكا، سەن نۆۋەتچى بولغاندىلا ئەمەس، باشقا چاغلاردىمۇ كېلىپ، ھال-ئەھۋالىمىزنى سوراپ قايتساڭ بولاتتى.

ئاۋۇ كۈنى بىرىگادا ھېساپچىسى ئېيىبارغان ناريادنى① ئەمگەك ھەققىنى كۆپ يېزىۋېتىپتۇ، دەپ قايتۇرۇۋېتىپسەن. سىلەر سالقىن كابىنىتتىكى يۇمشاق ئۇستەلدە ئولتۇرۇپ، ئىتتىزدىكى ئىشلارنى پەرەز قىلىدىغىنىڭلارنى قاچان قويۇسىلەر؟ ئەگەر مۇشۇ يەرگە كېلىپ، سۈچىلارنىڭ قانداق ئىشلەۋاتقىنىنى كۆز بىلەن كۆرسەڭلەر ناريادنى قىسقارتمايتتىڭلار.

— بىز ئەمگەك ھەققىنى رازنارياد كىدا② قانداق كۆرسىتىلگەن بولسا، شۇنداق تۆلەيمىز. سەن ئادەم بىلەن تەڭ تاكاللاشماي، ئاۋۇ ئايدالادا يامراپ ئېقىۋاتقان سۇيۇقنى توختاتقىن. بولمىسا ئەتە مەسلەكنى كولخوز پراۋلېنىيىسىدە قارىتىپ، يەۋاتقان نېنىڭدىن قۇرۇق قويمەن.

— سەن بىزگە پوپۇزا قىلمىساڭ، ئاكا. يەنە مەسىلەمنى قاراپ، كەتمىنىمنى تارتىۋېلىپ، بوغالتىرلىقا سايلاپ قويما. بىلسەڭ، بىز سۇنى ئەتەي ئېقىتىپ قويدۇق. ئاياق سۇيىمنى چىقىرىپ، قاندۇرۇپ سۇغارمىسا، كۆممە قوناق سۇ ئىچكەندەك بولمايدۇ.

— سۇلايمانىنىڭ ئېيتقىنى توغرا. مۇنۇ يەرنى ھەققى كۆممە قوناق ئۆستۇرۇش مەيدانىغا ئايلاندۇرغىچە يىگىتلەر قانچىلىك كۈچ چىقىرىپ قىينالغىنىنى پەقەت ئۆزىمىزلا بىلىمىز. ھە، سىلەرگە — گېپكتار بولسىلا يېتىدۇ.

باشتا بوغالتىر بىلەن سۇلايمان چاخچاق قىلىشسا، ئەمدى غۇلام

---

① ناريات — بىرەر ئىشنى بېجىرىش ئۈچۈن بېرىلىدىغان يازما بۇيرۇق.

② زارناريادكا — بېرىلىدىغان نەرسىنىڭ مىقدارى كۆرسىتىلگەن ھۆججەت ياكى ئۇقتۇرۇش قەغىزى. — تەھرىردىن.

نەچچە ۋاقىتتىن بېرى بوغالىترغا دەيمەن دەپ كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرگەن سۆزلىرىنى ئېيتتى. پاتەمخان "ئۇرۇقچىدەك جېنى بىلەن گەپ تالىشىپ بېشىغا تۇگمەس بالا تېپىۋالمىسا بولاتتىغۇ" دەپ غۇلامنىڭ ئەندىشىسى قىلىۋاتاتتى.

يەنە سۆزگە سۇلايمان ئارىلىشىپ، گەپنى باشقا ياققا بۇرىدى.

— كېچىسى ئاكتىپلارنى ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇپ، ئېتىز ئارىلاتقىچە، ھازىر سۇچى يېتىشمەيۋاتقاندا، قوللىرىغا كەتمەن بېرىپ، سۇ تۇتقۇزسا قانداق ياخشى بولاتتى. ئەتىگەندىن بىرىگادىر، ئاگرونوم، مىراپلار توقسان قېتىم كېلىپ كەتتى. كولخوزچىلارغا ئىشەنچ بىلدۇرىدىغان ۋاقىت يەتتى ئەمەسمۇ؟ ئەللىك گېكتار يەرنى بېكىتىپ ئالغاندا ھەر گېكتار يەردىن يۈز سېنتنېردىن ھوسۇل ئالىمىز دېگەن بىزگە ئوخشاش ئوغۇل بالىلار، سىلەر نارازىلىقىڭلارمۇ، بىر قۇلاق سۇدىن قانداق پايدىلىنىشنى بىلىداي. ئۇنىڭدىن، ۋېلاخۇن ئاكا، ھەدەمنىڭ قېشىغا بېرىپ، تاتلىق ئۇيقۇڭنى ئۇخلىساڭچۇ... ئەمما سەن ھازىر شەمشىنۇر ھەدەمنىڭ قېشىغىمۇ بارماي، توپىتوغرا توخۇ فېرمىسىدىكى قىزلارغا كېتىپ قالامسەنكىن. ھازىرقى باشلىقلار ئىشى سەل ئوڭىغا تارتىپ قالسىلا، بۆكىنى قىرلاپ، قىزجۇگانلارغا يۈگۈرەيدىغان بولدىغۇ. ئىلگىرىكى بايلار رەسمىي ئىككىئۈچ خوتۇننى ئېلىپ، ئۆيىدە تۇتسا، ھازىر بىزنىڭ يېزىدىكى بەزى باشلىقلار قانۇنسىز ئىككى-تۆت خوتۇن تۇتىدىغان قىلىق چىقىرىۋالدى... قورقما. رەئىس سوراپ قالسا سېنى تاكا ئاتقىچە بىزنىڭ قېشىمىزدا يۈردى دەيمىز.

سۇلايماننىڭ سۆزى بايا تېنى سۇچىنى يىگىتلەرنىڭ ئېيتقانلىرىغا تېرىكتۈرۈپ، نەمە دەرىنى بىلمەي تۇرغان بوغالتىرنىڭ قېنىنى تېخىمۇ

قىزىتىپ، يېغىرىغا تۇز سەپكەندەك بولدى ئەتىمالىم، ئۇ غۇلامغا ئالدىراشلىق بىلەن بىر نەرسىلەرنى جېكىگەن بولىدى-دە. ئاندىن قايتىش ئۈچۈن تالاغا چىقتى.

— بايات ئۇنداق قىلىش كېرەك ئىدى. زادى مۇشۇنى كۆرسەم قۇيقا چېچىم تىك تۇرۇپ كېتىدىغۇ، — ھەممىنىڭ ئالدىدا چىققان سۇلايمان كەتمەننى كۆتىرىپ، كۆممە قوناقلىققا ماڭغاندا، ۋىلاخۇن ماشىنىسىنىڭ قېشىدا غۇلامغا بىر نەرسىلەرنى جېكىۋاتاتتى.

سۇلايمان كۆممە قوناقلىقنى ياقلاپ كەتكەن ئېرىقتىن ئۆتۈشگە بوغالتىرنىڭ ماشىنىسىنىڭ يورۇغى چوڭ يولغا چۈشتى-دە، ئاندىن قاراڭغۇدا چوخچىيىپ تۇرغان بىرىنىڭ شولىسى كۆرۈندى.

— كېچىلەپ يۈرگەن نەنىڭ قىزىدۇ، — ئۆزىنى كۆممە قوناق دالدىسىغا يوشۇرغان يىگىت ماشىنا يېقىنلىغانسېرى ئېنىق كۆرۈنۈشكە باشلىغان قىزغا تەلمۈرۈپ قارىدى، — زىياپەت. ئۇ كېچىلەپ نىمە قىلىپ يۈرىدىغاندۇ. غۇلام ئۇ قىز ئالمۇتىدىن كەلگەندىن بېرى ئارامخۇدا ئۇچرىشالماي يۈرىمىز، — دەۋاتاتتى، بەلكى يىگىتنى ئىزدەپ كېلىۋاتامدىكىن؟

بوغالتىرنىڭ ماشىنىسى چوڭ يولغا چىقىپ، يېقىنلىغاندا، يالغۇز تۇرغان قىز ئۇنىڭغا ئولتۇردى-دە، ئۇلار بىر دەمدە قاراڭغۇچىلىق ئىچىگە كىرىپ كۆزدىن غايىپ بولدى. ئەجەپ! سۇلايمان بۇ ھادىسىنى راست كۆردۇممۇ، يالغانمۇ دېگەندەك خېلى ۋاقىتقىچە ماشىنا كەينىدىن قاراپ تۇردى. زىياپەت ئېتىزدا ئىشلەۋاتقانلارغا ئاقچا تارقىتىپ قايتقان بولسا، كېچىلەپ يىگىتلەر قېشىغا كىرىشكە ئۇيالدىمىكىن؟ "غۇلام بۇگۈن ئەتە قىزنىڭ ئۆيىگە ئەلچى كىرگۈزد-

مەن دەپ، پەرىشان ئويدا يۇرگەنده، زىياپەتنىڭ بۇ نىمە قىلغىنى؟" مۇشۇ ھەقتە ئويلىغان سۇلايمان كۆرگەنلىرىنى يىگىتلەرگە يا ئېيتىشنى، يا ئېيتماسلىقنى بىلمەي، چىشىنى چىشلەپ، ئىچىدىن بۇرۇقتۇم بولدى.

يىگىتلەر يېتىش ئالدىدا سۇنى تەڭشەپ قويغىلى ئېچىقلارنى ئارىلاپ كەتكەنده، موماي يالغۇز قالدى. ئۇ ئېتىز شىپىگىنىڭ دەرىزىسىدىن يۇلتۇزلار چاراقلاپ يانغان ئوچۇق ئاسمانغا قاراپ بىر پەس جىمجىت يېتىۋىدى، قۇلىغىغا ئۆزىگە تونۇش غول ئېرىنقىنىڭ سۇنىڭ شاۋقۇنى بىلەن سۇچىلار كەتمەنلىرىنىڭ تاقىلدىغان ئۇنى ئاڭلاندى. ئۇ كۆزىنى يۇماي دىسلا تەبىئەتنىڭ كەچكى كۆرۈنۈشى، ھېۋىز پاشانىڭ ئوغلى سۇلايمانىنىڭ بايا كولخوز باشلىقلىرىنى زاڭلىق قىلىپ ئېيتقان سۆزلىرى ئېسىغا چۈشتى.

ئۆينىڭ ئىچىنى سۆرۈن قاراڭغۇ باستى. موماي بايىقى قىزىق پاراڭ سېلىپ، ساز چالغان يىگىتلەرنىڭ چاپسىراق كېلىشىنى كۈتۈپ، ئىشىك تەرەپكە قاراپ ئولتۇرغاندا، ئېتىز شىپىگىغا ۋاڭ-چۇۋاڭ قىلىشىپ سۇچىلار كىرىپ كېلىشتى.

يىگىتلەر ئېتىز شىپىگىغا يېغىلغاندا، يەنە ئېچىلىپ-يېيىلىپ پاراڭ قىلىشقا باشلىدى. پەقەت بايا تىن ئاغزى بېسىلماي سۆزلىگەن سۇلايمان، نىمىشقىدۇ، ئەمدى جىم.

— بوغالتىرغا كۆپ سۆزلەيمەن دەپ، ئاغزىڭنى ئاغرىتىۋالدىڭمۇ نىمە. پاراڭ قىلمايسەنغۇ؟.

ئۇ سۇچى نەسرۇللانىڭ سوئالىغىمۇ جاۋاپ قايتۇرمىدى. بىرتەقچە قېتىم غۇلامنى چەتكە چاقىرىپ، كۆرگەنلىرىنى ئېيتىشقا تەھشەلسىمۇ، لېكىن جۇرئەت قىلالمىدى.

ــ تېخىچە ئۇخلىمىدىڭمۇ نېمە، مومۇ؟ بىز ۋاقىرىشىپ، سېنىڭ كۆڭلۈڭگە ئارام بەرمىدۇققۇ، دەيمەن. قېنى، يىگىتلەر، ياتايلى. مومامۇ ھاردۇق ئالسۇن. سۇ ئۇلۇغ كېلىۋېتىپتۇ، كېچىسى تۇغانلارنى بۇزۇپ كېتىشىمۇ مۇمكىن، شۇڭلاشقا ئورۇنلىرىمىزدىن ئەتىگەنرەك تۇرۇشىمىز كېرەك.

غۇلامنىڭ سۆزىدىن كېيىن يىگىتلەر جىم بولغان بىلەن پاتەمخان-نىڭ ئۇيقۇسى كەلسۇنمۇ؟! ئۇ بۇگۈن شۇنچە يەردىن پىيادە كەلسىمۇ، خۇددى كۈندۈزى كەچكىچە ئۇخلىغان ئادەمگە ئوخشاش، ئۇيقۇسى قاچتى. ئىلگىرىكىدەك ياتقاندا ھاسراپ، دېمى سىقىلدى.

پاتەمخانغا بۇ يەردىكى يىگىتلەر بۆلەكچە تەسىر قىلغان ئىدى. ئۇلارنىڭ مۇنۇ ئېتىزلىقلارنى تونۇغۇسىز ئۆزگەرتىپ، خۇش چاخچاق، كۆڭۈللۈك ھايات كەچۈرۈۋاتقىنى زوقلاندۇراتتى. بايانىن سېغىزخان-دەك شاراقلاپ سۆزلىگەن سۇلايمان نېمىشقا جىم بولدىكىن؟ ياكى بىر يېرى ئاغرىپ قالدىمۇ؟

ــ بوغالىتىر ۋېلاخۇن بىلەن ئۇزەكتىگە سوقۇش سالدۇرۇپ نېمە قىلاتتىڭلار، ھازىر ئۇنىڭ راسا تاراقلاۋاتقان مەزگىلى ئەمەسمۇ، سىلەرنى پۈتۈن يۇتۇۋېتىدۇ، ــ دېدى ئۇ قېشىدىكى كارۋاتلارنىڭ بىرىدە ياتقان غۇلامغا.

مومانىڭ سۆزىگە ھېچكىم جاۋاپ قايتۇرمىدى، ئېتىز شېپىكىنى يەنە جىمجىتلىق باستى.

پاتەمخان شۇنچە كەچ ياتقىنىغا قارىماستىن، كۆزىنى ئاچقاندا، تاڭ يورۇپ قېپتۇ. ئاخشام دۇتار-تەمبۇر چېلىپ، بەك كەچ ئۇخلىغان يىگىتلەرنىڭ ھېچقايسى قالمايۋ، تۇغان بېشىغا چىقىپ كېتىپتۇ.

ئالمۇتىغا بېرىپ قايتقاندىن كېيىن، يېزىدىكى يىگىت-قىزلاردىن چەتلەپ، دائىم يالغۇز يۈرىدىغان زىيادەت باش-ئۇچى يوق خىيال ئىچىدە قالغان. ئىلگىرىكى شوخ كۈلكىسى بىلەن ئەلىتەكلىگى بېسىلغان قىز غۇلامنى قايسى يۈزۈم بىلەن كۆرىمەن دەپ، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى نەگە يوشۇرۇشنى بىلمەي، خىجالەت بولاتتى. ئۇ كۆزلىرى ھەممىنى ئاشكارا قىلىۋاتقاندەك، ئاشۇ يىگىت تۇرماق، ھەتتا بوغالىرىدىكىلەرگە تىكىلىپ قاراشقا ئەيمىنەتتى. دائىم بېشىنى كۆتەرگەن مەي پاراڭ قىلىپ يۈرگەن قىزنىڭ بۇ قىلىقلىرىدىن بىخەۋەر غۇلام ئىشتىن بوش ۋاقىت بولسىلا كولخوز كاسسىرىنىڭ ئالدىغا كىرگىنى بىلەن قىز ھەر قېتىم ئۇچراشماس ئۈچۈن بىر بانە-سەۋەپ تاپاتتى. مۇنداق چاغدا ئۇ: "بۇ دەرتلەرنى ئۆزەملا تارتاي، زادى غۇلام پاك بويىچە قېلىپ، بەختىنى تاپسۇنچۇ" دەپ يىگىتنىڭ كېلىچىگىنىڭ پارلاق بولۇشىنى تىلەيتتى.

ئەمدى تۇرمۇشقا چىقىپ، ئۆز بەختىنى تاپالمايدىغانلىغىغا كۆزى يەتكەن قىزدىكى بىرلا مەقسەت قانداق قىلىپ بولمىسۇن ھاياتىنى ئاياق ئاستى قىلغان ۋېلاخۇندىن ئېنتىقام ئېلىش ئىدى. ئاندىن كېيىن ئۆلۈپ كەتسىمۇ ئارمىنى يوق. قىزنى ئالمۇتا شەھىرىدىن ساق-سالامەت ئېلىپ كەلگەنمۇ، ئۇنىڭ تېخىچە كاسسىرلىق ئىشتىن

چىقماي، باش بوغالتىرنىڭ "كولخوزچىلارغا ئاقچىنى ئېتىزلىققا، ئىش بېشىغا ئېيىبېرىپ تارقىتايلى" دەپ ماشىنىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ ماڭغاندا قايىل بولۇشقا مەجبۇر قىلغانمۇ مۇشۇ ئوي، مۇشۇ مەقسەت.

پەقەت شۇ ئوي بىلەن ياشاۋاتقان زىياپەت بۇ ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ يوللىرىنى تاپالمای باش قاتۇراتتى. ئۇ ئەڭ بىرىنچى ۋېلاخۇنىڭ ستۇدېنتلارنىڭ ئاقچىسىنى ئىنىستىتۇت ۋەكىلى بىلەن بۆلۈشۈۋالغىنىنى ئاشكارىلىماقچى بولدى. "بۇ ئىشتا مېنى ئەيىپلىسىمۇ، مەن بەربىر بولىدىغىنىم بولغان ئادەم. كىمنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىگى بىر كۈنى ئېنىقلىنار" دەيتتى.

ئەمما قىز ئويلىغان ئويلىرىنى كىمگە ئېيتىپ، مەسلىھەت ئېلىشنى بىلمەي قىينالماقتا ئىدى. كولخوز رەئىسىگە ئېيتىش — بۆرىگە قوي باقتۇرۇش بىلەن تەڭ. ياكى پارتكوم سېكرېتارى نۇرلان ماناپوۋغا ئېيتسا بولامدىكىن. سۇلايمانغا خەۋەرلەپ قويسىغۇ بۇنى ئەڭ بولمىغاندا كومسومول كومىتېتىغا يەتكۈزۈپ ھەممىنى ئاشكارىلايتتى. رايونلۇق خەلق تەپتىش كومىتېتى ياكى يېزا ئىگىلىگى باشقارمىسىغا خەۋەر قىلساممىكىن.

ئاۋۇ كۈنى باش بوغالتىرنىڭ: "رايوندىكىلەرنىڭ ھەممىسى مېنىڭ ئاغىنىلىرىم. ھەرقانداق ئىشنىڭ ئاكىسى پۇل" دىگەن سۆزلىرىنى ئېسىگە ئالغاندا، قىز بۇ ئويلىرىدىن سەل قايتىپ قالدى. شۇ چاغدا ۋېلاخۇنكامغا ھېچكىمنىڭ كۈچى يەتمىگىنىمۇ، راستلا بۇ دۇنيادا ھەممىلا ئىش پۇل بىلەن يېشىلەمدۇ؟

ئىككى ئوي ئوتتۇرىسىدا گۈلەڭگۈچ ئۇچۇپ قالغان قىز نىمە قىلارىنى بىلمەي باش قاتۇراتتى.

ـــ چىرايلىق قىز. ئويلىنىپ كېتىپسىزغۇ؟ ـــ تۇنۇگۈن ئۇنىمىغىنىغا قويماستىن ئېتىزدىكى كولخوزچىلارنىڭ ئايلىق ئاقچىسىنى تارقىتىپ بېرىسىز دەپ، ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كېتىپ، قىزنى يېرىم كېچىگىچە ئېتىزمۇ-ئېتىز باشلاپ يۈرگەن بوغالتىر ئەتىگەندە يەنە مۇغەمبەرلىك بىلەن كۈلۈپ كاسسىغا كىرىپ كەلگەندە، زىياپەتنىڭ پۈت-قولى تىترەپ، ئۆزىدە مۇشۇ ئادەمگە بولغان قانداقتۇر يىر-گىنىشلىك سېزىم ئويغىنىشقا باشلىدى. ئۇ باشتىلا ۋېلاخۇنغا قاتتىق رەددىيە بەرمىگەنلىكتىنمۇ ئىككىسىنىڭ مۇناسىۋىتى بارغانسېرى چىگىشلىنىۋاتقاچقا، قىز ئۇنىڭ ئاقۇىتىدىن چۆچۈپ، تېنى شۇركۈنەتتى.

ـــ يېنىڭىزدا تاغدەك ئاكىڭىز تۇرغانىدا نىمىدىن غەم قىلىسىز؟ ئۇنىڭدىن كۆرە ئويناپ-كۈلۈۋالمامسىز. مۇنداق كۈنلەر ئادەم بالىسىغا پەقەت بىر قېتىم كېلىدۇ، زىياپەت، شۇنى بىلىپ قويۇڭ.

ـــ بۇگۈن شەھەر بانكىسىغا چۈشۈپ ئاقچا ئېلىپ چىقمىز.

ۋېلاخۇن چىقىپ كېتىشىگە زىياپەتنى تېخىمۇ ئېغىر غەم-قايغۇ باستى. تەكتۈشلىرىدىن ئايرىلىپ، ئىلگىرىكى ئويۇن-كۈلكىسىدىن پۈتۈنلەي مەھرۇم بولغان قىز ئۆزىنى بۆلەكچە بىر ھاياتقا بېرىپ قالغاندەك ھىس قىلاتتى. ئۇنىڭغا بۇنىڭدىن زادى قۇتۇلۇش مۇمكىن ئەمەستەك سېزىلەتتى. باش بوغالتىرمۇ سەزگەندەك ھەر كۈنى زىياپەتنى بىر ياقتا باشلاپ كېتىشىنىڭ سەۋەبىنى تېپىپلا تۇراتتى.

ئاخىرقى يىللىرى تالا-تۇزگە تولا چىقماي يۈرگەن پاتەمخانغا ئېتىزدا قونغان بىر كۈن خۇددى ئۆي-ماكانىنى تاشلاپ، بىر ياقتا يىللاپ كۆچۈپ كەتكەندەك بىلىنىدى. مومای ئۆيىنى بەك ئەندىشە قىلىپ كېتىۋېدى، خۇداغا شۈكۈر، ھەممە نەرسىسى تەل-تۆكۈس ئىكەن. خوشنىلارمۇ بىرى ئېيتقانىدەك، ئاخشام كالىسىنىمۇ باغلاپ قويۇپتۇ. ئۇ ھويلا-ئارامنى بىر قۇر كۆزدىن كەچۈرۈپ چىققاندىن كېيىن، ئېغىلغا مېڭىشقا، باغ تەرەپتىن چىلەك كۆتىرىپ خوشنىسى كىرىپ كەلدى.

— تۈيۇقسىز يوقاپ كەتتىلىغۇ، مومۇ؟ تۈنۈگۈن كەچقۇرۇن ھويلىغا كىرسەم، ھەمىشە ئوچۇق تۇرىدىغان ئىشىكتە قارا قۇلۇپ تۇرۇپتۇ. "مومام ھەممە نەرسىنى ئايقىن-يايقىن تاشلاپ، ھېچ ياقتا بارمايدىغانغۇ" دەيمەن. يەنە كالا باقتا چىقىپ، يازىچە تېرىغان كۆكتاتلىرىنى يوق قىلىۋەتمىسۇن دەپ، قاشانى بېكىتىپ قويدۇم. زادى نەگە يوقاپ كەتتىلە؟

— شەماخۇنىڭ ئېتىزىدا كۆممە قوناق سۈيىنى تۇتۇۋاتقان يىگىتلەرنى كۆرۈپ كېلەي دەپ بېرىۋىدىم، سۇچىلار بىر كېچە بولسىمۇ قېشىمىزدا قون، دەپ قويۇپ بەرمىدى.

— نىمە دەيدۇي مۇنۇ مومام؟ — ھەممىلا ئورۇق ئاياللارنىڭ ئۇنى

بەك چاڭىلداپ چىقامدۇ ياكى پەقەت پاتەمخان مومايغا شۇنداق بىلىنەمدۇ، ئەتىدىن - كەچكىچە بەش بالىسىنىڭ كاكۇنچىلىغى ئازدەك. ئەكسىچە ھويلىنىڭ پارچە - پۇرات ئىشلىرىنى قىلىپ، تىنىم تاپمايدىغان مۇشۇ ئاق كۆڭۈل خوشنىسى ئاغچىنىكىلا ئۇنى شۇنداقمىكىن، ئۇ ئىشنى قانداق چاپسان قىلسا، سۆزنىمۇ شۇنداق بىر بىرىگە ئۇلاشتۇر - مايلا ئېيتىپ كېتەتتى. — تۇنۇگۈن سىلىنى ئۇچ - تۆت ئادەم چايغا ئېيتىپ كەلدى.

— كىملەرۇي ئۇ؟ زادى ئادەملەرنىڭ چېيى تۇگىمەس بولدىغۇ؟ بىز ئىشلىگەن چاغلاردا ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرى باشلىنىش بىلەن چايلارمۇ توختايدىغان. ھازىر بىر كۈندە ئۇچ - تۆت ئۆيدە چاي قىلىدىغان بولۇپ كەتتى ئادەملەر.

— ھەممىسى زامان تېچ، بارلىقنىڭ ئالامىتىدە. تۇنۇگۈن ئورۇس مەريەمدەم چىلاق چايغا چاقىرىپ كەلگەن ئىكەن. ھە بۇگۈن رابىگۈلدەم ئايالالارغا توۋۇق چېيىنى بېرىدىغان ئوخشايدۇ. راستلا، ساي بويىدىكى كىتابخانىچى سالامەتخەندەمۇ كېلىپ كەتتى. "ئەتە يولدىشىم مۇرادىلىنىڭ ئۆلگەن كۈنى ئىدى، ئۇچ - تۆت قېرىنى چاقىرىپ قويای دېۋىدىم، يېنىپ ئەۋەتكۈدەك بالام يوق. قالمای كەلسۇن" دەپ بەك جېكىدى.

— سالامەتخانىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ كېلەي، قانچە قىلغان بىلەن كۆڭلى يېرىم ئەمەسمۇ. ئادەملەرنىڭ كۆڭلىنى ئالغانغا نىمە يەتسۇن.

مومای ئىشگىنى ئاچماي توخۇ كاتىگى تەرەپكە ماڭغاندا، خوشنىسى ئاغچا ئۇنىڭ ئەندىشىسىنى بىردىن چۈشەندى، ئەتىمالىم.

— تۇنۇگۈن توخۇلارغا ئىككى قېتىم دان چېچىپ بەردىم... مەن

كالىنى سېغىپ، چاي قاينىتقىچە سىلى يېتىپ، دەم ئالسىلا.

— رەھمەت، قىزىم! — ياراتقان ئىگەم بەندىسىگە بالىنىڭ راھەتىنى كۆرۈشكە نېسىپ قىلمىغان بىلەن، باشقا يەردىن ئېيتىپ قويىبدىكەن.

مومايمۇ مۇشۇنداق خوشنىسى تۇرغاندا، ئۆيىدىن بىكار ئەندىشە قىپتۇ. بەزىدە كۆز ئالدىدا يۇرگەن ئادەملەرنىڭ قانچىلىك مېھرىۋان ئىكەنلىگى سېزىلمەيدىكەن. پاتەمخان شۇنچىلىك سەكپارە بولۇپ يۇرگىنىنى كۆرگەندە "ئاۋۇ كۈنى مۇشۇ ئايالنى توخۇلىرىڭ پەمىدورۇمنى چوقىلاپ كەتتى، دەپ بىكار تىللىغان ئىكەنمەن" دەپ پۇشايمان قىلدى. ئەمدى شۇ قىلىغى ئۇچۇن كەچۈرۈم سورای دىسە خىجالەت بولىدۇ.

— يۇرسىلە، بىزنىڭ ئۆيگە، چاي ئېتىپ قويىدۇم. بىللە ئولتۇرۇپ ئىچەيلى.

* * *

پاتەمخان ئۆي ئىچىنى بەسىقتۇرۇپ، چۈشتىن كېيىن سالامەتخانىڭ نەزىرىگە ماڭغىچە تۈنۈگۈن شەماخۇننىڭ ئېتىزىدا ئۆتكۈزگەن ۋاقتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. كىيىمىنى يۆتكەپ، كوچىغا چىققاندىمۇ شۇ ئوي بېشىدىن زادى چىقمىدى. ئۇ ماشىنا ماڭىدىغان چوڭ يولدىن چەتلەپ، تېرەك قاتار تىكىلگەن ئېرىقنى ياقلاپ كېلىۋاتاتتى، تۇيۇقسىز ھاۋشىغان ئىتنىڭ ئۈنى خىيالىنى بۆلۈۋەتتى. بېشىنى كۆتىرىپ قارىسا — رابىگۈللەرنىڭ ئىتى ئىكەن. بايا ئۆيدىن چىققاندا بۇلارنىڭ ئىشىگىنى بېسىپ ئۆتكىچە، باغ ئارىلاپ كېتەي دېۋىدى، بېشىغا ئېزىتقا كىرىپ، توپ-توغرىلا مېڭىپتۇ.

— مومامدىن ئەندىشە قىلىۋاتاتتۇق، كەلگەنلىرى خويىما ياخشى

بولدى ـ ده! قهنى، ئۆيگه يۈرسـله. ـ پاتەمـخان خۇددى ئىتنىڭ هاۋشىنى كۈتۈپ تۇرغاندەك چاپسان كوچىـغا چىققان رابىگۈلنىڭ كېلىنى شەمشـنۇرنى كۆرگەنـده، نىمه دەرىـنى بىلـمەي هودۇقۇپ قالدى.

ئۆزىنى ئانىسىنىڭ ئورنىدا ياخـشى كۆرىدىـغان قىزىنىڭ كۆڭلىنى قالدۇرۇپ كېتىشكىمۇ قىيمايتتى.

ئەكۆەر ئۆز زامانىسىدا شەمشنۇرنىڭ ئانىسىنى ئۇششاق بالىلىرى بىلەن تاشلاپ، دۇتارچـى جەنىـەت بۇۋىـگه ئۆيـلەنـگەنده، تۇل قالغان ئاغرىقچان ئايالـنىڭ قايغۇ ـ هەسـرىتىگه ئورتاقلاشقان پاتەمـ خانغا رابىگۈلـنىڭ كېلىـنى ئۆز قىزىدەكـلا يېـقىـن بولۇپ كەتكەن ئىدى. شەمشنۇرنىڭ ئاپىسى ۋاپات بولغانـدىن كېيىن، ئۆگەي ئانا بۇ قىزنى يەكـلەپ يۈرگەندىمۇ ئۇنىـڭغا قانات يېيىپ، دائىم هال ـ ئەهۋالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇراتتى. پەقەت ۋېلاخۇن كولخوزغا باش بوغالتىرلىققا تەيىنلەنگەندىن بېرى ئىلگىرى قىزىغا قارىماي يۈرگەن ئەكۆەر بىلەن جەنىەت بۇۋى ئىككى كۇنـىنىڭ بىرىده كۈيوغلىنىڭ ئۆيىده مېهمان بولۇشقا باشلىغاندىلا پاتەمخان بۇ قىزدىن يىراقلىغان ئىدى. ئەمـما قىز چاپـسان ـ چاپـسان پاتەمـخاننىڭ ئۆيىمگه كېلىپ، ۋېلاخـۇن ئىككى كۇنـىنىڭ بىرىـده هاراق ئىـچىـپ مەس بولغاندا ئۆرسا، بۇنى كۆرۈپ، بايقاپ يۈرگەن ئاتىسى بىلەن ئۆگەي ئانىسى قوي دەيدىغانىنىڭ ئورنىغا كۈيوغلىـنى قوللاپ قۇۋۇەتلەيدىغانلىغىنى ئېيتىپ يىغلايتتى. "سىلىـنى كۆرسەم ئاپام كـۆز ئالـدىمغا كېلىدۇ" دەيدىغان شەمشنۇرنىڭ مىسـكىن چىرايىـنى كۆرسه پاتەمخانىنىڭمۇ يۈرەك ـ باغرى سېرىلىپ، ئۇنى ئايىغاندەك بولاتتى. رابىگۈللەرنىڭ ئۆيىمگه كەلسىمۇ شەمشنۇرغا بۆلەكچه سەپسېلىپ قارايتتى، مۇنداق

چاغدا تالا-تۇزگه تولا چىقماي، ۋېلاخۇن بىلەن رابىگۇلنىڭ مېھمىنى ئۇزىتىپلا كېۋنى ئۆتۈۋاتقان زىلۋا بويلۇق جۇگانىنىڭ ئاق چىرايى تېخىمۇ تاتىرىپ، قويۇق قارا قېشى قۇرۇق ئۇستىخانلىق يۈزىدە ئالايىتەنلا كۆرۈنۈپ تۇرغاندەك سېزىلەتتى.

"ئەگەر يىگەنگە ئادەم سەمىرسە، مۇشۇ قىز سەمىرەر ئىدى. ھەممىنى قىلىدىغان كۆڭۈل ئوخشايدۇ"، دەپ ئويلىدى momay. ئۇنىڭغا بۇ جۇگانىنىڭ چىرايى پۈچۈلۈپ، ئويماقتا ئوخشاش دۆگلەك كۆزلىرى تېخىمۇ ئولتۇرۇشۇپ قالغاندەك بىلىنەتتى. momay جۇگانىنىڭ كۆزلىرىدە قانداقتۇر بىر قايغۇ-ھەسرەتنىڭ ئەلەڭگۇسىنى بايقىدى. ئالتۇنىدەك قىز مۇشۇلارنىڭ قولىغا كېلىپ، قورايغا ئوخشاش قۇرۇپلا كېتىپتا.

— چىرايىڭىز پۈچۈلۈپلا قېپتىغۇ، قىزىم، بىر يېرىڭىز ئاغرىۋاتامدۇ نېمە؟

— ياقا، momا، سالامەتلىگىم ياخشى. سىلى قانداق قىلىۋاتىدىلا؟ بېرىپ، يوقلاپ كېلەي دېسەم، زادى قولۇم تەگمەي يۈرىدۇ. بۇگۈنمۇ ئالدىلىرىغا ماشىنا ئەۋەتىپ ئېپكېلەيلى دېگەندە، قېرىشقاندەك ۋېلاخۇن "كېچىسى سۇچىلارنى تەكشۈرىدىغان نۆۋەتچىمەن" دەپ، ئاخشام چىقىپ كېتىۋىدى، تېخىچىلا كەلمىدى.

بۇ سۆزنى ئاڭلىغاندا پاتەمخاننىڭ يۈرىگىگە بىرى يېڭنە سانچىغاندەك بولدى. سۇچى يىگىتلەرنىڭ: "بوغالتىر توخۇ فېرمىسىدىكى قىزلارنىڭ قېشىغا كەتتى" دېگەن سۆزنى ئېسىگە ئالغاندا، momاي شەمشىنۇرنى ئايىغاندەك ئۇنىڭغا ھەسرەتلىك قارىدى.

— جېنىم ھەدەم كېپىتۇ. قېنى يۇقۇرى ئۆتىسىلە. ئاياللارمۇ يىغىلىپ قالدى. پەقەت سىلىنىڭ كېلىشىلىرىنىلا كۈتۈپ، چاي

تارتماي ئولتۇراتتۇق.

رابىگۈل مومانىڭ كەلگىنىگە خوشال. ئۇرۇش يىللىرىنىڭ جاپاسىنى بىللە تارتقان ئۇچۇنمۇ بوغالتىر ۋېلاخۇننىڭ ئانىسى باشقىلارغا قارىغاندا مۇشۇ مومانىنى بۆلەكچە ياخشى كۆرەتتى. كۆڭلىدە قىلچىلىك يامانلىغى يوق، ئالقىنى ئوچۇق رابىگۈل پاتەمخان كەلسە، بارىنى جوزىغا تۆكۈپ، قانداق قىلسام، مومانىڭ كۆڭلىنى ئالىمەنكىن دىگەندەك سەكپازە بولاتتى. ئەمما ئاخىرقى يىللىرى رابىگۈللەرنىڭ هال-ئوقىتى ياخشىلىنىپ، ئۆيىدە كېلىم-كېتىم كۆپەيگەنسېرى، مومايمۇ ئۇلارنىڭ ئۆيىدىن ئۆزىنى سەل چەتكە تارتىپ، كۆپىنچە هال-مۇڭ، تىرىكچىلىگى ئۆزىگە ئوخشاشراق ئادەملەر بىلەن ئارىلىشىدىغان بولۇپ قالغان ئىدى.

— ئۆتكەندە بۆشۈك توينىغا چاقىرتىپ بالا ئەۋەتسەم، كەلمەپتىلا. بىر نەرسىدىن كۆڭلى قېلىپ، رەنجىپ يۈرمەيدىغاندۇ، دەپ تۇنۇگۈن ئىشلىرىمنى تاشلاپ، ئۆزەم بېرىۋىدىم، ئۆيدە يوق ئىكەنلا. كەلمەي قالمىسدى، دەپ ئەندىشە قىلىۋاتاتتىم. كەلگەنلىرى خۇيما ياخشى بولدى.

پاتەمخان سارايغا كىرگەندە، ئولتۇرغان ئايالىلارنىڭ هەممىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، ئۇنىڭغا تۆردىن ئورۇن بېرىشتى.

— هەممىسىنى تۇرغۇزغىچە ئۆيىدە بېقىۋاتقان بالىسى بولمىغاندىن كېيىن، ئەتىگەنرەك كەلسە بولمامدىكىن. — كىمدۇ بىرى بۇ سۆزنى پىچىرلاپ ئېيتقاندەك قىلىۋىدى، ئۇنى ئاڭلاپ، مومای ئۆپۈچۈرىسىگە كۆزىنىڭ قۇيرۇغىدا قارىغاندا، تۆرنىڭ يېرىمىنى دىگۈدەك ئىگىلەپ ئولتۇرغان دۇتارچى جەننەت بۇۋىنى بايقىدى. مومای ئۇنىڭ سۆزىگە بولا بىر نەرسە دەي دەپ تەمشىلىۋىدى، لېكىن رابىگۈلنىڭ

ئولتۇرۇشى بۇزۇلۇپ كەتمەسۇن دەپ، يۇمغان ئاغزىنى ئاچمىدى.

ــ قېنى، پاتەمخىنده، يۇقۇرى ئۆتسىلە.

ــ مانا، مۇنۇ يەرگە كېلىپ ئولتۇرسىلا.

مومای ئۆزىنى هۆرمەتلەپ هەر يەردىن ئورۇن كۆرسىتىۋاتقان ئايالىلارنىڭ سۆزىگە ئانچە قۇلاق سالمىدى. ئۇ پەقەت يۇقۇرقى مەھەللىدە تۇرىدىغان تۆمۇرچى قاسىمنىڭ ئۆزى دېمەتلىك ئايىلىنىڭ قېشىدا ئولتۇرۇپ، قولىنى ئىگىز كۆتىرىپ، دۇئا ئوقۇغاندىن كېيىن، ئۆيچۆرىسىدىكى ئايالىلار بىلەن بىر-بىرلەپ سالامىلىشىشقا باشلىدى. چىشلىرىنىڭ هەممىسىنى ئالتۇنىدا قاپلىتىۋالغان دۇتارچى جەننەت بۇۋاى مومای بىلەن بېشىنى ئېغىتىپ، سالقىنلا تېچلىق سوراشتى. "هەي، بۇما قەيەرگە كېلىپ، قەيەرگە كەلمەيدىغانلىقى بىلداي" دەپ ئويلىغان مومای، دۇتارچىنىڭ ئالدىدىكى پەتنۇسقا كۆزىنىڭ قۇيرۇغىدا قاراپ قويدى.

پاتەمخان دېمىنى باسا-باسماستىن جەننەت بۇۋاى دۇتارىنى قولىغا ئېلىپ ئۇسۇلىغا چېلىشىغا رابىگۈل ئويناۋاتقان جۇگانىنىڭ بېشىدىن بەش سوملۇق ئاقچىنى ئۆرۈپ، پەتنۇسقا تاشلىدى. قالغانلار، ئەتىمالىم، شۇنىلا كۈتۈپ تۇرسا كېرەك، خۇددى بىر بىرى بىلەن بەسلەشكەندەك كەينى-كەينىدىن ئۇسۇل ئويناۋاتقانلارنىڭ بېشىدىن ئاقچا ئۆرۈشمەكتە.

ــ هەي، سازەندىلەر كونا مۇقاملارغا چالىدىغان، جەننەت بۇۋاى ئۇسۇلدىنلا چۈشتىكىلارغۇ!

ــ بىز ئاشۇنداق ساپلا ئۇسۇلغا چالىدىغان سازەندىلەردىن. ــ تۆردە ئولتۇرغان مومايلارنىڭ ئېيتقان سۆزىگە تەكلا جاۋاپ قايتۇرغان جەننەت بۇۋىنىڭ بار دەسمىيىسى بىر دەمدە تۈگەپ قالدىمۇ،

بىر ناخشىنى ئېيتىپ-ئېيتىپ تەكرارلاۋەردى. بۇنى بايقىغان پاتەمخان: — "ئۇسۇلغا ئەمەس، پەقەت ئۆرۈمگە چالىدىغان سازەندە دېسىڭىز قاملىشىدىكەن"، — دەپ ئاستا ئېيتقاندەك قىلىۋىدى، لېكىن قېشىدا ئولتۇرغان تۆمۈرچى قاسىمنىڭ ئايىلى ئاڭلاپ قېپتۇ.

— راست ئېيتىسىز. ئاخىرقى ۋاقىتلاردا ئۇ ناخشا ئېيتىپ، ساھىپ-خانىنىڭ تاماشىسىنى قىزىتقىلى ئەمەس، ئۆرۈم يىقىلىلا كېلىدىغان بولدى. — تۆمۈرچى قاسىمنىڭ ئايىلى پاتەمخانىنىڭ بېقىنىدىن چىمداپ، يىلدىن-يىلغا شالاڭلاۋاتقان ئىنچىكە قاشلىرىنى كۆتىرىپ، مەنىلىك كۈلۈمسىرىدى.

جەننەت بۇۋى بوينىغا ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تەرگە پەرۋا قىلماستىن، ئۇنىڭ بىر-ئىككى ۋاقىراپ ناخشا ئېيتىپ، دۇتارنى ئۇسۇلغا چالماقتا.

چايغا كەلگەن ئاياللار بىر-بىرى بىلەن بەس-بەسكە چۈشكەندەك ئاقچا ئۆرۈشكە باشلىۋىدى، پاتەمخان مومای ئۆزىنىڭ خىجالەتچىلىكتە قالغاندەك ھېس قىلدى. ئېيىغا ئالىدىغان يىگىرمە سوم پېنسىيىسى بىلەن توخۇلارنىڭ تۇخۇمىنى ئۇدۇللۇق دۇكانغا ئۆتكۈزۈپ، ئاران تىرىكچىلىك قىلىۋاتقان مومای، ئۇسۇل ئويىنىغانلارنىڭ بېشىدىن بۇلارغا ئوخشاش ئاقچا ئۆرۈپ، جەننەت بۇۋىگە بەرسەم، ئەتىلا كارامىتىم ئاشكارا بولۇپ قالار، — دەيتتى. ئوغلۇم ھايات بولسا مەنمۇ ئاقچىنى مۇشۇلارغا ئوخشاش بەتخەج چاچاتتىمىكىن؟

ئولتۇرغانلارغا سەپسېلىپ قارىغان پاتەمخان ئۆيدىن نەزىرگە بارىمەن دەپ چىقىپ، بۇ يەرگە كىرىپ قالغىنىغا بەك خىجالەت ئىدى. تاماق تارتىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئاستا سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ كېتەي دېسە، چۆرىدەپ ئولتۇرغان ئاياللارنى يەنە ئورۇنلىرىدىن تۇرغۇزۇشقا ئېھتىيات قىلدى. ئۇ چاغدا جەننەت بۇۋىنىڭ ئاغزى

تېخىمۇ ئېچىلىپ كېتەر. مومای ئايالـلارنىڭ قايتىشىنى كۈتمەكچى بولـدى. بىراق تېخى يېڭىدىن ئولـتۇرغان ئايالـلار تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن، يېرىم سائەتتەكلا ئۆزلىرىنىڭ ئېلىپ كەلگەن ئادىمەتچىلىكلىرىنى قويىدۇ-دە، ئاندىن هال تارتىپ، بىرەر سائەتتەك ئەتكەن چاي ئىچىدۇ. جەننەت بۇۋىمۇ دۇتىرىنى ئىككى-ئۈچ قېتىم ئۇسۇلغا چالماي، داستىخانغا دۇئا ئوقۇغۇزسۇنمۇ. بولمىسا ئۇ شۇنچە يەردىن، تالاي چايلارنى تاشلاپ، دۇتىرىنى كۆتىرىپ كەلمەس ئىدى.

تاماقلار ئىچىلىپ، داستىخان يىغىشتۇرۇلۇشىغا ئايالار جوزىنىڭ ئاستىغا تىقىپ قويغان پەتنۇسلىرىنى راسلاشقا كىرىشتى. پاتەمخان بۇ ئۆيگە بارىمەن دەپ ئويلىمىغاچقا، سالامەتخان مېنىڭدىن يامان-لىماس دەپ، ئاۋۇ كۈنى خوشنىسىنىڭ تويىدا چۆرۈلمىگە چۈشكەن ئىككى مېتىر چىت بىلەن ئوتتۇز تىيىنلىق گرۇزىن چېپىدىن ئىككى پاچكىلا ئېلىۋالغان ئىكەن... هازىر ئايالـلارمۇ بىر يەرگە بارسا پەتنۇس راسلىماي ماڭمايدىغان بولـدى. بۇ يەرگە كېلىدىغىنىنى بىلسىمۇ، پاتەمخان زادى قارا چاي ئىچسىمۇ ئەل قاتارى پەتنۇس راسلاپ كېلەر ئىدى.

ئايالار رابىگۈل نىمە ئېلىپ كەلگىنىمىزنى كۆرمەي، باشقىلار-نىڭكى بىلەن چاتاشتۇرۇۋالمىسۇن دېگەندەك، نۆۋەتلىشىپ، ئادىمەتچىلىكلىرىنى ساھىپخانىنىڭ كۆزىچە قويۇۋاتاتتى. باشتا ئۆزىنىڭ ئادىمەتچىلىگىنى جوزا ئاستىغا تىقىپ ئولتۇرغان پاتەمخان ئۆيى ئىگىسى يېقىنلاشقاندىلا: "رابىگۈل، ئالدىراش بولۇپ قالدى، خاپا بولماسسىز" دەپ، ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرىنى چىقاردى.

ــ نىمانچە جـوۋاپ يۇرىدىـلا، جېـنىم هەدە. ئۆزلىرى كېـلىسىلە

بىز تاغدەك رازى بولمىزغۇ. سىلىدىن ياماناللمايمىزغۇ.

رابىگۈل خۇددى ھەممىسى ئاڭلىسۇن دىگەندەك، تولىمۇ ئۇنلۈك سۆزلىدى. مۇشۇ چاغدا مومايغا ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئېلىپ كەلگەن ئادىمەتچىلىگىگە بويۇنلىرىنى سوزۇشتۇروپ قاراۋاتقاندەك بىلىنىپ كەتتى.

چاي ئىچىلىپ بولغاندىن كېيىن، رابىگۈل توۋۇقنى تۇتۇۋالغان ھېۋىز پاشانىڭ ئالدىغا يوغان پەتنۇستا دۆۋىلەپ قىممەت شاكالاتتىن تىزىپ، ئۇستىگە بىر كۆينەكلىك ھال كرېپدېشىن، قالغانلارنىڭ ھەممىسگە بىر خىل ئىككى مېتىرلىق شتاپىل① قويۇپ چىقتى.

* * *

سالامەتخان، مومای ئويلىغاندەك، نەزىرگە باشقىسى كەلمىسىمۇ پاتەمخان كېلىدىغۇ، دەپ ئۇنىڭ يولىغا بەك قارىغان ئىكەن.

— مېنىڭ قايغۇ-مۇڭۇمغا ئورتاق بولغۇدەك سىلىدىن باشقا كىممم بار، — غۇلامنىڭ ئاپىسى كۆزىگە ياش ئېلىپ، بۇنىڭدىن ئون-ئون بەش يىل ئىلگىرى ۋاپات بولغان يولدىشى — مۇرادىلنى ئەسلىدى. — ئۆلگەنلەر قارا يەردە جىمجىت يېتىپ، ھەممە قايغۇ-دەرتنى تىرىكلەر تارتىدىكەن. غۇلامنىڭ دادىسى بىلەنمۇ تەڭ ياشاپ، تەڭ قېرىغىلى بۇيرۇمىدى...

— مۇشۇ كۈنلەرگىمۇ شۈكۈر قىلايلى، سالامەتخان. بۇنىڭغا يەتكەنلەرمۇ بار، يەتمىگەنلەرمۇ بار. سىزنىڭ ھەر ھالدا جانغا ئەسقېتىپ قالغان ئوغلىڭىز ھايات. ئەمدى شۇنىڭ ئۆمرىنى تىلەڭ. ياخشىراق لايىق بولسا ئۆيلۈپلىپ، ئۆپچۆرىگىزگە نەۋرىلەرنى

---

① شتاپىل — سۈنئى يىپتىن توقۇلغان سوكنا. — تەھرىردىن.

ئولاشتۇروۋپ، ئولتۇرغىلى بۇيرۇسۇن.

— ئۇ دىگەنلىرىمغۇ راست. ئۇزۇن قۇلاقلارنىڭ ئېيتقىنىغا قاردىغاندا، غۇلام تۇرسۇنكامنىڭ كولخوزدا ئىشلەۋاتقان كىچىك قىزى زىيادەت بىلەن سۆزلىشىپ يۇرسە كېرەك...كۇزگە تارتىپ، ئىشلارنى سېلىكتۇرگەندە، ئۆيلەپ قويماي دىگەن ئويۇم بار.

پاتەمخان مومای زىيادەتنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغاندا، ۋېلاخۇنىڭ قىزىل ماشىنىسىنى كۆممە قوناقلىقنىڭ ئارىسىدا كۆرگىنىنى يەنە كۆز ئالدىغا كەلتۇردى. كۆزى كۆرۈپ، قولى بىلەن تۇتۇۋالمىغاندىن كېيىن بىرنىڭ قىزىغا قانداق يالا چاپلاپ قارىلىسۇن. ئۇنى ئېيتسا باشقىلار بىر چەتتە تۇرسۇن، ھەتتا ئۆزىنىڭ قىزىدەك بولۇپ كەتكەن سالامەتخانىمۇ "پاتەمخىنىدەم ئالجىشقا باشلاپتۇ" دىيىشى مۇمكىنغۇ، زادى قېرى ئادەمگە ياشلارنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىشنى كىم قويۇپتۇ؟ بەلكى بايقىغىنىمنىڭ ھەممىسى پۈتۈنلەي باشقىچە ھادىسىدۇر. ھازىرقى ياشلارنىڭ نىمە ئويلاپ، ھاياتنى قانداق پىچىپ يۇرگىنىنى ئۆزلىرى بىلمىسە، ماڭا ئوخشاش ئەتىدىن-كەچكىچە ئۆيدە ئولتۇر-غانلار نەدىن بىلسۇن، ھەر ھالدا بۇ پاراڭنى سىرتقا چىقىرىمەن دەپ، قارا يەر بولۇپ قالماي. ئەگەر مېنىڭ كۆرگىنىم راست بولسا، بىر كۈنى ھەممە سىر ھامان ئاشكارا بولىدىغۇ. كونىلارمۇ "كوزا كۈندە ئەمەس، كۈنىدە سۇنىدۇ" دەيدىغۇ، دەپ ئويلىغان مومای غۇلامغا ئاشۇ قىزنى ئېلىپ بېرىش توغرىلىق پاراڭنى ئاڭلىغاندا، ئۆزىنى بوۋاكچە ئېغىر ئەھۋالدا قالغاندەك ھىس قىلسىمۇ، چىرايىنى بىلدۈرمەسكە تىرىشتى. ئۇ قانداق قىلىپ بولمىسۇن، ئىككى ياشنىڭ بېشىنى قوشماسنىڭ ئامالىنى ئىزدىگەندەك قىلاتتى. غۇلامنى كاسسىر قىزغا قىيغۇسى كەلمەيدۇ. لېكىن بۇنىڭ ھەممىسىنى سالامەتخانغا

ئېيتاي دىسە قىسىنچىلىق.

— يېزىدا تۇرسۇن توڭكەينىڭ قىزىدىنمۇ ياخشى قىزلار بارغۇ، ئاۋۇ ئانارخانىنىڭ ئوقۇشنى تۈگىتىپ كېلىپ، ئىشلەۋاتقان كەنجىسىمۇ بۆلەكچە سىلىق قىز بوپتۇ...

— بىز ھەرنىمە دىگەن بىلەن باللارغا ياقمىسا بىكار ئىكەن، پاتەمخىنده...ھازىرقى ياشلار ئۆزلىرى سۆزلىشىپ، تاللايدىكەن. بولمىسا مەنمۇ نەچچە قىزنىڭ چەت ياقىسىنى ئېيتىپ كۆردۇم.

— ئۇ دىگىنىڭىزغۇ راست. — پاتەمخان زادى بۇ ھەقتە ئويلىماي دىدىمۇ، پاراڭنى باشقا ياققا بۇرىدى. — نەزىرلەرنى ياخشى تۈگىتىۋالدىڭىزمۇ؟ قارىمامسىز، سىلەرنىڭ ئۆيگە كېلىۋاتسام، ئالدىمدىن رابىگۈلنىڭ كېلىنى چىقىپ قېلىپ، زادى قويۇپ بەرمەستىن، ئۆيىگە باشلاپ كىرىپ كەتتى.

پاتەمخان باشتا بۇ ھەقتە ئېيتماي دىگەن ئىدى، لېكىن بىرىدىن ئاڭلاپ قالسا، ئۈيات بولۇپ يۈرمىسۇن دىدىمۇ، نىمىشقا ئەل تارقىماي تۇرۇپ كېلەلمىگەنلىگىنى يوشۇرالمىدى.

— رابىگۈلنىڭ چېيىدىن چىقىپلا ئۆيگە قايتاي دىسەم، كۆڭلۈمده بىر نەرسە كەمدەكلا قىلىپ تۇرىدۇ. كەچ بولسىمۇ يېتىپ كەلدىم... ۋاقتىدا كەلمىدى دەپ رەنجىمەڭ، قىزىم...

مومای "قىزىم" دىگەن سۆزنىڭ قانداقچە ئاغزىدىن چىقىپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ بايقىماي قالدى. بۇ سۆز قېرىلىق يېتىپ قالغان ھەر ئىككى ئايالنىڭ يۈرىگىنى تەۋرىتىپ، ئىچىنى ئىسسىتقاندەك بولدى، ئەتىمالىم.

— سىلىدىن رەنجىيمەنمۇ. پەقەت تاۋىم يوق، ئاغرىپ قالدىمىكىن دەپ، ۋايىم قىلىۋاتاتتىم. ئىش قىلىپ، كەچ بولسىمۇ كەلگەنـ

لىرى خويمۇ ياخشى بوپتۇ. ئۆزەمـمۇ بىر بېرىـپ، ئەھۋاللىرىـدىن ۋاقىپ بولۇپ قايتاي دىسەم، كۈندۈزى كەچكىچە كىتاپخانىدا، ئەتە-ئاخشىمى ئۆيدە ئۇ ئىشـنى تۈگىتىـۋالاي، بۇ ئىشـنى تۈگـىتىۋالاي دەپ، كۈننىڭ قاياقتىن ئۆتۈۋاتقىنىنمۇ سەزمەي قالـدىغان بولدۇم.

يالغۇز ئادەمنىڭ ھېچ نەرسىگە چولىسى تەگمەيدىكەن.

مومای سالامەتخان بىلەن بىر يېزىدا تۇرسىمۇ، مۇشۇنداق ئارام-خۇدا ئولتۇرۇپ، مۇڭـداشمىغـىنىغا خېـلى زامان بولغان. بۇ ئايالمۇ ياش دېگەن بىلەن، ئىلگىرىكى يىللارغا قارىغاندا ئېتىـدىن چۆچۈپ، قويۇق توم قارا چېچى ئاقىرىشقا باشلاپتۇ.

ــ ئۇ دەيمىز-بۇ دەيمىز، ئەمما يىللار بەرىبىر ئۆزىنىڭ ھەسسە-سىنى ئالىدىغان ئوخشايدۇ، سالامەتخان. بۇ يىل قەدىمقىدەك ئالدىراپ قالغاندەك ھېـس قىلىـمەن. مەن تۇرماق سـىلەرمۇ مانا خېلى ياشقا كىرىپ قالدىڭلار.

ــ ئۇ دېگەنلىرى راست، ھەدە. بۇ يىل پېنسىيىگە چـىقىمەن.

ــ ھە مانا، دېمىدىممۇ، سـىلەرگە قارىغانـدا بىزنىڭ ھەرنـىمە بولمىغىمىز ھەق.

مومای ئالدىغا جوزا قويۇپ، قازاندا چاي قاينىتىۋاتقان سالامەت-خانـىنىڭ ئاقـىرىپ كەتكەن چاچلىرىغا سەپسېلىپ قاراپ ئولتۇرغاندا، قانداقتۇر ئىلگىر-كېيىن سېزىپ، ھېـس قىلمىـغان شـىرىن خىيالغا چۆمدى...قەرىغاندا كېلىننىنى ئىشلىتىپ قويۇپ، پۇت-قولىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ئولتۇرغانـىمۇ ياخشى ئىـكەن. ئەگەر پاتەمـخاندا مۇشۇنـداق كېلىن بولسا، ئاۋۇ رابىگۈلگە ئوخـشاش قۇرۇق ئۇستىخـىنى قالغىچە ئىشلىتىپ، قېينىئانىلىق قىلماس ئىدى. ئەگەر ئوغلى جەڭدىن ساق-سالامەت قايتقان بولسىلا...

پاتەمخان رابىگۇلىنىڭ كەڭ ساريىدا جەنـنەت بۇۋىـنىڭ چالغان سازىنى تىڭشىغاندىمۇ ئۆزىنى مۇنداق كۆڭۈللۈك، خۇش خۇي، ھىس قىلمىغان ئىدى. سالامەتخانىنىڭ كىگىز ئۈستىگە سالغان قۇراق چۈشـ گىدە ئولتۇرغاندا، كۆكسى-قارنى تولۇپ، ھەممىدىن بىغەم ئادەمدەك سەزدى ئۆزىنى. مومای مال-ۋاران، توخۇ-تۇمانـلىرى بىلەن قىلـ ۋاتقان تىـرىـكچىلىگـىدىن كېچىـپ، زادى مۇشۇ ئۆيـدىلا قالـغۇسى كەلدى. سالامەتخان بىلەن غۇلام ئىككىسى ئىشتىن قايتقـچە تاماقـ لىرىنى ئېتىپ، ئۇلارنىڭ يولىغا قاراپ ئولتۇرسا قانداق ياخـشى...ئۇ مۇشۇ ئۆيگە كىرگەنـدىن بېرى جۇزىغا نـىمە قويۇپ، قانـداق قىلسا مومايىنىڭ كۆڭلىنى ئالىدىغىنىنى بىلمەي سەكپارە بولۇۋاتقان سالامەتـ خانىغا زوقلىناتتى.

— تولا ئاۋارە بولماي، ئۆزىڭىزمۇ دەم ئالسىڭىزچۇ.

— ھىچ بىر ئاۋارىچىلىغى يوق. ئاران بىر كەلگەندە، ئالدىرىماي مۇڭدىشىپ ئولتۇرايلىلا.

— ئۇ دىگىنىڭىزمىغۇ توغرا.

سالامەتخان قازان بېـشـىدا تاماق تەيـيارلاپ يۈرگەنـدە، تامـ تورۇسقا قاراپ ئولتۇرغان مومای بۇ ئۆيىنىڭ سىلىنغىنىغمۇ بىرتالاي بولغىنىنى ئېسىگە ئالدى. تاملار ئولتۇرۇشۇپ، لىملار ئېگىلىپ قېپتۇ. يىل دىگەن ئادەم تۇرماق، مۇشۇ ئۆيلەرنىـمۇ كونىرىـتىپ بىر يەرگە ئېپىبارغان ئىكەن. بولمىسا بۇ ئۆز زامانىسىدا يېزىدىكى ئەڭ چىرايلىق ئىمارەت ئىدى. ئۇنىڭ كوچا تەرەپكە قارىغان كۆك قاپقـلىرى پۈتـ كۈل بۇرھانبۇلاق ھۆسـنىگە ھۆسىن قوشۇپ تۇرغاندەك، يىراقتىنلا ئادەمنى ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى. سالامەتخانىڭ يولدىشى مۇرادىلىنىڭـ مىغۇ قولىدىن كەلمەيدىغىنى يوق، ھەر نەرسىـگە ئىـشقى بار يىگىت

ئىدى...زەپسۇ ياش ئۆلۈپ كەتتى...ئۇ كولخوزدا مىزاپ بولۇپ ئىشلەپ يۈرگەندە، پاتەمخانغا بۆلەكچە يېقىنچىلىق قىلىپ كېتەتتى. مومای سالامەتخان ئىككىسىنىڭ بېشىنى قوشۇپ قويغاندىن كېيىن: "مېنى ئۆيلەپ، ئانامنىڭ ئورنىدا ئانا بولغان قېرىندىشىم" دەپ، پاتەمخاننى ئىككى كۈننىڭ بىرىدە ئۆيىگە باشلاپ كېلىپ، قوندۇرۇپ قالاتتى. كوتىلار: "ياخشىغا كۆرۈم، يامانغا ئۆلۈم يوق" دىگەندەك، ئۇنىڭغا بەختلىك هايات كەچۈرۈش نېسىپ بولمىسا كېرەك. ئۇرۇش-تىن تېپىپ كەلگەن ئاغرىغى تېنىنى غاجىلاپ، سالامەتخان بىلەن تۇرمۇش قۇرغاندىن كېيىن بارى-يوقى ئىككى يىلغا يېتەر-يەتمەس ۋاقىت هايات كەچۈردى. هىلىمۇ پاتەمخان مومای ئۇلارنىڭ بېشىنى قوشۇپ ياخشى قىلغان ئىكەن، بولمىسا ئۇمۇ بۇ هاياتتىن كەينىدە ئىز قالدۇرماي، ئۆزىنىڭ بالىسى شەماخۇنغا ئوخشاش ئۆتۈپ كېتەتتى. خۇداغا شۈكۈر، مۇرادىلىنىڭ چىرىغىنى يېقىپ ئولتۇرغۇدەك ئايىلى بىلەن ئوغلى قالدى. ئەمما پۈتكۈل هاياتىدا ئەركىشى بىلەن بارى-يوقى ئىككى يىلغا يېتەر-يەتمەس بىر تەكىدە باش قوشقان سالامەت-خانىنىڭ تەقدىرىنى ئويلىسا يۈرەك-باغرى سېرىلىپ كېتىدۇ. نىمانچە رەھىمسىز هايات بۇ! بىر ئاجىزنى دۇنياغا يارىتىپ، هەتتا ئۇنىڭغا تۆت مۇچىسى ساق بىرەر ئەركەكنى ئۆمۈر-باقى قىيمىغان بارمۇ؟! جەننەت بۇۋىگە ئوخشاش ئاياللارغا ئەركىشىلەرنى كەينى-كەيىن-دىن تېپىپ بەرگەندە، سالامەتخانىنىڭ پىشانىسىگە يازغان يالغۇز ئېرىنىڭ ئۆمرىنى شۇنچە قىسقا قىلغىنى نىمىسى؟! ئۇنىڭ قايسى گۇناهى ئۈچۈن مۇنچىۋالا قىينىدى تەقدىر؟! زادى بۇ ئۆمۈردە ئاياللارنى ئەركىسىز تەنها ياشىتىپ، قىينىغاندىن ئوشۇق ئازاپ بارمىكىن. ياراتقان بەندىنى سۆيگۈ-مۇهەببەتتىن ئايرىغىچە ئاچ-

يالىڭاچ قويسا بولمامدۇ. ئەگەر ياراتقۇچى سالامەتخانىدىن سۆيگەن يارىڭ كېرەكمۇ، سالامەتلىك كېرەكمۇ، دەپ سورىسا يېرىم جان، يېرىم تەن قالسىمۇ سۆيگىنىنى ھېچكىمگە بەرمەس ئىدى. ئۇ تىرىكلا يۈرسە، يەر شارىنىڭ قايسى بۇلۇڭ-پۇشقىغىدىن بولسىمۇ ئىزدەپ تېپىۋالماسمدى. لېكىن قارا يەرگە كىرىپ كەتكەن ئادەمنى چىقىرىۋېلىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىكەن...

پاتەمخان: "سالامەتخان ھەر ھالدا مەلىكە بولۇپ يۈرگۈدەك باللىق بولۇپ قالدى. ماڭا ئوخشاش تۆت تامغا قاراپ تەنها ئولتۇرغان بولسا، بۇنىڭدىن بېتەر ئازاپ ئەمەستىمۇ. ئۇنىڭ ئۇۋالى ئىشىگىنى ئېچىپ، ئەلچى كىرگۈزۈپ بالامغا ئېلىپ بەرمىگەن ماڭا تەگمەتتىمۇ" دەپمۇ ئويلىدى...

قازان بېشىدا تاماق تەييارلاۋاتقان سالامەتخان مومايىنىڭ تام-تورۇسلارغا سەپسېلىپ قاراپ ئولتۇرغىنىنى كۆرگەندە، جىمجىتلىقنى بۇزۇپ سۆزلىدى.

— ئۆيلەرمۇ كونىراپ قالدى. غۇلامغا ئۆگزىنى ئېچىپ، تاملرىنى سەل كۆتىرىپ ياپايلۇق دىسەم، يېزىدا يېڭى لايىھە بويىچە ئۆيلەر سالىمىز دەيدۇ. ئۆزى مۇشتۇمدەك بولغىنى بىلەن ئارمانلىرى چوڭ ئۇنىڭ. بەزىدە بالامنىڭ قىلىقلىرىغا قاراپ زوقلىنىمەن.

— بالىنى ئۆز ئەركىگە قويۇپ بېرىڭ. ئۇنىڭمۇ كۆڭلىگە پۈككەن ئۇي-ئارمانلىرى بارىدۇ.

— ئۇ دېگەنلىرىغۇ راست. ھازىرقى ياشلارنىڭ ئويىغا ئادەم ئۇخلىسا چۈشىگە كىرمەيدىغان نەرسىلەر كېلىدىكەن.

ئىككىسى يەنە گەپ-سۆز قىلىشماستىن جىم بولۇشتى. ئەمدى

ئۇلار ئۆتكەننى ئەسلەپ، كۆڭۈللىرىنى بۇزغۇسى كەلمىدىمۇ، سالا-
مەتخان كۆپىنچە كىتاپخانىدىكى ئىشلىرى ھەققىدە، پاتىمەخان بولسا
رابىگۈلنىڭ توۋۇق چېيىنى پاراڭ قىلدى.

"قىزىل تۇغ" كولخوزىدا كۆممە قوناق ئوتاپ، پەرۋىش قىلىش ئىشلىرى ئاياقلىشىپ، ئۇنى سۇغىرىش ئومۇمى يۈزلۈك باشلانغان مەز-گىل ئىدى. ئىگىلىك بويىچە هەممىدىن كېيىن شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا تېرىلغان كۆممە قوناق ئۆسۈپ، يەر كۆكىنى ئېلىپ قالغان. بۇ ئېتىزغا دەسلەپكى يىلى تېرىلغان كۆممە قوناقنىڭ تەكشى ئۇنۇپ چىققىنىغا خۇرسەن بولغان غۇلام ئېچىقلارنى تۇزەپ، ئۇنى سۇغىرىشنىڭ تەرەددۇتىنى قىلىۋاتقاندا، قېشىغا هاسىراپ-هۆمۈدەپ سۇلايمان يېتىپ كەلدى. بىرەر يېڭى خەۋەرنى ئاڭلىسا، باشقىلارغا ئېيتقىچە ئالدىرايدىغان ئاغىنىسىنىڭ مۇرىسىدىكى كەتمىنىنى تاشلىمايلا كەلگىنىنى كۆرگەندە، غۇلام ئۇنىڭ مۇهىم بىر نەرسە ئېيتماقچى ئىكەنلىگىنى سەزدى.

— هاياتتا مۇنداقمۇ ئىشلار بولىدىكەن، ئاغىنە. مەن ئەخمەق راستلا بىزنىڭ كولخوز رايوندىكى ئەڭ ئىلغار ئىگىلىك ئىكەن، دەپ مەيدەمنى كېرىپ يۈرسەم، بۇنىڭ هەممىسى كۆز بوياش، توقۇلما ئىكەن-دە. "ئېتى ئۇلۇغ، سۇپۇرىسى قۇرۇق" دىگەن سۆزلەر بىزنىڭ كولخوزنىڭ رەئىسى باراتوۋغا ئېيتىلىپتۇ جۇمۇ، هۆكۈمەتنى ئالدا دىسە، مۇنداقمۇ ئالدىغان بارمۇ...

ئېچىق بېشىغا كەلگەندىن بېرى ئاغزى بېسىلماي سۆزلەۋاتقان

سۇلايمان ئاغىنىسىنىڭ ئۇنىڭ پارىڭىغا ئانچىلا قىزىقمىغاندەك شۇك ئولتۇرغىنىنى بايقىغاندا، سەل تەرىكىپ قالسا كېرەك.

— هوي، جاھاننى توپان سۇيى بېسىپ كەتسىمۇ، ئىشىڭ يوق ئادەم ئىكەنسەنغۇ؟! ھاياتقا ئۇنداقمۇ بىغەم قارىغان بارمۇ؟

— نىمە بولدى؟

— شۇنچە پاراڭ قىلساممۇ ھېچ نەرسە سەزمىگەن ئادەمگە ئۇخشاش ئولتۇرىسەنغۇ. نە كاشكى نىمە گەپ دەپ سورىساڭ بولمامدۇ؟

— مەن سورىمسامmۇ، شۇنچە يەردىن كەلگەندىن كېيىن بەرىبىر ئېيتار دىدىم.

— دىگەن گېپىنى قارا، — سۇلايمان ئاغىنىسىگە رەنجىگەندەك جىم تۇردى-دە، ئاندىن سۆزىنى يەنە ئۆزى داۋاملاشتۇردى، — رايون باشلىقلىرىنىڭ كۆزىنى بويىاپ، ئابروي قازىنىپ يۈرگەن ئىكەن. ئەمدى ھەممىسى ئاشكارا بولدى.

— ئۇنى قانداق بىلدىڭ؟

— قانداق بىلەتتىم، ئۆزەمنىڭ كۆمىمە قوناق تەرىغان ئۇچاستىكامدىنلا بىلدىم. بۇ يىل يەتمىش گېكتار يەر ھەيدەپ، كۆممە قوناق تەرىغان ئىدىم، كولخوزنىڭ پىلانلاش بۆلۈمىگە كىرىپ، تەكشۈرۈپ كۆرسەم، پىلان ۋە يۇقۇرىغا بېرىلگەن مەلۇماتلاردا ئەللىك گېكتار يەردە ھوسۇل ئۆستۈرۈلۈۋاتىدۇ دەپ يېزىلىپتۇ قارا.

— بۇ نىمە قىلغان يالغان مەلۇمات؟ مۇشۇنداقمۇ كۆز بويىغان بارمۇ؟ — دىسەم، پىلانلاش بۆلۈمىدىكىلەر خۇددى ھېچ نەرسە سەزمىگەن ئادەملەرگە ئوخشاش بىپەرۋالىق بىلەن "بىر سېنىڭلا ئەمەس، بارلىق زۇۋىنولارنىڭ ئۇچاستىكىسىدا تېرىلغان يەر ئاشۇنداق كەم كۆرسىتىلگەن" دەيدۇ. ئاندىن زىياپەتكە يولۇقۇپ ئاستىرتىن

تەكشۈرتۈپ كۆرسەم، بىلەمسەن، كولخوز بويىچە رايونغا بەرگەن مەلۇماتتىكى مىلك گېكتارنىلك ئورنىغا، بىر مىلك تۆت يۈز گېكتار كۆممە قوناق تېرىلىپتۇ، بۇنىڭسىزمۇ ياشاش مۇمكىن ئەمەس. بولمسا رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى پىلانىنى ئورۇنلىمىدىڭلار دەپ، ھەر يىلى يېڭىن بولسىلا دۇشكەللىگىنى دۇشكەللىگەن، — دەيدۇ تېخى ئىقتىساتچى، راستىنى ئېيتسام، ئاغىنە، بىز ئېتىزدا يۈرۈپ، كۆپ ئىشلاردىن بىخەۋەر ئىكەنمىز. بۇنى دەرھال «كومسومول پروژېكتورى»غا چىقىرىشىمىز كېرەك. زىيادە تىنىك ئېيتىشىغا قارىغاندا، كولخوزدا مۇنداق كۆز بويامچىلار كۆپ ئوخشايدۇ. ئۇ قىز قالغانلىرىنى كېيىن ئېيتماقچى بولدى.

— مېنىڭچە، بۇ مەسىلىنى كولخوز پارتىيە كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى نۇرلان ماناپوۋ بىلەن مەسىلىھەتلىشىش كېرەك. پەقەت شۇ كىشىلا نىمە قىلىش توغرىسىدا توغرا يولىيورۇق كۆرسىتەلەيدۇ.

— بۇ دىگىنىڭ دۇرۇس، غۇلام.

ئىككى ياش ئېرىق ياقىسىدا ئولتۇرۇپ، ئۇزاق پاراڭلاشقاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن كولخوز پارتكوم سېكرېتارىغا يولۇقۇپ، پەقەت شۇنىڭ يولىيورۇغى بويىچە ھەركەت قىلىشقا كېلىشتى.

* * *

بۇ قېتىم كولخوز پارتىيە كومىتېتىنىڭ كېڭەيتىلگەن ئوچۇق مەجلىسىگە يېزا ئاكتىپلىرى، كومسومول ياشلار، مۇتەخەسسىس ۋە كۆممە قوناق بېرىگادىسىنىڭ بېرىگادىرلىرى چاقىرتىلغان ئىدى. مۇنداق مەجلىسلەردە پرېزىدىئومدا ئولتۇرمىسىمۇ، ئۆزىچىلا يولىيورۇق كۆرسىتىپ، باشقۇرۇپ كېتىدىغان كولخوز رەئىسى بۇگۈنكى مەجلىس-

بىلگ كۇنتەرتىۋى بىلەن تونۇش ئۇچۇنمۇ بىرنەچچە قېتىم ياشلارنى سىلكىشتۇرۇپ، "ھېچ نەرسە بىلمىگەندىن كېيىن كولخوز ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ نېمە قىلىدۇ. ئەگەر مەن بولمىسام بۇ ئىگىلىكىنىڭ كۇلى ئاللىقاچان كۆككە ئۇچاتتى" دەپ غالۋارتۇندى، لېكىن پارتكوم سېكرېتارى:

— يولداش باراتوۋ، كولخوز پراۋلېنىيىسىنىڭ يىغىندا ئەمەس، پارتكوم مەجلىسىدە ئولتۇرغىنىڭىزنى ئەستىن چىقار ماڭ، — دەپ ئەسكەرتكەندىن كېيىن جىم بولدى.

كولخوزچىلار ئېتىزلىقتا ئۇچراتسا خۇددى ئۆزلىرىنىڭ يېقىن ئاغىنىسىدەك ئوچۇق چىراي چاچچاق قىلىشىپ، كۆڭۈللۈك يۇرىدىغان پارتكوم سېكرېتارى مەجلىستە ئۆزىنى سالماقلىق تۇتۇشى ھەممىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلدى.

— يولداشلار، پارتىيە كومىتېتىغا يېزىدىكى كومسومول-ياشلاردىن كولخوزىمىزدا يەردىن توغرا پايدىلىنىلمايۋاتقانلىغى ۋە ئىگىلىك رەھبەرلىرى بىلەن مۇتەخەسسىسلەرنىڭ كۆممە قوناق تېرىلغان يەرنى مەلۇماتقا كىرگۈزمەي يوشۇرغانلىغى توغرىسىدا سىگنال چۈشكەن ئىدى. بۈگۈن شۇ مەسىلىنى مۇھاكىمە قىلىش ئۈچۈن پارتكومنىڭ كېڭەيتىلگەن مەجلىسىنى ئېچىۋاتىمىز.

پارتكوم سېكرېتارى يىغىلغانلارنى مەجلىسنىڭ كۇنتەرتىۋى بىلەن تونۇشتۇرۇپ، ئەھۋالنى خەۋەرلەپ بولار-بولماستىنلا، خۇددى ئالدىنئالا مەسلىھەتلىشىۋالغاندەك ئورنىدىن سەكرەپ تۇرغان باش بوغالتىر رەئىسنى ماختاپ سۆزلەشكە باشلىدى.

— ئۇلار ئەرز يازغىچە ئىشلىرىنى تۈزۈۋالسۇن. يازغىنىنىڭ رايون-ھەممىسى يالغان، تۆھمەت. كولخوز رەئىسى ئىگىلىگىمىزنى رايون-

دىكى ئالدىنقى قاتارلىق. ئىگىلىكلەر سەپىگە قوشۇش ئۈچۈن كىچە-كۈندۈز جان تىكىپ، سەكپارە بولۇۋاتسا، بۇلارنىڭ قىلىپ يۈرگەن قىلىغىنى قاراڭلار. ئەگەر ھەممىلا رەئىس بىزنىڭ باراتوۋدەك ئادىل ئىشلىسە، نۇر ئۈستىگە نۇر بولاتتىغۇ. كوللخوزىمىزنى ئىلگىرى باستۇرماي، ئىناقلىغىمىزنى بۇزۇۋاتقانمۇ مانا مۇشۇنداق ئەرزخورلار. بۇگۈن بىز ئۇلارنىڭ ئەدىۋىنى بېرىپ، ئىككىنچى ئىگىلىكىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشماس قىلىشىمىز لازىم. كولخوزنى قانداق باشقۇرۇشنى بۇلار ئۈگەتمەسمۇ، باراتوۋ ياخشى بىلىدۇ. يولداش پارتورگ مۇنداق ئۇششاق-چۈششەك مەسىلىنى پارتكوم مەجلىسىگە سېلىپ، ھەممىزنىڭ ۋاقتىنى ئېلىشتىن كۆرە، رەئىس بىلەنلا كېلىشىپ ھەل قىلدۇرتىش لازىم ئىدى. ھە، تېخى كولخوزغا ماڭلاي تەرىنى سىڭدۈرمەي تۇرۇپ، ئىشنى بىرنىڭ كەمچىلىگىنى ئىزدەپ، ئەرز يېزىشتىن باشلىغانلارنى كولخوزدىن قوغلۇرتىش كېرەك.

باش بوغالتىرنىڭ سۆزىدىن كېيىن مەجلىسكە قاتنىشۋاتقانلار ئۆزئارا گۇدۇكشۇپ، پاراڭ قىلىشلىرى كۆپەيدى. بەزىلەر ۋېلاخۇننى قوللاپ سۆزلىمەكتە.

— قايسىلار ئىكەن ئۇ پاك ئادەمنى قارىلىغان. بوغالتىرنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ ھەممىسى توغرا. راستلا يالغان ئەرز يېزىپ بىزنى قالايمىقانچىلىققا سالغان بولسا، ئۇنداقلارنىڭ ئەدىۋىنى بېرىپ قويۇش كېرەك.

— زادى كولخوز قايسى يەرگە تېرىلغان كۆمە قوناقنى يوشۇرۇپ، كىمنىڭ كۆزىنى بويايتۇ؟ رەئىس تېرىلغان كۆمە قوناقنى كەم كۆرسەتسە، ئۇنى ئۆزى يىغىشتۇرۇپ، بىر ياققا ئېپكەتمەيدىغاندۇ؟ ئاشلىق بولسا بەربىر مۇشۇ كولخوزىمىزدا قالىدىغۇ. ئۇلارنىڭ

كولخوزنىڭ همساپ-چوتىدا نىمە ئىشى بار؟

ئىلگىر-كېيىن چوڭلارنىڭ مۇنداق تالاش-تارتىش ھاسىل قىلىدىغان مەجلىسلىرىگە قاتناشمىغان ياشلار نىمە قىلارىنى بىلمەي، باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇراتتى. باشتا كولخوزچىلار قوللاپ، مۇھىم مەسىلىگە جۇرئەت قىلغان ئىكەنسىلەرغۇ، دەپ ماختار دىگەن ئويدىكى ياشلار، ئەمدى رەئىسنىڭ ئىگىلىك ئابرويىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن جان تىكىپ قىلىۋاتقان ياخشى ئىشنى بۇزغان ئوخشايمىز دەپ، خۇدۇكسىنىپ، ئۆزلىرىنى ئېغىر ئەھۋالدا قالغانىدەك ھېس قىلىشتى.

— ئەرزنى بىكار يېزىپتىمىزلا. ئادەملەردىن ئۈيات بولدى، — دەپ غۇلام ئاغىنىسىنىڭ قۇلىغىغا پىچىرلىدى.

— سۇنى كۆرمەي ئۆتۈك يەشمەيلى، ئاداش. جانىنى ئالسا بۇلار ئالماس. ھەقىقەت ئۈچۈن تاياق يىمەك، تارىختا ئىسمىمىز قالىدۇ. تالاي ئولتۇرۇشلاردىن قوغلىنىپ ھېچ نەرسە بولمىغان سۇلايمان ئاكاڭ بۇ يەردىن تىل ئاڭلاپ كەتكەنگە بىر يېرى خورايدىغۇ دەمسەن؟ ۋىلاخۇننىڭ تىلىغا ئانچىلا ئاھ ئۇرۇپ ئۆزەڭنى يوقاتمىغىن. ئاۋۇ كۈنى پارتورگ ئېيتقانلىرىڭلارنىڭ ھەممىسى توغرا دىدىغۇ. بىزگە شۇ كېرەك.

— مۇنۇلار پارتورگقىمۇ بوي بەرمەيدىغان ئوخشىمامدۇ.

ئۇلارنىڭ ئۆزئارا پىچىرلىشىپ قىلىۋاتقان پاراڭىنى سۆزگە چىققان ئەكۇەر بوۋاي بۆلۈۋەتتى.

— يولداشلار، بىزنىڭ باراتوۋ رەئىس بولۇپ سايلانماستىن ئىلگىرى كولخوزىمىز رايوندىكى قالاق ئىگىلىك ئىدى. ھازىر ھەممە جەھەتتىن تەرەققى ئېتىپ، ئابرويى ئۆستى. ئەلۋەتتە، بۇنىڭدا

رەئىسىمىزنىڭ چوڭ ھەسسىسى بار. ئەگەر باراتوۋنىڭ ئورنىدا باشقا بىرسى بولسا، ئىگلىگىمىزنىڭ كۆلىنى كۆككە ئۇچۇرۇۋېتەر ئىدى. مەن كولخوزنىڭ ئۇلىنى قۇرغان ئادەم. ئەمما مۇشۇ ۋاقىتقىچە باراتوۋغا ئوخشاش خەلقنىڭ غېمىنى يەپ، ئادىل ئەمگەك قىلىدىغان رەئىسنى كۆرگىنىمىز يوق. بۇ كىشى بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا ئۆستى. ئۇنىڭ ئىگىلىگىمىزنى چوڭ ئىگىلىككە ئايلاندۇرۇپ، ئابرويىنى كۆتەرگىچە قانچىلىك جاپا تارتقىنىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. دائىم بىزگە ئوخشاش كولخوز ۋېتېرانلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئىش ئېلىپ بارىدۇ. رايون بويىچە ئەڭ تەجرىبىلىك رەئىس دەپ ئاتالغان ئادەمنىڭ ئۇستىدىن ئەرز يېزىپ، قارىلاشقا كىمنىڭ قولى بارسۇن؟ بۇ پەقەت ھاياتىنىڭ ئاق-قارىسىنى كۆرمىگەن ئۇششاق بالىلارنىڭ ئوقتى. بالىلار بالىلىق قىلغاندۇ. شۇڭلاشقا ئۇلارنىڭ ئەرزىنى كۆپتۈرۈپ، بۇ مەسىلىنى يۇغارتىشنىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك.

ئەكۆھەر بوۋايىنىڭ سۆزىدىن كېيىن مەجلىستە ئولتۇرغانلار: "دۇرۇس ئېيتتىدۇ. بۇلارنىڭ رەئىسنى قارىلايدىغان قانداق ھەققى بار؟ بەلكى ئۇنىڭ ھەممىسىگە مۇتەخەسسىلەر گۇناكاردۇ" دېيىشىپ، تېخىمۇ كۆپسەشكە باشلۇدى، مەجلىستە ئولتۇرغان غۇلام بىلەن سۇلايمانىنىڭ مۇرىلىرى تۆۋەنلەپ، چىرايلىرى قىزىرىپ كەتتى.

سۆزگە كولخوزدىكى خەلق نازارىتى كومىتېتىنىڭ رەئىسى چىققاندىلا، بايا تىن شۇككىدە ئولتۇرغان ياشلارغا جان كىرگەندەك بولدى. ئۇلار دائىم يىغىنلاردا ھېچكىمنىڭ يۈز-خاتىرىسىنى قىلماي، ئاقنى ئاق، قارىنى قارا دەيدىغان مۇشۇ ئادەم قانداق سۆزلەيدىكىن

دىگەندەك قارىشىپ قېلىشتى.

— يولداشلار، بىز كولخوزىمىزدا يۇز بېرىۋاتقان كەمچىلىكلەرنى كۆرۈپ، بىپەرۋا قارىغىنىمىز بىلەن ياشلار ئۇنىڭغا چىدىمايدۇ. ھازىر قەلبى سۈتتەك ئاق ياشلار ھەچبىر قۇۋلۇق-شۇملۇقسىز، ھەقىقەتنى ئېيتىپ، ئادىل ياشاشقا ئىنتىلىدۇ. بىز يۇز بېرىۋاتقان كەمچىلىكلەرنى ئاشكارىلاۋاتقان ياشلارنى قوللاپ قۇۋۋەتلەشنىڭ ئورنىغا ئۇلارنىڭ ھەق پاراڭلىرىنى ناھەق دېيىشىمىز توغرا ئەمەس. كولخوزنىڭ پىلاندىن تاشقىرى كۆممە قوناق تېرىپ، مەلۇماتقا كىرگۈزمەي، يوشۇرۇشقا چوڭلارنىڭ ئۇيىتى چىدىغان بىلەن ياشلارنىڭ چىدىمايدۇ. شۇڭلاشقا ياشلارنىڭ ھەق پارىڭغا كوممۇنىستلارچە قاراپ، بۇ كەمچىلىكنى تۈزىتىشىمىز، چارىسىنى بەلگىلىشىمىز كېرەك. نەمىسىنى يوشۇرايلى. رەئىسىمىزنىڭ رايون باشلىقلىرىغا ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن بەزىدە مۇتەخەسسىسلەرنى ئاشۇنداق يالغان مەلۇمات بېرىشىگىمۇ مەجبۇرلايدىغان ئادىتىمۇ بار.

مەجلىسكە قاتناشقانلار ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىشىپ، ھاياجانلىنىپ كەتتى. بايا تىن بېرى ۋېلاخۇن بىلەن ئەكرەم بوۋايىنىڭ پارىڭىنى ئاڭلاپ، مەيدىسىنى كەڭ كېرىپ ئولتۇرغان رەئىسمۇ پۇت-قولىنى يىغىشتۇرۇپ، ئۆزىنى تۇزىدى. ئەتىمالىم، باشقىلار بىرىنىڭ مۇشۇنداق توپىنى يېرىپ چىقىپ، سۆز تېشىشنىلا كۈتۈپ تۇرسا كېرەك، ئەمدى پارتكوم مەجلىسىگە قاتناشقۇچىلار كولخوز رەئىسى بىلەن ئىگىلىكتىكى ئايرىم مۇتەخەسسىسلەرنىڭ كولخوزچىلارنىڭ كۆزىنى بويىاپ، يوشۇرۇن ھالدا قىلغان ئىشلىرىنى بىر-بىرلەپ پاش قىلماقتا ئىدى.

— يۇقۇرىدا سۆزگە چىققان يولداشلار كولخوز رەئىسىنىڭ كۆپ

يىلالىق ئەمگەكنى مەدھىيىلەش بىلەن بىللە، ئۇنىڭ ۋە ئايرىم مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئۆتكۈزگەن كەمچىلىكلىرىنىمۇ ئاتاپ ئۆتتى. ئەمما دائىم مۇشۇ كولخوزنىڭ كىلىچەك ئىگىلىرى دەپ ئاتىلىدىغان ياشلارنىڭ بىز بايقىمىغان كۆلەڭگە تەرەپلىرىنى بايقاپ، كولخوزدا يۈز بېرىۋاتقان كەمچىلىكلەرگە ئېچىنىپ، تەشۋىشلىنىشى پارتىيە كومىتېتىنى خوشال قىلىدۇ. ئەسلىدە بۇ كەمچىلىكلەرنى مۇشۇ يەردە ئولتۇرغان كومۇنىستلار كۆرۈپ، پاش قىلىشى كېرەك ئىدى. كۆپىنچە ئادەملەر: "سەن تەگمىسەڭ، مەن تەگمەيمەن" دەپ كەمچىلىكلەرنى كۆرسەمۇ، ئۇنى ئېيتىپ، باشلىقلار بىلەن يامان بولغىچە، كۆرمىگەنگە سالىدۇ. مانا كولخوزدا ھەچبىر مەلۇماتتا يوق تۆت يۈز گېكتاردىن ئوشۇق يەردە كۆممە قوناق تېرىلىپ، كۈتۈلۈپ بېقىلىۋاتىسمۇ، بىرەر مۇتەخەسسىس تەشۋىشلىنەر ئەمەس. باشقا ئىگىلىكلەرنىڭ تېرىلغۇ مەيدانى يىلدىن-يىلغا كۆپىيىپ، دۆلەتكە ئاشلىق تاپشۇرۇش مەجبۇرىيىتى ئېشىۋاتسا، بىزنىڭ بەش-ئالتە يىلدىن بېرى بىر گېكتار يەردىن پالانچى سېنتنېردىن ھوسۇل ئالدى، دېگەن قۇرۇق ئاتالغۇ بولغىنى بىلەن ئوشۇق ئاقچىمىزمۇ يوق. يېتىشتۇرۇلۇۋاتقان مەھسۇلاتنىڭ تەننەرقى يىلدىن-يىلغا قىممەتلىمەكتە. بىز پەقەت ئۆزىمىزنىلا ئالداۋاتىمىزغۇ. بۇ پارتىيە يېڭى پېرىنسىپالىلىقمۇ؟ تۆت يۈز گېكتار يەردە كۆممە قوناق كۈتۈلۈپ بېقىش ئۈچۈن قانچىلىك چىقىم سەرپ قىلىندى دېسەڭلەرچۇ؟! شۇنى ھېساپلاپ كۆردۈڭلارمۇ؟ پەقەت ئابروي-ئاتاق ئۈچۈنلا مۇشۇنداق جەنايەتكە بارغان بارمۇ؟ بۇنىڭ ئۈچۈن كولخوز رەئىسى بىلەن جاۋاپكار مۇتەخەسسىسلەر پارتىيە ئالدىدا جاۋاپ بېرىشى لازىم.

بایاتىن بېرى كولخوز رەئىسىدىن ئەيمىنىپ، "قارشى سۆزلەپ قويسام، ئەتە دەشىنەم يەپ قالمەنمىكىن" دەپ شۇك ئولتۇرغان كوممۇنىستلار پارتكوم سېكرېتارىنىڭ سۆزىدىن كېيىن ئۆزلىرىگە يېڭى كۇچ-غەيرەت، يار-يۆلەك تاپقاندەك بولۇشتى. كەڭ كابىنەتتىكى ئادەملەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا چۆكۈپ ئولتۇرغان غۇلام بىلەن سۇلايمانمۇ باشلرىنى كۆتىرىپ، قەددىنى رۇسلىدى. ئۇ ئاغىنىسىنىڭ بېقىنىنى چىمدىپ قويدى. بایاتىن ھەر نەرسىگە بىر چېچىلىپ سۆزلەۋاتقان رەئىس شۇك ئولتۇرغاچقا، باشتا ياشلارنى ھاقارەتلەگەن ۋېلاخۇن بىلەن ئەكۆەر بوۋايمۇ جىم بولۇشقان ئىدى. بىر چاغدا كولخوز رەئىسى سۆزگە چىقتى. ئۇنىڭ ئىلگىرىكى ۋاقىراپ سۆزلەشلىرىمۇ يوق.

— ئۆزەڭلەرگە مەلۇم، مەن مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئېيتقانلىرىغا ئىشىنىپ، شۇلار تەييارلىغان قەغەزگىلا قول قويۇۋېتىمەن. شۇڭلاشقا مۇنچىلىك يەرگە تېرىلغان ئاشلىقنىڭ رايونغا بېرىلگەن مەلۇماتتىن چىقىپ قالغىنىدىن بىخەۋەر ئىكەنمەن. ئەلۋەتتە، بۇ توغرا ئىش بولماپتۇ. بىز مۇتەخەسسىسلەرگە ئىشىنىمىز دەپ، كۆپ كەمچىلىكلەرنى ئۆتكۈزگەن ئىكەنمىز، ئەمما ئەمدى ئۇلارنى قاتتىقراق تۇتمساق بولمايدىغان ئوخشايدۇ...

— كۆردۇڭمۇ، گۇنانى باشقىسىغا ئارتىپ، ئۆزى سۇدىن قۇرۇق چىقىپ كەتكىلىۋاتقىنىنى، بىزنىڭ رەئىس كولخوز باشقۇرۇشنى ئەمەس، قۇۋۇلۇق-شۇملۇقنىلا ئوقۇغان ئادەم-دە، — رەئىس ئورنىغا ئولتۇرۇشى بىلەن سۇلايمانىنىڭ كۆپچىلىككە ئاڭلىتىپلا ئېيتقان سۆزىنى ئاڭلىغان مەجلىستىكىلەر كۈلۈشۈپ كەتتى.

— يولداشلار، كولخوز پارتىيە كومىتېتى بۇ مەسىلىنى مۇشۇنىڭ

بىلەنىلا يېپىپ قويمايدۇ، ئۇنى تولۇق تەكشۈرۈپ، گۇناكار ئادەم-
لەرنى ئېنىقلاش ئۈچۈن بىز بۇ مەسىلنى رايونىلۇق يېزا ئىگىلىگى
باشقارمىسى بىلەن خەلق نازارىتى كومىتېتىغا بېرىمىز.

پارتكوم سېكرېتارىنىڭ يەكۈنلۈك سۆزىنى ئاڭلىغاندا ماڭلىيېدىن تەر تامچىلاپ ئېقىشقا باشلىغان كولخوز رەئىسى:

ــ كىچىك بالىلارنىڭ سۆزىنىمۇ شۇنداق چوڭ مەسىلىگە ئايلاندۇرۇۋەتكەن بارمۇ، دەپ ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ قالدى.

ئىلگىرى بۇرھانبۇلاق يېزىسىنىڭ كوچىلىرىدىكى كېسۈپتىلگەن يوغان قېرى سۆگەت كۆتەكلىرىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، ئۇزاق پاراڭ سالىدىغان بوۋايلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ قالسا، ئۇزۇن بۇرۇ-تىنى تېخىمۇ يۇقۇرى قايرىپ، ئاغزى بېسىلماي سۆزلەيدىغان ئەكۆھەر بوۋاي ئاخىرقى ۋاقىتلاردا خۇددى گەپ-سۆزدىن قالغان ئادەمگە ئوخشاش، بۇرۇنقى زامانىنىڭ پاراڭلىرى چىقىقان يەردە سۆزگە ئارىلاشماي، ئۆزىنى چەتكە تارتىپ يۈرەتتى. بولۇپمۇ ئۇ كۆپ يىل چەتئەلدە ياشىغان سادىر بوۋاي بۇرھانبۇلاقىقا كەلگەندىن بېرى ئۆزىنى بىر تۈرلۈك ھېس قىلاتتى. نەزىر-چىراق، توي-تۆكۈنلەر-دە ئۆينىڭ تۆرىنى بەرمەستىن، خۇددى ئۇنى مۇشۇ ئولتۇرۇشتا سۆزلىگىلى سايلاپ قويغاندەك، ئاغزى بېسىلماي، قەيەردىن پاراڭ قىلساڭ، شۇ يەردىن چىقىدىغان ئەكۆھەر بوۋاي ئەمدى سادىر بوۋاي بارغان نەزىر-چىراق، توي-تۆكۈنلەردىن "سالامەتلىگىم يوق" دەپ، كېتىپ قالىدىغان قىلىق چىقاردى. كەلسىمۇ ئاشۇ چاڭگا ساقاللىق ئادەمنىڭ قېشىدىن يىراقراق ئولتۇرۇشقا تىرىشىدۇ. نېمىشقىدۇ، مۇشۇ ساقاللىق بوۋاينى كۆرۈپ قالسا، ئۇنىڭ يۈرىگى بۆلەكچە قاتـ-تىق سوقۇپ، خۇدۇكسىنىپ، بىر نەرسىدىن چۆچۈگەندەك قىلاتتى.

بىر كۈنى ئەكۆھەر بوۋاي يېزا كۇلۇبىغا يىغىلىپ، نۆۋەتتىكى

كونسېرتقا تەييارلىق كۆرۈۋاتقان ياشلار قېشىغا كېلىپ، يەنە ئىلگىرى-كىندەك ئۆزئىنىڭ يىگىتلەرگە ياد بولۇپ كەتكەن پاراڭىنى باشلاشقا تەمشىلۈدى، سۇلايمان شېتىلە:

ــ ئەكۆەركا! يېزىمىزغا يېڭىدىن كەلگەن سادىر بوۋاي سىلىنى ياخشى تونۇيدىغان ئوخشايدۇ، ئاۋۇ كۈنى پاراڭدىن پاراڭ چىقىپ، سىلىنىڭ سۆزلىرى بولۇۋېدى، بىرەر سائەتتەك ئاغىزى بېسىلماي، پاراڭلىرىنى قىلدى، ــ دېۋىدى، بوۋاي ئاغزىغا قۇم قۇيۇلغاندەك جىم بولۇپ قالدى.

ــ دېمىگىز ئىچىگىزگە چۈشۈپ كەتتىغۇ؟ بىرەر ئەيىۋىگىز ئاشكارا بولۇپ قالدىمۇ نىمە؟ ئۇ: "بىزنىڭ زامانىمىزدا ئەكۆەرلەر ھېچقانداق ئاكتىپمۇ ئەمەس ئىدى" دەيدۇ قاراڭ.

دائىم سۆزىنى ئۆزىگە دەۋىتىپ، قاراپ ئولتۇرىدىغان سۇلايماننىڭ مىجەزىنى ياخشى بىلىدىغان بوۋاي "ئۇ بىز كولخوز قۇرغاندا قېچىپ كېتىپ، ئەمدى كېلىۋاتسا، نىمە بىلىدىغۇ دەيسەن" دەي دىدىدە، ئېسىغا بىر ۋەقە چۈشۈپ كەتتىمۇ، جىم بولدى.

ئەكۆەر بوۋاي يېزا كۇلۇبىنىڭ ئالدىدا تۇرغان يىگىتلەر قېشىدىن چاپسان كېتىپ قالسىمۇ، تەشۋىشتە قالغان يۇرىگى تېخىمۇ قاتتىق سوقۇشقا باشلىدى. ئۇ شۇنچە يىلدىن بېرى ئىچىدە ساقلاپ كېلىۋاتقان سىرى ئاردا قىرىق يىلغا يېقىن ۋاقىت ئۆتكەنىدە پاش بولدۇ، دەپ ھەرگىز ئويلىمىغان. يېزىدىكى ئۆزى بىلەن تەڭ ياشىغان قېرىلار تۇغىگەندە، بىر كۈن بولسىمۇ، يۇرىگالىدى بولماي، ئارامخۇدا ھايات كەچۈرىمەنغۇ دەپ ئويلىسا، مۇنۇ ۋەقە ئۇنى ئېسەڭگىرىتىپ قويدى...مۇنداق بولارنى كىم بىلىپتۇ. ئەگەر بىلگەن بولسا...

ئەكۆەر بوۋاي بۇنىڭدىن كۆپ يىل ئىلگىرى يۈز بەرگەن

ۋەقەنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرسە، ئۆزىنى قانداقتۇر كەچۈرۈپ بولمايدىغان ئەھۋالدا قالغاندەك ھىس قىلاتتى، ئۇ يولدا كېلىۋاتقاندا بۇرۇتىنى تولغاپ قويۇپ، "شۇ قېتىم مېنى ئەجەپمۇ شەيتان ئېزىقتۇرغان ئىكەنغۇ" دەيتتى. بۇرھانبۇلاق يېزىسىدىكى ئۇراي قارىغا قوشۇلۇپ، ئىچكىرى قاچقاندا پاتەمخان بىلەن مۇشۇ سادىرنى ھېچكىمنىڭ كۆزىگە كۆرسەتمەي ئۇجۇقتۇرۇۋەتمىگىنىگە ياكى ئاشۇ قاراقچىلارغا قوشۇلۇپ، ئۇ قاتقا ئۆتۈپ، ئۆزىنىڭ قارىسىنى كۆرسەتمەي قويمىغىنىغا پۇشايمان يەيتتى. "ئىككى كېمىنىڭ قۇيرۇغىنى تۇتىمەن دەپ، سۇغا چۆككەن" مۇشۇ ئوخشايدۇ دەپمۇ ئويلايتتى.

ئاشۇ قېتىم ئۇراي قارىغا قوشۇلۇپ چېگرىدىن ئۇ قاتقا ئۆتۈپ، بىر ئاز ۋاقىت يۇرگەندىن كېيىن، ئاتا-ئانامنى ئېلىپ كېلەي دەپ، يەنە قايتىپ چىققاندا، ئاللىقاچان ئۆلۈپ كەتتى دېگەن نۇراخۇن كومسومولنىڭ بۇرھانبۇلاقتىكى پاتەمگە ئۆيلەنگەنلىگىنى ئاڭلاپ، ئۆزىنى بىر تۇرلۇك ھىس قىلىپ يۇردى. ئەكۆھەر ئۇ قاتقا كەتكۈسى كەلمەي، ئىككى ئويدا يۇرگەندە، ئاتا-ئانىسىنىڭ: "ئالدى بىلەن سېنى ئۆيلۈۋالايلى"، دېگەن سۆزى خوش يېقىپ، خېلى ۋاقىت قاش يېزىسىدا تۇرۇپ قالدى. ئۆزىمۇ بىر تەرەپتىن ئۇراي قارا بىلەن سادىرلار چېگرىنىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇلارغا قوشۇلۇپ قىلغان جىنايەتلىرىمىنى ھېچكىم بىلمەس، دەپ ئويلايتتى. پەقەت قاش يېزىسىدىن يەتتە-سەككىز چاقرىم ئارىلىقتىكى بۇرھانبۇلاقتا نۇراخۇنىڭ ئايلى پاتەمخانىنىڭ ھايات ئىكەنلىگىنى ئاڭلاپ، سەل چۆچۈگەندەك قىلاتتى. ئۇ ئىشلىرىمنى رەتكە سېلىۋالغاندىن كېيىن ئەنە كېتىمەن، مانا كېتىمەن دەپ يۇرگەندە،

چېگرا يېپىلدى-دە، شۇنىڭ بىلەن يېپىق قازان يېپىق بويىچە قېلىۋەر-دى. پەقەت ئۇرۇش تۈگەپ، كولخوزلار بىر بىرى بىلەن قوشۇلغاندا، ئەكۆەر بوۋاي قاش يېزىسىدىن بۇرھانبۇلاقتا كۆچۈپ بارغان يىلىنىڭ دەسلەپكى كۈنى سۇ تۈتۈپ يۇرگەن پاتەمخاننى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ بۇنىڭدىن چارەك ئەسىرگە يېقىن ۋاقىت ئىلگىرى ئۇنىڭ قوللىرىنى كەينىگە باغلاپ، ياغلىغىنى ئاغزىغا تىقىۋالغان مەزگىل ئېسىگە چۈشۈپ، چۆچۈپ كەتتى. پاتەمخانمۇ بىر نەرسىنى بىلەمدۇ، ئەكۆەرگە تىكىلىپ قاردى. بۇنى كۆرۈپ ئەكۆەرمۇ ئۆزىنى يوشۇرىدىغان يەر تاپالماي قالدى. كولخوزغا رەئىس بولغاندا، بۇ ئايال ھەممىنى پاش قىلۋەتمەسە بولاتتىغۇ، دەپ بەك تەشۋىشلەنگەن ئىدى، لېكىن خۇداغا شۈكۈر نۇراخۇنۇڭ ئايلى ئۇ ھەقتە ئاغزىنى ئېچىپ سۆز قىلمىدى. ئەمما ئاخىرقى يىللىرى غۇلجىدىن سادىر بوۋاينىڭ چىقىشى ئۇنى تېخىمۇ ئەندىشىگە سېلىپ قويدى. "ئۇ‌ڕاي قارىنىڭ كەينىگە كىرىپ، بىر قېتىم قىلىغان جىنايىتىم قارا يەرگە كۆمۈلگىچە پىشانەمگە داغاق بولىدىغان ئوخشايدۇ"، دەپ ئويلايتتى ئەكۆەر بوۋاي. ئۇنىڭسىزمۇ تەشۋىشتە يۈرگەن بوۋاينى يېزا كۇلۇبى ئالدىدا سۇلايمانىنىڭ ئېيتقان سۆزى ھودۇقتۇرۇپ قويدى. ئۇ كۆپ ئويلانغاندىن كېيىن، زادى سادىر بوۋاينىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۇنىڭغا پاتەمخانىنىڭ قوللىرىنى باغلاپ، نۇراخۇنىنى ئۇرغىنىمنى يۈرتقا ئېيتمىغىنا، قېرىپ، بىر پۇتىمىز گۆرگە ساڭگىلىغاندا، بالا-چاقا، ئەل-يۇرتنىڭ ئالدىدا ئۇياتقا قېلىپ، سازايى بولۇپ يۈرمەي" دىمەكچى بولۇپ" ئاخىرقى يىللىرى شىنجاڭدىن ئادەملەر كۆچۈپ چىقىپ، ئۆز ئالدىغا ئالاھىدە بىر مەھەللە قىلىۋالغان كوچا تەرەپكە ماڭدى. ئۇ بارايمۇ، بارمايمۇ دىگەندەك بىر چامدام، ئىككى چامدام

خىيال سۇرۇپ كېلىۋاتاتتى. كوچىدا ماڭسا دائىم ھەر بىر ھويلا ئالدىدا توختاپ، ئۆي ئىگىسى بىلەن پۈتكۈل مەھەللىگە ئاڭلانغۇدەك ئۇندە تېچلىق سورۇشۇپ ئۆتىدىغان بۇۋاي بۇگۈن جىمجىت. ئۇ ئادەتتىكىدەك، ئۇزۇن مويلاۋىنى يۇقۇرى بۇراپ، تاشلىماي يۇرىدىغان ھاسا تايىغىنى توكۇلدىتىشنى ئۇنتۇپ قالغان ئىدى. بۇ تەرەپكە بۇرۇلمىسا بولغان ئىكەن. ئەمدى يېڭى مەھەللىنىڭ كوچىسىغا كىرىپ قالغاندىن كېيىن، كەينىگە قايتاي دىسە، ئۆتۈۋاتقان ئادەملەردىن ئۇيات، قايتماي دىسە، بايىقى ئويلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى سادىر بۇۋايغا قانداق پېتىنىپ ئېيتىشنى بىلمەي، خۇددى بىرسى يوينىدىن باغلاپ سۆرىگەندەك كېلىۋاتاتتى. ئۇ بارغانسېرى يېقىنلاۋاتقان سادىر بۇۋاينىڭ ئۆيىگە كۆزىنىڭ قۇيرۇغىدا قاراپ قويدى. ئەكۇەر بۇۋايغا ئاشۇ ئۆيگە يېتىپ بارسىلا، خۇددى ئالەم دۇم كۆمۈرۇلۇپ، ھەممە نەرسە كومپەيكۇم بولۇپ، ئىلگىرى ئالدىدىن توغرا ئۆتمەي يۈرگەن ئادەملەر ئارا-گۈرجەكلىرىنى كۆتىرىپ چىقىپ، ئۇنى يېزىدىن قوغلۇپتىدىغاندەكلا تۇراتتى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، بۇۋا، بۇ مەھەللىگە كېلىپ قېپسەنغۇ؟

چوڭقۇر خىيالغا چۆمگەن ئەكۇەر بۇۋاي چۆچۈپ كەتتى. ئۇ بېشىنى كۆتەرسە، ئالدىدا سادىر بۇۋاينىڭ ئوغلى تۇرۇپتۇ.

— ھە، سەنمىدىڭ، بالام، داداڭ بارمۇ؟

— ئەتىگەنكى ئاپتوۇزدا شەھەرگە چۈشۈپ كېتىۋىدى، ئەتىلە-تىن قايتىدىغۇ دەيمەن.

باياتىن چوڭ بىر ماجراغا ئۆزىنى تەييارلاپ كېلىۋاتقان بۇۋاينىڭ مۇرىلىرى تۆۋەنلەپ، ئۆزىنى لاسسىدە قويۇۋەتتى. ئۇنىڭ ماڭلىيىدىن بۇزۇلۇپ چىققان تەر تورلىشىغا باشلىغان كۆزلىرىنى ياپماقتا.

ئەكۆەر هاسا تايىغىغا تايىنىپ، بىر پەس تۇرغاندىن كېيىن، يولنىڭ چېتىدىكى ئاق تاشقا ئولتۇردى. "خۇدايا شۇكرى، هىلىمۇ سادىر بوۋاينىڭ كېتىپ قالغىنى..." دەپ چوڭقۇر نەپەس ئالدى.

غۇلام بىلەن زىياپەت ئاخىرقى كۈنلىرى ئۇچرىشالماسلا بولدى. مەكتەپتە ئونىنچى سىنىپنى بىلله تاماملاپ، بىرى ھەربى خىزمەتنى ئۆتەپ يېزىغا قايتقىچە، ئىككىنچىسى يېزا ئىگىلىگى تېخنىكومىنىڭ بوغالتىرلار تەييارلايدىغان بۆلۈمىدە ئوقۇپ كەلگەن ئىككى ياشنىڭ بىر بىرىگە بولغان مۇھەببىتى ھەققىدە يېزا ياشلىرى ئاللىقاچان خەۋەردار ئىدى. غۇلام بەزىدە كۆممە قوناق ئېرىقلىرىغا سۇنى تەكشى بۆلۈۋېتىپ، شىرىن خىيال سۈرگەندە، دەسلەپ مەكتەپنى تاماملىغان كېچىسى سىنىپ بويىچە ئۆسەكتە تاڭنىڭ ئېتىشىنى كۈتۈۋالغان كۆننى يېقىملىق ھىس-تۇيغۇ بىلەن ئەسكە ئالىدۇ. سىنىپداشلىرى مەجنۇنتاللارنى ئارىلاپ، ناخشا ئېيتىپ كەتكەندە، غۇلام بىلەن زىياپەت گۈلخان ياقمىز دەپ، ئۇلاردىن بۆلۈنۈپ قالغان ئىدى.

— سىزنىڭ يۇرىدىغان يېگىتىڭىز بارمۇ، زىياپەت، — شۇ قېتىم غۇلام مۇشۇ سۆزنىڭ ئاغزىدىن قانداق چىقىپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ سەزگىنى يوق.

— ساراڭمۇ سەن، غۇلام؟ نەنىڭ يېگىتى بولسۇن!

— مەن سىزنى ياخشى كۆرىمەن!

— ھەي، سەن بۇگۈن بىر تۈرلۈكلىغۇ، ياكى ۋىنو ئىچىپ،

مەس بولۇپ قالمىغانسەن؟

— بۇ راست سۆزۈم. سىز ئوقۇشقا كەتسىڭىز، مەن كۈندە خەت يېزىپ تۇرىمەن.

ئۇلار سىنىپداشلىرىنىڭ كەينىدىن ماڭغاندا، غۇلام زىياپەتنىڭ قولىنى تۇتۇپ كېلىۋېتىپ، قىزنىڭ مەڭزىگە قانداق سۆيۈۋالغىنىنى ئۆزىمۇ تۇيماي قالدى. ئۇ قىزنى تىللاۋېتەمدىكىن دېۋىدى، لېكىن زىياپەت گەپ قىلماستىن، بېشىنى تۆۋەن سالغىلىتىپ مېڭىۋەردى...

مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن، ياشلار خۇددى ئۇچۇرما بولۇپ، ئۇۋۇسسىدىن ئۇچقان قۇشلارغا ئوخشاش، ھەرقايسى ھەر ياققا كېتىشتى. زىياپەت قىزلار بىلەن ئوقۇشقا چۈشكىلى ماڭغاندا، غۇلام كولخوزدا ئىشلەپ قالغان، ئەمدى قىز ئۇنتۇپ كېتەر دېگەن يىگىت زىياپەت تېخنىكومغا چۈشكەن كۈنى، ئەڭ ئالدى بىلەن غۇلامغا خەت يېزىپ، مەكتەپنى تاماملىغان كېچىسى ئىزا تارتىپ ئېيتالمىغان سۆزلىرىنى ئوچۇق ئىزھار قىپتۇ. شۇ قېتىم يىگىت قىزنىڭ چىن دىلىدىن سۆيىدىغانلىغىنى بىلىپ، بېشى كۆككە يەتكەندەك خوشال بولغان ئىدى. كېيىن، كۈز كېلىشى بىلەن غۇلام ھەربى خىزمەت ئۆتەش ئۈچۈن يىراق شەرقە كېتىپ، ئىككىسى ئۈچ يىل داۋامىدا بىر بىرىنى كۆرمەي، ئۆزلىرىنىڭ ئىشقى-مۇھەببىتىنى خەت ئارقىلىق ئىزھار قىلىپ يۈردى-دە، پەقەت ئۆتكەن يىلى كۈزدە، يىگىت ھەربى خىزمەت ئۆتەپ قايتىقاندىلا ئۇلار بەك سېغىنىپ ئۇچراشقان ئىدى.

مانا شۇنىڭدىن بېرى ئىككىسى يېزىدىكى "غېرىپ-سەنەم" لەردەك يۈرۈۋاتاتتى. ئاخشىمى كۈلۈپقا كىنو كۆرگىلى ياكى ناخشا تىڭشاپ، ساز چالغىلى كەلسىمۇ ئۇلار بىللە ئىدى. غۇلام ئىككى-

ئۇچ كۈنلا كەلمەي ئېتىزدا قونۇپ قالسا، زىياپەتنى ئايلاپ كۆرمە-گەندەك بولۇپ كېتەتتى.

ئېتىزلىقتىن قايتىپ، قاراڭغۇ چۈشكەندە زىياپەتلەرنىڭ ئۆيىنىڭ كۈنچىقىش تەرىپىدىكى ئۆستەڭ بويىدا شاخلىرىنى كەڭ يېيىپ، قەد كۆتەرگەن سېدىگە يۆلىنىپ تۇرغان يىگىت قىز بىلەن ئۇچراش-قاندا، دائىم ئېيتىدىغان پاراڭلىرىنى يەنە ئەسلەۋاتاتتى. "بۈگۈن تويىنى قايسى كۈنى قىلدىغىنىمىزنى چوقۇم كېلىشىپ، ئەتە ئاپامغا ئەلچىلىرىڭنى كىرگۈزۈڭ" دەيمەن دەپ قىزغا ئېيتىدىغان سۆزلىرىنى ئېسىغا ئۈنچىدەك تىزىۋاتقان يىگىت ھەممە بۆلمىلىرىنىڭ چىرىغى يېنىقلىق ئۆيگە چاپسان-چاپسان قاراپ قويياتتى.

كۆممە قوناقنى سۇغىرىش باشلانغان بىر ھەپتىدىن بېرى زىياپەت-نىڭ دۈگىلەك ئاق يۈزىگە دائىم چۈشۈپ تۇرىدىغان سېكىلىگى بىلەن ھەرقاچان كۆلگەندە سېدەپتەك كۆرۈنۈپ، سەل يۇمۇلىدىغان خۇما كۆزلىرىنى سېغىنسا كېرەك، ئۇنىڭ يۈرىگىمۇ ئالايىتەنلا قاتتىق سوقۇپ، تاقىتى قالمايۋاتاتتى. نېمىشقىدۇ، ئەسلى مۇنچىلىك كۈتكۈزمەيدىغان زىياپەت كېچكىمەكتە. بالىخانىنىڭ ئىشىگى تاراقلاپ ئېچىلىشى بىلەن كەڭ ھويلىدىكى تامغا قىزنىڭ كۆلەڭگىسى چۈشەتتى-دە، ئاندىن سەبدە گۈللەر ئارىسىدىن زىياپەتنىڭ بوينىغا ئورىۋالغان قېپ-قىزىل ياغلىغى كۆرۈنەتتى. ئارىدا خېلى ۋاقىت ئۆتسىمۇ، يىگىتنىڭ كۆزى ئۈگمىنىپ قالغان مۇشۇ بىر كۆرۈنۈش تەكرارلانماي، ھويلا-ئارامنى قانداقتۇر زېرىكىشلىك جىمجىتلىق باسقاندەك تۇراتتى.

مانا، ئىشىك ئېچىلىپ، زىياپەتنىڭ ئىنچىكە، زىلۋا بويى كۆرۈندى.

— كۆپ كۈتتىڭغۇ، دەيمەنا؟!

ـــ يولىڭىزغا قاراپ كۆزلىرىم تېشىلدىغۇ! ئاشۇنداقمۇ سېغىنىدۇ-رامسىز؟

ـــ بۇگۈن كىنوغا بارمايلىچۇ، غۇلام.

ـــ ئاخىرقى ۋاقىتلاردا ئادەمنىڭ ئويىدىكى پاراڭلىرىلا قىلىدىغان بولدىڭىز. يۈرۈڭ، ئۆسەك تەرەپكە بېرىپ، سەيلە قىلىپ قايتايلى.

ئۇلار تار كوچا بىلەن مېڭىپ، يېزا چېتىگە چىقتى. ئەمدى غۇلام قىزنىڭ بىلىدىن تۇتۇپ، ئىككىسى ئۆمۈرۋايەت ئاجراشمايدىغاندەك، يېقىن كېتىپ باراتتى. يىگىت قىزنى بەك سېغىنغانلىغىنى ئېيتماقتا. ئەمما بۇگۈن قىزنىڭ ئانچىلا خوشتى يوق. ئىككىسى ئۆسەك دەريا-سىنىڭ بويىغا بېرىپ ئولتۇرغاندا، زىيادەت تۇيۇقسىزلا:

ـــ ئۆزەمنى مۇشۇ دەريانىڭ تاشلىۋېتەيمكىن-تاڭ، غۇلام؟ ئەگەر ئۇنىڭ سۇيى مەن چۆكۈپ كەتكۈدەك كۆپ بولسا، تاشلىۋېتەتتىم. دەريانىڭ چۆكۈپ، ئۇنىڭ تېگىدىكى بېلىقلار بىلەن ياشىغىم كېلىۋاتىدۇ.

ـــ ئۇ نېمە دېگىنىڭىز، زىيادەت؟ ئىككىيلەن يەر ئۈستىدىمۇ بەختلىك ياشايمىز.

ـــ ھەي تاڭەي، ئادەملەرنىڭ ھەممە تەرەپتىن تەل-تۆكۈس بولۇپ، بەختلىك ھايات كەچۈرىدىغىنى يوق ئوخشايدۇلا. بولۇپمۇ قىزلار كۆپ ۋاقىتتا ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەشتە ئاجىزلىق قىلىدىكەن.

ـــ ھازىرقى ئەركىن زاماندا ئۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. ھەممە نەرسە قىزلارنىڭ خاھىشىغا باغلىق. ئۇلار كىمنى سۆيسە ئۆزى دېسە ئۆزى ئەركى.

ـــ ئۇغۇ شۇنداققۇ، ئەمما بەزىدە قىزلار ئۆز مەيلى بىلەن ئەمەس، ئويلىمىغان، كۈتمىگەن يەردىن يىگىتلەرنىڭ ئىلكىگە

چۇشۇپ قېلىشىمۇ مۇمكىنغۇ. ئامالسىزلىقتىن ھاياتىنىڭ رەھىمسىز قانۇنىغا باش ئېگىشكە مەجبۇر بولىدۇ.

— بۇ سۆزلەرنى ماڭا نېمىشقا ئېيتىسىز؟ مەن مۇشۇ كۈنگىچە سىزنى رەنجىتكىدەك ھېچ يامانلىق قىلمىدىمغۇ، زىياپەت؟

— ئومۇمەن ئېيتىۋاتىمەن. ھاياتتا ھەممە يىگىتلەر سىزگە ئوخشاش ئەمەس-تە.

ئىككىسى خېلى ۋاقىتقىچە، ئېيتىدىغان سۆز تاپالمايۋاتقان ئادەم-لەرگە ئوخشاش، گەپ قىلىشماي ئولتۇرۇشتى. ئەمدى ھەرقايسىسى ئۆز ئويلىرى بىلەن بەنت. غۇلام بىر تۇرۇپ، زىياپەتنىڭ ئېيتىۋاتقانلى-رىنىڭ ھەممىسى راست ئەمەستۇ دەپمۇ ئويلايتتى. بېشىغا مۇشۇنداق ئوي كەلگەندە، يىگىتكە قىزنى باشقىلاردىن قىزغىنىش ئوتى كۈچەيدى. ئاپىسىنىڭ چاپسانراق ئۆيلىنىۋېلىش توغرىلىق ئېيتقان سۆزلىرىنى ئېسىگە ئالدى.

— بىلەمسىز، زىياپەت. ئاپاملار بۇگۈن-ئەتە سىلەرنىڭ ئۆيۈڭ-لەرگە ئەلچى كىرگۈزگىلىۋاتىدۇ!

— نېمە دەيسەن؟! — پۇتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ، دەريا-غا قاراپ ئولتۇرغان قىز چۆچۈپ كەتتى. زىياپەت يىگىتنىڭ ئىككى قولىنى مەھكەم تۇتۇپ، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قاردى، — بۇ راست سۆزۈڭمۇ؟

— راست. ئۇلار ھازىر تويىنىڭ تەييارلىغىغا كىرىشتى.

دېمى ئېچىگە چۈشۈپ كەتكەندەك جىم بولغان قىز يىگىتنىڭ قوللىرىنى قويۇۋېتىپ، شۇككىدە ئولتۇرۇپ قالدى. غۇلام بۇ خەۋەرنى ئېيتقاندا قىزنىڭ يا خوشال، يا خاپا بولغىنىنى بىلەلمەي ھاڭ-تاڭ. ئاردا خېلى ۋاقىتقىچە سوزۇلغان جىمجىتلىقنى يەنە زىياپەت بۇزدى.

ــ غۇلام، مېنىڭ بىلەن تۇرمۇش قۇرۇپ، بەختلىك بولمايسەن. مەن ساڭا پەقەت بەختسىزلىك ئېلىپ كېلىمەن. شۇڭلاشقا ئاپاڭنى بىزنىڭ ئۆيگە ئەۋەتمە.

ــ ئۇ نىمە دېگىنىڭىز، زىيادەت؟ مېنىڭ بەختىم ــ پەقەت سىز. سىزدىن باشقا ھېچكىمىم يوق.

ــ بىرئاز سەۋرى قىلايلۇق. ئىككىيلەنگە ھازىر ئائىلە قۇرۇشقا ئەتىگەن... ــ بايا قاتتىقراق پاراڭ قىلىپ، يىگىتنى رەنجىتىپ قويسام كېرەك دەپ ئويلىغان قىز، ئەمدى غۇلامنىڭ كۆڭلىنى ياساپ، پاراڭ قىلدى. ئۇ ئويمدىكىنى يىگىتكە ئوچۇق ئېيتالماي بەك قىستىلاتتى. ــ ئالدى بىلەن سىرتتىن ئوقۇشقا چۈشۈۋالايلى... ئۆيلىنىش قېچىپ قۇتۇلالمايدىغاندۇ.

ــ مېنىڭ ئاپام ئالدىرىتىۋاتىدۇ، زىيادەت.

ــ بىلەمسەن، ئەسلىدە چىن قەلبىدىن سۆيگەن ئاشىق ـ مەشۇقـلارنىڭ ھاياتى پاجىئەلىك ئاياقلاشقان ئىكەن، ئىككىيلەننىڭمۇ تەقدىرى شۇنداق تامام بولامدىكىن دەپ قورقىمەن.

ــ ئۇ باشقا زامان ئىدى. ھازىر پۈتۈنلەي باشقا زامان. سىز ئاخىرقى ۋاقىتلاردا مېنى قورقۇتۇپ، ئادەمنىڭ ئۇخلىسا چۈشىگە كىرمەيدىغان پاراڭلارنى ئېيتىدىغان بولدىڭىز غۇ.

زىيادەت يەنە كۆپ نەرسىلەرنى ئېيتاي دەپ تەمشىلىۋىدى، لېكىن ئۆزىنىڭ يۈرەك باغرىنىڭ زىندە بولۇۋاتقىنىنى ئاز دەپ، يىگىتنىڭ كۆڭلىنى بۇزماي دېدىمۇ، ئوشۇق پاراڭ قىلمىدى.

ئىككى ياش ئۆسمەك دەرياسىنىڭ بويىدا ئۇزاق ئولتۇرۇپ قايتىقاندا، تولۇن ئايمۇ ئەتراپنى كۈندۈزكىدەك يورۇتۇپ، نۇرنى مول چاچماقتا ئىدى. ئۇلار قۇچاقلىشىپ كېلىۋاتقاندا، زىيادەت

يىگىتنىڭ بويىغا گىرە سېلىپ، ئۇنىڭ قويۇق قوشما قاشلىرىغا ئۇزاق قارىدى.

— غۇلام، قارىسام قارىغۇم كېلىدۇ. چىرايىڭنى دائىم كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ تۇرۇش ئۈچۈن ئەستە ساقلانغۇدەك قارىۋالاي دەيمەن. زادى مېنى كەچۈر، سەن بولسائمۇ بەختلىك ياشا.

ئۇلار بۇرھانبۇلاقتىكى يالغۇز سېدىنىڭ قېشىغا كەلگەندە خوشلاشتى.

مۇشۇ قېتىمقى ئۇچرىشىشتا زىيادەتنىڭ ئېيتقان سۆزلىرى غۇلامنىڭ قەلبىدە بۆلەكچە بىر ھەس-تۇيغۇلار پەيدا قىلغان ئىدى. بولۇپمۇ ئىلگىرى ئۇچراشقاندا ئالايىتەنلا ئېچىلىپ، خۇش خۇي بولۇپ كېتىدىغان قىزنىڭ بۈگۈنكى ئېغىر-بېسىقلىغى، ئۆزىنى سۇغا تاشلۇۋېتىش، بەختسىزلىك، ئاشىق-مەشۇقلارنىڭ پاجىئەلىك تەقدىرى ھەققىدە ئېيتقان سۆزلىرى يىگىتنى ئويلاندۇرۇپ قويدى. قىزنىڭ خۇددى بۇنىڭدىن كېيىن كۆرمەيدىغاندەك يىگىتنىڭ چىرايىغا ئالايىتەنلا سەپسېلىپ قاراشلىرىمۇ باشقىچە.

مۇشۇ ھەقتە ئويلاپ ياتقان غۇلام قايسى مەزگىلدە ئۇخلاپ قالغىنىنى ئۆزىمۇ سەزگىنى يوق. ئۇ ئەتىسى ئېتىزغا تاڭ يېڭىدىن يورۇۋاتقاندا كېتىپ، بىر جۈمەدەك ئۆيگە كەلمىگەچكە، زىيادەتلەرنىڭ كىگە ئەلچى كىرگۈزگەنلىگىدىنمۇ بىخەۋەر ئىدى.

"هاۋانىڭ تىنجىقلىغىغا قارىغاندا يەنە يامغۇر ياغامدىكىن؟" — دەپ ئەندىشە قىلىپ هويلىدىكى يېيىپ قويغان كۆكۈم بىلەن قوراينى لەمپە ئاستىغا توشۇۋاتقان مومانىڭ ئويمىنى ماشىنىنىڭ قاتتىق گۈكىرد-گەن ئاۋازى بۆلۈۋەتتى. پاتەمخان ئۆتكەن كۈزدە غۇلام سامان ئېپ-كېلىپ بەرگەندىن كېيىن، مۇنداق يوغان ماشىنا كۆرمىگەن ئىدى. ئۇ بايىقى گۈكىرىگەن ماشىنىنىڭ تۇمشۇغىنى توپ-توغرا ئۆزىنىڭ غورۇسىغا تىرىگىنىنى بايقىغاندا، بەلكى بۇ شوپۇر بىرسىنىڭ ئۆيى بىلەن چاتاشتۇرۇۋالغان ئوخشايدۇ، دېگەن ئىدى، لېكىن تاختاي باسقان ماشىنا ئىشەنچلىك مېڭىپ، هويلىنىڭ تۆرىدىكى كالا ئېغىلىنىڭ ئالدىدىلا توختىدى.

— موما، ساڭا تاختاي ئېپكەلدۇق، قەيەرگە چۈشۈرىمىز؟

پاتەمخان كابىنكىدىن بېشىنى چىقىرىپ ۋاقىرىغان يىگىتنى بىردىن تونالمىدى. ئۇ كۆكۈم سالغان داسىنى قويۇپ، ماشىنىغا يېقىنلاشقاندا كابىنكىسىدىن چىققان غۇلام بىلەن ئاۋۇ كۈنى كۆممە قۇناقلىقتا ئوگدا-دۈمدە پاراڭ قىلىپ يۈرگەن هېۋىز پاشانىڭ ئوغلى سۇلايمان شېتىلە ئىكەنلىگىنى تونۇدى.

— هوي، باللىرىم، بۇ نىمە تاختاي؟

پاتەمخان يوغان ماشىنىغا تولدۇرۇپ باسقان تاختايىنى ئۆزىگە

ئېلىپ كەلگىنىنى ئاڭلىغاندا، ھاڭ-تاڭ بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ھويلىسىغا مۇشۇ كۈنگىچە ھېچكىم مۇنچىلىك تاختاي ئېلىپ كەلگەن ئەمەس. شۇڭلاشقا مومای يىگىتلەرنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەي تۇراتتى.

— مۇنچىلىك تاختايىنى ماڭا كىم ئەۋەتتى؟ زادى مەن نۆۋەتچىلىك ئادەم بولمىسام، ئۇنىڭ كېرىگى نېمە؟

— سەنمۇ قىزىق-ته، موما. ئېپكېلىپ، ھويلاڭغا چۈشۈرۈۋاتقاندىن كېيىن، نەرقىنى سورىماي، پايدىلىنىۋەرمەمسەن.

سۇلايمان شېتىلنىڭ سۆزىنى غۇلام تولۇقلىدى.

— سېنىڭ ئوغلۇڭنىڭ ئۆتكەن ئايدا ئىشلەپ تاپقان ئاقچىسىغا كولخوزدىن مۇشۇ تاختاينى سېتىۋالدۇق.

— سەن تېخى بۇ تاختاينى بىزنى ئۆزلىرىنىڭ ئاقچىسىغا ئېلىپ كەلسە كېرەك دەپ ئويلاپسەن-دە، موما؟ ئۇ يېقىندىن خاتىرجەم بول. بىزنىڭ ئوشۇق ئاقچىمىز يوق. ۋېلاخۇنغا ئوخشاش دۇنيا دىگەن ئىشكىتىنمۇ، تۆڭلۈكتىنمۇ كىرىۋاتسا، ئۇنىڭ يولى باشقا ئىدى. ئۇ چاغدىمۇ كۆزىمىز قىزىرىپ، ساڭا ھېچ نەرسە ئاشمايتتىغۇ دەيمەن.

يىگىتلەرنىڭ پارىڭى بايات ئىككى ئويدا تۇرغان مومانىڭ كۆڭلىنى كۆتىرىپ بۆلەكچىلا ھاياجانلىقا بۆلىدى.

— چېچىڭلارنى تاتلىغۇدەك چولاڭلار يوق چاغدا، مېنىڭ ئۆيۈمنى ياسايمىز دەپ نىمانچىلا ئاۋارە بولۇسلەركىن، — يىگىتلەر تاختاينى چۈشۈرۈپ، بىر چەتكە تىزغىچە پاتەمخان مومای نېمە قىلىشنى بىلمەي ھويلىدا سەكپارە بولماقتا ئىدى. — سىلەر تاختاينى چۈشۈرگىچە مەن تاماق ئېتەي، بالىلىرىم.

— ئادەمنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپقانىدەك پاراڭ قىلدىڭ-دە، موما.

سېنىڭ قولۇڭدىن تاماق ئىچمىگىنىمىزگىمۇ بىرتالاي ۋاقىت بوپتۇ.

پاتەمخان بىر قۇچاق قوراينى ئوچاقتا ئېلىپ كېتىۋاتقاندا، كوچا تەرەپتىن تونۇشلا بىرىنىڭ دەسلەپ قاتتىق يۆتىلىپ، ئاندىن ھاسا تاياقنى توكۇلدىتىپ ئۇرۇپ كېلىۋاتقان ئوني ئاڭلاندى. مومای ئۇنىڭ ئەكۆرەر بوۋاي ئىكەنلىگىنى مېڭمىدىنلا تونۇدى.

بوۋاي ماشىندىن تاختاي چۈشۈرۈۋاتقان يىگىتلەرگە بىر پەس چەكچىيىپ قاراپ تۇرۇپ قالدى.

— ئەينە، ئاۋۇ سېغىزغان يېتىپ كەلدى. يېزىدا بىرەر ھويلىغا ماشىنا كىرسىلا، كەينىدىن ماراپ يۈرگەندەك كېلىدۇ-دە... — ماشىنىدىن يىگىتلەرگە تاختاي سۇنۇپ بېرىۋاتقان سۇلايمان بېشىنى دەس كۆتىرىپ، ئەكۆرەر بوۋايغا قارىدى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، بوۋا.

— ھە، سۇلايمانمۇ سەن! ھاي، بۇ تاختايلارنى نەدىن ئالدىڭلار؟

— "باي كىيىم كىيسە، مۇبارەك بولسۇن، كەمبەغەل كىيىم كىيسە، نەدىن ئالدىك" دېگەندەكلا سوردىدىك-دە، بوۋا. ئەك بولمىغاندا، "ئىشىڭلار ئىلگىرى بولسۇن" دەپ دۇئا بەرسەڭچۇ. نەدىن ئالاتتۇق، كولخوزنىڭ قۇرۇلۇش بازىسىدىن ئالدۇق. پاتەمخان مومامنىڭ ئۆيىنى ياساپ بېرەيلى دەۋاتىمىز.

ئەكۆرەر بوۋاي دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن ئادەمگە ئوخشاش تېڭىرقاپ تۇردى-دە، ئاندىن يىگىتلەرنىڭ رايىچە سۆزلىمىسە مۇنۇ سۇلايمانىنىڭ شاڭخوسىغا قالدىغىنىنى سەزگەندەك، گېپىنى بىردىن تۇزۇۋالدى.

— جاھان ئىش قىلغان ئىكەنسىلەر، بالىلىرىم، پاتەمخانغا ئوخشاش يېتىم-يېسىرلارغا ياردەم قىلىش كېرەك. ئۇ دېگەن ئۆز زامان-

سىدا بىز بىلەن بىللە بىلەك تۇروپ ئىشلىگەن ئايالىلاردىن-دە. هازىرقى كولخوز باشلىقلىرى قېرى كولخوزچىلارنىڭ هال-ئەهۋالىنى سوراپ، يارەەم قىلىشنى پۈتۈنلەي ئۈنتۇپ كەتتى. باللىرىم، بىزچۇ بۇ كولخوزغا بىلىگىمىزنىڭ كۈچى بار چاغدىلا كېرەك ئوخشايمىز. مانا، رەئىسنىڭ ئالدىغا كىرىپ، ئۆيىنىڭ بالىخانىسىنى ياسۋالدىغانلىغا قەغەز ئالغىنىمغا بىر يىلغا يېقىن ۋاقىت ئۆتتى. قۇرۇلۇش بازىسىغا بارسام تاختاي يوق، بۇگۈن كەل، ئەتە كەل دەپ تېخىچىلا سۆرەپ يۈردۇ. مانا بار ئىكەنلىغۇ... پاتەمخانىنىڭ بۇ ئۆيىمىغۇ مېخىتا. قانچە قىلغان بىلەن سوقما تامدىن سېلىندى ئەمەسمۇ. قايتىدىن ياسىمىسىمۇ يالغۇز جانغا يېتىپ ئاشىدۇ.

— بوۋا، ئاستى-ئۈستى تاختايلىق ئۆيلەردە پاتەمخان مومامۇ ئولتۇرۇپ كۆرسۇن-دە! ياكى بوغالتىر كۈيوغلى يوق، باشلىقىنىڭ يېقىنى ئەمەس ئادەملەر تاختايلىق ئۆيلەردە ئولتۇرماسلىغى كېرەكمۇ؟

سۇلايمانىنىڭ تىلىمىغۇ زەھەردەك ئاچچىق. ئەكۆەر بوۋاي ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ تۇرغىچە، بۇ هويلىدىن چاپسانراق چىقىپ كەتكىلى تەمشەلگەنىدە، قېشىغا پاتەمخان يېتىپ كەلدى.

— بىر ئوبدان كېلىپ قېپتىلىغۇ. ئۆيگە كىرسىلە. ماڭا كونا ئۆيۈمغۇ يېتەتتى. بۇ باللىرىم ئاۋارە بولمىسمۇ بولاتتى.

ئەكۆەر بوۋاينىڭ كوچىغا ئۇزىتىپ چىققان مومای، خۇددى يىگىتلەرنىڭ تاختايىنى چۈشۈرگىنىگە خىجالەت بولۇپ، قىسىلغاندەك پاراڭ قىلدى.

— ئۇلار ياغاچنى كىمدىن ئېپتۇ؟ — دەپ بوۋاي بايا يىگىتلەردىن ئالالمىغان جاۋابىنى مومايدىن بىلمەكچى بولدى.

— مەن نەدىن بىلەي، هېچ نەرسىدىن هېچ نەرسە يوقلا،

ئاسماندىن چۈشكەندەك، ماشىنىغا بېسىپ، ھويلىغا ئېلىپ كىردىغۇ.

— سىلى كولخوزدىن ئۆي سالغىلى ياغاچ-تاش سورىمىغانمۇ؟

— ياقەي، تاختاي سوراش بىر چەتتە تۇرسۇن، ھەتتا مۇشۇ رەئىسنىڭ چىرايىنى تۈزۈكرەك كۆرگەن بەندە ئەمەسمەن.

— مۇنۇ ھېۋىز پاشانىڭ ئوغلى — سۇلايمانىنىڭ قولىدىن ھەر بالا كۈتۈش مۇمكىن. ئۇ كولخوز قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىۋاتقان تاختايىنى بېسىپ كېلىشتىنمۇ يانمايدۇ.

بايا بىر ماشىنا تاختايىنى ھويلىغا ئېلىپ كىرگەن غۇلام بىلەن سۇلايمانىڭ: "ئۆيۈڭنى ياڭلىۋاشتىن ئېچىپ ياپمىز" دېگەن سۆز-لىرىنى ئاڭلىغاندا، خۇددى بۇنىڭدىن ئوتتۇز يىل ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتكەن ئوغلى تىرىلىپ قالغاندەك خوشال بولغان مومايىنىڭ كۆڭلى ئەكۇەر بوۋاينىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، سۇ سەپكەندەك سوۋۇدى... مۇنۇ بوۋاي ئېيتقاندەك، ھەچكىمگە خەۋەر قىلمايلا، كولخوز قۇرۇ-لۇشىدىكى تاختايىنى بېسىپ كەلمىگەندۇ دېگەن تەشۋىش مومايىنىڭ كۆڭلىنى بىئارام قىلماقتا.

— مېنى ئېيتتى دەپ قالارسىز. بۇلارغۇ تاختايىنى چۈشۈرۈۋېتىپ كېتىۋېرىدۇ. بارلىق بالاغا يەنە سىز قالىسىز. كولخوزدا خەلقە بەرگۈدەك ئوشۇق ياغاچ نەدە بولسۇن؟ ھازىر كولخوز چارۋىچىلار-نىڭ ئۆيلىرىنى رېمونت قىلىدىغانغا ياغاچ تاپالماي قولىنى كەسكە-دەك قىلىۋاتىدۇ. سىلىگە نەدىن تاختاي بەرسۇن. ئۆزلىرى ئاران يۈرگەنده پەخەس بولسىلا.

پاتەمخان ئويلىنىپ كۆرسىمۇ، راست. ھەممە قۇرۇلۇشىنى توخ-تىتىپ قويۇپ، بىر ماشىنا تاختاي ئەۋەتكۈدەك ئۇ كىم شۇنچە.

— ھەي، باللىرىم، بۇ تاختايىنى ئېپكەلگىنىڭلەرنى رەئىس بىلەمـ

دۇ؟ ئاۋۇ ئەكۆەر بوۋاي يوق نەرسىلەرنى ئېيتىپ، مېنى تەشۋىشكە سېلىپ قويدىغۇ. يەنە سۆز كېلىپ يۇرمەسۇن، ــ بوۋايىنى ئۇزىتىپ هويلىغا كىرگەن موماي يىگىتلەرگە ئۆزىنىڭ تەشۋىشىنى ئىزهار قىلدى.

ــ ئۇ تەرەپلىرىدىن خاتىرجەم بول، موما. مەن سېنىڭ ئورنۇڭدا بولسام: "سەن ئالىتە ئېغىز ئۆي سالغاندا تېپىلغان كولخوزنىڭ ياغمچى مېنىڭ ئۆرۈلەي دەپ قالغان ئۆيۈمنى ئېچىپ، ياپقىلى تېپىلماي قېپتىمۇ" دەيتتىم.

ھېۋىز پاشانىڭ ئوغلى كۆپ سۆزلىگىنى بىلەن، ئادەمنىڭ كۆڭلىدىكىنى تېپىپ ئېيتمىدىكەن. بايا مۇشۇ سۆزلەر ئەجەپ پاتەمخانىنىڭ ئاغزىغا چۈشمەپتۇ.

ــ خاتىرجەم بول، موما، بىز بۇ تاختايىنى كولخوز رەئىسىنىڭ ئۆز قولىدىن يازدۇرۇپ ئالدۇق.

يىگىتلەر تاختاينى قانداق ئالدىراش چۈشۈرگەن بولسا، چاينەمۇ شۇنداق ئالدىراش ئىچىشتى ـ دە، مومايىنىڭ بىرەر تەخسە سەي قورای دىگىنىگە قارىماستىن، ئۆيدىن كېتىپ قېلىشتى.

* * *

ھەممە نەرسە بىردىن ئۆزگىرىپ كەتتى. بولۇپمۇ يېڭىدىن ئېچىلىشقا باشلىغان گۈللەرنىڭ قېشىغا ئاپپاق تاختايلار تىزىلغاندا، كوچىدىن يۇقۇرى ـ تۆۋەن ئۆتكەنلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە بىردىنلا جەلپ قىلاتتى.

ــ كۆممە قوناقنى بىرىنچى سۇدىن چىقىرىۋالغاندىن كېيىن، كېلىپ ئۆيۈڭنى قايتىدىن ئېچىپ ياپمىز، دىيىشكەن يىگىتلەر كەتكەن كۈنى پاتەمخان كەچكىچىلا هويلىدىن كىرمىدى. يىگىتلەر بۇ

تاختاينى كولخوز باشلىقلىرىغا ئېيتماي ئېلىپ كېلىپ، ئۇياتتا قالمسام بولاتتىغۇ دەپ موماي ئەندىشە قىلىۋىدى، لېكىن رەئىسنىڭ كاتىۋى بولۇپ ئىشلەيدىغان ئاق يۈزلۈك، ئالتۇن چىشى بار پەرىشتەم چۈشۈلۈك تاماققا كېتىپ بېرىپ، پاتەمخاننى كۆرۈپ سۆزلەشكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ كۆڭلى ئەمىن تاپقاندەك بولدى.

— تۈنۈگۈن سالامەتخىنىدەمنىڭ ئوغلى كۆمىمە قوناق سۈيىنى تۇتۇۋاتقان ئىككى يىگىتنى رەئىسنىڭ ئالدىغا باشلاپ كىرىپتۇ. رەئىس بىرئاز ۋاقىت كۈتۈپ تۇرۇڭلار، ھازىر قۇرۇلۇشقا تاختاي يېتىشمەيۋاتىدۇ دىۋىدى، "قاچان بىزگە بىر ماشىنا تاختاي تېپىپ بەرسىڭىز، پەقەت شۇ چاغدا كۆممە قوناقنى سۇغارغىلى بارىمىز... سىزنىڭ قۇرۇلۇشىڭىز تامام بولغىچە پاتەمخان مومايىنىڭ ئۆيى ئۆرۈلۈپ، بېسىۋالىدۇ"، دەپ كابىنېتتىن چىقماي ئولتۇرۇۋالدى. ئاخىرى رەئىس پرورابنى چاقىرىپ، قەيەردىن بولسىمۇ بىر ماشىنا تاختاي تېپىپىشنى بۇيرۇغاندىن كېيىنلا، ئۇلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى.

كاتىپ ئايالنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان كۈنى موماي كوچىدىن ئۆتكەنلەرگە ياشلارنىڭ كولخوز باشلىغىنى ئاۋارە قىلىپ، تاختايىنى ئېلىپ چىققىنىنى ئاغزى بېسىلماي ئېيتىپ بەردى. ئۇ كۈنى ئۇ غورۇ قېشىدىكى تېگى چىرىپ قالغان بەندىكدە ئولتۇرۇپ، كەچكىچە غۇلام بىلەن سۇلايمانىنى ماختىدى...كوچىدىن ئۆتكەنلەرمۇ ئالدى بىلەن ھويلىنىڭ يېرىمىغا دېگۈدەك تىزىلغان تاختايغا زوقلىنىپ قارايتتى-دە، ئاندىن مومايدىن: "ئۆي ياساتقىلىۋاتامدىلا نېمە؟" — دەپ سورايتتى. پاتەمخان بولسا، "ئاۋۇ كىتاپخانىچى سالامەتخانىنىڭ ئوغلى ماڭا مۇشۇ ئۆي يېتىپ ئاشىدۇ، رەھمەت، ئاۋارە بولماڭلار، دېگىنىم-

گه قارىماستىن، ئۈچ-تۆت كومسومولنى باشلاپ كېلىپ، ئۆيۈڭنى بۇزۇپ، ياڭلىۋاشتىن ياسايمىز دەپ، كولخوزدىكى ھەلقى ئەڭ يوغان ماشىنىغا لەقشىتىپ باسقان تاختايىنى ئېپكېلىپ چۈشۈرۈۋەتتى. شۇلارنىڭمۇ ھەممىتىگە مەڭ قاتىلىق شۇكۇر. بولمىسا ھازىرقى زامانداا كىم بىلەن كىمنىڭ ئىشى"، دەپ خۇددى ئالدىنئالا يادلاۋالىغاندەك، بىر سۆزنى كەينى-كەينىدىن تەكرارلايتتى.

بىرئاز ۋاقىت كوچىدىن ئادەم ئۆتمىسە تالادىكى بەندىڭدە ئولتۇرغان موماي زېرىكىپ قالغاندەك ھەس قىلاتتى. ئۇ مۇنداق چاغدا يەنە ئىسسىق سېزىمغا بېرىلىپ، كۆممە قوناق سۈيىنى تۈتۈۋاتقان باللارنى ئېسىگە ئالاتتى. "بىز دالدىدا ئولتۇرۇپ مۇنچىلىك ئىسسىپ كېتىپ بارىمىز. بىچارىلەر ئاپتاپتا كۆيۈپلا كەتتىمكىن. يا يېنىدا چاي قاينىتىپ، ئۇسسۇلۇق بەرگۈدەك ھېچكىم يوق، كىكىر-تەكلىرى قۇرۇپ، بىر يەرگە بارغاندۇ".

كۈن راسا قىزىغان چىقتى چۈش مەزگىلى ئۈچۈنمۇ كوچىدا ھېچكىم كۆرۈنمەيدۇ، ئۇ چاپسان-چاپسانلا يۇقۇرى-تۆۋەن قاراپ قويياتتى. بىر تۇرۇپ، "يىگىتلەر تاختاي چۈشۈرۈۋاتقاندا، ھويلىغا كىرگەن ئەكۆەر بوۋاي ئەندى كەلسىكەن. ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈننىڭ ھەممىسىدە شۇلا ماختىنامدۇ، زادى ئۇنىڭغا مەنمۇ ماختىنىپ قويسام" دېۋىدى، لېكىن ئىلگىرى كۆزگە چېققان سۆگەلدەك ھاسا تاينىغىنى توكۇلدىتىپ، قۇرۇق يۆتىلىپ، مۇشۇ ئەتراپتىن كەتمەيدىغان بوۋاي، شەيتان ئېلىپ كەتكەندەك يوق. ھىلىقى قېرىغىنىغا قارىماستىن، قاشلىرىنى يىپ بىلەن يۇلۇپ، كۆچىدىن ھال تارتىپ ئۆتىدىغان دىڭگىلقاش جەننەت بۇۋىسىنى كۆرۈنمەيدۇ. "شەھەرگە كەتكەنمۇ نېمە، ئۈچ-تۆت كۈندىن بېرى ئايىغى تارتىلىپ قالىدىغۇ" دەيتتى

مومای. مۇشۇنداق كۈنلىرى ئاياللار چايغا چاقىرىپ كەلمەيدىكەن. پاتەمخان مومای ئۇلارنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۆينىڭ ياسىلىۋاتقىنىنى ئېيتىپ بەرسە...

هاۋانىڭ ئىسسىشى بىكار ئەمەس ئىكەن. پاتەمخان مومايىنىڭ پۇت-قولى سقىراپ ئاغرىغان كۈنىنىڭ ئەتىسى جۇڭغار تېغىنىڭ چوققىسىدا پەيدا بولغان بىر پارچە بۇلۇت بارغانسېرى يوغىناپ، كۈنىنىڭ كۆزىنى يېپىپ ئۇلگۈرەـئۇلگۈرمەستىنلا، دەسلەپ تامچىلاپ، ئاندىن چىلەك بىلەن قۇيغاندەك يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. يازكەلگەندىن بېرى بۇرھانبۇلاقتا ھېچكىم مۇنداق قاتتىق يامغۇر ياققىنىنى بايقىمىغان ئىدى. دەرىزە تۈۋىدە ئولتۇرۇپ، ئۆگزىگە قويۇلغان كانايدىن شارقىراپ ئېقىۋاتقان يامغۇرنى كۆرگەندە، پاتەمخان ئاران تۇرغان ئۆيۈم ئۆرۈلۈپ كېتىدىغان بولدى، دەپ تەشۋىشلەندى. ھاۋا قاراڭغۇلىشىپ، بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا باغ تەرەپتىن يېغىلىپ چىققان سۇ ھويلىدىن ئېرىق ياساپ ئېقىشقا باشلىدى. ھاۋا گۈلدۈرلەپ، چاقماق چاقماقتا. ئۇنىڭغا يامغۇر مۇشۇ قېلىپىدا يەنە يېرىم سائەت ياغسا، ھويلىدىكى ھەممە نەرسىنى ئېقىتىپ كېتىدىغاندەك بىلىنەتتى. كوچىدا ئېقىۋاتقان قاپ-قارا لاي سۇ بارغانسېرى كۆپىيىشكە باشلىغىنىنى كۆرگەن موماي "بۇ يامغۇر ئەمەس، ئاپەتقۇ" دەپ ئويلىدى. ئالدى بىلەن ئېلېكتىر يورۇغى كۆرۈندى، ئاندىن يېقىنلا يەردىن قاراسلىغان ئۈن ئاڭلاندى. دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەندەك جىم بولۇپ قالغان موماي قورۇق كىرىپ، تېرىسى بوشاپ كەتكەن بوينىنى سوزۇپ

تالاغا قارىۋىدى، ھىچ نەرسە كۆرۈنمىدى. ئۇ ئورنىدىن ئاۋايلاپ تۇردى. ئادەم قانچە قېرىغانسېرى جانمۇ شۇنچە تاتلىق بولۇپ كېتەمدۇ نېمە، ئۇ بارغانسېرى بىر يېنىغا قىيسىيىۋاتقاندەك تۇيۇلغان ئۆينىڭ تۆت تېمىغا تەكشى قاراپ چىقتى. ئىلگىرى لىملارغا ئانچە سەپسېلىپ قارىمىغان ئىكەن، ئەمما بۇگۈن بۆلەكچە يوغان سېلىنغان ئۆينىڭ ئۈستىدىكى يېرىم مېتىردەك توپىنى ئۈچ تال لىمنىڭ كۆتىرىپ تۇرغىنىغا ئەقلى ھەيران. مومای مۇشۇ ئۆيدە ياسالغاندىن بېرى قازاندىن چىقىۋاتقان ھوردا قاردىپ كەتكەن چەكزىلەر بىلەن چۈۋۈلۈپ، چىرىشقا باشلىغان بورىغا ئۇزاق سەپسېلىپ قارىغاندا، "غۇلامنىڭ ئېيتقىنىدەك، ئۆيۈمنى قايتىدىن ئېچىپ ياپتۇرمىسام، بىر كۈنى مېنى بېسىۋالىدىكەن" دەپ ئويلىدى.

يېقىنلا يەردە بىر نەرسىنىڭ تارقىلاپ، ئۆرۈلگەن ئۈنى ئاڭلاندى. مومای ياغاچلىرى چىرىپ كەتكەن لەمپە ئۆرۈلۈۋاتامدىكىن؟ — دەيتتى. دەسلەپ كۈچلۈك بوران چىقىپ، ئاندىن شارقىراپ يامغۇر ياققاچقا، تالادىكى گۈللەرنى سۈندۈرۈپ، يەر بىلەن يەكسان قىلىۋېتىپتۇ. مومای ئاۋۇ كۈنى جىمجىت ياققان ئاق يېغىندىن ئەندىشە قىلىپ كېتىۋىدى، ئۇنىڭغا قارىغاندا مۇنۇ يامغۇر تېخىمۇ خەتەرلىك ئىكەن.

سۇپىنىڭ كىرىگىدە ئولتۇرغان پاتەمخان خۇددى كىچىك بالىلار تاش ئاتقاندەك دەرىزىگە بىر نەرسىنىڭ توكۇرلاپ چۈشۈۋاتقىنىنى ئاڭلىغاندا، نېمە ئىكەنلىگىنى زادى ئويلاپ تاپالماستىن، تېڭىرقاپ قالدى. ئۇ ئىشىكنى قىيا ئاچقاندا، چاناقلىرىغا ئولتۇرۇپ كەتكەن كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ، خېلى ۋاقىتقىچە ئۈره تۇردى. تالاي قېتىم قوينىڭ قۇملىغىدەك مولدۇرنىڭ ياققىنىنى كۆرسەمۇ،

ئەمما بۇگۈنكىدەك يوغان مۆلدۈر ياققىنىنى ئوڭمىدا تۇرماق، ھەتتا چۈشىدىمۇ كۆرمىگەن. بىر دەمنىڭ ئىچىدە قاپ-قارا يەر ئاقىرىپ كەتتى.

* * *

جۇڭغار تېغىنىڭ چوققىسىدا بىر پارچە قارا بۇلۇت پەيدا بولغان چاغدا، تىنجىقتا ئىسسىپ كەتكەن غۇلام يېڭى كالىتەك كۆينىگىنى تۇغان بېشىغا تاشلاپ قويۇپ، كۆممە قوناقنىڭ ئايىاق سۈيىنى چىقىرىۋېتەي دەپ، ئېتىزدىن بىر چاقىرىمدەك يىراق كەتكەن ئىدى. يامغۇر تامچىلىغاندا، يىگىتنىڭ تېنى راھەتلىنىپ، نەپسى كېڭىيىشكە باشلىدى. ئۇ ئۆتكۈنچى يامغۇر بولسا كېرەك دەپ، ئانچىلا ئېرەن قىلمىغان ئىدى، ئەمما يامغۇر بارغانسېرى ئىنتىكلىگەندە، ئۆزىنى نەگە يوشۇرۇشنى بىلمەي، ھودۇقۇپ قالدى. ئېتىزنىڭ باش تەرىپىدىكى ئېتىزغا باراي دىسە، ئۇ يەرگە يەتكىچە بەرىبىر يامغۇرمۇ توختىمايدۇ. ھامان سۇ بولغاندىن كېيىن، ھاۋا ئېچىلىغىچە مۇشۇ يەردىلا تۇراي، ئىسسىق يامغۇرغا ھېچ نەرسە بولماسمەن دەپ ئويلىدى. بايا ئاشپەزنىڭ ئېرىق بويىدا مامكاپ تېرىپ يۈرگەن ئالىتە ياشلىق بالىسى سۇغا چۆمۈلگەندە، قوشۇلۇپ چۆمۈلۈۋالاي دېۋىدى، لېكىن ۋاقىت بولمىغان. ئەندى مەيدىسىگە ئۇرۇپ يېغىۋاتقان يامغۇر خوشياقماقتا. ئەندىكىپ دەم ئېلىۋاتقان غۇلام قوللىرىنى كەڭ يېيىپ، يامغۇرغا قارشى ماڭدى. تىنجىقتا ئېزىلىپ كەتكەن يىگىت بىردىن سەگىدى.

ئۇ كەتمىنىنى كۆتىرىپ، ئېتىزنىڭ ئارىلىقلىرىدىن ئېلىنغان ئېرىقتا بارغاندا، ئۆزىنىڭ كۆزىگە ئۆزى ئىشەنمەيۋاتقاندەك، تۇرۇپ قالدى. ئۆزى تەڭشەپ قويغان سۇ تۇغانىنى بۇزۇپ، ئېرىقتىن

تاشقىلاپ ئېقىۋېتىپتۇ. يەنە ئون بەش-يىگىرمە مىنۇتىلا مۇشۇنداق ئاقسا، كۆممە قوناقنىڭ ئېرىقلىرىنى بۇزۇپ، ھەممىنى تەپ-تەكشى تۇزلىۋېتىشى مۇمكىن.

غۇلام ئىنتىلىپ يېغىۋاتقان يامغۇردا غولى بىر يېنىغا ئېگىلىپ، يوپۇرماقلىرى ساڭگىلاشقا باشلىغان كۆممە قوناقنىكۆرگەندە، يۈرىكى قىسىلىپ، ئۆزىنى قورقۇنچلۇق سېزىم ئىگىلەشكە باشلىدى. "چاپسانراق سۇنى ئۆرۈۋېتىش كېرەك. پەقەت شۇ چاغدىلا كۆممە قوناقنى ساقلاپ قېلىش مۇمكىن".

ئۇ كەتمىنىنى مۇرىسىگە سېلىپ، ئالدىدىن كۆز ئاچقۇزماي، يالىڭاچ مەيدىسىگە ئۇرۇۋاتقان يامغۇرغا قارىماستىن، ئېچىق تەرەپكە يۈگۈردى. ئۆسۈپ قالغان كۆممە قوناق ئارىسىدىن يول ئېچىپ مېڭىشىمۇ ئوڭاي ئەمەس ئىدى. يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقاندا، ئۇنىڭ ماڭلىيىغا، ئاندىن مەيدىسىگە قاتتىق بىر نەرسە تەگدى. غۇلام باشتا ئانچە ئېرەن قىلماي كېتىپ باراتتى، لېكىن يۈزىگە تېگىۋاتقان نەرسە كۆپەيگەندە، ئۆپچۆرىسىگە قاردى. ئۇ ئالقىندىكى باشمالتاقتەك مۆلدۈرگە يە ئىشىنىشنى، يە ئىشەنمەسلىكنى بىلمەي، ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قالدى. دەسلەپ غۇلامنىڭ يالىڭاچ تېنىگە بىر تاللاپ تەككەن مۆلدۈر ئاغرىتقاندەك قىلىۋىدى، كېيىن يىگىت ئۇنىڭ ئاغرىتقىنىنىمۇ سەزگىنى يوق.

غۇلام يېقىنلا يەردە چىقىراپ يىغلىغان كىچىك بالىنىڭ ئۈنىنى ئاڭلىغاندا نىمە قىلارنى بىلمەي، ھودۇقۇپ قالدى. "ئاشپەزنىڭ ئوغلى!" ئۇ چۆمۈلۈپ ئويناۋاتقان بالا ئېسىگە چۈشكەندە، دەرھال ئېرىق تەرەپكە يۈگۈردى. بايا كەڭ ئېتىزدا ئەركىن يايراپ يۈرگەن بالا نىمە قىلارنى بىلمەستىن ئېرىق بويىدا شۇمشەرەپ ئولتۇرغان

ئىكەن. غۇلام ئۆزىنى ئۇنىڭغا ئاتتى.

— قورقما، ئۇكام، — ئۇ بالىنىڭ باش-كۆزىنى مۆلدۇردىن قاچۇرۇپ، ئۆز دۇمبىسىنى يامغۇرغا قارشى تۇتتى. قورقۇپ كەتكەن بالا ئەندىكىپ يىغلىماقتا، — ئوغۇل بالىمۇ شۇنداق چىدامسىز بولامدىكەن. يۇر، كۆممە قوناقنىڭ دالدىسىدا ئولتۇرىمىز.

يېقىن ئاردا ئىككىسىگە دالدا بولغۇدەك ھېچ يەر يوق. يىگىت قوللىرى بىلەن بالىنىڭ يالىڭاچ تېنىنى يېپىپ، ئۇنى مۆلدۇردىن قاچۇرۇپ يۇرگەن بىر چاغدا، ئالدىدىكى كۆممە قوناقلىقا كۆزى چۈشۈپ چۆچۈپ كەتتى. مۆلدۇر ئۇنىڭ كەڭ يېيىلىپ ئۆسكەن يوپۇرماقلىرىنى ئۆتمە-تۆشۈك قىلىۋېتىپتۇ. كۆممە قوناقچى ۋاقىرىدە-ۋەتكىلى ئاز قالدى. ئەمدى بالىنى باغرىغا بېسىپ، بىر ئورۇندا پىرقىراۋەردى. ئۆپچۆرىسىگە قارىۋىدى، يېقىن يەردىكى ئېتىزدا سۇ تۇتۇۋاتقان يىگىتلەرنىڭ ھېچقايسىسى كۆزىگە چېلىقمىدى، مۇنداق يامغۇردا كىمنى تېپىش مۇمكىن؟ بەلكى ئۇلارمۇ غۇلامغا ئوخشاش نىمە قىلارىنى بىلمەي، ئېتىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا شودىيىپ تۇرىدىغاندۇ.

غۇلام مۆلدۇر ئۇرۇپ يوپۇرماقلىرىنى تېشىۋەتكەن كۆممە قوناقنى خۇددى مەيدىسىنى يېپىپ، ساقلىۋالىدىغاندەك بىر دەم ئۇ تۇپىنى، بىر دەم بۇ تۇپىنى بالا بىلەن قوشۇپ قۇچاقلايتتى. بايىقى ئېرىنقلارنى بۇزۇپ ئاققان سۇنى بىر ئامال تېپىپ توختىتىۋالار ئىدى، ئەمما كۆممە قوناقنىڭ شاخلىرىنى سۇندۇرۇپ يېغىۋاتقان مۆلدۇرنى قانداق توختاتسۇن؟! ئۇ ياز بويى پەپىلەپ ئۆستۇرگەن كۆممە قوناق يوپۇرماقلىرىنىڭ، خۇددى ئادەم قولى بىلەن ئۆزگەن-دەك، سۇنۇپ چۈشۈۋاتقىنىغا قاراپ قالدى. غۇلام بالىنى قۇچاقلاپ سۇ ئېقىپ، بوشاپ كەتكەن پاتقاقتا تىزىغچە پېتىپ يىقىلدى. يۇز-

كۆزى بىلەن پۈت-قولىنىڭ ھەممىسى قاپ-قارا پاتقاق. ئۇ ئورنىدىن ئەندىكسىپ تۇردى-دە، بالىنى مۆلدۈردىن قاچۇرماقچى بولۇپ ئالغا يۈگۈردى. بۇ مەزگىلدە قىش كەلگەندەك ئالەم ئاپپاق بولۇپ كەتكەن. ئۇ مۆلدۈرنى يالاڭغىدەك دەسسەپ كېلىۋاتىدۇ. ئىلگىرىكى يوپۇرماقلىرىنى كەڭ يېيىپ ئۆسكەن كۆممە قوناقنىڭ ئورنىدا خۇددى قىشنىڭ كۈنى بىر ئوتار قوي يەپ ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن شودىيىپ قالغان قورايلارغا ئوخشاش چوخچارىغان كۆمىمە قوناق غوللىرى كۆرۈنەتتى. غۇلام يۈزىگە چاپلاشقان لاينى بىلىگى بىلەن ئېرتىۋېتىپ، ئېتىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە، تېنى لاغىلداپ تىترەپ، پۇتلىرىدا ماغدۇر قالمىغاندەك سەزدى ئۆزىنى. ئۇ ئەتراپقا تەكشى قاراپ چىقتى. ئۇ لاي چاپلىشىپ كەتكەن چاچلىرىنى يۇلۇۋالىدىغاندەك ئوچۇملاپ تارتىپ، پاتقاقتا يەكتىز ئولتۇرۇپ، بالىنى باغرىغا تېخىمۇ چىڭ باستى. بېشىنى كۆتىرىپ قارىغاندا بۇنىڭدىن ئون بەش-يىگىرمە مىنۇت ئىلگىرىلا ياپ-يېشىل كۆكىرىپ تۇرغان ئېتىزدىكى ئاپپاق مۆلدۈرنىڭ ئوتتۇرىسىدا شودىيىپ تۇرغان كۆممە قوناق غوللىرىغا كۆزى چۈشكەندە، قولىنى قاتتىق چىشلەپ يىغلۇۋېتىشكە ئازلا قالدى. مۆلدۈر توختىغاندىن كېيىن بالىنى قۇچاقلاپ يەنە قانچە ئولتۇرغىنىنى ئۆزىمۇ سەزگىنى يوق. كۆزىگە ئاق قاپلىغان ئايدالانىڭ ئۇ يەر-بۇ يېرىدە شودىيىپ تۇرغان كۆممە قوناق غولىدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيتتى. ئۇ ئىككى قولىغا ئوچۇملاپ ئالغان مۆلدۈرگە قارىسىلا غەزىۋى ئۆرلەپ، ئۆزىنىڭ گۆشنى ئۆزى يىگۈدەك بولاتتى. ئەمدى يەرگە بىر غېرىچتەكلا ياققان مۆلدۈردە كۆينەكسىز ئولتۇرغان غۇلام كۆممە قوناقنى ئۇنتۇپ، مۇنۇ بالىنى ئامان-ئېسەن ساقلاپ قېلىشنىلا ئويلايتتى.

پۇتىغا كىيگەن رېزىنكە ئۆتۈكى بايا يۇگۇرگەنـدە بىر يەردە پاتـقاقا پېتىپ چۈشۈپ قالسا كېرەك. ئۇششاق چىمەلىتەكلىرىـنىڭ قېنى قېچىپ، تاتىرىپ كېتىپتۇ. چىشلىرى بىر بىرىگە تەگـمەي، غالىلداپ تىترەشكە باشلىدى. ئۇنىڭ مۆلدۈردە قېلىـپ، تېنىنىڭ قىـيا-چىـيا بولۇپ كەتكىنى بىلەنمۇ ئىشى يوق. ئۇ ئەتىـيازدىن بېـرى ئېـتىزدا قونۇپ-يېتىپ قىلغان ئەمگىگىنىڭ بارى-يوقـى ئون بەش-يىگىرمە مىنۇت ئىچىدە يوق بولغـىنىغا ئېچىناتـتى. بۇنىڭـدىن ئىككى كـۈن ئىلگىرىلا دەسلەپكى سۇ كىرگەن يەرنىڭ كۆممە قوناقلىرى ئالايىتەنلا كۆرۈنۈپ قالغان. شۇلارنىڭ هەممىسى قېـنى ئەمـدى؟! ئەتىـيازدا كومسومول-ياشلار ئالدىدا بەرگەن ۋەدىلەر نىمە بولـدى؟! "كۆممە قوناقنى دەپ، بالىدىنمۇ مەھرۇم بولمايـلى" دەپ ئويلىـغان يىـگىت ئاشپەزنىڭ ئوغلىنى تېخىمۇ چىڭ قۇچاقلىدى.

يىراقتىن بىرىنىڭ "غۇلام" دەپ ۋاقىـرىغان ئـاۋازى ئاڭـلانـدى. لېكىن ئۇ ئاۋازىمۇ قۇلاق سالماي ئاشۇ مۆلـدۈر ئىچىـدە مۇز بولۇپ قاتقاندەك بالىنى قۇچاقلىغان پېتى شۇمشىيىپ ئولتۇراتتى.

غۇلامنىڭ ئاغرىقخانىدا بېھوش ياتقىنىنى پاتەمخان مۆلدۈر ياققان كۈننىڭ ئەتىسى، دۇكانغا توخۇم ئۆتكۈزۈپ، قەغەزچاي ئېپكىلەي دەپ بارغاندا، بىراقلا ئاڭلىدى.

— سۇچىلار بىچارە بالىنى ئاشپەزنىڭ ئوغلىنى قۇچاقلاپ ئولتۇرغان يېرىدىن تېپىۋېلىپ، ئاغرىقخانىغا ئېلىپ كەلگىنىگە بىر كۈن بولسىمۇ، ئۇ تېخىچە ھۇشىغا كەلمەپتۇ. پەقەت تۇرۇپ-تۇرۇپلا "كۆممە قوناقنى ساقلاڭلار، بالىنى ساقلاڭلار" دەپ جۆيلۇگۈدەك. مۆلدۈر كولخوزنىڭ بىرتالاي تىرىكچىلىگىگە زىيان يەتكۈزگەن ئوخشايدۇ. — تۇخۇم ساناۋاتقان سېتىقچىنىڭ سۆزى مومايغا بىرسى تېنىگە يېگىنە سانچىغاندەك تەسىر قىلدى.

— نېمە دەيدىغانسىز، بۇ شۇم خەۋەرنى نەدىن ئاڭلىدىڭىز؟ — پاتەمخان سېتىقچىنىڭ ئاغزىغا ھاڭغىيىپ قاراپ قالدى. ئىلگىرى تۇخۇم ئېپكەلگەندە ھەر بىر تىيىننىڭ ھىساۋىنى ئېلىپ كېتىدىغان مومای، بۇ قېتىم نېمە ئېلىپ، نېمە قويغىنىنى ئۆزىمۇ سەزگىنى يوق. بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپ، ھاۋا يەتمەي ۋاتقاندەك ھىس قىلدى ئۆزىنى. ماگىزىندىن قايتقاندا، قانچە چاپسان ماڭغاندەك قىلسىمۇ، پۇتلىرى تىترەپ، يولى زادىلا ئاۋۇمايتتى. غۇلامنىڭ مۆلدۈرنىڭ ئارىسىدا قىپ-يالىڭاچ قالغىنى نىمىسى؟!

ئۇ كۈنى ياقـقان بىر تال مۆلدۈر مومانىڭ بېشىنى تېشىۋەتكەنـدەك قىلـدى. شۇنچىـلىك مۆلـدۈرنىڭ ئارىسـدا قالسا، ئادەم تۇرماق، مالمۇ ئۆلۈپ كەتمەمدۇ... ئۇ قانداقمۇ ئېدىغاندۇ. بىر كۈندىن بېرى كۆزىنى ئاچماي بىھۇش، ئۆۋەكتە ياتىدۇ، دەيدۇ. سالامەتخان نىمە بولۇپ كەتتىكىن؟ زادى بۇ دۇنـيادا كەلـگۈلۈك بولسا، پەقەت بىر ئادەمنىڭ بېشىغلا كېلەمدۇ نىمە!

مۇشۇنى ئويلاپ ماڭغان پاتەمخان ئۆيىگە بېرىشى بىلەنلا ماگىزىندىن ئالغان نەرسىلىرىنى تاشلاپ، سالامەتخانىنىڭكىگە كەلدى.

غۇلامىلارنىڭ ئىشىگىگە قۇلۇپ سېلىقلىق ئىكەن: "بىچارە بالىسىنىڭ كەينىدىن سەكپارە بولۇپ يۈرىدىغانـدۇ" دەپ ئويلىغان مومای سۇپىدا ئولتۇرۇپ بىر پەس دېمىنى ئالدى. پاتەمخان شۇنچە يىلدىن بېرى يالغۇز ياشاپ جىمجىتلىققا ئۇگىنىپ قالـغان بولسـمۇ، ئەمما مۇنۇ سالامەتخانىلارنىڭ هويلىسى ئۇنىڭغا تېخىمۇ يىتىمسىرەپ قالغاندەك سېزىلدى. مال-ۋاران، توخۇ - تۇمان كۆرۈنـمەيدۇ.

مومای سۇپىدا ئولـتۇرۇپ هاردۇق ئالغاندىن كېـيىن، يېزىـنىڭ قىبلە تەرىپىگە جايلاشقان ئاغرىقخانىغا ماڭـدى. ئىلگىرى بار-يوقى ئىككى كوچىـدىن ئىـبارەت بۇرھانـبۇلاق يېزىسى ئاخىرقى يىللىرى كېڭىيىپ كەتسە كېرەك. مومای ئۇنى بۇگۈن بىرىنـچى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك هىس قىلدى.

ئاغرىقخانا ئالدىدا بىرنەچـچە ئادەم كۆرۈندى. پاتەمخان ئۇلار-نىڭ ئارىـسـىدىن سالامەتـخانـنى بىردىن تونۇدى. يېـشى يېـتىپ قالغان ئايالنىڭ چاچـلـىرى چۈۋۈلۈپ، چىرايـى قاردـاپ كېتىپتۇ. "بىچارە ئىككى كۈندىن بېـرى بىر يۇتۇم چاي ئىچمەي، ئاغرىقخانا دەرىزىسىنى ئەگىپ يۈرسە كېرەك" دەپ ئويلىغان مومای سالامەتخان

بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى.

— سىلىمۇ يېتىپ كەلدىلىمۇ؟ — پاتەمخان ئۇنى ئا
سالامەتخانىنى يىغلىۋېتەمدىكىن دېۋىدى، ئۇنىڭ بىر ك
يىغلاپ، كۆز يېشى تۆگمىدىمۇ، يىغلىمىدى.

— غەيرەت قىلىڭ. سىزنىڭ بەختىڭىزگە تېچ-ئ
قالار. دوختۇرلار نېمە دەيدۇ؟

— تېخىچىلا ئوت-كاۋاپ بولۇپ، ھۇشىغا كەلمەيۋ
ھازىر ئوكۇل سېلىۋاتىدۇ. بۇ نېمە تارتقىلىقتۇر، پاتەم

— سەۋرى قىلىڭ، سالامەتخان. ياخشى كۈنلەر
دەپ پاتەمخان مومای غۇلامنىڭ ئانىسىنىڭ كۆڭلى
بىر چاغدا ئۇلارنىڭ قېشىغا ھېۋىز پاشانىڭ ئوغلى سۇ
كەلدى.

— كۆرمەمسەن، موما، بۇ كېلىشمەسلىكنى، قېرىشقاند
مەنمۇ دەم ئالای دەپ، ئۆيگە كېتىپ قالغان ئىدى
مۆلدۈر توختىغاندا، غۇلامنى تېپىۋاپتۇ.

ئەھۋالنى سۇلايماندىن تولۇق ئوقتان مومانىڭ تەش
كۈچەيدى. ئاغرىقخانىنىڭ ئالدىدا ئىشكىتىن ئاق خ
چىقىدىغان دوختۇرنىڭ ئاغزىغا تەلمۈرۈپ قاراپ ئ
ئېغىر ئىش يوق. غۇلامنىڭ ئاغىنە-ئۆڭگىلىرى ئاغرىق
چىقىقان ھەر بىر ئادەمنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈشۈپ ب
"قانداق، كۆزىنى ئاچتىمۇ؟" دەپ سورايتتى، لېكىن خا
چىققان ئادەمنىڭ ئاغزىدىن: "شۇنداقلا، بىر خىل ياتى
خەۋەرنى ئاڭلىغاندا، ھەممىسى باشلىرىنى ساڭگىلا
بولۇشاتتى.

پاتەمخاننىڭ كۆزى زىيابەتكە چۈشتى.

ــ زىيابەتمۇ كېپتۇ-دە، ــ دەپ چوڭقۇر نەپەس ئالدى مومای.

ــ كېپتۇ دىگىنىڭ نىمىسى، ئەتىگەندىن بېرى مۇشۇنىڭ ئىچىدە "غۇلام ئاغرىغىچە مەن ئاغرىسام بولمامدۇ. هايات مېنى بەختسىز قىلغىنىڭنى ئاز دەپ، بۇنىمۇ ئارمىنىغا يەتكۈزمەي ئېلىپ كېتەي دېدىڭمۇ" دەپ يىغلاپ، ئالەمنى-مالەم قىلدى دېمەمسەن، ــ سۇلايمانىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، پاتەمخان مومای هەيران بولدى. ــ بىراق هازىرقى قىزلاردا ئىنساپ قالمىدىغۇ، موما، مۇنۇ يەردە بىرى ئۇچۇن ياش تۆكۈۋاتسا، نېرىقى كوچىغا ئۆتكەنىدە هېچ نەرسە كۆرمىگەن ئادەمدەك باشقىسىنى قۇچاقلاپ كېتىۋېرىدۇ.

ــ بۇ نىمە دىگىنىڭ، بالام.

ئۇلار بىر بىرىگە مەنىلىك قاراشقىنى بىلەن ئوشۇق سۆز قىلىشمىدى.

مومای سالامەتخانىدىن تۇرسۇنلارنىڭ ئۆيىگە ئەلچى كىرگۈزگەنلىگى هەققىدە سورای دىگەن ئىدى، ئەما بىر كۈندىن بېرى قويغان-تۇتقىنىنى بىلمەيۋاتقان ئايالنىڭ كۆڭلىنى بىئارام قىلغۇسى كەلمىدى.

پاتەمخان سالامەتخانىنىڭ قېشىدىن پەقەت پادا-كالا قايتقاندىلا ئۆيىگە كېلىۋىدى، لېكىن كالىسىنى سېغىپ بولغاندىن كېيىن، بىر كورا چای ئىچىپ، يەنە ئاغرىقخانىغا يېتىپ كەلدى.

ــ ئەمدى سەن ئۆيۈڭگە بېرىپ دەم ئال. ساڭا غۇلامنىڭ ئەهۋالىنى ئۆزەم خەۋەرلەپ تۇرىمەن" ــ دەپ سۇلايمان مومانىنى يەرگە گۈگۈم چۈشۈپ قالغاندا ئۆيىگە ئېپىبېرىۋاتتى.

دائىم توخۇ بىلەن تەڭ تەكىگە باش قويىدىغان مومای بۇ كېچىسى

غۇلامنىڭ تېچ ـ ئامان ساقىيىشىنى تىلەپ، تاڭ ئاپپاق ئاتقىچە كىرپىك قاقمىدى، ئەتىسى ئەتىگەندە ئاغرىقخانا ئالدىغا كەلگەن ھېچكىم يوق ئىدى، تاڭ ئاتماستىن بۇ يەردە پەيدا بولغان مومايىنى كۆرگەندە نۆۋەتچى ھەمشىرىمۇ ھەيران بولدى.

ــ كېچىچە ئۆيلىرىگە بارماي، مۇشۇ يەردە قونمىغاندىلا، موما؟

ــ ياق، قىزىم. قېرى ئادەملەر تولىمۇ ئەنسىز كېلىدىغۇ. تاڭ ئاتقىچە غۇلامنى ئويلاپ ئۇخلالماي، يېتىپ كەلدىم. ئۆزى قانداق بولۇپ قالدى، شۇنى ئېيتىڭا؟!

ــ يېزىم كېچىدىن كېيىن تېمپېراتۇرىسى تۆۋەنلەپ، كۆزنى ئاچتى. ۋراچلارمۇ ئەمدى ساقىيىپ كېتىدۇ، دەيدۇ.

ــ كۆزنى ئاچسا، جاھان ئىش بوپتۇ. ياراتقان ئىگەم ئامانچە-لىغىنى بەرسۇن! ماڭا رۇخسەت قىلسىڭىز، ئۇنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرمىگىچە كۆڭلۈم ئەمىن تاپمايدۇ.

ــ يېڭىلا ئۇخلىۋىدى. بىرئاز دەم ئېلىۋالسۇن. بىزگە دوختۇر-لار قېشىغا ھېچكىمنى كىرگۈزمەڭلەر دېگەن، سىلى غۇلام ياتقان ئۆينىڭ دەرىزىسىگە بارسىلا.

ئۇ غۇلام ياتقان دەرىزىگە يېقىنلاشقاندا، تام تۈۋىدە بىر قىزنىڭ شۇمشەرەپ ئولتۇرۇپ ئۇخلاۋاتقىنىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى. پاتەمخان يېقىنراق كېلىپ سەپسېلىپ قارىغاندا، يالىڭاچ تىزىنى قۇچاقلاپ ئۇخلاۋاتقان زىيادەتنى تونۇدى. "بۇ قىزغا نىمە بولغاندۇ. بۇگۈن كېچە ئۆيىمگىمۇ بارمىغان ئوخشايدۇ". مومای قىزنى ئوخۇ-تۇۋەتمەي دېگەندەك پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ ئۇنىڭغا يېقىنلاش-قاندا، زىيادەت چۆچۈپ ئوخاندى.

ــ تاڭ ئاتماي بۇ يەردە نىمە قىلىپ ئولتۇرىسىز، قىزىم؟

دەرىلدەپ تىترەۋاتقان زىياپەتنىڭ كالپۇكلىرى كۆكسىڭىپ، سۆزلەشكىمۇ چامى كەلمەي قالسا كېرەك، ئۇ ئەينەكتىن ئۆڭۈي ئىچىگە بىر قاراپ قويۇپ، دەرىزىدىن يىراقلاشتى.

ــ غۇلامنىڭ ئەھۋالىنى بىلەي دەپ كېلىۋىدىم، ئۇنىڭدەك بەختسىز ئۇخلاپ قېپتىمەن.

زىياپەت كېتىشىگىلا ئاغرىقخانا ھويلىسىغا سالامەتخان كىرىپ كەلدى.

ــ بىچارە قىز تاڭ ئاتقىچە ئاغرىقخانىنىڭ قېشىدىن كەتمەپتۇ، ــ دېدى موماي. ئۇلار خېلى ۋاقىتقىچە گەپ ـ سۆز قىلىشماي زىيا ـ پەتنىڭ كەينىدىن قاراپ تۇرۇشتى، بۇنى كۆرۈپ ھەر ئىككىسىنىڭ قەلبى ئىسسىغاندەك بولدى.

ئۆينىڭ دەرىزىسى خېلىلا تۆۋەن ئىكەن. پاتەمخان موماي بەشىنى سوزۇپ قارىغاندا، كارۋاتتا ياتقان يىگىتنىڭ سەل ئوچۇق يۈزى بىلەن پاخپايغان چېچىدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرەلمىدى. قالغان يېرىنىڭ ھەممىسى ئاق پروستىنا بىلەن يېپىقلىق ئىكەن. موماي يىگىتنىڭ يېرىمى ئوچۇق يۈزىگە قاراپ تۇردى ـ دە: "ئۇخلا، جېنىم بالام!"، دېدى.

دەرىزە يېنىغا سالامەتخانمۇ يېقىنلاشتى. ئۇمۇ تاڭ ئاتقىچە تۈزۈك ئۇخلىمىسا كېرەك، قاپاقلىرى ئوتۇقۇپ قېپتۇ. ئەمما چىرايى ئۆتكەن كۈنكىگە قارىغاندا خېلىلا ياخشى.

ــ ھەمشىرە قىز يېڭىلا ئۇخلىدى دەيدۇ. قاراڭا، ئۇخلاۋاتقىنىنى، نەچچە كۈندىن بېرى تېنى قىزىپ، تۈزۈك ئۇخلىماستىن بەك قىينالغان ئىكەن ـ دە بىچارە بالا.

ئىككىسى پالاتىدا ياتقان غۇلامنىڭ ئۇيقۇسىغا زوقلانغاندەك

قارىشىپ، دەرىزە تۈۋىدە ئۇزاق تۇردى، پاتەمخان مومای مۇشۇ قېتىم "بۇ هایاتتا بىرى ئۈچۈن جېنىنى كۆيدۈرۈپ، ئۇنىڭ يولىدا سەكپارە بولۇپ يۈرگەنمۇ ياخشى ئىكەن. زادى تۆت تامغا قاراپ يالغۇز قېلىشتىن ساقلىسۇن" دەپ ئويلىدى.

زىيارەت يىگىتنىڭ ئاغرىقخانىغا كىرگىنىنى ئاڭلىغاندا نەمە قىلىشنى بىلمەي، ئەس- ھۇشىنى يوقىتىپ قويغان ئادەمدەك ئىسەنكىرەپ قالغان ئىدى. ئۆز ھاياتى بىتچىت بولۇپ، ئەمدى غۇلام بولسىمۇ بەختلىك ھايات كەچۈرسىدى دەپ، شۇنىڭ كېلە- چىگىنى تىلەپ يۈرگەن قىزغا يىگىتنىڭ ھۇش-كاللىسىنى بىلمەي يىتىپ قېلىشى بەك ئىبغىر تەگدى. "ئەگەر غۇلام شۇ ياتقان پېتىچە ھۇشىغا كەلمەي ئۆلۈپ كەتسە، ئۇنىڭ بىلەن بىللىلا بۇ دۇنيادىن مەنمۇ مەڭگۈگە خوشلىشىمەن" دىگەن قارارغا كەلگەن قىزنىڭ ئىلە- گىرىكى كۈمۈشتەك جاراڭلاپ چىقىدىغان كۈلكىسى يوقاپ، غەم- قايغۇسى كۆپەيگەچكە، خىيال چاققان ئادەمگە ئوخشاشلا بولۇپ قالغان. ئۇ كۆپىنچە ئۆزىنى سۇغا تاشلاپ، ئوغا ئىچىپ، ئېتىلىپ ياكى ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغان ئادەملەرنى يېنىپ-يېنىپ ئەسكە ئېلىپ، ياتسىمۇ، تۇرسىمۇ ئۆلۈم ھەقىدىلا ئويلايتتى. غۇلام ئاغرىپ قالغاندا، نەچچە كۈن ئاغرىقخانىنى ئەگىپ يۈرگەنىدىمۇ كۆز ئالدى- دىن مۇرىدىغا ئوخشاش ئاق رەختكە ئورالغان ئادەملەر كەتمىدى، غۇلام تەكىدىن باش كۆتىرىپ، بىرئاز ساقىيىشىغا بۇ ئويدىن سەگىگەندەك قىلۋىدى، لېكىن بەربىر تولۇق قۇتۇلغىنى يوق.

كۈندىن-كۈنىگە بويى ئېغىرلىشىپ، ئۆزىنى بىر تۈرلۈك ھىس

قىلىپ يۈرگەن قىز پەقەت ئاخىرقى ئايدىن بېرىلا ئۆزىنىڭ ھامىلدار ئىكەنلىگىنى سېزىپ، تېخىمۇ چوڭقۇر قايغۇ-دەرتكە چۆمگەن ئىدى. ئۇ ۋېلاخۇن بىلەن ئالمۇتىغا كېتىپ بارغاندا ئۆزىنى غاردىن تاشلاپ ئۆلۈۋالمىغىنىغا مىڭ بىر پۇشايمان يەيتتى. ئەمدى مۇشۇنداق جەمئىيەت يۈزىگە، ئاز كۈندە ھەممىنىڭ ئاشكارا بولۇپ، پۈتكۈل يۇرت ئالدىدا باش كۆتەرگۈسىز ئۇياتتا قالىدىغىنىنى ئويلاپ قورقىدۇ. غۇلام ئۆيىگە ئەلچى كىرگۈزگەندىن كېيىن بۇ ئىشنىڭ كۈندىن-كۈنگە مۇرەككەپلىشىۋاتقىنىنى سەزگەن قىزنىڭ تەشۋىش-ئەندىشىسى بارغانسېرى كۈچەيمەكتە.

قىزنىڭ ھامىلدار بولۇپ قالغىنىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ۋېلاخۇنمۇ بۇنىڭ بىر بالاسى چىقمىسا دەپ، يۈرىگالدى بولۇپ يۈرەتتى.

— ئۆزىڭىزنىڭ ئېغىر ئاياق ئىكەنلىگىڭىزنى تۇيدۇرماي، ئەلچى كىرگۈزۈۋاتقاندىن كېيىن چاپسانراق غۇلامغا تېگىۋالمامسىز، — دەپ ۋېلاخۇن بىرنەچچە قېتىم سايە قىلغاندا، زىيادەت: "مەن سىزنىڭ ئۆلۈگىڭىزنى پاك يىگىتكە ئارتقىچە، ئۆزەملا ئۆلۈۋالمايمەنمۇ" — دەپ سىلكىۋەتكەن ئىدى.

بوغالتىرنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئويلىغان زىيادەت: "ئۆزەمنى ئاز دەپ، بىر ئۆلۈمدىن ئامان قالغان غۇلامنىڭ كۆڭلىگە ئازاپ بېرىپ، تەقدىرىگە پالىتا چاپماي" دەپ ئاشۇ سۆيگەن يىگىتنىڭ كېلىچەك بەختىنى تىلەپ، ئۆزىنى ئۇنىڭ ئۆيىگە كېلىن بولۇپ بېرىشتىن چەتكە تارتاتتى. ئۇنىڭدىن كۆرە، ھېچكىمگە كۆرۈنمەي، بۇ دۇنيادىن يوق بولۇشنى ھەمىدىن ئەلا كۆرۈپ، شۇنىڭ ھەر خىل يولىنى ئىزدەيتتى. قوسىغى يوغىنىغانسېرى ھايات بىلەن خوشلىشىش قەرەلى يېقىنلىشىۋاتقان ئادەمدەك قىزنىڭ تەشۋىشى كۈچەيمەكتە. ئەمدى

كۆزىنى يۇمۇپ، ئۇخلاپ قالغان ئادەمدەك جىمجىت ئۆلسەم ھەمە-غەم-قايغۇدىن قۇتۇلاتتىم، دەپ جېنى قينالماي ئۆلىدىغان يېنىك ئۆلۈمنىلا تىلەيتتى. زىيادىتكە ئېسىلىپ ئۆلۈۋېلىشتىن يېنىك ئۆلۈم يوقتەك كۆرۈنەتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ كېيىنكى كۈنلىرى يىپ، ئاغامچە-لارنى كۆتىرىپ قەيەرگە ئېسىلىۋېلىشنى پەملىگەندەك، كالا ئېغىلى بىلەن باغدىكى ئالما پۇتاقلىرىنى كۆزلەپ يۈرىدىغان بولدى.

بۇ قىزنىڭ ھامىلدار ئىكەنلىگىنى ئەل-يۇرت بىلىپ سۆز-چۆچەك كۆپەيگىچە تۇرمۇشقا چىقىپ كەتسىدى دەپ، ئۇنى ھەر بىر قەدەمدە ئالدىراتقان بوغالتىر ۋېلاخۇن غۇلامنىڭ ئەلچى كىرگۈزگەنلىگىنى ئاڭلىغاندا، ئەمدى ھەقىقەتەن بۇ بالادىن ساق-سالامەت قۇتۇلىدىغان ئوخشايمەن، دەپ كۆڭلى ئورنىغا چۈشۈۋېدى، لېكىن زىيادىتىنىڭ "بۇ تۇرقۇمدا ئۇنداق پاك يىگىتكە تۇرمۇشقا چىققىچە ئۆلۈۋالمايمەنمۇ" دىگەن سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندا، ئۇنىڭدىن چاپسىنىراق قۇتۇلۇشنىڭ باشقا ئامالىنى تېپىشنىڭ پىلانىنى تۈزۈشكە كىرىشتى. ئۇ بوغالتىرىيىدىمۇ قىزنىڭ كەينىدىن چىقماي، ئۇنى باشقا بىرى بىلەن قېچىپ كېتىشكە كۆندۈرۈشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى.

ئېغىر غەمدىن قۇتۇلالماي يۈرگەن زىيادەت كىنوغا بارسام سەگمپ قالمەنمىكىن دىگەن ئۇي بىلەن بىر كۈنى يەرگە قاراڭغۇ چۈشكەندە، كوچىغا چىقتى، ئۇ پاتەمخان مومايىنىڭ ئىشىگىدىن ئۆتۈشىگە، كەينىدىن ماراپ يۈرگەندەكلا، ۋېلاخۇننىڭ قىزىل ماشىنىسى ئالدىغا كېلىپ توختىدى.

— قېنى، چىرايلىق قىز، ماشىنىغا ئولتۇرۇڭ. بىرەر سائەت سەيلە قىلىپ قايتايلى. — زىيادەت ماشىنىدىن چۈشۈپ، ئالدىغا توغرا

تۇرغان بوغالتىرنىڭ ئاغزىدىن ھاراق پۇراۋاتقىنىنى بايقىغاندا ئۆزىنى چەتكە تارتتى.

ــ مەن كېچىدە ھېچ ياقتا بارمايمەن.

ــ ياق، مەن يۇرۇڭ دېگەندىن كېيىن بارىسىز. سىزگە خالى يەردە ئېيتىدىغان سۆزۈم بار.

ــ ھەرقانداق سۆزىڭىز بولسا مۇشۇ يەردە ئېيتىۋېرىڭ.

قىز ماشىنىدا ئولتۇرغان ھامىقى يېزىدىكى‌لەر دائىم ھاراق ئىچىپ، كۆرۈنگىنى بىلەن ئۇرۇش-جاڭجال چىقىرىپ يۈرگەچكە "ئوسمان باخشى" دەپ ئاتايدىغان يىگىتنى كۆرۈپ قالدى.

ــ مەن سىزگە بىر لايىق تاپتىم. بۇگۈن شۇنىڭ بىلەن تونىشىڭ قىلىۋېتەيلى دەيمىز..

بوغالتىرنىڭ سۆزىدىن ئۆزىنى زورلاپ ئېلىپ قېچىپ، مۇشۇ ئوسمانغا نىكا قىلماقچى ئىكەنلىگىنى سەزگەن زىيادەت كەينىگە داجىۋېدى، ۋېلاخۇن ئۇنى قولىدىن مەھكەم تۇتۇپ، ماشىنا ئىچىگە تارتتى.

ــ نېزىرقىغۇدەك نىمىڭىز قالدى. ئۇنىڭدىن زامانىنىڭ تېچىدا تۇرمۇشقا چىقىۋالسىڭىز چۇ.

ــ ئاپا! ــ ۋېلاخۇن قىزنى ماشىنىغا سۆرەۋاتقاندا، زىيادەت ئۇنىنىڭ بېرىچە ۋاقىرىۋەتتى، بوغالتىر ئۇنىڭ ئاغزىنى باسماقچى بولۇپ تەمشىلىۋىدى، قارشى ھويلىدىن چىققان پاتەمخان مومانىڭ ئۇنىنى ئاڭلاپ، توختاپ قالدى.

ــ قايسىڭلار بۇ؟ كېچىلەپ سىلەرگە نىمە كۆرۈندى؟! ۋېلاخۇنىڭ ماشىنىسىمۇ نىمە بۇ؟

مومای ماشىنىنى تونۇپ قالغاچقا، ۋېلاخۇن قىزنى قويۇۋېتىپ،

دەرهال رولغا ئولتۇرۇپ كەتتى. كوچىغا چىقىقان موماي قورقۇپ كەتكەن كاسسىر قىزىنى كۆردى.

ــ زىياپەتمۇسىز؟

ــ مۇنۇلار ئالدىمنى تورىۋېلىپ كىنوغا ئەۋەتمەيۋاتىدۇ.

ئەندىكىپ دەم ئېلىۋاتقان قىز مومايدىن خىجالەت بولۇپ، نېمە دەرىنى بىلمەي هودۇقۇپ قالدى. ئىلگىرى ماشىنىدا بىللە مېڭىپ يۈزگەن ئىككىسىنىڭ كېچىلەپ كوچىدا تارتىشۋاتقىنىغا مومايمۇ هەيران بولدى.

* * *

زىياپەت كىنوغىمۇ كىرمەي، توپ ـ توغرا ئۆيگىلا قايتىپ كەلدى. ئۇ ئايسىز قاراڭغۇ كېچىدە ئىشىك ئالدىدىكى بەندىكىدە ئولتۇرۇپ، ئۇزاق خىيال سۈردى. نومۇسى تۆكۈلۈپ، ئېغىرئاياق ئىكەنلىگى يۈرت ئالدىدا بۇگۈن ـ ئەتە ئاشكارا بولغىلىۋاتقاندا ۋېلاخۇننىڭ ئۇنى ئوسمان بىلەن قاچۇرۇۋېتىپ، بارلىق بالا ـ قازانى بېشىدىن ساقىت قىلىۋېتىش ئۈچۈن قىلغان هەركىتىنى ئويلىسا. يۈرەك ـ باغرى تېخىمۇ تېت ـ تېت بولاتتى.

قاراڭغۇ كېچىدە تەنها ئولتۇرغان قىزنىڭ بېشىغا كەلمىگەن ئوي قالمىغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ غەم ـ قايغۇسىز ئۆتكەن باللىق چاغلىرىنى كىنەپ ئەسكە ئالغاندا، شىرىن هىس ـ تۇيغۇلارغا بۆلۈنەتتى. مەكتەپنى تاماملىغان يىللىرى غۇلام بىلەن ئۆسەكتە قول تۇتۇشۇپ ئۆتكۈزگەن كۈنلەر قانداق گۈزەل! ئەمدى ئۇلارنىڭ هەممىسىنى قىز چۈشىدە كۆرگەندەكلا ئەسلەيدۇ.

قىزنىڭ ئېسىگە ئۆزىنىڭ تۇرمۇشقا چىقماي تۇرۇپ هامىلدار بولۇپ قالغىنى چۈشكەندە، بايىقى تاتلىق ئويلىرى بىتچىت بولدى ـ دە،

تېنى شۇركۈنۈپ، ئۇنى باش-ئايىغى يوق سۈرلۈك خىيال چىرمىۋالدى. بۇ غەم-قايغۇدىن زادى قۇتۇلۇش مۇمكىن ئەمەستەك، ئۇ بارغانسېرى ئېغىر قارا بۇلۇتقا ئوخشاش بېسىپ كېلىۋاتقاندەك سېزەتتى. قانچە ئويلىغانسېرى بېشىغىمۇ خەتەرلىك ئويلار كېلىدۇ؛ چاپسان-چاپسانلا ئۆلۈپ كەتكەنلەرنى ئەسلەيدۇ.

ئۇنىڭغا مۇشۇنداق جىمجىت ئولتۇرغان پېتىچە، ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇپ، ئۇخلاپ قالغاندەكلا ئۇ دۇنياغا كەتكەن ھەمىدىن ئەلادەك كۆرۈنەتتى. نىمىشقىدۇ، كۆڭلى ئاۋۇ كۈنى بىرنەچچە قېتىم قولىغا ئېلىپ، ياڭلىۋاشتىن ئورنىغا قويغان كىر يايغۇچ ئاق يېپىقلا تارتىپ تۇراتتى. زىيادەت يېپىنى بىرنەچچە قېتىم بويىنىغا يېقىن ئېپىكەلگەندە تېنى شۇركۈنۈپ، ئېسىلىۋېلىشقا جۇرئەت قىلالمىغان بۇگۈر ئۇنىڭغا ئېسىلىۋېلىشتىن باشقا يېنىك ئۆلۈم يوقتەك بىلىندى كۆزىگە ئاشۇ يېپىتىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمىگەن قىزغا بۇ دۇنيانىڭ قىزىغى تۈگەپ، پەقەت ئاشۇ يېپىنى بويىنىغا سالغاندىلا كۆڭلى ئەمىن تاپىدىغاندەك ئىدى.

ئۇ مۇشۇ پەيتتە بىر كۈن ئىلگىرىلا ئاغرىقخانىدىن چىققان غۇلامنى ئېسىگە ئالدى. "مېنىڭ ئۆلۈمۈمنى ئاڭلىسا، ئۇ نېمە ئويلاپ قالىدىكىن". ئاران ساقايغان يىگىتنىڭ دەردىگە دەرت قوشۇپ بەرمەسەم بولاتتىغۇ دېگەن ئويغىمۇ كەلگەن قىز غۇلامغا خەت يېزىپ قالدۇرماقچى بولۇپ، ئۆيى تەرەپكە ماڭدى. ھەممىسى ئۇخلاپ قالغان ئىكەن. پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ سارايغا كىرىپ، بىر ۋاراق قەغەز بىلەن قەلەم ئېلىپ ئولتۇردى. غۇلام ئېسىغا چۈشكەندە يىغا يامىشىپ، قولى تىترەپ خەتنى تولىمۇ قىينىلىپ ئاران يازدى.

خەتنى پىنجىگىنىڭ يانچۇغىغا سېلىشى بىلەنلا يەنە ئۆپكىدەپ

يىغلاشقا باشلىغان قىز، ئاغزىنى ئالقىنى بىلەن مەھكەم بېسىپ، ئىچكىرىكى ئۆيدە ئۇخلاۋاتقان ئانىسىغا قاراپ تۇردى-دە، ئاندىن خۇددى بىرى قولىدىن تارتىپ سۆرىگەندەك ئېغىلنىڭ تېمىغا قىسىلىپ قويغان ئىنچىكە ئاق يىپنى ئېلىپ، باغدىكى يوغان ئالمىنىڭ قېشىغا ماڭدى. پۇت-قولى بەزگەك ئادەمدەك تىترىمەكتە.

قىز ئىككى قاتلىغان يىپنى ئالما شېخىغا كىرمەك سېلىپ باغلىغاندىن كېيىنلا ئويلىغان ئويىدىن قايتىپ قالغان ئادەمگە ئوخشاش، بىر پەس يىغلىنى بېسىپ، ئوچۇق ئاسمانغا قارىدى. پارقىراپ كۆرۈنگەن يۇلتۇزلارنىڭ بىرى كۆچتى. "ئەتىمالىم، ئاشۇ مېنىڭ يۇلتۇزۇم بولسا كېرەك" دەپ پىچىرلىغان قىز تېخىمۇ ئۆپكىدەپ يىغلاپ، سىرتاق سېلىپ قويغان ئاق يىپتىن كەينىگە داجىدى. بايىاتىن بېرى ئۆزىنى باشلاپ كېلىۋاتقان ئاق يىپ ئۇنىڭغا بۆلەكچە سۈرلۈك كۆرۈنۈپ كەتتى. قىز ئۆيىدە ئۇخلاۋاتقان ئانىسى بىلەن سىڭىللىرىنى، تېخى يېقىندىلا ئاغرىقخانىدىن چىققان غۇلامنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈۋىدى، مۇنۇ هايات بۆلەكچە گۈزەلدەك بىلىندى. ئەمما ئۇنىڭ قولى كۈندىن-كۈنگە يوغىنىۋاتقان قوسىغىغا تەككەندە، تېنى شۇركۈنۈپ، خۇددى قىشنىڭ قىرىق گىرادۇس سوغىدا تۇرغاندەك ئىلگىرىكىدىنمۇ بەتتەر غاللىداپ تىترەشكە باشلىدى. ئۇ ئالما تۈۋىدىكى ياغاچ يەششككە چىقىپ، سىرتماقتىن بوينىنى قاچۇرۇپ تۇردى-دە، ئاندىن ئىككى قاتلاپ باغلىغان يىپقا بېشىنى يېقىنلاتقاندا كۆزىندىن ئۇرغۇپ چىققان يېشىنى توختىتالماي يەنە يىغلۇەتتى. قىز بېشىنى سىرتماقتىن يانداۋرۇپ چىقىرىۋالاي دېگەندە، پۇتىنىڭ ئاستىدىكى ياغاچ يەششكىنىڭ قانداقچە ئۆرۈلۈپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ تۇيماي قالدى...

ـــ ۋاي شەرمەندە، موما! ۋاي يۈزۈمەي!

توراپ قويغان تىكەنگىمۇ قارىماستىن، سۈڭگۈچتىن كىرىپ كېلىۋاتقان خوشنىسى ئاغچىنى كۆرگەندە، پاتەمخان موماي بىر بالا بولغان ئوخشايدۇ دەپ ئەنسىرەشكە باشلىدى. ئۇ بىر نەرسىنىڭ باش-ئايىغىغا يەتمەي قار-يامغۇرىنى ياغدۇرۇۋېتىپ كېتىدىغان ئاغچا يەنە بىر ئويدۇرما تاپمىغاندۇ دەپمۇ ئويلىدى.

ـــ بىزنىڭ ھىلىقى تۇرسۇن تاغىمىزنىڭ كاسسىر بولۇپ ئىشلەۋاتقان قىزى ئىپسىلىپ ئۆلۈۋاپتۇ.

بېغىدا پىياز ئوتاۋاتقان پاتەمخان ئورنىدىن تۇرماستىن ئولتۇرۇپلا قالدى. ئوتنىغۇچ تۇتقان قولى دىرىلدەپ تىترىمەكتە. بىرى ھويلىغا ئالدىراش كىرىپ كەلسىلا يۈرىگى ئەنسىرەپ، تۇتقان-قويغىنىنى بىلمەي قالىدىغان موماي خوشنىسىنىڭ ئەمدى نېمە دەۋاتقىنىمۇ قۇلۇغىغا كىرىپ چىقمايتتى.

ـــ قارىسىلا، ئالمىنىڭ ئىنچىكە شېخىغا كىر يايىدىغان يېپىنى باغلاپلا ئىپسىلىۋاپتۇ.

خوشنىسى كاسسىر زىيادەتنىڭ ئۆلۈۋالغىنىنى بىرنەچچە قېتىم ئېيتقاندىن كېيىنلا پاتەمخان قوللىرىنى ئىگىز كۆتىرىپ، يۈزىنى سىلاپ ئورنىدىن تۇردى.

— به‌لكى خاتا ئاڭلاپ قالغانسىز، ئاغچا؟

— ۋىيه‌ي، ئۇ نىمه دىگه‌نلىرى، موما؟ هازىر ئۆيىمگه سۈنايلىتىپ ياتقۇزۇپ قويغان يېرىدىن ئۆز كۆزۈم بىله‌ن كۆرۈپ كېلىۋاتىمه‌ن... قارىمسامۇ بولغان، بويۇمدىن ئاجراپ كه‌تمىسه بولاتىتىغۇ. — سىرتماق بويۇنغا چۈششىلا بولدى دىگىنى راست ئوخشايدۇ. كىر يايه‌دىغان ئاق يىپقىمۇ ئادەم ئېسىلىپ ئۆلۈۋالدىكه‌ن... يېشى يىگىرمه ئىككىدىن ئه‌مدىلا ئاشقان قىزنىڭ جېنىغا نىمه جاپا كه‌لدىكىن، ئادەملەر كولخوزچىلارنىڭ ئاقچىسىنى يوقتىپ قويۇپ ئېسىلۋالـ دىمىكىن دىيىشىدۇ... كولخوز باشلىقلىرى رايوندىن ساقچى چاقىرـ مىغچه هىچكىم هىچ نه‌رسىگه ته‌ككۈچى بولمىسۇن ده‌پتۇ. بىچاره ئانىسىنىڭ يىغىسىنى دىمه‌مدىلا تېخى. "ئون گۈلۈڭنىڭ بىرى ئېچىلـ ماي سولغان قىزىم" ده‌پ يىغلىغان يىغىسىنى ئاڭلىسا ئادەمنىڭ يۈره‌ك‌ـباغرى سېرىلىپ كېتىدۇ... ئۇنى ئاز ده‌پ بۇنىڭدىن بىرئاز ۋاقىت ئىلگىرىلا سالامه‌تخىنده‌م ئه‌لچى كىرگۈزۈپتىكه‌ن.

ئاغچا ئاغزى بېسىلماي سۆزله‌ۋاتقاندا، پاتەمخان مومای توقسان ئۈيىنى بېشىدىن كه‌چۈردى. "ياش قىزنىڭ ئېسىلۋالغۇده‌ك بېشىغا قانداق ئازاپ كه‌لگه‌ندۇ؟ ئاقچىسىنى يوقتىپ، هېساپ‌ـچوتتىن خاتالاشتىمىكىن؟... ئىلگىرى ئادەملەر ئۇرۇشتا قۇربان بولسا، ئه‌مدى ئۆزىنى ئۆزى ئېسىۋالىدىغان قىلىق چىقاردى..."

— غۇلام بىله‌ن ئالاقىسى بار ده‌يدۇ. ئۇ يىگىتنىڭ ئاغرىقخانىدىن چىققىنىغا ئىككى كۈن بولغان ئىكه‌ن. ئادەملەرنىڭ كۆپچىلىگى شۇ يىگىتتىن گۇمان قىلىدۇ. لېكىن غۇلامنىڭ يىغىسىنى دىمه‌مدىلا. يىگىتلەرمۇ شۇنداق مىسكىن كېلىدىكه‌ن.

غۇلامنىڭ گېپىنى چىقاندا، پاتەمخانغا تۇيۇقسىز يەر تەۋره‌پ

كەتكەندەك سەزىلدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئاغرىقخانىدىن يېقىندىلا چىققان غۇلام ۋە ئاۋۇ كۈنى بوغالتىر زىياپەتتىنى ماشىنىسىغا سېلىپ ئۆتۈپ كەتكەن پەيت، ئاخشام قىزنى كۆرگىنى كېلىشكە باشلىدى. مومانىڭ تېنى شۇركۈنۈپ، كۆزلىرى تولاشتى.

* * *

ئۆلۈمنىڭ يېغىسى ئالايمىتەنلا ئاچچىق ئاڭلىنىدىغۇ! ئۇنى ئاڭلىغاندا پاتەمخان مومانىڭ يۈرىكى جىغىلداپ، تېنىنى تىترەك باساتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ ئۆلۈم-يىتىم بولغاندىن كېيىن، بىر-ئىككى كۈن ئۆزىنى بىلمەي ئوروُن تۇتۇپ يېتىپ قالاتتى. ھەر قېتىم ئۆلۈمگە بېرىپ قايتقاندا، بۇنىڭدىن كېيىن ھېچ يەرگە بارماي، زادى ئادەملەر مېنى كەلمىدى، دەپ خاپا بولماس دەيدۇ-دە، بىر يۇرتتا بىللە ئۆسكەنلەرنىڭ بېشىغا قايغۇ-دەرت چۈشكەندە ئۆيىدە ئولتۇرۇپمۇ ھەرگىز چىدىيالمايدۇ. بۇگۈنمۇ بۇ خەۋەرنى خوشنىسىدىن ئاڭلىشى بىلەنلا تۇرسۇنلارنىڭ ئۆيىگە يېتىپ باردى.

تۇرسۇنلارنىڭ ھويلىسى قىيامەت-قايىم. يىغا-زار بولۇۋاتقان يەردە موماي كىمنى كۆرۈپ، كىمنى كۆرمىگىنىمۇ سەزگىنى يوق. ئۇ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرگەندە، ئاق ياغلىق تېڭىپ ئولتۇرغان ئايال-لارنىڭ بەش-ئالتىسىنى قۇچاقلاپ كۆرۈشكىچە چىدىغانىدەك قىلىۋىدى، لېكىن زىياپەتنىڭ ئاپىسى بىلەن قۇچاقلاشقاندا، كۆڭلى بۇزۇلۇپ، كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتتى. مۇنداق چاغدا ئۇنىڭسىزمۇ كۆڭلى يېرىم ئادەملەر ئۆزىنى قانداق تۇتۇپ تۇرالىسۇن.

— سەۋرى قىلىڭ. يىغلاۋەرگەن بىلەن بەرىبىر ئورنىغا كەلمەيدىكەن. ئەگەر ياراتقان ئىگەم ئۆلگەنلەرنى يىغلىغانغا قايتۇرۇپ بەرسە، بۇ چاقچەچە كۆپ ئادەمنى قايتۇرۇۋالاتتۇق. قانداق

قىلىمىز، تەقدىر شۇنداق ئىكەن. ئۇنىڭدىن كۆرە قالغانلارنىڭ ئامانلىغىنى تىلەيلى.

— پاتەمخىنىدەم راست ئېيتتىدۇ. سەۋرى قىلىڭ، ئايىم بۇۋى. — تۆردە ئولتۇرغان مومانىڭ سۆزىنى باشقىلارمۇ قوللاپ قۇۋۋەتلەشكە باشلىدى.

— ... ماڭا قىزىمنىڭ تويىدا كۈلۈشكە نەسىپ بولمىغان ئىكەن، قېرىنداشلىرىم، ئەمدى ئۆلۈمىدە بولسىمۇ يىغلىۋالاي. ئېچىلماي تۇرۇپ، ئۆلۈۋالغۇدەك بېشىڭغا قانداقمۇ دەرت-ئەلەملەر كەلگەندۇ، قىزىم؟!

ئانىنىڭ يىغىسى توختار ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈنى كۆزلىرى ياشقا تولغان ئايالىلارنىڭ كۆڭلىنى تېخىمۇ بۇزۇپ، يۈرەك-باغرىنى ئەزمەكتە.

تۆردە ئولتۇرغان سالاپەتلىك مومای دۇئا ئوقۇش ئۈچۈن قولىنى كۆتەرگەندە، يىغلاۋاتقانلار بىردىن جىم بولۇشتى. دۇئا ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىنلا، ئۆيگە يېڭى كىرگەن ئايالار بىر بىرى بىلەن تېچ-لىق سورۇشۇپ، پاراڭلىشىشقا باشلىدى.

— قارىمامدىلا، پاتەمخىنىدە، ئاخشام كىنوغا بارىمەن دەپ ساپ-ساقلا چىقىپ كەتكەن قىزىنى بۇگۈن ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىغا سۈنايلىتىپ ياتقۇزۇپ قويدۇق، — يەنە ئولتۇرغانلارنىڭ يۈرەك-باغرىنى ئېزىپ، زىيادە تىنىڭ ئانىسىنىڭ ھەيۋەتلىك يىغىسى ئاڭلاندى.

— ئۆلۈم دېگەن ياش-قېرىغا باقمايدىكەن، ئايىم بۇۋى، ياشقا قاراپ ئالسا، بىزنى ئالمايتتىمۇ، پىشانىگە يازغان رىسقىسى شۇنداق، قالغانلارنىڭ ئامانلىغىنى تىلەيلى.

تۆردە ئولتۇرغان قۇشناچىنىڭ سۆزىنى باشقا ئاياللارمۇ قۇۋۋەتلىمەكتە.

ئاننىڭ بەزلەپ، توختىتاي دېگەنىدە، يەنە ئۇچ-تۆت ئايال ئۆيگە يىغىلىشىپ كىرىشىگە زىياپەتنىڭ تۇققانلىرى ياكلىۋاشتىن چۇقۇرۇشۇپ كېتىشتى. بۇ ئايىم بۇۋىنىڭ يىراقتىن كەلگەن تۇققانلىرى بولۇشى كېرەك، ئۇلار ئاق ياغلىق تاكغان ئاياللارنىڭ ھەممىسىنى قۇچاقلاپ كۆرۈشتى.

— ساقچى كىرىپ كېلىۋاتىدۇ، — دېگەن سۆز ئاكلانغاندا، بايا تىن بىرىنى توختاتىسا، بىرى يىغلاپ، قىيا-چىيا بولۇۋاتقانلارنىڭ ھەممىسى جىمىقتى. شەھەردىن چىققان ساقچى بىلەن ئاق خالات كىيگەن دوختۇر ئۆلۈكنى ئېلىپ كېتىدىغانلىغىنى ئېيتقاندا، زىياپەتنىڭ ئۇرۇق-تۇققانلىرى قىزىنى ئاغرىقخانىغا ئېلىپ بارسا قوسىغىنى كېسىپ، قىيما-چىيما قىلىۋېتىدىغانلىغىنى ئېيتىپ بەرمەي، پەقەت كولخوز باشلىقلىرىنىڭ ئارىلىشىشى بىلەن ئۆيدىلا تەكشۈرۈپ كۆرۈشكە رۇخسەت قىلىنغان ئىدى.

— مانا ئەمدى قارا يەر بولدۇق! دوختۇرلار قىزنىڭ قوسىغىدا بەش ئايلىق بالىسى بار دەپ تېپىپتۇ! — بۇ خەۋەرنى پاتەمخان مومای بىلەن يېقىن ئولتۇرغان تۆت-بەش ئايالغا دەسلەپ ھېۋىز پاشا ئېيتتى.

ئايال خەقنىڭ قوسىغىدا بالا ياتقان بىلەن سۆز ياتسۇنمۇ؟! ھېۋىز پاشانىڭ تاپقان پارىكى بىر دەمنىڭ ئىچىدە ئۆلۈم بولۇۋاتقان ئۆي تۇرماق، پۈتكۈل يېزىغا تارىدى.

— قايسى نائىنساپنىڭ ئىشىكىن- تاكۇ، جېنىم ھەدە، ئاشۇنداق- لارنى ئېتىۋەتسىمۇ ئازلىق قىلىدۇ، — پاتەمخان مومايىنىڭ قېشىدا ئولتۇرغان رابىگۈلنىڭ سۆزىنى ئاياللارمۇ قوللاپ سۆزلىمەكتە.

— سالامەتخانىنىڭ ئوغلى ئەلچى كىرگۈزۈپ، ئالدىرىتىۋاتقۇدەك،

دەپ ئاڭلىۋېدۇق، بۇ ئاشۇ ھارۋىنىڭ ئوقىتى بولسا كېرەك. ئۆزۈ-
مىغۇ، چېچىنى پاخپايتىپ، كېچىسى ياشلارنى چاپسان-چاپسانلا يە-
غىۋالىدىغان قىلىق چىقىرىۋېدى. ئۇنىڭ ھەممىسى بىكار ئەمەس
ئىكەن. ئاتىسى باشقۇرمىغان بالا بولغاندىن كېيىن شۇدە...

بايا رابىگۈلنىڭ گېپىگە ئانچىلا ئەھمىيەت بەرمىگەن پاتەمخان دۇتارچى جەننەت بۇۋىنىڭ بۇ سۆزلىرىگە ئويلىنىپ قالدى.

* * *

مۇنداق چاغدا ئادەملەر بىر سۆزگە ئىككىنى قوشۇپ-تېرىقتەك نەرسىنى تۆگىدەك قىلىۋېتىدۇ. ئۆلۈمگە كەلگەنلەر غۇلامغا ئوچۇق پاراڭ قىلالمىسمۇ يامان كۆز بىلەن قاراپ، خۇددى ئۇنى يەۋېتىدىغان-دەك قىلىشىپ يۈرەتتى.

— مەن بۇ ھارۋىنىڭ بىر قوشۇق قېنىنى ئىچمىسەم ئوسمان ئىتىمنى يۆتكىۋېتىمەن. — شەھەردىن چىققان ساقچى بىلەن دوختۇر كەتكەندىن كېيىن، ھويلىدا توپلىشىپ تۇرغان ئادەملەر ئوسمان باخشىنىڭ غۇلامغا پالتا كۆتىرىپ يۈگۈرگىنىنى كۆرگەندە، ۋاقىرىشىپ كەتتى. يېشى قىرىققا تاقاپ قالغىنى بىلەن تېخىچىلا ئۆيلەنمەي، ھاراق ئىچىپ، دائىم جاڭجال چىقىرىپ يۈرگەن ئوسمانىنى ئادەملەر سېنىڭ راست دېگەندە، ئاشۇنداق قىزىپ كېتىدىغان ئادىتى بار ئىدى. ئۇنىڭ قېشىدا تۇرغان ۋېلاخۇن قۇلىغىغا بىر گەپ قىلىۋىدى، ئوسمان تېخىمۇ كۆكەپ غۇلامغا دىۋەيلەشكە باشلىدى.

باشتا ئۆز قايغۇ-دەردى بىلەن بولۇپ، ئادەملەرنىڭ مىش-مىش پارىڭىغا ئانچە ئەھمىيەت بەرمىگەن غۇلام پەقەت ئوسمان پالتا كۆتىرىپ يۈگۈرگەندىلا ئۇلارنىڭ زىيادە تىنىڭ ئۆزىدىن كۆرۈ-ۋاتقىنىنى سېزىپ، تېخىمۇ خىجالەتچىلىكتە قالغان ئىدى. ئۇ نەمە

قىلارنىڭ بىلمەي هودۇقۇپ تۇرغاندا، ماجراغا سۇلايمان ئارىلاشتى.

ــ ئادەم ئۇيات دەپ گەپ قىلماي تۇرسا، نىمانچە گۇكىرەيسەن؟ هامان بىر ئۆلۈم ئىكەنغۇ، بېرى چىققىنا، مەن سېنىڭ كۇچۇڭنى كۆرەي! سەن ئۆيدە ئولتۇرۇپ، ئېغىرئاياق بولۇپ قالغان قىزنىڭ ئۆلۈگىنى بىزگە ئارتماقچىمۇ؟ ئاغزىڭنى چايقىۋېتىپ پاراڭ قىل! تېخى غۇلام پاك كۆڭلى بىلەن ئائىلە قۇرماقچى بولۇپ يۈرگەن ئىكەن. ئۇ قىزنىڭ مۇشۇنداقلىغىنى بىلسەكقۇ ئەلچى كىرگۈزمەك تۇگۈل، ئۆز قولىمىز بىلەن ئۆلتۈرۈۋېتەتتۇق، زادى بۇ باخشىنى ماڭا قويۇپ بېرىڭلارا...

سۇلايمان ئادەملەر قويۇپ بەرمەيۋاتقان ئوسمانىنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ سۆرىگەندە، ياش يىگىتلەر ئۇنى ئاران چەتكە ئېلىپ كەتتى. بايا تىن گۇكىرەپ، هويلىنى بېشىغا كېيىۋاتقان ئوسمانمۇ سۇ سەپكەندەك بەسىلغان ئىدى.

ــ بارىدىغان يېرىگە بېرىپ، داۋا قىلدۇرغان ئادىمىگە داۋا قىلسۇن، كەتتۇق، ئاداش، ــ سۇلايمان نېمە قىلارىنى بىلمەي ياغاچتەك قېتىپ قالغان غۇلامنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، كوچىغا باشلاپ ماڭدى. ــ بۇلارنىڭ سېسىق پارىڭىنى ئاڭلاپ، مۇشۇ يەردە تۇرغىچە، كەتتۇق. غۇلامنىڭ ئۆلۈم بولغان ئۆيدىن كەتكۇسى يوق ئىدى، ئەمما ئاغىنىسى ئۇنى قولىدىن تۇتۇپ، سۆرەپ دىگۈدەكلا ئېلىپ چىقتى.

ياشلار يېزىدىن چىقىپ، شەماخۇننىڭ ئېتىزى تەرەپكە ئۆتىدىغان چوڭ يولغا يەتكىچە بىر بىرىگە پاراڭ قىلىشماستىن جىمجىت مېڭىشتى. ئەتىگەندە زىياپەتنىڭ ئېسىلئۇالغانلىغىنى ئاڭلىشى بىلەن ئۆزدىنىڭ سەللىمازا ساقىيىپ كەتمىگىنىگە قارىماستىن، غۇلام قىزنىڭ خۇددى تىرىك ئادەمگە ئوخشاش سۇنايلىنىپ ياتقىنىنى كۆرگەندە،

ئۇنىڭ سەل كۆكىرىپ قالغان لەۋلىرىگە يۇزىنى يېقىپ، يىغلىغۇسى كەلگەن ئىدى. ئەمما شەھەردىن چىققان دوختۇرلارنىڭ ئۇ قىزنى ھامىلدار دېگەن سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، نېمە قىلارىنى بىلمەي ھاڭ-تاڭ بولۇپ قالدى. ئەمدى ئۇ ئادەملەرنىڭ كۆزىگە قانداق قارىشىنى بىلمەيتتى. ھازىر ئەڭ يېقىن كۆرىدىغان ئاغىنىسى سۇلايمانمۇ پاراڭ قىلماستىن، جىم كېلىۋاتىدۇ. شۇنچە يىل قول تۇتۇشۇپ، يۇرگەن قىزنىڭ بۇ ھالەتكە چۈشۈپ قالغىنىغا ئۆزىنىڭمۇ ئىشەنگۈسى يوق. ئادەملەر نېمە دېگەن بىلەنمۇ قەلبىدە بىر يېرى ئېچىشىپ كۆيگەندەك قىلىدۇ. بۇنىڭ ھەممىسىگە مېنىڭ ھېچقانداق ئالاقەم يوق دەپ ئۆزىنىڭ پاكلىغىنى ئېيتاي دەيتتى، ئەمما يىغا-زار ئۈستىدە قانداق ئېيتسۇن؟!

ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى جىمجىتلىقنى يەنە سۇلايمان بۇزدى.

— بۇنىڭ ھەممىسى قانداق بولدىكىن-تاڭ، ئاداش؟

— راستىنى ئېيتسام، مەنمۇ ھەيران قالدىم، سۇلايمان. ماڭا ئىشەن، قىزغا تەككىنىم يوق. ئاخىرقى ۋاقىتلاردا زىياپەتتىنىڭ ماڭا بىر نەرسىنى ئېيتىشقا جۈرئەت قىلالمای يۈرگىنىنى سەزگەن ئىدىم. ئۆزىمۇ ئاپامنىڭ ئەلچى كىرگۈزۈشىگە قارشى بولغان...

— شۇ چاغدا بۇ كىمنىڭ ئىشى؟ باشتا كاسسىدىكى ئاقچىسىنى يوقتىپ قويۇپ، قورقىنىدىن ئېسىلئالغاندۇ دېيىشكەن ئىدى، لېكىن ھىساپ-چوتىنىڭ ھەممىسى توغرا ئىكەن. سەن ئۆزەڭنى يوقاتما، بۇ قىلمىشتا سېنىڭ پاك ئىكەنلىگىڭگە مەن ئىشىنىمەنغۇ. ئۆزەڭنى مەھكەم تۇت. بىز بەربىر ئۇ ئادەمنىڭ كىم ئىكەنلىگىنى تاپمىز، مەن بىرسىدىن گۇمانلىنىمەن، لېكىن قول بىلەن تۇتۇۋالغۇدەك دەلىلىڭ بولمىغاندىن كېيىن كىمنى ئەيىپلەش مۇمكىن؟ ئەڭ

بولمىغاندا بىرەر پارچە خەت يېزىپ قالدۇرسىچۇ. ــ سۇلايمان ئاغىنە-سىگە ئاۋۇ كۈنى كېچىسى ۋېلاخۇن ئېتىز شىپىگىغا كەلگەندە، زىيا-پەتنى يولدا قالدۇرۇپ قويۇپ، كېيىن ئېلىپ كەتكىنىنى ئېيتاي دېدى-دە، يىگىت كۆڭلىگە تېخىمۇ ئازاپ سالماي دېدىمۇ، ئېيتمىدى.

ــ ئالدى بىلەن كۆممە قوناقنىڭ سۈيىنى تەڭشەپ قويۇپ قايتايلى، سەنمۇ تېخى ئاغرىقخانىدىن چىققاندىن بېرى ئېتىزغا بارمىدىڭغۇ. ئاگرونوملار مۆلدۈر ئۇرغان ئېتىزلارنى چاپسان-چاپسان سۈغارساڭلار بۇ يىل كۆممە قوناقتىن ياخشى ھوسۇل ئالممىساڭلارمۇ، سىلوس ئېلىشىڭلار مۇمكىن، دەيدۇ.

غۇلام سۇلايمانىڭ ئېيتقان سۆزلىرىگە قۇلاق سالغىنى يوق. ئۇ نەگە كېتىپ بارغىنىنى ئۇنتۇغان ئادەمدەك، بېشى گاڭگىراپ قالغان ئىدى. پەقەت ئېرىق بويىدا يۈز-كۆزىنى يۇغاندىن كېيىن، ئۆزىنى سەل سەگىگەندەك ھىس قىلدى. ئۇ سۈزۈك سۇنىڭ بويىدا ئولتۇرۇپ، سۇلايمانىنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىدىن كېيىن، ئويىنى بىر يەرگە جەملەپ، چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ تىندى. "بۇ قايسىنىڭ ئىشىدۇ، شۇ چاغدا زىيادەت نەچچە ۋاقىتتىن بېرى مېنى ئالداپ يۈرگەنمىكىنە، ئىككىيلەن ئىچقويۇن-تاشقويۇن بولۇپ كەتكەن ئىدۇق، لېكىن بۇ ھەقتە گەپ قىلمىغىنىنى قارا. ھەتتا قايسى يىگىتلەرنىڭ مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىپ، ئۆزلىرىگە تۇرمۇشقا چىقىش توغرىسىدا دېگەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئېيتىدىغان. بۇنىڭدىن ئالتە ئاي ئىلگىرى، يىل بېشىدا كولخوزچىلارنىڭ بىر ئايلىق ئاقچىسىنىڭ قەغىزىنى يوقتىپ، سوتلىنىپ كېتىشكە ئاز قالغاندا، بوغالتىرنىڭ بۇ ئىشىنى ھېچكىمگە ئېيتماي، ئۆزى تۆلەپ بەرمەكچى بولغانلىغىنى قىز غۇلامغا دېگەن ئىدى. ئۇ چاغدا زىيادەت تولىمۇ قورقۇپ كەتكەن، "ۋېلاخۇنكام

بولمسا، سوَتلىنىپ كېتىشىم مۇمكىن"، دەپ باش بوغالتىردىن بەك مىننەتدار ئىكەنلىگىنى ئېيتقان. ئۇ ئىشلار بېسىلىپ، ئاردىدا بىرەر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن ئۆزىنىڭ ئاشۇ باش بوغالتىردىن قورقىدىغانلىغىنى، مۇمكىن قەدەر چاپسانراق بوغالتىرىيىدىن باشقا يەرگە ئىشقا كېتىشى كېرەكلىگىنىمۇ يوشۇرمىغان.

غۇلام يېزا ياشلىرىنىڭ باش بوغالتىر توغرىلىق تارقىتىپ يۈرگەن سۆزلىرىنى ئېسىگە ئالغاندا، بېشىغا ھەر خىل ئوي كېلىشكە باشلىدى، لېكىن ئۇ بۇ ئويمۇ يېيىشكە ئاغىنىسىغىمۇ ئېيتالمايتتى. ھېچبىر سەۋەپسىز ئۇنى قانداق قارىلالسۇن.

ئۇ ئۆلۈپ كەتكەن زىياپەتنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرسە چۆچۈيدۇ. "ئەگەر ئېسىلئالمىغان بولسا، ئەل-يۇرتنىڭ ئالدىدا قارا يەر بولۇپ، ئېغىرئاياق قىزغا ئۆيلىنەتتىمكىن؟ بەلكى ئۇ ھېچكىمگە بىلدۈرمەي ماڭا تېگىۋالاي دېگەنىدۇ؟"، دەپمۇ ئويلىدى. ئاخىرقى ئۇچرىشىشتا قىزنىڭ: "سەن مېنىڭ بىلەن بەختلىك بولالمايسەن، بۇ ئويۇڭدىن قايت. مەن ساڭا خاپىچىلىقتىن باشقا ھېچ نەرسە ھەدىيە قىلالمايمەن. ھازىرچە ئەلچى كىرگۈزمەي تۇر"، دېگەن سۆزلىرىنى ئەسلەسە، بېشىغا يەنە باشقا ئوي كېلىدۇ. ئۇ چاغدا يىگىت بۇنىڭ ھەممىسىگە ئانچىلا ئەھمىيەت بەرمىگەن ئىكەن. پەقەت مۇنۇ سۇغا قاراپ ئولتۇرۇپ، ئۆتكەن كۈنلىرىنى بىر-بىرلەپ كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەن غۇلام قىزنىڭ ئېيتقانِ ھەر بىر سۆزىنى ئۆزىچە تەھلىل قىلماقتا. "شۇ كۈنلىرى بۇ سۆزلەرنىڭ تېگى-تەكتىگە يېتىپ، نېمىشقا ئەھمىيەت بەرمىدىمكىن؟ زىياپەت جىم يۈرسە، پۈتۈنلەي باشقىچە ئويلاپتىمەن. نە كاشكى، نېمىشقا ئۇنداق پاراڭ قىلىسەن دېسەم بولمامدۇ. بۇنىڭ ھەممىسى زىياپەتنىڭ كۆڭۈل خاھىشى بىلەن بولسا،

ئېسىلىۋالاتتىمۇ؟"

— زادى ئاخىرقى يىللىرى ئادەملەرنىڭ ئېسىلىپ ئۆلۈۋالىدىغىنى كۆپەيىپ كەتتىغۇ، — سۇلايمانىنىڭ سۆزى غۇلامىنىڭ ئويىنى بۆلۈۋەتتى. — ئۇلارنىڭ كەينىدە ھېچبىر بىلىپ بولمايدىغان سىرلىق تېپىشماقلار كېلىۋاتقان. بەزىلىرىغۇ ناھەقتىن-ناھەق ئۆلۈپ كېتىدىكەن. ئۆلگەنلەرنىڭ جىم ياتقىنى بىلەن تىرىكلەرگە تېچلىق يوق ئوخشايدۇ. ئەمدى بۇ تېپىشماقنى يېشىپ كۆر.

ئۇلار ئېرىق بويىدا كۆممە قوناقلىقىغا باردىغان ماشىنا كۈتۈپ كۆپ ئولتۇردى. يازنىڭ كۆيۈك ئاپتىۋى ئىككىسىنىڭ ماڭلايلىرىنى قىزىتتى. يېزا تەرەپتىن كېلىۋاتقان ماشىنا كۆرۈنمىدى.

— يېزىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى زىياپەتنىڭ نامىزىغا كېتىپ بارسا، سىلەر ئېتىزغا مېڭىپسىلەرغۇ؟ غۇلام، ئادەملەر سېنى ئىزدىشىپ يۈرىدۇ. زىياپەتنىڭ پىنجىگىنى ئاخىرىسا، ساڭا يازغان بىر پارچە خەت چىقىپتۇ.

— نېمە دەيسەنۇي؟ — سۇلايمان شوپۇرنىڭ پارىڭىغا ھەيران ئىدى.

— راست ئېيتىمەن. ئىشەنمىسەڭلەر، يۈرۈڭلار يېزىغا.

— زىياپەت خېتىدە نېمە توغرىسىدا يېزىپتۇ؟

— خەتنى ئۆزەم كۆرمىدىم، ئەمما خەقلەرنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، ئۇزۇنىنىڭ ئېغىرئاياق بويى غۇلامغا تېگىشكە ئۇيىتى چىدىمىغانلىغىنى ئېيتىپ، كەچۈرۈم سورىسا كېرەك. باش بوغالتىرنىڭ كولخوز ئاقچىسىنى يەگەن تالاي سىرىنى پاش قىپتۇ.

— كىمدىن ئېغىربوي بولغىنىنى يېزىپتىمۇ؟

— ياق.

شوپۇرنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، بايا ئاپتاپتا ئېزىلىشكە باشلىغان سۇلايمان قىزىپ كەتتى.

— مەن بۇ ئىشنىڭ ئاق-قارىسىغا يەتمىسەم، سۇلايمان ئېتىمنى يۆتكىۋېتىمەن.

ئۇلار كۆممە قوناقلىققىمۇ بارماي يېزىغا قايتىشتى. بايا تىن بېرى ئۆزىنى نەگە قويارىنى بىلمەي، توقسان تۇرلۇك ئويدا قالغان غۇلام ئەمدى ئۆزىنى بۆلەكچە ھىس قىلماقتا. ئۇ يېزىغا بارغان بىلەنمۇ بۇ ۋەقەلەردىن كېيىن يۇرتنىڭ كۆزىگە قانداق كۆرۈنۈشنى بىلمەي، ئۆزىدىن ئۆزى خىجالەت بولاتتى.

— سەن ئۆيۈڭدە ئولتۇرۇپ تۇر، مەن ھازىر ئاشۇ خەتنى تېپىپ، ئالدى بىلەن بايىقى ئوسمان باخشىغا ئىككى ئېغىز پاراڭ قىلىۋېتىپ كېلەي، — سۇلايمان ئاغىنىسىنى ئۆيىدە قالدۇرۇپ، ئاشۇ ماشىنا بىلەنلا كەتتى.

سۇلايمان كۆپ كېچىكمىدى. ئۇ غۇلامنىڭ قولىغا چاقماق دەپتەرـنىڭ ئىككى بېتىگە تولۇق يازغان خەتنى تۇتقۇزغاندىلا يىگىت بۇ زىيادەتنىڭ قولى ئىكەنلىگىنى بىردىن تونۇدى. قىزمۇ بۇ مەكتۇپنى بەك قىينىلىپ يازسا كېرەك، قەلەم توختاپ قالغان يەرلەردە سىيا لوق چۈشۈپ، ئۇيۇپ قېپتۇ. غۇلام قىزنىڭ ئاخىرقى مەكتۇبىنى ئالدىراش ئوقۇماقتا:

"... سەن مېنى كەچۈر، غۇلام. مەن يورۇق دۇنيا بىلەن خوشلىشىش ئالدىدا ساڭا بۇ خەتنى يازماي كېتەي دېگەن ئىدىم، لېكىن چىدىمىدىم. راستىنى ئېيتسام، ئۆزەم بىلەن سېنىڭ ھاياتىڭنىمۇ بىتچىت قىلغۇم كەلمىدى... مۇمكىن بولسا مېنى كەچۈر. مەن سېنىڭ ئۆمۈرلۈك، سادىق يولدىشىڭ بولارمەن دەپ يۈرەتتىم. ئەمما ھاياتتا

قىز بالا ئۆز تەقدىرىنى بەلگىلەشتە كۆپ يەردە ئاجىزلىق قىلىدىكەن. نومۇسى تۆكۈلۈپ، بولىدىغان ئىش بولغاندىن كېيىن، دەۋا قىلىپ، ۋاك-چۇك چىقارغان بىلەنمۇ، ھەرگىز ئورنىغا كەلمەيدىكەن. پەقەت قىزنىڭ سازايى بولغىنى قالىدىغان ئوخشايدۇ. ئىش تۈگىگەندىن كېيىن ئەيىپكارنى قانچە ئەيىپلىگىنىڭ بىلەنمۇ، ئۆتكەننى ئورنىغا كەلتۈرەلمەيسەنكەن.. مەن ئۆز گۈنايىمنى ئۆزەملا تارتىپ ئۆلەي دەپ يۈرگەندە، سەن تۈيۈقسىز ئۆيۈمگە ئەلچى كىرگۈزۈپ قويدۇڭ. ئۆيلىنىشنى كېيىنگە قالدۇرۇش ھەققىدە قانچە يالۋۇرۇپ سورىساممۇ ئۇنىمىدىڭ. مەن ئۆزەمنىڭ ئەھۋالىنى ساڭا ئېيتىشقا ئاجىزلىق قىلدىم. قارىسام، ھەممىلا نەرسە يېقىنلىشىپ كېلىۋاتىدۇ. شۇنچە يىل ئىككىيلەن بىر بىرىمىزگە سادىق بولۇپ، پاك يۈرۈپ، ئاخىرى مەن ۋەدىگە خىيانەت قىلدىم. ئۆزەمنىڭ مەيلى ئەمەس، غۇلام، مېنىڭ نومۇسۇم تۆكۈلدى. سېنىڭ ئۆيۈڭگە قانداقمۇ ئېغىربوي بارااتتىم؟ ئۆزەمنىڭ شەرمەندە بولغىنىنى ئاز دەپ، سېنىمۇ قارا يەر قىلغۇم كەلمىدى. ئەسلىدە، پىشانەمگە بۇ دۇنيادا سېنىڭ بىلەن قول تۇتۇشۇپ ياشاش يېزىلمىسا كېرەك. بارلىق قايغۇ-دەرتىنى مەن قارا تەلەي ئېلىپ كېتەي، سەن بولساڭمۇ بۇ دۇنيادا بەختلىك ياشا. ساڭا جېكىيدىغىنىم بوغالتىر ۋېلاخۇندىن ساق بولۇڭلار! ئۇ كولخوزنىڭ ئاقچە-سىنى ھەر تەرەپكە چېچىپ يۈرىدۇ، مېنى ئالمۇتىغا ستۇدېنتلار ئاقچىسىنى ئېيىبېرىپ بېرىمىز دەپ بارغىنى بىلەن، ئۇنى ئىنستىتۇت ۋەكىلى ئىككىسى بۆلۈشۈۋالدى. ئەكۆەر بوۋاينىڭ نامىغمۇ كولخوز ھىساۋىغا ئۆي سالغۇ-زۇپ، ئاقچىسىنى تەڭ بۆلۈشتى. تالاي ھىساپچىلارنى قورقۇتۇپ، ئاقچا يەپ يۈرىدۇ...خوش غۇلام! سېنىڭدىن سورايدىغىنىم: كەچۈر مېنى؟!".

زىيادەت خەتنى يىغلاپ ئولتۇرۇپ يازسا كېرەك، ئۇنىڭ كۆز يېشى تامغان بەزى بىر سۆزلەر سۇگىشىپ، ئوقۇغۇسىز بولۇپ كېتىپتۇ. غۇلام بۇ خەتنى ئىككى قېتىم كۆزدىن كەچۈرۈپ چىققاندىن كېيىن، خېلى ۋاقىتقىچە زۇۋانى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن ئادەمگە

ئوخشاش قىمىر قىلماي ئولتۇردى.

* * *

جىنازا چىقىدىغان ئۆينىڭ هويلىسىدا دەسسىگۈدەك يەر يوق. يىغا بىرئاز پەسىيەي دىگەندە، يەنە بىر ئادەم كىرىپ كېلەتتى-دە، شۇنىڭ بىلەن يىغا-زارە ياڭىلىۋاشتىن كۈچىيەتتى. ياش ئۆلۈم ئۈچۈنمۇ، بۇرھانبۇلاقنىڭ ئوغۇل-قىزلىرىنىڭ بىرى قالماي كەلگەن. زىياپەتنىڭ ئانىسىنىڭ قېشىدا ئۇزاق ئولتۇرۇپ ئۆيگە بېرىپ كېلەي دەپ قايتقىلى چىققان پاتەمخان مومای هويلىدىكى ئادەملەرنى كۆرگەندە، قاياقتىن ئۆتۈپ كېتەرنى بىلمەي، بېشى قېيىپ كەتتى. ئۇ توپلىشىپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ ئالدىدىن توغرا كېسىپ ئۆتۈشكە ئېھتىيات قىلىپ، تام ياقلاپ ماڭغاندا بىرىنىڭ:

— هەممىگە غۇلام ئەيىپلىك. كۆردۇڭلارمۇ، قىزنىڭ نومۇسىغا تېگىپ قويۇپ، ئۆزىنىڭ قېچىپ يۈرگىنىنى. ئۇ قىز مەجبۇرلانغاندىن كېيىن ئەلچى كىرگۈزگەن بولۇشى كېرەك. بولمىسا هېساپ-چوت ئىشلىرىنىڭ هەممىسى جايىدا، — دەپ سۆزلەۋاتقىنىنى ئاڭلىدى. قۇلاقتا-تونۇش ئۈن! پاتەمخان بېشىنى دەس كۆتۈرۈپ قارىۋىدى، توپلىشىپ تۇرغان ياشلارنىڭ ئارىسىدا كالتا يەڭلىك كۆينەكنىڭ تۈگمىلىرىنى ئېچىۋېتىپ سۆزلەۋاتقان ۋېلاخۇنغا كۆزى چۈشتى. ئەتىمالىم، ئۇ مومانىنى بايقىمىسا كېرەك.

— باشقا يىگىت بولسا، قىزنىڭ نومۇسىغا تەككەندىن كېيىن چاپسانراق ئۆيلىنىۋالمامدۇ. هە بۇزە ئەنە-مانا دەپ، تا زىياپەت ئۆلۈۋالغىچە قۇيرۇق تۇتقۇزماي يۈرگەن. ئۇنى ئەتىلا سوتلىتىۋېتىش كېرەك.

باشتا ئەركىشىلەردىن ئېھتىيات قىلىپ، تام ياقلاپ ئۆتۈۋاتقان

موماي بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندا، ھېچكىمگىمۇ قارىماستىن توپ-توغرا دەرۋازا ئالدىدا توپلىشىپ تۇرغان يىگىتلەرگە قارشى ماڭدى. ئۇ ئۆزى بىلەن سالاملاشقان ياشلارغىمۇ جاۋاپ قايتۇرماستىن ۋېلا-خۇننىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قارىدى-دە، ئاندىن توپنى يېرىپ ئۆتۈپ كەتتى. ئاق پاختىسى چىقىپ تۇرىدىغان كۆزلىرى تېخىمۇ پارقىراپ كەتكەن ۋېلاخۇن نېمە قىلارىنى بىلمەي، ھودۇقۇپ قالدى. ئۇنىڭغا پاتەمخان موماي ئىلگىرى-كېيىن كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، مۇنداق قارىمىغان ئىدى. شاراقلاپ سۆزلەۋاتقان بوغالتىر جىم بولدى.

— ئۆيۈڭگە قايتىڭما، موما، ماشىنىغا ئولتۇر، ئېيىبېرىۋېتەي. — موماي ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالغىنى يوق. ئەتىگەندىن بېرى يىغا-زارىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭسىزمۇ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، يۈرەگى ئاغزىغا تىقىلىپ تۇرغان موماي ھېچنىمە دېمەستىنلا كوچىغا چىقىپ كەتتى. پاتەمخانىڭ كەينىدىن مېڭىپ، توختىغان ۋېلاخۇن ئەمدى نېمە قىلىشنى بىلمەي، شوداىيىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ يۈرىگى بىر نەرسىنى سەزگەندەك قاتتىق سوقماقتا. پارقىرىغان كۆزلىرىگە تور باغلانغاندەك ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيتتى. يولنىڭ چېتىدە كېتىپ بارغان مومايغا يېنىپ-يېنىپ قارايتتى. مۇشۇ قېتىم ۋېلاخۇنغا پاتەمخان موماي ئېغىز ئېچىپ، پاراڭ قىلمىسىمۇ، ئۇنى پۈتكۈل جامائەت ئالدىدا بارلىق ئەپتى-بەشىرىسىنى چۈۋۈپ، پاش قىلىۋەتكەندەك سېزىلدى. ئەسلىدە ئادەمنىڭ ئېچىدىكىنى تاپ دېگەندەك، جىم تۇرۇۋالغىنى-دىن كۆرە، كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا ۋاقىراپ تىللىغىنى ياخشى ئىكەن.

شۇڭ تۇرغان ۋېلاخۇن ئاغىنىلىرىغا گەپ-سۆز قىلماستىنلا، ماشىنىسىنى ئوت ئالدۇرۇپ، مومايىنىڭ كەينىدىن ھەيدەپ ماڭدى. موماي ساپ ھاۋاغا چىققاندا، سەگىپ قالارمەن دېگەن ئىدى، ئەمما ۋېلاخۇن-

نىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، تېخىمۇ ئەسكى بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئېيتقان سۆزلىرى قۇلاق تۇتۇلدە جاراڭلىماقتا. موماي ئاشۇ بوغالتىرنىڭ سۆزلىرىنى ئويلىغاندا، بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرىلا ئۇنىڭ زىياپەتىنى قىزىل ماشىنىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ، كۆممە قوناقلىققا ئېلىپ كىرىپ كەتكىنىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. "شۇنچە ئادەمنىڭ كۆز يېشى تۇتار بىر كۈنى..." دەيتتى ئۇ.

پاتەمخان مومانىڭ ئويىنى كەينىدىن كېلىۋاتقان ماشىنا ئۈنى بۆلۈۋەتتى.

— موما، ماشىنىغا ئولتۇرۇڭ. — پاتەمخان كەينىگە بۇرۇلۇپ قارىسا، ۋېلاخۇننىڭ ماشىنىسى يانداش كېلىپ قالغان ئىكەن. بوغالتىرنىڭ ئۈنى بۇ قېتىم نىمىشقىدۇ، يىغا ئارىلاشقاندەك بەكمۇ ئىنچىكە چىقتى. مومای ئۇنىڭغا جاۋاپ قايتۇرماستىن، ئىلگىرىلەپ مېڭىۋەردى. پەقەت ۋېلاخۇن ماشىنىسىدىن چۈشۈپ، ئۇنىڭ ئالدىغا كەلگەندىلا "ياق، پىيادە ماڭىمەن" دېدى. مومايىنىڭ سۆزى بوغالتىرغا ئېغىر تەكسە كېرەك، ئۇ پاتەمخان چوڭ كوچىدىن ئايلىنىپ كەتكىچىلا، ئورنىدىن قوزغالماي تۇردى.

"خۇدايىم، ئىككى پۇتۇمدىن ئايرىلمىسۇن. يەتمىش يىل پىيادە مېڭىپ ھېچنىمە بولمۇدىم، ئۇنىڭ ماشىنىسىغا چۈشمىگەنگە ئۆلۈپ قالماسمەن. ئاۋۇ چاغدا، ئېتىزغا كېتىپ بارغىنىمنى كۆرۈپ تۇرۇپ، توختىماي كېتىۋىدى، ئەمدى ئولتۇرۇۋال دەپ، مېھرىۋانلىق قىلىۋاتقىنىنى قارا"، مومای ئۆزىچە غودۇڭشىپ قويياتتى.

پاتەمخان سەزگەندەكلا چاپسان كېپتۇ؛ بىرئاز ۋاقىت كېچىكىكەن بولسا، ھويلىغا يىغىلغان موزاي-توپاقلار يازىچە قىلغان تىرىكچىلىگىنى بىر سائەتتىنىڭ ئىچىدە يوقىتىۋېتەتتىكەن. ئۇ موزايىنى باغلاپ،

كالىسىنى سېغىپ، ئىشلىرىنى تۈزىگىچىلا يەرگە گۈگۈم چۈشۈپ كەتتى. "كەچ بولسىمۇ، ئايىم بۇۋىلەرنىڭ ئۆيىگە تاماق ئېپبارای، ئۇلارنىڭ يىغلاپ، قوساقلىرى ئېچىپ كەتكەندۇ"، دەپ ئوچاققا ئوت يېقىشىغا ھېچ نەرسىدىن ھېچ نەرسە يوق ۋېلاخۇن كىرىپ كەلدى. خۇددى كۆلەڭگىگە ئوخشاش يېنىدىن قالمايۋاتقان بوغالىترنى كۆرگەندە، مومايىنىڭ تېنىنى تىترەك باستى.

ئۇ ئوچاققا كىرىپ كېتىدىغاندەك ئىككى پۇكلىنىپ، تاپىسىدىكى پاخالنىڭ ئىچىگە تېخىمۇ چۆكمەكتە. سۆز قىلىشقا تىلى كەلمەيدۇ. بىر نەرسىدىن ئەيمىنىپ، تەشۋىشلىنىدۇ... چىرايى تامدەك تاتىرىپ، ئۆمىسلا كىرىپ كەلگەن ۋېلاخۇنىنىڭ قاپىغىدىن ھەر بالا كېلىشى مۇمكىن...

— موما، مېنىڭ نىمە ئۈچۈن كەلگىنىمنى ئۆزەڭمۇ بىلىسەن. ئادەم قىڭغىر بېسىپ قويۇپ، كېيىن قىلغان ئىشىغا پۇشايىمان يەيدىكەن. — ۋېلاخۇن ئىلگىرى مۇنداق سۆزلىمەيدىغان، بۈگۈن هودۇقۇپ، دەيدىغان سۆزنى تاپالماستىن دۇدۇقلىماقتا، — مەن قانچە قىلغان بىلەن سېنىڭ قولۇڭدا ئۆستۈمغۇ. قانچىلىك جاپا تارتقىنىمنى بىر ئۆزەڭ بىلىسەن. ئەمدى ئادەم سىياقدا ياشاي دىگەندە...

پاتەمخان مومای ئېچىدە: "ۋېلاخۇن ئۆتكەن كۈنىنى ئۇنتۇپ كەتكەن چېغى دىسەم، ھەممىسى ئېسىدە ئىكەن"، دەپ ئويلىدى.

— مېنى دىمىسەڭمۇ، تۆت بالام بىلەن ئۆزەڭگە ئوخشاش ئانام ئۈچۈن بىر قېتىم بالا-قازادىن ساقلاپ قالغىن، — مومای شۇنچە يالۋۇرۇۋاتقان بوغالتىرنىڭ تۇرى بۇزۇلۇۋاتقانلىغىنى بايقىغاندا چاپسانراق قۇتۇلۇشنى تىلىمەكتە. — سەن زىيادە ئىككىيلەنگەنسېرى ئاۋۇ كۈنى كۆممە قوناقلىقتا، ئاخشام ئىشىگىنىڭ ئالدىدا ئۇچراش-

قىنىمىزنى ھېچكىمگە ئېيتمىساڭ. نارەسىدە بالىلىرىمنىڭ نامىدىن يالۋۇرۇپ سورايمەن.

ئىككى مۇرىسى تېخىمۇ تۆۋەنلەۋاتقان مومای ئوچاق تۆۋىدە شۇك ئولتۇراتتى. ئۇ ۋېلاخۇننىڭ ئېيتقانلىرىغۇ قۇلاق سالمىدى. بىر چاغدا كولخوزنىڭ باش بوغالتىرى مومانىڭ ئالدىغا يېقىلدى-دە، ئۇنىڭ كالىچىغا باش قويۇپ يىغلۇۋەتتى. ئىلگىرى قىزىل ماشىنىدا ھەتتا سالاملىشىشقا ئېرىنىپ ئۆتۈپ كېتىدىغان ۋېلاخۇننىڭ ئايىغىغا بېشىنى قويۇپ يىغلاۋاتقىنىغا پاتەمخان ھەيران.

— ئۆلگىچە قۇلۇڭ بولاي، جېنىم مومام! مۇشۇ قېتىم مېنى ساقلاپ قالساڭ، ھېچكىمگە خار قىلماستىن، ئالقىنىمغا سېلىپ باقاتتىم سېنى. ئۆيلىرىڭنى ئۆزەم ياسىتىپ بېرىمەن، — ۋېلاخۇن كۆپ يالۋۇرۇپ كەتكەندە، پاتەمخان نېمە قىلارىنى بىلمەي مەڭدەپ قالدى. ئۇ پەقەت بوغالتىرنىڭ چاپسانراق ئۆيدىن چىقىپ كېتىشىنىلا تىلەيتتى.

قانچە يالۋۇرغان بىلەن مومايىنىڭ ئاغزىدىن بىر ئېغىز سۆز چىقمايدىغانلىقىنى سەزدىمۇ، ۋېلاخۇن بىر چاغدا پاتەمخانىنىڭ پۇتىدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئورنىدىن تۇردى.

— سەن سالامەتخانىنىڭ ئوغلىغا يالاڭنى ياپدۇرغىنىڭنى قوي. — شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى يالۋۇرسىمۇ، تېخىچە مومايىنىڭ ئاغزىدىن ھېچ نەرسە ئاڭلالمايۋاتقان ۋېلاخۇنغا شۇ سۆز-ئارمىنىغا يەتكۈزگەندەك قىلدى.

— ماقۇل، موما، بۇنىڭدىن كېيىن سېنىڭ دېگىنىڭدىن چىقمايمەن. — بوغالتىر كۆز يېشىنى ئالدىراپ ئېرتىتى-دە، مومايغا كەينىنى كۆرسەتمەي ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

مومای خېلى ۋاقتىقچە ئوچاقنىڭ ئالدىدا قىمىر قىلما
ئۇ يا جامائەتچىلىككە ئېيتىپ، ۋېلاخۇنىنىڭ ئەپتى-
چۈۋۈشىنى، يا بۇ ھەقتە ھېچكىمگە گەپ قىلماستىن، ي
يېپىق بويىچە قالدۇرۇشنى بىلمەي، ئىككى ئويىنىڭ
گۈلەڭگۈچ ئوچماقتا. ۋېلاخۇن نارەسىدە بالىلىرىنى ت
يىغلىغاندا، ئۇنىڭسىزمۇ ئۆزى مىسكىن مومايىنىڭ كۆ
كەتتى.

"ئەگەر بۇ بالا-قازانىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭغا ئارت
ۋەتسە، ئۇ تۇرمىگە چۈشۈپ، جىمجىت ياتقان بىلەن
لۈك بىچارە رابىگۈلگە كېلىدۇ-دە. ئۇلار مېنى
يەرگە بارار. قېرىلىق يېتىپ، بىر پۇتۇم گۆرگە سا
ئۇلارنىڭ كۆز يېشىغا قالماي. ئەمدى باشنى تاشقا ئۇ
ۋاقىراشقان بىلەنمۇ. ئۆلگەننى تىرىلدۈرۈۋالغىلى بولـ
پەندىيەت يەگەندۇ".

ۋېلاخۇننى كۆرەر كۆزى يوق مومای، ئۇنىڭ كىچـ
بىلەن ئەتىدىن-كەچكىچە پايپىتەك بولۇپ، ئۆينىڭ ئىش
دەپ، قورايدەك قۇرۇپ كەتكەن شەمشىنۇرنى كۆز ئالد
گەندە، چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ: "بۇ دۇنيادا يالغۇزچىلى
تارتىپ ئۆتكۈنۈملا يېتەر، زادى شۇلارنىڭ بالىلىرى ي
دەردىنى تارتمىسۇنچۇ"، دېگەن قارارغا كەلسىمۇ، تەشۋ
كۆڭلىگە ئارام بەرمەيتتى. "ۋېلاخۇن ماڭا يالغان
قويۇپ، ئاشۇ ياش يىگىتنىڭ يولىغا پۇتلىكاشاڭ بولۇپ
دەپمۇ ئويلايتتى.

شۇنچە يىلدىن بېرى يالغۇز تۇرۇپ قورقمىغان

كېچىسى ھەر نەرسىدىن بىر چۆچۈپ تۇزۇك ئۇخلالمىدى. مومايىنىڭ قورقۇنچىنى ئاز دېگەندەك شەپەرەڭنىڭ يېنىپ-يېنىپ دەرىزىگە ئۆزىنى ئۇرۇپ چۆچۈتكىنىچۇ تېخى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا بىردە ئايىم بۇۋىلەرنىڭ ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىدا سۇنايلىنىپ ياتقان زىيانكەش بىردە بايىلا كىرىپ چىقىپ كەتكەن ۋېلاخۇنىنىڭ سۈرلۈك قىياپىتى كېلەتتى.

زىياپەتىنىڭ نامىزىنى چۈشۈرىدىغان كۈنى بۇرھانبۇلاقنىڭ خەلقى تەۋرىنىپ كەتتى. مۇرىدىنى ئېلىپ چىقىدىغان ۋاقىت يېقىنلاشقانسېرى ئادەملەر بىلەن ماشىنىلارمۇ كۆپەيمەكتە. ئۇلار زىياپەتلەرنىڭ كوچىسىغا پاتمىغانلىقتىن، مۇردا چىققىلىۋاتقان ئۆيدىن ئىككى-ئۈچ كوچا نېرى توختىتىلغان. خۇددى مۇشۇنداق مۇسىبەتلىك ئىشلارنى تۇراقلىق باشقۇرۇش ئۈچۈن سايلاپ قويغاندەك، ھەر نەرسىگە بىر چېچىلىپ يۈرگەن ئەكۇەر بوۋايىنىڭ بوم ئاۋازى بۆلەكچىلا ئاڭلىنىدۇ. ئۇ قېنىغا سىڭگەن ئادىتى بويىچە، ئۇزۇن مويلاۋىنى چاپسان-چاپسان تولغاپ قويۇپ، ھاسا تايىغىنى توكۇلدىتىپ، يىغلىغان بوۋايلار بىلەن بىر جايدا تۇزۇك ئولتۇرالمايتتى.

— ئەكۇەرنىڭ ياش چاغلىرىدىكى ئادىتى زادىلا قالماپتۇ-دە، — دەپ قويدى ئۇنىڭ ھەركىتىدىن كۆز ئالماي ئولتۇرغان سادىر بوۋاي.

— ۋا بەللى، قالامدىغان — تېخى ئۇنىڭدىنمۇ ئېشىپ كېتىپ باردۇ دىسىلە، — دىدى يېنىدا ئولتۇرغان بوۋاي.

ئۇلارنىڭ گېپىنى يەنە ئەكۇەر بوۋايىنىڭ ۋاقىرىغان ئۈنى بۆلۈۋەتتى.

— ھەي، يەرلىك پۇتۇپ قېپتىمۇ، مەسىم ئىمامنى ئېپكەلىگىلى

چاپسان بىرىنى ئەۋەتىڭلەر. جېدەللىتىڭلەر، ياز كۈنلىرى ئۆلۈكىنى ئۆيدە ئۇزاق تۇتۇپ تۇرۇشقا بولمايدۇ. ئۇنىڭسىزمۇ ئىككى كۈندىن بېرى ئادەملەر ئىشقا چىقماستىن مۇشۇ يەردە يۈرۈۋاتىدۇ.

ــ تۇرسۇن، ناماز چۈشۈرگەن موللىغا بېرىدىغان ئاقچاڭ قېنى، زادى ئاقچاڭىنى ئايمىما، بۇ قىزىڭىنىڭ تويى، ھەممىسىنىلا ماڭا تۇتقۇز، ــ دەپ ئەكۆەر بوۋاي ئۆي ئىگىسىنىڭ ئۆلۈمگە ئاتىغان ھەممە ئاقچىسىنى ئۆزىنىڭ قولىغا ئالدى. ــ بولدى ئەمدى، سەن بۇ ئىشلاردىن غەم قىلما، موللىلارنى ئۆزەم رازى قىلىمەن.

ئەكۆەرنىڭ ھەركىتىنى يىراقتىن بايقاپ ئولتۇرغان بوۋايلار ھەس-ھەس بولۇشۇپ، يەنە ئۇنىڭ غەيۋىتىنى قىلىشقا باشلىدى.

ــ ئۇنىڭ كۈنى مانا مۇشۇنداق، سادىركا. مۇسىبەت بولغان يەردە، ئۆلۈمنى ئۇزىتىش باھاسىنى كۆتىرىپ، موللىلارنىڭ كىكىرتىگىنى يوغانلىتىۋەتكەنمۇ مۇشۇ ئادەم، قاراپ تۇرۇڭ، ھازىر بەرگەن پۇلنىڭ يېرىمىنى ئۆزىنىڭ يانچۇغىغا سالىدۇ. نېمىشقا تويمايدىغان ئادەمكەن-تاڭ. باللىرى ئىشلەۋاتقان، كۈيوغلى كولخوزدا بوغالتىر، ئايلىق ئۆرۈم يىغىپ، تويدىن كەلمەيدۇ.

ــ ئەكۆەر ئىلگىرىمۇ مۇشۇنداقلا ئىدى، ــ سادىر بوۋاي بۇ يۇرتقا يېڭىدىن كېلىپ، تېخى ئادەملەر بىلەن دېگەندەك ئىچەكمىشىپ كەتمىگەنلىگى ئۈچۈن قىستىلىدىمۇ، ئوشۇق سۆز قىلمىدى.

ھويلىدىكىلەرنىڭ ئارىسىدا ئەكۆەر بوۋاي ئاغزى بېسىلماي سۆز-لەۋاتسا، ئۆيدە دۇتارچى جەننەت بۇۋىدىن ھېچكىمگە سۆز ئاشمايتتى. ئۇنىڭ ئۆينى بېشىغا كىيىپ قىلغان پارىڭى ئاق ياغلىق تېڭىپ ئولتۇرغان ئاياللارنىڭ چىشىغا مۇشت ئۇرغاندەك تېگەتتى.

ــ قېنى، ۋاقتىمۇ يېقىنلىشىپ قالدى، قىزنىڭ يۇغۇچىغا كىملەر

كىمبىدۇ؟ ــ دىگەن سۆز ئاڭلانغاندىلا بايىقى جەننەت بۇۋىنىڭ ئۇنى بېسىلغان.

ــ باش سۈيدىگە جەننەت بۇۋى كىرسۇن، ــ دىدى ئاياللارنىڭ بىرى.

ــ ۋىيەي، ئۇ نىمە دىگىنىڭلار، مەن مۇشۇ ۋاقىتقىچە بىرىنىڭ يۇغۇچىغا كىرگەن بەندە ئەمەس، ــ بايانتىن تۆرنىڭ يېرىمىنى دىگەدەكلا ئېلىپ، كېرىلىپ ئولتۇرغان جەننەت بۇۋى پۈت-قولىنى يىغىشتۇرۇپ، تېچ بولغان ئىدى.

ــ كىرمىسىڭىز، كىرىپ ئۇگىنىڭ، جەننەت بۇۋى، سىزنىڭمۇ يېشىڭىز خېلى يەرگە بېرىپ قالدى، ئەمدى ئۆلۈم-يىتىملارغا ئارد-لاشمىسىڭىز بولماس، بۇ هاياتنىڭ ئويۇن-تاماشىسىلا ئەمەس، مۇشۇنداق مۇسىبەتلىك كۈنلىرىمۇ بار، هېچقايسىمىزغا بۇ دۇنيا باقى ئەمەس، ــ دۇتارچى بايانتىن كاپىلداپ سۆزلەۋاتقاندا، خاپا بولۇپ ئولتۇرغان قۇشناچ هەممە ئاڭلىسۇن دىگەندەك، جەننەت بۇۋىگە دارتىپ سۆزلىمەكتە.

ــ جېنىم هەدە، بۇگۈن ئۆزەمنىڭ تاۋىم بولماي ئولتۇرىمەن، بولمىسا يۇغۇچقا كىرمەمدىغان، زىياپەت دىگەن ئۆزىمىزنىڭ قىزىغۇ. ئاياللارنىڭ بەزىلىرى ئۆزلىرىنى كۆرسەتمەسكە تىرىشىپ، چىرايلىرىنى يوشۇرۇشقا باشلىدى.

ــ بىز ئۆلۈمدىن قاچقىنىمىز بىلەن هەممىمىزنىڭ بارىدىغان يېرى شۇ. ئۆلگەنلەرنى ئۇزاتمىساق، بىزنى كىم ئۇزىتىدۇ. هەممە نەرسە-نىڭ قەدىرى-قىممىتىنى چۈشەرسەكمۇ، ئۆلۈمنىڭ قەدرىنى چۈشەرە-مەيلى. ئەڭ بولمىغاندا، ئۆلگەن ئادەمنى يۇيۇپ-تاراپ، ئۇ دۇنياغا چىرايلىق ئۇزىتايلى. ــ پاتەمخان مومانىڭ قېشىدا ئولتۇرغان قۇش-

ناچ بۇ قېتىم ئۆلۈمنى قەدىرلەش توغرىلىق كۆپ نەسىھەت قىلدى. ــ ياش ئاياللارنىمۇ يۇغۇچقا كۆپرەك ئارىلاشتۇرايلى.

ــ قۇشناچ راست ئېيتتىدۇ. ئەينە ھېتاخۇن قاغا ئىلگىرى ئۆلۈم-يېتىمغا ئارىلاشمايدىغان، دادىسى ۋاپات بولغاندا يەرلىككە بىرمۇ ئادەم چىقماي تۇرۇۋاپتۇ. كېيىن يۇرت قېرىلىرى ياشلارنى جېمىلەپ، ئاران يەرلىك كولتېپ، ئۆلۈكنى ئۇزاتقاندا، ھېتاخۇن قاغا يۇرت ئالدىدا ئۆلۈم-يېتىمگە ئارىلاشماي يۇرگىنى ئۈچۈن كەچۈرۈم سورىغان ئىكەن. مانا شۇنىڭدىن بېرى ئۇ پالانچى ئۆلۈپ قېپتۇ، دېسە دۇنياسى كۆيۈۋاتسىمۇ، كەتمەن-گۈرجىگىنى كۆتۈرۈپ، زەرەتكالىققا ماڭمىدىغان بوپتۇ.

مومانىڭ سۆزى تەسىر قىلدىمۇ، چېچىغا ئاق كىرىپ قالغان ئىككى ئايال ئۆز ئىختىيارى بىلەن زىياپەتنىڭ يۇغۇچمىغا كىرىشكە تىلەك بىلدۈردى.

ــ يەنە بىرىگە رابىگۈل كىرىسىمۇ بولىدىغۇ، ــ دېدى تۆردە ئولتۇرغان پاتەمخان مومای.

ــ ۋاي، جېنىم ھەدە، كىرسەمغۇ خۇيما ياخشى بولاتتى. ئىككى كۈندىن بېرى بىلىم يەل چىرماپ، ئۆزەمنى كۆتىرەلمەيلا قالدىم. مۇشۇ يەرگە ئايىم بۈۋىنىڭ مۇسىبەتلىك ئىشى ئۈچۈنلا كەلدىم، بولمىسا ئورۇن تۇتۇپلا ياتقان...

ــ ئۇنداق بولسا باش سۈيمگە مەن كىرەي، ــ دېدى پاتەمخان. دائىم ئۆلۈم بولغان يەردە يۇغۇچمىغا كىرىپ يۈرگەن پاتەمخاننى ئاخىرقى يىللىرى ئاياللار، ئەمدى قېرىغاندا كۈچ ئېلىشا لمايدىلا دەپ، ئۆلۈكنى يۇيۇشقا تولا-تېرىم كىرگۈزمەيتتى.

ــ سىلى قېينىلىپ قالامدىلىمىكىن، مەن كىرەي، ــ دەپ تۆۋەن-

رەكتە ئولتۇرغان ئايال ئورنىدىن تۇرۇۋىدى. لېكىن پاتەمخان مومای ئۇنىمىدى.

ــ ئۆزەم كىندىك ئانا بولغان قىز ئىدى. ئۇ دۇنياغا ئۆز قولۇم بىلەن ئۇزىتىۋېتەي.

پاتەمخىنده‌منىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، زىيا‌پەتنىڭ ئانىسى يەنە ئۇن سېلىپ يىغلاپ كەتتى.

ــ ئۆزەڭنىڭ كىندىك ئاناڭ ئۇزىتىدىغان بولدى، قىزىم. نىمىشقىمۇ تۇققاندىمەن، پاتەمخىنده. بۇ قوزامنى راست كۆردۇمۇ، يالغانمۇ...

ئاياللار ھەر تەرەپتىن زىيا‌پەتنىڭ ئانىسىنى جىمىلىمەكتە. پاتەمخان يەر ئاستىدىن كۆزىنىڭ قۇيرۇغىدا رابىگۇلگە قاراپ قويۇپ چوڭقۇر نەپەس ئالاتتى. جەننەت بۇۋى ئەسلىدىن شۇنداق ئىدى لېكىن "ئىلگىرى ھەرقانداق يەردىن قايتمايدىغان رابىگۇلنىڭ ھار تارتىپ، يۇغۇچقا كىرمەس بولۇپ قالغىنىنى قانداق قىلاي" دەپ، مومای كۆپ نەرسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۇردى. ئويلاپ كۆرسە، ئەستىن چىقىپ كەتكەن ۋەقەلەرمۇ كۆپ ئىكەن.

پاتەمخاننىڭ يېشى يەتمىشكە كېلىپ قالغىنى بىلەن خېلى ـ خېلى ئاياللاردىن تىمەن. سۆڭگى كىچىك مومای يىلدىن ـ يىلغا مۇكچىيىپ، تېرىسى ئۇستىخىنىغا چاپلىشىپ، ساڭگىلاشقا باشلىسىمۇ، تا مۇشۇ كۈنگىچە قاتتىقراق ئاغرىق تارتىپ ياتمىغان ئىدى. ئۇ ئورنىدىن يېنىك تۇرۇپ ماڭغاندا ئاياللارنىڭ بېرى:

ــ پاتەمخىنده‌م ياشاي تېخى، ــ دەپ مومايىنى چاخچاق ئارىلاش ماختاپ قويدى.

مومای خۇددى ئۇخلاۋاتقانده‌ك ياتقان قىزنى يېشىندۇرگەنده،

ئۇنىڭ پومپاراپ قالغان قوسىغىغا قولى تېگىۋىدى، تېنى شۇركۈنۈپ كەتتى.

— دوختۇرلار قانچە ئايلىق بالىسى بار دەپتۇ؟ — ئاياق تەرىپىدە تۇرغان ئايال بۇنى كۆرۈپ، بۆلەكچىلا ھەيران قالدى. پاتەمخان ئۆلۈكنى يۇيۇپ بولغىچە ئوشۇق پاراڭ قىلغىنى يوق. تۇنۇگۈن ئالدىنى توراپ، يالۇۇرغان بوغالتىرغا ئېچىدە لەنەت ئوقۇپ، ئۆزىچە بىر نەرسىلەرنى پىچىرلاپ قويياتتى.

پاتەمخان كۆپىنچە يېشىغا يېتىپ قالغان ئاياللارنىڭ يۇغۇچىغا كىرىپ يۈرگەچكە، ياش قىزنىڭ ئۆلۈگىگە بىرئاز ۋاقىتقىچە ئانچىلا ئەپلەشەلمەي، ئاۋارە بولدى. قوسىغى ناغرىدەك بولۇپ كەتكەن قىزنى ئۇ ياق-بۇ ياققا قوزغاشمۇ ئېغىر ئىدى. باش سۈيىگە تۇرغان مومای بىر دەمنىڭ ئىچىدە قارا تەرگە چۆشۈپ كەتتى. قالغان ئىككى ئايال ئۆلۈك يۇغلى ئاز كىرگەن ئوخشايدۇ، پاتەمخان ئۇلارغا چاپسان-چاپسانلا قانداق يۇيۇش كېرەك ئىكەنلىگىنى ئېيتىپ ئۆگەتمەكتە.

— قانداقراق، پاتەمخىنده، دوختۇرلارنىڭ ئېيتقىنى راستمۇ، ۋاي شەرمەندىيەي، — دەپ مومای يۇغۇچىتىن چىققاندا، ئۇنىڭ قېشىغا هەممىدىن بۇرۇن دۇتارچى جەننەت بۇۋى يېتىپ كەلدى. ئادەملەر قىيامەت-قايىم بولۇۋاتسا تاماشا كۆرگەندەك قىلىۋاتقان دۇتارچىنىڭ قىلىغى پاتەمخانغا ياقماي قالدى. ئۇ خۇددى هەممىسى ئاڭلىسۇن دېگەندەك:

— هەرقايسىمىز ئۆزىمىزنى بىلىپ، تووا قىلايلى، جەننەت بۇۋى. قانچە قىلغان بىلەن ئالدىلىرىمىزدا بالا-چاقىلىرىمىز بار. بۇ قىز نومۇسقا چىدىماي ئۆلۈۋالغىنى بىلەن قىلغۇلۇقنى قىلىپ قويۇپ، هېچ نەرسە بىلمىگەندەك يۈرگەنلەرنىمۇ بىلىمزاي، — دەپ قويدى.

موماينىڭ سۆزى باشقا ئاياللارغىمۇ خوشياقسا كېرەك، ئۇلار پاتەمخانغا خويما ياخشى قىلدىڭىز دىگەندەك كۆزلىرىنى چىملدىتىپ، مەنىلىك جىلۋىيىشتى. جەننەت بۇۋى موماينىڭ گەپنى ئۆزىگە دارتىپ دەۋاتقىنىنى سەزدىمۇ، سورىغان سوئالىغا خىجالەت بولغاندەك، ئوشۇق پاراڭ قىلماستىن نېرى كېتىپ قالدى.

مۇردىنى ئېچىقىپ كەتكەندىن كېيىنلا پاتەمخان كىتاپخانىچى سالامەتخان بىلەن بىللە قايتتى.

— ئۆزىمىزنىڭ قايغۇ-ھەسرىتىمىز ئازدەك بۇ كېلىشمەسلىكلەرنى قارىسىلا، ھەدە، ئىككى كۈندىن بېرى غۇلامغا قاراپلا يوق بولۇپ كېتىمەن. ئەلى-يۇرتنىڭ ئارىسىدا بىزنىڭمۇ بېشىمىزنى كۆتۈرۈپ يۈرگۈسىز قىلىۋەتتىغۇ. ھىلىمۇ خەت يېزىپ قالدۇرۇپ كەتكىنىنى ئېيتمامدىلا، بولمىسا غۇلامنى سوتتىن-سوتقا سۆرەپ، بىر يەرگە ئېيبارا تتىكەن.

پاتەمخان زىيادەتنىڭ ئېسىلۋېلىش ئالدىدا يازغان خېتىدىن بەخەۋەر ئىدى. شۇڭلاشقىمۇ سالامەتخانىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا تېڭىرقاپ قالدى-دە، ئاندىن ئېنىقلاپ بىلمەكچى بولۇپ سورىدى.

— نىمە قىلغان خەت ئۇ؟

— ۋىيەي، سىلى ئاڭلىمىدىلىمۇ؟ قىز ئېسىلۋېلىش ئالدىدا غۇلامغا خەت يېزىپ، يانچۇغىغا سېلىپ قويغان ئىكەن. "سېنىڭ ئابرويىڭنى تۆكۈپ، ئۆيۈڭگە مۇشۇ تۇرقۇمدا بارغىچە ئېسىلۋالاي دىدىم" دىسە كېرەك.

— بالا كىمنىڭ ئىكەنلىگىنى يازماپتىمۇ؟

— ياق. ئەمما بوغالتىر ۋېلاخۇنىڭ كۆز بويىاپ يىگەن ئاقچە-لىرىنىڭ ھەممىسىنى يېزىپتۇ.

مومای باشقا هىچ نەرسە سورىمىدى.

ــ ھىلىمۇ خۇدايىم ئوڭلاپ ئاشۇ خەتـنىڭ تېپىلىپ قالغىنىنى دېمەمدىلا. بولمىسا ئاۋۇ بوغالـتىر ۋېـلاخۇن بالامـنى ساقچـىلارنىڭ ئالدىغا سېلىپ ھەيدىتىۋەتكىلى ئازلا قېلىۋىدى.

ئىككىسى جىمجىت مېڭىشتى. پاتەمخان مومای ۋېلاخۇن توغرىلىق ئېيتاي دېدى-دە، لېكىن ئېسىغا بىر نەرسە چۈشتىمۇ، ئوشۇق پاراڭ قىلمىدى.

ــ ۋاقىتلىرى بولغاندا كېلىپ تۇرسـىلارا، ھەدە. غۇلام ئېتىزغا كەتكەندە مۇڭىيىپلا قالدىكەن كىشى. ئەمدى مېـنىڭ يېقىـن ئارىدا كېلىن ئېپكىرىدىغىنىم يوق ئوخشايدۇ.

پاتەمخان سالامەتخانىنىڭ كۆڭلىنى ياسىغۇدەك سۆزلەرنى ئېيتىپ، ئۆيىگە كەلگىچە جېمىلدى.

زىيادەتـنى يەرلىۋېتىپ، ئۆيىـگە قايتقـچە ئۆرە يۇرگەن مومای، كالىسىنىمۇ ساغماي، تەكىگە باش قويۇۋىدى، شۇ ياتقان پېتى تا كۈن ئاغامچا بويى كۆتـىرىلگـچە ئورنـىدىن قوزغالمـىدى. تاختـىراۋاندا قوسىغى ناغرىدەك كۆيۈپ، سۈنايلىپ ياتقان قىزنىڭ ئىككى مۇرىسىگە چۈشكەن تۇم قارا چېچى كۆز ئالدىـدىن زادىـلا كەتمـىدى. يىغا-زارنىڭ ئارىسىدا ئولتۇرۇپ، كۆڭلىنى بۇزغىنىـنى ئاز دىـگەندەك، يۇغۇچىغا كىرگىنىچۇ. مومای "ئاغرىـپ قالدىـم، تاۋىـم يوق" دەپ، ئۆلۈكنى يۇيۇشقا قاتناشمىغان رابىگۈلنى ئەسلىدى. ئادەملەرمۇ چاپ-سانلا ئۆزگىرىپ كېتىدىكەن. مۇشۇنىڭ ھەممىسى بارلىقنىڭ ئاقىۋىتى ئوخشايدۇ. بولمىسا رابىگۈل نىمىلەرنى كۆرمىگەن...

پاتەمخان بىر پەس تېڭىرقاپ ياتتى-دە، ئاندىن چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ تىندى. ئىلگىرى ئۇنىڭ رابىگۈلدىن قىلچىلىك رەنجىشى يوق

ئىدى. پاتەمخاننى ئۇچرىتىپ قالغان يەردە "جەنىم ھەدە" دەپ قەرىندىشىنى كۆرگەندەك قىلىپ كەتتىغان. ئالقىنى ئوچۇق، مېھماندوست ئايال. لېكىن ئۇنىڭ زىيادەت قىزنىڭ ئۆلۈمىدە يۇغۇچقا كىرمىگىنىلا كۆڭلىنىڭ بىر يېرىگە داغ چۈشۈرگەندەك بولاتتى.

ئىلگىرى بۇرھانبۇلاق يېزىسىنىڭ كوچىسىدىن يۇقۇرى-تۆۋەن ماڭسا هاسا تايىغىنى توكۇلدىتىپ، ئۆزىنىڭ كېلىۋاتقىنىدىن خەۋەر بەرگەندەك يۆتىلىپ-قاقرىپ كېتىدىغان ئەكۇەر بوۋاينىڭ مېڭىشىمۇ خېلى بېسىلغان. ئۇ كولخوز ئىدارىسىگە كەلسىمۇ ئىلگىرىكىدەك قارا شىلەپىسىنى ئىگىز كۆتىرىۋېتىپ، ئۇزۇن بۇرۇتىنى تولغاپ، پىشايۋان-دىكى بەندىكدە ئولتۇرۇپ، بۇ يەرگە كەلگەن-كەتكەنلەرنىڭ مەقسەت-مۇددىئاسىنى سوراشتۇرۇش ئادىتىنى تاشلىغان. ئەمدى ئۇ كەلگەن پېتى هېچكىمگە يولۇقماي توپ-توغرا كۇيوغلى ۋېلاخۇننىڭ كابىنېغا كىرىپ كېتەتتى-دە، ئۇ يەردە ئۆزاق پاراڭلاشقاندىن كېيىن چىقىپ ئۆيىگە قايتاتتى. بولۇپمۇ ئۇ زىياپەت ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغاندا، يېزىپ قالدۇرغان خەتنى كومسومول-ياشلار كولخوز پارتىيە كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى نۇرلان ماناپوۋغا ئېپكېلىپ بەرگەندىن كېيىن كۆڭلى بىئارام بولۇپ، ئۆيىدىمۇ پۇت-قولىنى سوزۇپ ئارامخۇدا ئولتۇرالماس بولدى.

— هازىر بۇ ئىشنى رايونلۇق پروكۇراتۇرا تەكشۈرۈۋاتىدۇ، مەسىلە يامىنىغا ئايلانسا، هەر ئىككىمىزنىلا ئوراپ كېتىشى مۇمكىن، شۇڭلاشقا كولخوزدىكى ئوشۇق مالنى تونۇش-بىلىشىلەرگە تارقىتىپ، كولخوز هىساۋىغا سالغۇزغان ئۆيىنىڭ يېرىم ئاقچىسىنى كاسسىغا تۆلەتسىلە.

ۋىلاخۇننىڭ بۇ سۆزلىرى ئۇنىڭسىزمۇ چۆچۈپ، يۈرىگالدى بولۇپ يۈرگەن ئەكۆمەر بوۋاينىڭ ئەندىشىسىگە ئەندىشە قوشقان ئىدى. كولخوز ئىدارىسىنىڭ ئالدىدىكى ئېرىقنى ياقلاپ قاتار ئۆسكەن ئاق تېرەكنىڭ سايىسىدا خىيال سۈرۈپ كېلىۋاتقان ئەكۆمەر بوۋاي تۇيۇقسىز ئۇچراشقان سادىرنى كۆرگەندە چۆچۈپ كەتتى. قورقانغا قوش كۆرۈندۇ، دىگەن راست ئىكەن. كۆپتىن بېرى يۈزمۇ-يۈز ئۇچراشماي يۈرگەن سادىر بوۋاي خۇددى بىر نەرسە دەيدىغانىدەكلا قىلىپ تۇراتتى.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم، قاياقتىن كېلىۋاتىدىلا؟ كۆرۈنمەس بولۇپ كەتتىلىغۇ؟ ــ سادىر بوۋاينىڭ سۆزى ئۇنىڭ ئىچىدە بىر يېرىنى چىمدىۋالغاندەك بولدى.

ــ كولخوز ئىدارىسىگە بېرىپ كېلىۋاتىمەن، ئاخىرقى كۈنلىرى ئۆزەمنىڭ تاۋى بولماي يۈرىدۇ، ــ ئىلگىرى كوچىدا بىرىنى ئۇچرىتىپ قالسا، يېرىم سائەت پاراڭ سالمىغان ئەكۆمەر بوۋاي بۇ قېتىم دۇدۇقلاپ ئارانلا جاۋاپ قايتۇردى-ده، ئاندىن دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن ئادەمگە ئوخشاش جىم بولدى.

ــ ھەي، ئاۋۇ تۇرسۇنىنىڭ ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغان قىزى بوغالتىر بىلەن سىلىنىڭ ئوستىدىن خەت قالدۇرۇپ كېتىپتۇ، دىگەن پاراڭ بارغۇ؟

تۇيۇقسىز ئېيتىلغان سۆز ئەكۆمەر بوۋايغا ھاۋا گۈلدۈرلەپ، چاقماق چېقىلغاندەك تەسىر قىلسىمۇ، لېكىن ئۇ سىر بەرمەسكە تىرىشىپ، گەپنى باشقا ياققا بۇرىدى.

ــ ھە، كىچىك بالىلار ئويىغا كەلگەننى دەيدۇ-دە. ئۆزلىرىنىڭ ئەھۋاللىرى قانداق؟ يوقلاپ كېلەي دىسەم زادى قولۇم تەگمەي

يۇرىدۇ. قانچە قىلغان بىلەن، ياشلىق ۋاقتىمىزنى بىللە ئۆتكۈزدۇق ئەمەسمۇ.

— ھە، راست ئېيتتىڭلا، ئەمما مېنى ئىبراھىم قارا بىلەن ئۇرۇپ يۇرۇپ ئۇ قاتقا كىرگۈزۈۋېتىپ ئۆزلىرى ئاز كۈندە قايتىپ كېلىمەن دەپ كەتكەنلىرىنى ئۇنتۇمىغاندىلا؟

ئەكۆەر بوۋايىنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى. ئۇ بىرنەچچە يىل ئىلگىرىلا غۇلجىدىن چىققان سادىرنىڭ بۇنىڭدىن شۇنچە يىل ئىلگىرى ئۆتكەن ئىشلارنى ئۇنتۇپ كەتكەندۇ دىسە ئۇنتۇماپتۇ. كاسسىر قىز ئۆلگەندىن بېرى ئېغىر غەمدىن قۇتۇلالماي يۇرگەن بوۋاي سادىرنى ئۇچراتقاندا يەنە قوشۇمچە قايغۇ-ھەسرەت تېپىۋالدى. "بۇ ئۆتكەنلىنىڭ ھەممىسىنى ئېيتىپ، بالا تېرىمسا بولاتتىغۇ. زادى ئاشۇ يىللىرى ئۇراي قارىنىڭ كەينىگە كىرىپ قىلغان ئىشىم خۇددى كۆلەڭگىدەك ئۆلگىچىلا يېنىمدىن كەتمەس بولدى" دەپ ئويلىغان بوۋاي سادىرغا يالۋۇرۇپ، ئۇ ۋەقەنى يېنىپ قوزغىماسلىغىنى سورىماقچى بولدى.

— ئۇ كۈنلەرنى قويسلارا. باللىقتا ئادەم بىر خاتالىشىدىكەن. مېنىڭدىن ئۆتكەن خاتالىقلارنى كەچۈرۈۋەتسىلە، بىر پۈتىمىز گۆرگە ساڭگىلىغاندا، بىر بىرىمىزنىڭ كاۋىگىنى ئېچىپ نىمە قىلايلى. مەنمۇ سىلىنىڭ ئالدىلىرىغا بېرىپ، بىر پاراڭلىشاي دەپ يۈرەتتىم. بالا-چاقا، يۇرتنىڭ ئالدىدا ئابرويىمىزنى تۆكمىسىلە، زادى ئاز ئۆمرىمىز قالغاندا بۇ دۇنيادىن چىرايلىق ئۆتۈپ كېتەيلى.

— مەن ئاغزىمنى يۇمغان بىلەن باشقىلار ئادەمنىڭ ئاغزىنى تاتلىغاندا سۆزنى تېشىدىكەن ئەمەسمۇ. مۇشۇ كۈنگىچە كۆزى تىرىك پاتەمخان يولدىشىنى چولاق تامنىڭ قېشىدا چالا ئۆلۈك قىلىپ تاشلىۋەتكەنلىكىلىرىنى تېخىچە ئۇنتۇماپتۇ-دە.

ــ شۇنداقمۇ؟

ــ هه، شۇنداق، بۇنىڭدىن ئىككى-ئۈچ كۈن ئىلگىرى قانچه قىلغان بىلەن ياش چېغىمىزدا بىر مەھەللىده بىللە ئۆستۈققۇ. هال-ئەھۋالىدىن خەۋەر ئېلىپ چىقماي دەپ يوقلاپ كىرگەن ئىدىم. ئەمما بىز ئۇ قاتقا قاچقاندا، چولاق تامنىڭ قېشىدا نۇراخۇنۇمنىڭ ئاغزى-بۇرنىنى باغلاپ ئۇرغانلىرىنى ئەسلەپ، سىلىگه بەك غەزەپلەندى.

ــ ئۇ شۇ چاغدا مېنىڭ ئۇرغۇنۇمنى بىلەمدىكەن؟ ــ كۆزلىرى چانىغىدىن چىقىپ كېتەي دەپ قالغان بوۋاي هاسا تايىغىغا تايىنىپ سادىرغا تېخىمۇ يېقىنلاشتى.

ــ ئېنىق بىلمىگىنى بىلەن گۇمان قىلىپ يۈرگەن ئىكەن. ئەمما مېنىڭدىن هەممىنى تەپسىلى سوراپ بىلۈۋالدى. راستىنى ئېيتسام، هەقىقى بولغان ئىشنى ئېيتماي يوشۇرۇپ قالالمىدىم.

ــ بىكار قىپتىلا، ــ ئەكۆزەر بوۋاي خېلى ۋاقىتقىچه پاراڭ قىلماي، قاققان قوزۇقتەك ئۆره تۇرۇپ قالدى.

بۇنىڭدىن كېيىن ئىككىسى كۆپ پاراڭ قىلىشمىدى، ئۆز ئويى بىلەن ئاۋاره بولۇۋاتقان ئەكۆزەر بوۋاي سادىرنىڭ باشقا ئېيتقان سۆزلىرىنى زېھىن قويۇپمۇ تىڭشاپ كەتمىدى، ئۇ خوشلىشىپ، ئۆيىگه قايتقاندا، ئەمدى نىمه قىلىشنى بىلمەي ئېغىر غەمده قالغان ئىدى. "پاتەمخان مومای بۇ ۋەقەنى غۇلام بىلەن سۇلايمان شېتىلىگه ئوخشاشلارغا ئېيتىپ قويسىلا، ئۇلار ئەتە پۈتكۈل يېزىغا يېيىۋېتىشى مۇمكىن. ئۇ چاغدا مېنى هۆرمەتلەپ يۈرگەن كولخوز رەئىسى بىلەن يۇرتنىڭ كۆزىگه قانداقمۇ قارارمەن؟ كاسسىر قىزىنىڭ خېتىدىن كېيىنكى بالادىن قۇتۇلالمايۋاتقاندا، بۇ كېلىشمەسلىكنى قارا... پاتەمخان مومايىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، بۇ ئىشنىڭ ئالدىنى

ئالاي" دەپ ئويلىغان ئەكۆەر بوۋاي، ئىلگىرىكى ئويلىرىنىڭ ھەممىسىدىن كېچىپ، كۈيوغلىنىڭ جېكىگەن ئىشلىرىنىمۇ ئۇنتۇدى-دە، توپ-توغرا پاتەمخان مومانىڭ ئۆيى تەرەپكە ماڭدى.

* * *

ھويلىسىدا تىزەك يېقىۋاتقان موماي چىرايى ئۆمسىلا كېرىپ كەلگەن ئەكۆەرنى كۆرگەندە هودۇقۇپ قالدى. بۇ بوۋاي ئۆمرى ئۇنىڭ هويلىسىغا مۇنداق كىرمىگەن.

— قانداق ئەهۋاللىرى، پاتەمخان؟ سالامەتلىكلىرى ياخشىمۇ؟ ئوقەت-تىرىكچىلىك دەپ، سىلىنىڭ هال-ئەهۋاللىرىدىنمۇ خەۋەر ئالماس بولۇپ كەتتۇق.

— سىلەر سورىمىغان بىلەن، خۇداغا شۈكۈر، ياشلار سوراپ تۇرىدۇ. هازىرقى قېرىلاردىن كۆرە ياشلار ئىنسابلىقراق ئىكەن. — بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغان كاسسىر قىزنىڭ خېتى مۇناسىۋىتى بىلەن يېقىندىلا ئۆيىگە كېلىپ كەتكەن سادىر بوۋاينىڭ سۆزلىرىدىن كېيىن ئەكۆەرنى كۆرەر كۆزى يوق پاتەمخانمۇ بوۋايغا نەشتىرىنى سانچىپ سۆزلىدى. مومانىڭ رەنجىشىنى بايقىغان ئەكۆەر بوۋاي نېمە دېيىشىنى بىلمەي، كىكىرتىگىگە ئۇستىخان تۈرۈپ قالغان ئادەمگە ئوخشاش جىم ئولتۇرغاندىن كېيىن يەنە سۆزىنى داۋام قىلدى.

— ئادەم ياش چاغلىرىدا پايلىماي بەزى ئىشلارغا ئارىلىشىپ قويىدىكەن، پاتەم. بىر چاغدا مەن ئۇراي قارىنىڭ كەينىگە كىرىپ، نۇراخۇن ئىككىلەرنىڭ كۆڭلىگە ئازار سالغان ئىدىم. راستىنى ئېيتسام، ئۇ سىلەر ئىكەنلىگىنى بىلمەپتىمەن. شۇنىڭدىن بېرى بىرنەچچە قېتىم سىزدىن كەچۈرۈم سوراي دەپ تەمشەلسەممۇ،

زادی قۇدرىتىم يەتمىدى، سىز بىلەن بىز بىر يۇرتتا ياشاۋاتقان ئادەملەر، بىر بىرىمىزنى بۇگۈن كۆرمىسەك ئەتە كۆرىمىز. زادى مېنىڭدىن ئۆتكەن گۈنا ئۇچۇن كەچۇرۇڭ. يېشىمىز بىر يەرگە بېرىپ قالدى، بۇگۈن ئۆلۈمىزمۇ، ئەتە ئۆلۈمىزمۇ، بۇنى بىر ئالللانىڭ ئۆزى بىلىدۇ. ئەمما ئۇ دۇنياغا مۇشۇنداق گۈنالارنى بىللە ئېلىپ كەتمەيلى دەيمەن. ئۆتكەن ئىشلار توغرىلىق ھېچكىمگە گەپ قىلمىسىڭىز. گونا خاماننى سورۇپ نىمە قىلىمىز...

پاتەمخان بوۋايغا كۆپ سۆز قىلمىدى.

ــ ھىلىمۇ كىرگەنلىرىگە رەھمەت. قالغىنىنى ئۆز ئىنساۋىڭىز بىلسۇن.

ئۇزاق سۆزلىگەن ئەكۆەر بوۋاي چىقىپ كەتكەندە، پاتەمخان ئاخىرقى كۈنلىرى نىمە بولۇۋاتقىنىنى ئوي تارازىسىدىن ئۆتكۈزگەندەك ئويلىنىپ قالدى. ئۆتكەن قېتىم كولخوزدا يالغۇز مەن دەپ مەيدىسىگە ئۇرۇپ يۈرگەن باش بوغالىتىر ۋېلاخۇن يالۋۇرۇپ كىردى، بۇگۈن ئۇنىڭ قىينىئاتىسى ئەكۆەر بوۋاي كىرىپتۇ. ئۇلار ئىلگىرى مومامنىڭ ئالدىغا يالۋۇرۇپ كىرىش بىر چەتتە تۇرسۇن، ھەتتا تۈزۈكرەك تېچلىق سوراشمايدىغان. شۇ چاغدا بۇلارنى يالغۇز مومامنىڭ ئالدىغا باش ئېگىپ كىرىشكە مەجبۇر قىلىۋاتقان قانداق قۇدرەت؟ پاتەمخان مومای ئەكۆەر بوۋاي چىقىپ كەتكەندىن كېيىن بىر كۈن كەچكىچە مۇشۇ ھەقتە ئويلىدى.

ئاغرىقخاندا خېلى كۆن يېتىپ چىققان غۇلام ئىلگىرىكىدەكلا چىرايى پۈچۈلماي، ئېغىر-بېسىق يۈرگەندەك قىلغىنى بىلەن ئىچىدىن ھەسرەت چېكىۋاتقان ئانىسىنىڭ ئاھ ئۇرۇپ، بىر يەرگە بېرىپ قالغىنىنى سەزگەن ئىدى. ئۇ ئانىسىغا قايغۇ-دەرت تېپىپ بەرگىنىگە قىسىلاتتى. پەقەت كۆزگە كۆرۈنمەي، ئېتىزغا چىقىپ كەتسەم ئاپام ئارام ئېلىپ قالار دەپ ئويلىغان غۇلام تېخى دىگەندەك ساقايماس-تىنلا كۆممە قوناقلىقىغا كەتتى. ئەتىگەنلىگى شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا يېقىنلاشقانسېرى يۈرىگى بۆلەكچە قاتتىق سوقتى. مۆلدۈر ياققان كۈنى يوپۇرماقلىرى سۇنۇپ، شودىيىپ، قۇرۇق غولى قالغان كۆممە قوناقنىڭ ياڭلىۋاشتىن يېتىلىپ قالغىنىغا خوشال.

ئاخىرقى ۋاقىتلاردا ئۆز ئوي-خىيالى بىلەن بولۇپ، ئىشتىن چەتلەپ قالغان يىگىت كۆممە قوناقلىقىغا كىرگەندە، تېخى يىڭىلا سۇغىرىلغان يەرنىڭ نەم ھاۋاسى دىمىغىغا ئۇردى. ئۇ ئەتراپىغا بۆلەكچە تەشنالىقتا قارىماقتا. ئانا يەرنىڭ قەدىر-قىممىتىمۇ مۇشۇنداق جۇدالىقتىن كېيىن، ئادەمنىڭ كۆڭلى يېرىم چاغدا بۆلەكچە بىلىنىدىكەن. غۇلام ياڭلىۋاشتىن ئۆسۈپ قالغان كۆممە قوناقنىڭ قارىسا زوقى كېلىدۇ. ئۇ ئېتىزدىكى ئېرىقچىلارغا تارقىتىپ قويغان سۇنىڭ قايسى يەرگە كىرىپ، قايسى يەرگە كىرمىگەنلىگىنى بىلىش ئۈچۈن

كۆممه قوناقلىقنى ئارىلاپ كېلىۋاتقاندا، ئاگرونوم كەلدى.

— بۇ ئېتىزنىڭ كۆممە ئونىغى باشقا ئۇچاستكىلارنىڭكىگە قارىغاندا كەچ تېرىلىپ مۆلدۈر ياققاندا تېخى ياش ئۇچۇنلا، قايتىدىن ئۆسۈپ يېتىلىۋاتىدۇ. ئۇ قەرەلدىن خېلىلا كەچ پىشىدۇ، پەقەت ئەتىگەن سوغاق چۈشۈپ، ئۇششۇك مېڭىپ كەتمىسلا بولاتتى، — دەپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ قويىدى كولخوز ئاگرونومى، — بۇ ئېتىز باشقا ئۇچاستكىلارغا قارىغاندا ھوسۇلىنمۇ كەم بېرىشى مۇمكىن. كۆممە قوناقنى ساقلاپ قالىمەن دېسەڭ، ئۇنى سۇغىرىشنى چاپسانلات. سۇ بىلەن ئىسسىق ھاۋالا يېتىشسە ئون بەش-يىگىرمە كۈننىڭ ئىچىدە كۆممە قوناق يېتىلىپ كېتىدۇ.

ئاگرونومنىڭ سۆزى ئۇنىڭ روھىنى كۆتۈرۈپ قويدى.

مۆلدۈر ئۇرۇپ سۇندۇرۇۋەتكەن يوپۇرماقلار خۇددى كۈزنىڭ غازاڭلىرىغا ئوخشاش سارغىيىپ، بۇ يەردە قانداق دەھشەتلىك ھادىسە يۈز بەرگەنلىگىنى خەۋەرلىگەندەك، ئېرىقچىلارنىڭ ئىچىدە ياتاتتى. كۆممە قوناقلىقتىكى قۇرغان يوپۇرماقلارغا قاراپ ئېچىنغان غۇلام سۇلايمانىنىڭ كېلىۋاتقىنىنى كۆرگەندە، خوشال بولۇپ كەتتى.

— سېنىڭ يوقىڭنى بىلدۈرمىدۇق، ئاداش. سەن ساقىيىپ چىققىچە كۆممە قوناق غولىنىڭ تۈۋىگە ئوت قالاپ بولسىمۇ پىشۇرۇۋالايلى دېدۇق، لېكىن كەچۈرىسەن، ئۇلگۈرەلمىدۇق، — دەپ غۇلام ئاغرىقخانىدا ياتقان يېرىم ئايدىن ئوشۇق ۋاقىتتىن بېرى ئۆزىنىڭ زۇبۇنوسىغا قوشۇمچە مۇشۇ ئېتىزنىڭ كۆممە قونىغىنى كۈتۈپ-باققان سۇلايمان يىراقتىنلا سۆزلەپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ زىيا-پەت ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغاندىن كېيىن خىيال چېقىپ قالغاندەك شۇكلا بولۇپ كەتكەن ئاغىنىسىنى يالغۇز قالدۇرغۇسى كەلمەيتتى، غۇلام

ساقىيىپ، ئىشقا چىققانىدىن بېرى ئۇمۇ خوشال. رېزىنكە ئۆتۈگى بىلەن پاتقاق چاچراتىپ كېلىگەن سۇلايمان ئاغىزى بېسىلماي سۆزلىمەكتە:

ــ ئاغىنە، سەن كېلگىچە مۇشۇ ئېتىزدا ئەرۋاھلارنىڭ روھىنى خوش قىلىپ، ئىككى يىگىت ئۈچۈنلا ئەمەس، ئۈچ يىگىت ئۈچۈن ئىشلەپ يۈردۈم. مەن ساڭا ئېيتسام، مۇشۇ كۆممە قوناق ئۆلگەنلەر ئۈچۈن ئىشلەيمىز دەپ تىرىغاچقا، ئامان قالسا كېرەك. ئەگەر تىرىكلەر ئۈچۈن تېرىغان بولساڭ، ئاللىقاچان يەر بىلەن يەكسان بولۇپ كېتەتتى.

ــ سۇلايمان توغرا ئېيتتىدۇ، غۇلام، سەن ئاغرىقخانىغا چۈشكەندىن بېرى بۇ يىگىت ئۈچ ئادەمنىڭ ئىشىنى قىلىمەن دەپ، ئېچىق بېشىدا قونۇپ ـ يېتىپ ئىشلىدى. بۇ ئېتىزنىڭ كۆممە قونىغىنى كۆممە قوناق قىلغان مۇشۇ يىگىت، ــ دىدى ئاگرونوم.

ــ ھە، ئاگرونوم دېگەندەك بىزنىڭ ماختىشىمىزلا كەم. مەن ساڭا راستىنى ئېيتسام، غۇلام ئاغىنە، بۇ باشلىق دېگەن ئادەمنى ئاشۇنداق ماختاپ ئاسمانغا چىقىرىۋېتىپ، بەزىدە ئەرزىمەس نەرسىگە يامانلاپ، قارا يەرگە كىرگۈزۈۋېتىدىكەن. ئاۋۇ كۈنى ھىلىقى ئېچىق بېشىغا تۆكۈپ قويغان مىشكاپتىكى ئوغۇتنى سۇ بىلەن ئېقىتماپسەن دەپ، ھاقارەتلەپ كەتكىنىنى دېمەمسەن، نە كاشكى دەردىمنى تېگىشىۋەتكەن سەن بولساڭچۇ قېشىمدا، ــ سۇلايمان يەنە گەپنى ئويۇن ـ كۈلكىگە بۇرىدى.

ــ مېنىڭ ئېتىزدا يوقلۇغۇمنى بىلدۈرمەي يۈرگىنىڭگە رەھمەت، ئاداش: مەن سېنىڭدىن چەكسىز مىننەتدار!

ــ ئاداش، ئاگرونومنىڭ كۆزىچە ئېيتىپ قويماي، سۇنى مۇشۇ

بىر-ئىككى كۈندىكىدەكلا قىسىدىغان بولسا، بۇ يەردىن كۆممە قوناق تۇرماق، شەيتانمۇ ئالالمايمىز.

— سىلەرنىڭ زۇبىنويېنگلارىدىلا ئەمەس، ئومۇمەن، كوالىخوز بويىچە سۇ يېتىشمەيۋاتىدۇ. هازىر بىر تامچا سۇ قان بىلەن تەڭ بولۇۋاتقان مەزگىل ئەمەسمۇ، هىلىمۇ بۇ تەرەپنىڭ مۆلدۈر ئۇرۇپ كەتكەن كۆممە قونىغى چاپسان ئۆسۈپ يېتىلۋالسۇن دەپ، سۇنى كۆپرەك قويۇپ بېرىۋاتىمىز.

ئاگرونوم ئۇزاق تۇرماستىن ئېتىز ئارىلاپ كەتكەندە، ئېتىزدا سۇلايمان بىلەن غۇلام ئىككىلىسىلا قالغان ئىدى.

— كۆممە قوناقنى مۆلدۈر ئۇرۇۋەتكەن كۈندىن باشلاپ كوالخوز باشلىقلىرى كۈنىگە بەش-ئالته قېتىمدىن كېلىپ، ئەھۋالنى بىلىپ تۇرىدىغان بولدى، — ئاگرونومنىڭ كەينىدىن ئۇلارنىڭ غەمخورلۇغىنى مەمنۇن بولۇپ ئېيتقان سۇلايمان بۇ يەردە كۆپ تۇرماستىن، سۇنى تەكشىلەپ قويايلا دەپ كېتىپ قالدى.

غۇلام ئېتىزنى بەك سېغىنغان ئىكەن. ئاگرونوم بىلەن سۇلايمان كەتكەندىن كېيىن، كەتمىنىنى مۇرىسىگە سېلىپ، ئېتىزنى باشتىن ئاخىر-غىچە ئارىلاپ چىقتى. ئۇ تۆۋەن تەرەپتىكى كىچىك ئېتىزغا ئالايمىتەن تېرىلغان كۆممە قوناقنى كۆرگەندە، هاياجانلىنىپ كەتتى. بىرەر يۇز مېتىرلا نېرىدىكى كىچىك ئېتىزغا مۆلدۈر تەگمىگەچكە، كۆممە قونىغى غۇلامنىڭ بويى بىلەن تەڭ ئۆسۈپ، پۈپۈك چىقىرىشقا باشلاپتۇ. ئۇنىڭغا قارىسا ئادەمنىڭ زوقى كېلەتتى. بىرىگادىر مۇشۇنداق يەردە كۆممە قوناق ئۆستۈرۈشكە بولامدۇ، دەيدا تېخى دەپ، ئۇ ئەتىيازدا كومسومول-ياشلار مۇشۇ ئېتىزغا كۆممە قوناق تېرىش تەشەببۇسىنى كۆتەرگەندە، بىرىگادىرنىڭ: "سالقىن يەردە

كۆممه قوناق ئۆسمەيدۇ" دەپ قارشى بولغىنىنى ئەسلىدى. "ئەگەر بۇ ناچار يەر بولسا، ئۆز زامانىسىدا پاتەمخىنىدەمنىڭ ئوغلى شەماخۇن مۇشۇ ئېتىزنى تاللاپ ئالماس ئىدى" دەپ ئويلىدى.

پاتەمخان مومايىنىڭ ئىسمىنى ئېسىگە ئالغاندا غۇلام تالاي ۋاقىتتىن بېرى ئۇنىڭ ھال-ئەھۋالىنى سوراپ بارالمايۋاتقىنى، "ئۆيۈڭنى ياساپ بېرىمىز" دەپ، ھويلىسىغا تاختاي چۈشۈرۈپ قويۇپ، ئۆزلىرى يوقاپ كەتكىنى يادىغا كەلدى. "ئۇيات بولدى-دە، يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرى ئۆتۈپ كېتىپ باردۇ. ئاز كۈندە يامغۇر-يېشىنلىق كۈز كەلسە، مومايىنىڭ ئۆيىدىن ئەتىيازدىكىگە ئوخشاش تامچا ئۆتىدىغان بولدى" — دەپ، ئويىنىنى چاپسانراق ئاغىنىلىرىگە ئېيتماقچى بولدى.

بۆگۈن ھاۋا سالقىنداپ قېلىۋىدى، سۇمۇ تارتىلىشقا باشلىدى. ئۇنى بايقىغان غۇلامنىڭ كۆڭلى بىئارام بولۇپ بىر دەم تۇغان بېشىغا، بىر دەم ئېتىزغا مېڭىۋىدى، ئاغرىقخانىدا كۆپ ياتقانلىقتىنمۇ پۇت-قولى تىترەپ، چاپسانلا ھېرىپ قالدى. "سالقىن چۈشكەندە سۇدىن ياخشىراق پايدىلىنالمىساق بولمايدىغان ئوخشايدۇ" دەپ ئويلىدى غۇلام. ئەمما سالامەتخان "يەنە ئۆزى ئاران يۈرگەندە، بېشىغا يامان ئويلار كىرىپ، خېيىم-خەتەرگە ئۇچراپ قالمىسۇن، كۆز-قىرىڭلارنى سېلىپ يۈرۈڭلەر" دەپ يىگىتلەرگە كۆپ جېكىگەچكە، خىيال چېقىپ قالغاندەك، شۇپ-شۇكلا بولۇپ كەتكەن غۇلامنى ئاغىنىلىرى ئېتىزدا كېچىسى قونۇپ-يېتىپ سۇ تۇتۇشقا رۇخسەت قىلمىدى.

— ئۆيدە يالغۇز ئولتۇرسا، تېخىمۇ خىيال چېقىپ كېتىدۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە بىز بىلەن ئېتىزغا چىقىنى ياخشى، — دەپ ئۆزى

باشلاپ كەلگەن سۇلايمانمۇ ئۇنىڭ ھەر بىر قەدىمنى نازارەت قىلىپ يۈرىدۇ.

ئۇلارنىڭ دىگىنىمۇ راست. غۇلام كۆممە قوناقلىقتا يالغۇز قالسىلا، كۆز ئالدىغا ئالمىغا ئېسىقلىق تۇرغان زىيانەت كېلىپ، نىمىشقىدۇ، ئاشۇ قىز كەينىدىن چاقىرغاندەكلا قىلىپ تۇراتتى.

سالامەتخان يېقىندىلا ئاغرىقخانىدىن چىقىقان ئوغلىغا بىرەر مالنى سويۇپ، ئۇنىڭ شورپىسىنى ئىچكۈزسەم، ماغدۇرىغا كىرىپ تۇزۇلەر دېۋىدى، لېكىن غۇلام ئانىسىنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ ھەممىسىنى تىڭشىغىنى يوق.

— ئۆز جېنىغا ئۆزى ئېچىنمايدىغان باللارمۇ بولىدىكەن، — دەپ سالامەتخان بىر قېتىم پاتەمخان مومای بىلەن ئوچراشقاندا دەردىنى ئېيتتى، — يە ئاغرىقنىڭ ئاقۇۋىتىمۇ، يە زىيادىتىنىڭ ئۆلۈمى تەسىر قىلدىمۇ، زادى بىلەلمىدىم، بالام ئېچىلىپ-يېيىلىپ پاراڭ قىلماس-تىن، ئىشتىن كەلگەندە، ئۆيدە شۇككىدىلا ئولتۇرىدۇ-دە، ئاندىن ئاغىنىلىرىغا قوشۇلۇپ چىقىپ كېتىدۇ. ئاغرىقخانىدا شۇنچە يېتىپ چىقىقان بالا ئەڭ بولمىغاندا تۇزۇكرەك تاماق يېمىسە كىمنىڭ دەردى.

پاتەمخان مومای خېلى كۇنگىچە ماڭسىمۇ، ئولتۇرسىمۇ، سالا-مەتخانىنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىنى ئەسلەپ، غۇلامنىڭ ۋايىمىنى قىلىپ يۇردى.

— كۇلۇپقا بېرىپ، ياشلار بىلەن ئارىلاشقاندىن بېرى كۆڭلۇم كۆتىرىلىپ قالدى، — دېدى بىر كۇنى سالامەتخان. بۇنى ئاڭلاپ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى تەشۋىشته قالغان پاتەمخان مومانىڭ كۆڭلىمۇ

ئورنىغا چۈشكەندەك بولدى.

ئاردا بىرەر ئايدەك ۋاقىت ئۆتتى. ئەمدى غۇلاممۇ ئىشتىن كېلىشگە يۈيۈنۈپ، تارانغاندىن كېيىن، كەچكى تامغىنى ئىچەتتى-دە، ئاندىن ئاغىنىلىرى بىلەن بىللە يېزا كۈلۈبىغا كېتەتتى. بولۇپمۇ سالامەتخان ئوغلىنىڭ سەللىمازا ساقىيىپ، ئېغىر قايغۇدىن چاپسان قۇتۇلۇپ كېتىشىگە سۈلايمان كۆپ ياردەم قىلدى دەيتتى. ئۇ ئىشتىن قايتقاندىن كېيىن كۆپ كېچىكمەيلا يېتىپ كېلەتتى-دە:

— كۈرۈك توخۇدەك ئۆيدە ئولتۇرامسەن، يۈر، كىنوغا بېرىپ، سەيلە قىلىپ قايتايلى، — دەپ غۇلامنى باشلاپ كېتەتتى.

ياز كۈنلىرى بولغان بىلەنمۇ تاقىقا يېقىن يېزا كەچقۇرۇنلۇغى سالقىن تارتىپ، ئۆسمەك تەرەپتىن ئۇرۇدىغان شامال ئادەمنى مۇزلىتاتتى. مۇشۇنداق سالقىن كېچىلىرى باراڭدا ئولتۇرىدىغان سالامەتخان ئوغلى ئۆيدىن چىقىپ كېتىپ، تالا-تۈزدە ئۇزاق يۈرۈپ قالسا، ئۇنىڭ ئەندىشىسىنى قىلىپ ئۇخلالمايتتى. بۇ ئايالالا ئەمەس، زىياپەتنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىن يېزىدىكى بويىغا يېتىپ قالغان ئوغۇل-قىزلىرى بار ئادەملەرنىڭ ھەممىسىلا باللىرى كېچىسى ئۆيىگە ۋاقتىدا قايتماي، ئۇزاق كېچىكسىلا، ئۇلارنىڭ ۋايىمىنى قىلىپ، يولىغا تاقەتسىز تەلمۈرۈپ ئولتۇرىدىغان بولۇۋالدى.

بۈگۈنمۇ بالىسىنىڭ قايتىشىنى كۈتۈپ، دىم-دام بولۇپ ياتقان ئانا كېچىسى غورۇ تاراقلاپ، بىرىنىڭ كىرىپ كېلىۋاتقىنىنى ئاڭلىغاندا، بېشىنى تەكىدىن كۆتۈرۈپ، تېڭىرقاپ تىكشىدى. ئوغلىنىڭ مېڭىشى. "خۇدايا شۈكرى، تېچ-ئارام قايتىپتۇ" دەپ پەقەت شۇ چاغدىلا چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ تىنغان سالامەتخاننىڭ كۆڭلى ئەمىن تاپقاندەك

بولدى.

— كېچىسى يالاڭ يۇرۇپ، يەنە ئاغرىپ قالمىغىن. مۇشۇ ۋاقىتقىچە نەدىمۇ يۈرىدىغانسەن، بالام؟

— كومسومول ـ ياشلارنىڭ يىغىنىنى ئۆتكۈزدۇق، ئاپا. ئەتىدىن باشلاپ يېزىمىزنىڭ كوچىسىغا شېغىل تۆكۈپ، ئاسفالىتلايمىز. چوڭ كوچىغا تروتۇئار① ياسايمىز. ئەمدى يېزىمىزنىڭ كوچىسىدىن ماشىنا ئۆتسە، كەينىدىن تاغدەك چاڭ ـ توپا كۆتىرىلىپ، هويلىلاردىكى گۈللەرگە توزىمايدۇ. يامغۇر ـ يېشىندىمۇ پۈتمىزغا بەش پاتمان پاتقاقنى چاپلىۋېلىپ يۈرمەيمىز. ئەتىدىن ـ كەچكىچە توپا ـ چاڭغا مىلەنمەي، بىزمۇ شەھەرلىكلەرگە ئوخشاش مەدەنىيەتلىك هايات كەچۈرەيلۇق ـ تە... ئىش ـ ئىش دەپ ئۆلۈپ كېتىمىزمۇ.

سالامەتخان بالىسىنىڭ كەچكىچە ئېتىزدا ئىشلىگىنىنى ئاز دەپ، كېچىلەپ كۈلۈپتا يىغىن قىلىپ، دەم ئالماي يۈرگىنىگە ئىچى ئاغرىدى، ئۇنىڭ مۇنۇ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندا، رازى بولۇپ قالدى.

— نىيىتىڭگە رەھمەت، بالام. ـ بالىسىنىڭ مۇشتۇمدەك جېنى بىلەن پۈتكۈل يېزا خەلقىنىڭ غېمىنى يەپ يۈرگىنىگە ئانىسىنىڭ زوقى كېلەتتى. ئۇ بويى بارغانسېرى شودىيىپ، ئىگىزلەپ كېتىپ بارغان ئوغلىنىڭ ساقىيىپ، مۇشۇ دەرىجىگە يەتكىنىگە خوشال. ئۇنىڭ كېچىلىرى كۈلۈپقا بېرىپ، ياشلار بىلەن يىغىن ئۆتكۈزۈپ قايتىشى سالامەتخانىنىڭ ياشلىق چاغلىرىنىمۇ ئېسىگە سالىدۇ. هاياتىنى كېيىن ئەسلىگۈدەك ۋەقەلەرگە باي ئۆتكۈزگەنىمغۇ ياخشى ئىكەن. سالامەتخان ئۇچۇن زامانىسىدا بەك ئېغىر سېزىلگەن دەقىقىلەرنىڭ

---

① تروتۇئار — پىيادىلار يولى. — تەھرىردىن.

هەممىسى ئەمدى بىر كۈنى ئۆتكەنـدەك، بىر بىرىگە سۆگىشىپ كېتىپتۇ. سالامەتخان شەماخۇن هايات چاغدا مۇشۇ ياشلارغا ئوخشاش ئۆتكۈزگەن كۈنلىرىنى قىزىقىپ ئەسلەيدۇ. شەماخۇننىڭمۇ غۇلام قورامليق پەيتى ئىدى. ئىككىسىنىڭ ياشىغان مەزگىلى باشقا بولغىنى بىلەن ئوي-مەقسەت، ئارمانلىرىنىڭ، هەتتا مىجەز-خۇلقىنىڭ ئوخشاشلىغى سالامەتخانىنى قىزىقتۇراتتى. ئانا بالىسىغا پەقەت بىرلا نەرسە — ئۆمرى ئوخشىمىسا ئىكەن دەپ تىلەيدۇ.

ئۇ يېشىپ ياتقىلىۋاتقاندا، ئوغلىغا قاراپ، پاتەمخان مومايغا ئوخشاش، "ئۇرۇش بولمىسا، بەلكى بۇ شەماخۇننىڭ ئوغلى بولار ئىدى" دەپ شىرىن خىياللارغا بېرىلدى.

— كۆممە قونغىڭ قانداقراق بولۇپ قالدى، بالام؟ — ئوغلىنىڭ ئۇرۇش قۇربانى شەماخۇنىنىڭ ئېتىزىدا ئاشۇ يىگىت ئۈچۈن ئىشلەۋاتقىنىنى ئەسلەپ، ئۇ يەردىكى ئەهۋالىنى بىلمەكچى بولدى ئانا. سالامەتخانىمۇ كۆممە قوناقنى مۆلدۈر ئۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، شەماخۇنىنىڭ ئېتىزىنىڭ ئاشلىغى ئۈچۈن ئوغلىدىن كەم ۋايىم قىلمايتتى. ئۆزى ئۆلۈپ كەتسىمۇ، ئۇنىڭ ئىسمىنى ئۆچۈرمەي يۈرگەن بالىسىغا مۇشۇ ئىشنى يېرىم يولدا توختىتىپ قويماسلىغى ئۈچۈن جان-تېنى بىلەن يارەم قىلىشقا تەييار ئىدى. بولۇپمۇ، ئاشۇ ئېتىزدا باشقىسى ئەمەس، ئۆزىنىڭ بالىسى شەماخۇن ئۈچۈن ئىشلەپ يۈرگىنى ئانىغا چوڭ خوشاللىق. ئۇ ئوغلىغا نەچچە يىلدىن بېرى تېشىغا چىقىرالماي يۈرگەن سىرلىرىنى ئېيتىپ، ياش چېغىدا ئاشۇ ئېتىزدا ئىشلىگەن شەماخۇننى ياخشى كۆرگەنلىگىنى، پەقەت ئۇرۇش ئاقىۋىتىدىن باش قوشالمىغىنىنى، ئەمدى غۇلامنىڭ ئۇ يەرگە كۆممە قوناق تېرىپ، ئانىسى ئۈچۈن ئۇنتۇلۇپ كەتكەن ئادەمنى

قايتىدىن تىكلەپ چوڭ ئىش قىلغانلىغىنى ئېيتاي دەيدۇ-دە، لېكىن مۇرادىل ئېسىغا چۈشكەندە، بۇ ئويىدىن قايتىدۇ. ئوغلۇمدا "ئاپام مېنىڭ دادامنى ياخشى كۆرمەيدىكەن"، دىگەن پىكىر تۇغۇلۇپ قالمىسۇن دەپ بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچماسقا تىرىشاتتى.

سالامەتخانىنىڭ كۆڭلى ئورنىغا چۈشكەندەك قىلىۋىدى، بۈگۈن يەنە شەماخۇننى ئويلاپ، تاڭنى ئۇيقۇسىز ئاتقۇزۇۋەتتى. بالىسى ئىككىسى ئىسمىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن كۈرىشۋاتقان ئادەمنىڭ قەدىنى پەقەت ئۆزىلا بىلەتتى. غۇلام ئۇرۇشتا قازا بولغان يۇرتدىشى شەماخۇن ئۈچۈن ئىشلەيمەن دەپ، ئانىسىغا قانچىلىك روھىي بايلىق بېغىشلىغىنىدىن تامامەن بىخەۋەر ئىدى، ئەلۋەتتە.

كۈن ساغۇچ نۇرىنى مول چېچىپ، يېزىنىڭ غەرپ تەرىپىدىكى ئىگىز دۆڭ كەينىگە يوشۇرۇنغان مەزگىلدە، تاغ تەرەپتىن بىر خىل چىقىدىغان شامالمۇ توختاپ، ئالەمنى جىمجىتلىق باسقان. بۇرھان-بۇلاق يېزىسى بۆلەكچە جانلىنىپ، ۋاراڭ-چۇرۇڭ ئىلگىرىكىگە قارىغاندا كۆچەيمەكتە، يېزىغا تۆۋەن تەرەپتىكى ئىنچىكە ئەگرى يول بىلەن قايتقان پادا-كالا كەينىدىن تاغدەك كۆتىرىلگەن چاڭ-توپا ئۇلارنى ئەگمىشىپ كېلىپ ياپ-يېشىل سۇۋادان تېرەكلەر بىلەن تاللارنىڭ يوپۇرماقلىرىغا قونۇپ، بىر ئوبدان سۈپۈرۈلۈپ، سۇ چېچىلغان هويلىلارنى پاسكىنا قىلىۋەتتى.

— ئاغىنە، بىز كوچىلارنى تۈزەپ، تەكشىلەپ، ئاسفالىتلىغىنىمىز بىلەن مۇنۇ كالىلار پاسكىنىچىلىقنى ياغدۇرۇپ، هەممىنى بىتچىت قىلىۋېتىدىغۇ، — دىدى سۇلايمان ئاغىنىسىگە ئىككى يۈزدىن ئوشۇق كالا ئۆتكەندە، ئۇلارنىڭ كەينىدىن توزىغان توپىنىڭ كوچىنى قانچىلىك پاسكىنا قىلىۋەتكىنىنى كۆرسەتتى.

— مېنىڭچە، پادىنى كوچىدىن توپۇرلىتىپ هەيدىمەي، يېزىنىڭ چېتىگە يىغىپ ئادەملەرنىڭ كالىسىنى بىر-بىرلەپ ئېلىپ كەتكىنى ياخشىغۇ دەيمەن.

— بۇ ئېيتقىنىڭ توغرا ئىكەن، ئاداش. ئاخشاملىقا بولىدىغان

يىغىندا مۇشۇ مەسىلىنى يېزا ئاقساقاللىرىنىڭ ئالدىغا قويۇش كېرەك.

ئېتىزدىن بىلله قايتىپ كېلىۋاتقان ئىككى ياشىنىڭ سۆزىنى كولخوز خامىنى تەرەپتىكى ئادەملەرنىڭ ۋاڭ-چۈڭى بۆلۈۋەتتى. بايىقى پادىچى ھەيدەپ كېلىۋاتقان كاللار بۇ قېتىم ئاشۇ خامانغا كېتىپ بارماقتا.

— خامانىنىڭ ئالدىغا ئادەملەر ئولىشىپ كېتىپتىغۇ. بىر نەرسە بولمىغاندۇ، يۈرگىنە، يولۇقۇپ قايتايلى. — سۇچىلارنى توشۇيدىغان ماشىنىدىن يېزىغا كىرگەن يەردە چۈشۈپ قالغان ئىككى ياش خامان تەرەپكە بۇرالغاندا، ئۇلارنىڭ ئالدىدىن پاتەمخان مومای چىقتى. مۇكچىيىپ قالغان مومانىڭ مېڭىشىمۇ ئېغىرلاشقان.

— تولىمۇ ئالدىراپ مېڭىپسەنغۇ، موما؟ — يېقىنراق كەلگەن يىگىتلەرنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، بېشىنى دەس كۆتەرگەن مومای غۇلام بىلەن سۇلايمانىنىڭ كەينىدىن قوغلاپ كەلگەنلىكىنى كۆردى.

— كولخوز يالغۇز تايىنچامنى گۆشكە ئۆتكۈزىمىز دەپ، خامانغا سولۇۋېتۇ. كالام قېرىپ قالدى ئەمەسمۇ، كۈزىچە ئورنىنى بېسىپ قالار دېۋىدىم...

— يەنە كولخوزچىلارنىڭ موزاي-توپاقلىرىنى گۆشكە ئۆتكۈز-گىلى يىغىشتۇرۇۋۇتىپتۇ-دە...

كولخوز باشلىقلىرى يېڭىلا ئوتلاقتىن قايتقان پادىنى خامانغا سولۇۋىلىپ ئۇنىڭ ئىچىدىكى موزاي-توپاقلارنى ئايرىپ، قايسىسى كىمنىڭ مېلى ئىكەنلىگىنى ئېنىقلاۋاتقان ئىكەن، خامانىنىڭ ئۆپچۆ-رىنسى ئوپۇر-توپۇر. مال يىققۇچى ھېچكىمنىڭ سۆزىنى ئاڭلىمىغان-دەك: "ماڭا نىمە دەيسىلەر. مېنى نىمە قىل ددىسە، شۇنى قىلىدىغان ئادەم. ئەنە، كولخوزنىڭ باش بوغالتىرى تۇرىدۇ، ئېيتىدىغان

سۆزۈڭلەر بولسا، شۇنىڭغا ئېيتىڭلار"، دەپ تىزىمغا ئېلىنغان مالالارنى بىر-بىرلەپ تاراز‌غا تارتقاندىن كېيىن، مەخسۇس ماشىنىغا باسقۇ-زۇۋاتاتتى. بەزىلەر "ھازىر يايلاقمۇ تارىيىپ كەتتى، ھامان ئوشۇق مال بولغاندىن كېيىن ئۆتكۈزۈۋېتەيلى" دېيىشىپ، توپاقلىرىنى ئۆزلىرى يېتىلەپ كەلمەكتە، بىرلىرى بولسا قىزىل ماشىنىسىنى خامانىڭ چېتىگە توختىتىپ قويۇپ، ئىككى قولىنى بېلىگە تايىنىپ تۇرغان كولخوزنىڭ باش بوغالتىرى ۋېلاخۇن بىلەن بىر نەرسە توغرىسىدا تالاشماقتا.

— مۇنۇ تېخىچىلا گېدەرەپ يۈرەمدۇ نېمە؟ — زادى ئۇنىڭ دەككىسىنى يەيدىغان ۋاقىت يەتمىدىمۇ، — باش بوغالتىرنى كۆرگەندە غۇلامنىڭ غەزەپ-نەپرىتى تېخىمۇ ئۆرلەشكە باشلىدى.

— ئىشى تەكشۈرۈلۈۋاتقان ئوخشايدۇ. ئاڭلىشىم بويىچە ئالمۇتە-دىكى ئىنستىتۇتقا ئورگاننىڭ ئادەملىرىنى ئەۋەتسە كېرەك، — دېدى سۇلايمان.

ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپ، شۇنچە يەردىن ھاسىراپ-ھۆمۈدەپ يېتىپ كەلگەن پاتەمخان مومای مەيدىسىنى كېرىپ تۇرغان ۋېلاخۇننى كۆرگەندە، "بىكار كېپتىمەن" دېگەندەك، كەينىگە سەل داجىپ، ئۆزىنى ئادەملەرنىڭ دالدىسىغا ئالدى، ئۇ دېمىنى باسقاندىن كېيىنلا ئانچە ياخشى تونۇمايدىغان مال يىققۇچىنىڭ قېشىغا بېرىپ:

— بالام، تايىنچامنى ئالمىساڭ نېمە بولدۇ؟ يالغۇز كالامدىن باشقا مېلىممۇ يوق. قىشتا كالىنى ئۆتكۈزۈپ، تايىنچامنى سېتىپ قىلۋالايمىكىن دېگەن. كالامنىڭ سۈتىمۇ سۈيۇقلاپ، ئۆزىمۇ قېرىپ قالدى، — دېدى. باياتىن مېلىنى قوراغا سولاۋاتقانلارنىڭ ھەر-قايسىسىدىن مۇشۇنداق گەپ ئاڭلاپ، كىكىرتەك بىلەن تەڭ تويغان

مال يىققۇچى:

ــ ماڭا دىگىچە، سۆزلىرىنى ئاۋۇ بوغالىترغا دىسىلە، ــ دەپ ۋاقىرىدى، ــ بىر ماينىڭ يالغۇز بېشىغا ئىككى مال تۇتۇشنى كىم قويۇپتۇ، دەپ، سىلىنىڭ تايىنچىلىرىنى گۆشكە ئۆتكۈزۈشكە بوغالتىر-نىڭ شەخسەن ئۆزى بۇيرۇق قىلدى.

پاتەمخان دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن ئادەمدەك كۆزلىرى تورلىشىپ، ئورنىدىن قوزغالماي خېلى ۋاقىت ئۆرە تۇرۇپ قالدى. ئۆزىنى ئوڭشاپ، چوڭقۇر نەپەس ئالغاندىن كېيىنلا بىر چامداپ، ئىككى چامداپ تامنىڭ چېتىدىكى تاشقا ئولتۇرغان ئىدى.

ــ بۇ نىمە قىلغىنىڭلار، سىلەر قىشچە كولخوز مېلىغا قارىماي ئۆلتۈرۈۋېتىپ، ياز كەلگەندە كولخوزچىلارنىڭ مېلىنى يىغىدىغان ئادەت چىقىرىۋالدىڭلارمۇ. يا كولخوزنىڭ ئىسكىلاتلىرىغا تۇراقلىق گۆش ئېپكېلىپ تۇرمايسىلەر. ئادەملەر سويۇپ يىگۈدەك بىردە-يېرىم مال تۇتىمىز دەپ مۇشۇ يېزىدا ياشاۋاتمىسا، نىمىگە تۇرىدىغۇ دەيسىلەر. بۇ قىلغىنىڭلار يېزا سوۋېتىنىڭ زاكۇ-زاكونلىرىغىمۇ توغرا كەلمەيدۇ. ھازىر كولخوزچىلاردا تېگىشلىك مالدىن ئوشۇق مالمۇ يوق. ئالتە-يەتتە قارا مېلى بارلارنىڭكىگە تەگمەي، گەپ-سۆزى يوق، يېتىم-يېسىرلارنىڭ مېلىنى ئالىدىغان قىلىق چىقىرىۋالدىڭلارغۇ.

سۈلايمانىنىڭ سۆزى ۋېلاخۇنىغا ئېغىر تەگسە كېرەك، ئۇ يېڭىلا ئېتىزدىن كەلگەن ئىككى ياشنى مەنىستىمگەندەك قاراپ قويدى-دە، ئاندىن:

ــ ھەي، كۆپ سۆزلىمەي، يولۇڭلارغا ماڭساڭلارچۇ، ــ دىدى. ــ بىز بۇ يەردە قوچاق ئويناۋاتقىنىمىز يوق. سەن ئاغزىڭنى چايقە-ۋېتىپ سۆزلە. بىز قاچان ئالتە-يەتتە مېلى بار ئادەملەرنىڭكىگە

تەگمەي، قايسى يېتىم-يېسىرنى قاخشىتىپتىمىز؟ ئالساق كولخوزچە-
لارنىڭ ئوشۇق مېلىنى نەق ئاقچىسىنى تۆلەپ ئېلىۋاتىمىز. ئۇنىڭغا
سەن نېمە مۇنچە كۆپسەپ كەتتىڭ، بىلمىگەن نەرسىگە ئارىلاشقىچە
ئويۇنىڭنى ئوينا.

— ئاۋۇ ئەكۆەر بوۋاينىڭ توپاقلىرىنى نېمىشقا ئالمايسىلەر؟
بىرىگادىرنىڭ قېينىئاتىسىنىڭ ئۈچ كالىسى بار، ئۇنىڭغا ھېچقايسىڭ-
لارنىڭ چىشى پاتمايدۇ... — سۇلايمان يېزىدا كىمنىڭ قانچە مېلى
بار ئىكەنلىگىنى سانىماقتا. ئۇنى ئاڭلىغاندا، چۆرىسى تام بىلەن
قورشالغان يېپىق خامانغا كەلگەن كولخوزچىلارمۇ تۇشمۇ-تۇشتىن
چوقۇرۇشۇپ كەتتى. ئەمدى بوغالتىر، بىرىگادىر، فېرما باشلىق-
لىرىنىڭ بەزىبىر يوشۇرغان ماللىرى بىر چەتتىن ئېنىقلىنىشقا
باشلىدى.

— بۇ يەردە ۋېلاخۇننىڭ مېلىمۇ يېتىپ ئاشىدىغاندۇ؟

— ۋا، بۇ مېلىنى كولخوزچىلارنىڭ پادىسىغا قوشۇپ ئەخمەقلۇ
دەمسەن. ئۇنىڭ مېلى قويچىلارنىڭ قورالىرى بىلەن كولخوزنىڭ
بوردىلىۋاتقان مېلىنىڭ ئارىسىدا بولمامدىغان، — سۇلايمانىنىڭ پارد-
ىمنى ئاڭلىغاندا ئادەملەر يەنە كۈلۈشۈپ كەتتى.

— ھە، سىلەر ئاشۇنداق كۆپ مېلى بارلارنىڭكىنى يىغىشتۇر-
ماستىن، ئاۋۇ پاتەمخان مومايغا ئوخشاش ھېچ يەرگە ئەرز قىلىپ
بارالمايدىغانلارنىڭكىنى يىغىشتۇرىسىلەر. ئاشۇ مومايىنىڭ يالغۇز
تايىنچىسىنى ئالغىچە ئۇيالساڭلار بولمامدۇ؟ — باش بوغالتىر غۇلامنىڭ
سۆزىدىن كېيىنلا تام تۈۋىدىكى تاشتا تەتۈر قاراپ ئولتۇرغان
مومانىنى كۆرسىمۇ، خۇددى ئۇنى بايقىمىغاندەك، قولىنى بىر سىلكە-
دى-دە، نېرىراق كېتىپ قالدى.

ـــ كولخوزچىلار خۇسۇسىدىكى ماللىرىنى يەم-چۆپ بىلەن تەمىن قىلىپ، قوشۇمچە ئىگىلىگىنى تەرەققى ئەتكۈزۈشكە يارەملىشىشنىڭ ئورنىغا ئۇلارنى قاخشىتىپ، موزاي-توپاقلىرىنى يىغىشتۇرۇۋاتىسە-لەر. ئادەملەر ئوشۇق ماللىرىنى ئۇلارنى مەجبۇرلىمىسا ئالمۇ، ئۆزلىرى تاپشۇرىدۇ.

ـــ يېگىتلەر توغرا ئېيتىۋاتىدۇ. كولخوز ئاخىرقى ئىككى يىلدىن بېرى جامائەت مېلىنى ياخشى كۈتۈپ باقماستىن، ئازايتىۋېلىپ، پىلان ئورۇنلانماي قالسلا، كولخوزچىلارنىڭ شەخسى مالىلىرىغا يېيىشىدىغان ئادەت چىقاردى، ـــ دېيىشىپ، باشقىلارمۇ ۋاڭ-چۇڭ كۆتىرىشكە باشلىدى.

بايانتىن كېيىپ ئۆرە تۇرغان ۋېلاخۇن ئىككى سۇچى يېگىتكە قوللىرىنى شىلتىپ سۆزلىمەكتە:

ـــ مۇشۇ يەردە تەتۈر تەشۋىقات تارقىتىپ، ھەممە ئىشنى بۇزۇ-ۋاتقان ئىككىڭ، كولخوزدا دۆلەتكە گۆش تاپشۇرۇشنىڭ يېرىم يىللىق پىلانى ئورۇنلانماي قالسا، بۇ ھەركىتىڭلار ئۈچۈن پراۋلېنىيە ئالدىدا جاۋاپ بېرىسىلەر.

ـــ ھوي، ئۇكاموي، پىلان ئورۇنلانمىدى دەپ، مۇنۇ پاتەمخان مومانىڭ ئاخىرقى تايىنچىسىنى تارتىۋالغىچە، ئاشۇ پىلانىنى ئورۇن-لىمىغان فېرما باشلىغىنىڭكىنى تارتىۋالساق بولمامدۇ، ـــ دېدى تايىغىغا تايىنىپ تۇرغان بىر ئادەم، ـــ يېگىتلەر توغرا ئېيتىدۇ، سىلەر كولخوزنىڭ تۇرماق، كولخوزچىلارنىڭ ماللىرىنىمۇ يەم-چۆپ بىلەن تەمىن قىلىشىڭلار كېرەك...

ـــ ۋېلاخۇن ئاكا، سەن بىزگە كىگىز قالپاق كىيگۈزۈپ، يالغان پوپۇزا قىلدىغىنىڭنى قوي، ھازىر پارتىيەمىز بىلەن ھۆكۈمىتىمىز

كولخوزچىلارنىڭ شەخسى مېلىنى كۆپەيتىش ئۈچۈن كۆپلىگەن چارىلەر كۆرۈۋاتسا، ھە سىلەرزە، تېخىچە خەلقنى قورقۇتۇپ، مال يېغىدىغان ئادەتنىڭلارنى تاشلىمايۋاتسىلەر. ئەگەر ئۇلارنىڭ قولىدا ئوشۇق مال بولسا، ھەچقايسى ئالدىڭلارغا گۆش سوراپ بارمايدۇ. ھەتتا شەھەرنىمۇ گۆش بىلەن تەمىن قىلىشى مۇمكىن. كولخوز-چىنىڭ مېلى ــ كولخوز مېلى. ئىلگىرى كولخوزچىلارغا مال تۇتقۇز-ماي گۆشمۇ ئازىيىپ كەتتى.

بۇلارنىڭ پارىڭىنى تىڭشاپ ئولتۇرغان موماي، كەچكىچە ئېتىزدا ئىشلەپ قايتقان ياشلارنى تۇغمەس بالاغا تۇتۇپ بەرگەن ئوخشايمەن، دەپ ئۆزىچە خىجالەت بولماقتا. تايىنچامنى ئالسىمۇ ئالسۇن، لېكىن ۋاقىچوقى چىقارمىسكەن، دەپ تىلىگەن موماي غۇلامنىڭ كاستۇمىنىڭ پېشىدىن ئاستا تارتىپ، "قويساڭ، بالام، ئاشۇلار بىلەن ئېيتىشىپ نىمە قىلىسەن، ئالىسا ئېلىۋەرسۇن، ئۆزەمىمۇ ئاقچىدىن قىسىلىپ تۇراتتىم، توقال سىيرىنىڭ ئامانلىغىنى بەرسە، كېلەرگە يەنە بىر موزاي تۇغار" دەپ پىچىرلىدى.

ياشلارغا بىر نەرسە ئېيتقۇسىزلا، ئۇلار قىزىقانلىغىغا ئېلىپ، تۇغمەدەك نەرسىنى تۆگمەدەك قىلۋېتىدۇ. مومايىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ قالغان سۇلايمان ھەممە ئاڭلىسۇن دېگەندەك ئۇنلۇك سۆزلىدى:

ــ نىمە دېگىنىڭ، موما؟ ۋېلاخۇنكامنىڭ تۆت توپىغى كولخوزنىڭ مال بوداش پونكىتىدا تەييار يەمىنى يەپ بېقىلۋاتقاندا، سېنىڭ بىر تايىنچاڭ كەڭ دالاغا پاتماي قېپتىمۇ؟ يا سېنىڭ ئۇلارغا ئوخشاش مال سويۇپ، قىشتا سوقۇم يەيدىغان قوسىغىڭ يوقمىكەن. سېنىڭ يالغۇز ئوغلۇڭ مۇشۇنداقلار ھارام ئوي بىلەن ياشاپ، سېنى قاخشاتسۇن دەپ، ئۇرۇشتا جېنىنى قۇربان قىلدىما؟! بالاڭ مەيدىسىنى

ئوققا توتۇپ، ئەمىس فاشىستلىرىنى توختاتمىغان بولسىچۇ، مۇنۇ ۋېلا-خۇنغا ئوخشاشلار قوسىغىنى كېرىپ، يېزىدىكى قىزلارنىڭ ئار-نومۇسىغا تېگىپ، نوچىلىق قىلىش بىر چەتتە تۇرسۇن، ھەتتا باش كۆتۈرۈپ يۈرەلمەيتتى. ساڭا ئوخشاش ئانىلارغا بىر تاياىنچا ئەمەس، كولخوزنىڭ بارلىق مېلىنى ئالدىڭغا سېلىپ بەرسىمۇ ئازلىق قىلىدۇ.

— سەن ئاغزىڭنى چايقىۋېتىپ سۆزلە، مەن قايسى قىزنىڭ ئار-نومۇسىغا تېگىپتىمەن. — سۇلايمانىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان ۋېلاخۇن يىگىتلەرنىڭ ئالدىغا ھۆرپۈيۈپ يېتىپ كەلدى.

— بىزنى بىلمەيدىغۇ دەمسەن، زىياپەتنىڭ ئۆلۈمگە سەن گۇناكار. ھەممىسى سېنىڭ ئىشىڭ... — سۇلايمان بۇ سۆزنىڭ ئاغزىدىن ئانداق چىقىپ كەتكىنىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى.

ۋېلاخۇن ئاغزىغا سۆز چۈشمەي، دۇدۇقلاشقا باشلىدى.

— قېنى، غۇلام، مومامنىڭ تايىنچىسىنى ھەيدە، كەتتۇق.

— مالنىڭمۇ كېرىگى يوق، بىر-بىرىگىلەرنى رەنجىتىمەي ياشاڭلارا، باللىرىم. بىز دېگەن ياشايدىغىنىمىزنى ياشاپ، كۆرىدىغىنىمىزنى كۆرۈپ بولغان ئادەملەر.

"شۇنچە يەردىن تايىنچىنى دەپ كېلىپ، كۆڭۈلۈمگە دەرت تېپىۋالغاندىن كېيىن ئۆزەمگە ئاز. پۇتۇم گۆرگە ساڭگىلىغاندا ئىككى مال تۇتۇپ ماڭا نېمە جاپا؟ يا تالا-تۇزگە چىقىپ، ئۇلارغا يەم-چۆپ يىغالمىسام. ۋېلاخۇننىڭ تايىنچامنى كولخوزغا ئۆتكۈزۈۋېتەي دېگىنى بىر ھىساپتا توغرىدۇ. ئۇلار قانچە قىلغان بىلەن ئوقۇغان ئادەم، بىزگە قارىغاندا ئىشنىڭ ئاق-قارىسىنى ياخشىراق بىلىدۇ" دەپمۇ ئويلىدى مومای. ئۇ ماغدۇرى قالمىغان ئادەمگە ئوخشاش، ئۇزاق ئۆرە تۇرالماي، يەنە بايىقى تاشقا ئولتۇردى.

مومای غۇلام بىلەن سۇلايمان بوغالتىر بىلەن ئۇرۇشۇپ قالمىسا دەپ شۇلارنىڭ ئەندىشىنى قىلماقتا. ئۇ كۆزىنىڭ قۇيرۇغىدا قىزىل ماشىنىنىڭ قېشىدىكى ۋېلاخۇنغا قاراپ قويياتتى. بۇ يىگىت زىياپەت ئۆلگەندە پۇتىغا يېقىلىپ يىغلىغان كۇنىگە قارىغاندا پۇتۇنلەي ئۆزگىرىپتۇ. ئادەملەرنىڭ بولارـبولماس سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، ساپ ساق بېشىغا ئاغرىق تېپىۋالمەن دەپ قورققان پاتەمخان بىسمىللا دەپ ئورنىدىن تۇردىـدە، ھېچكىمگە كۆرۇنمەستىن، قورانىڭ كەينىگە ئۆتۇپ، ئۆيمگە كەتتى. يولدا تاينچىسىنى ئەمەس، يەنە بايىقى ۋېلاخۇن توغرىلىق ئويلىدى.

مومای كەچتە ساقمان سۇتىنى ئۆرلىتىشكە ئېرىنىپ، خام قايماق ئۇيمىتاي دىگەن ئويدا جاۋۇرغا قۇيۇشىغا، دەسلەپ غورۇ تاراقلاپ ئېچىلدىـدە، ئاندىن قوڭۇر تاينىچىنىڭ مۆرىگەن تونۇش ئۇنى ئاڭلاندى.

ـــ موما، تاينچاڭسىنى باغلۇال. خاتىرجەم بول، ئارامخۇدا ئۆستۇر. ئاز كۇندە كولخوزچىلارنىڭ ساغمايدىغان ماللىرىنى يايلاققا ھەيدىگەندە، سېنىڭ تاينچاڭنىمۇ قوشۇپ چىقىرىۋېتىدىغان بولـدۇق، ـــ غۇلامنىڭ كېرىپ كېلىۋاتقىنىنى كۆرگەندە، مومای خوشال بولـدى. ئۇ يىگىتلەرگە نىمە دەپ رەھمەت ئېيتىشىنى بىلمەي ھودۇقماقتا.

ــ ئاغىنە، سەن تېخى ئۇخلاۋاتمسەنغۇ. ئالەمنى توپان سۈيى باسسا ئاستىدا بىغەم يېتىپ، پولو يەيدىغانلاردىن ئىكەنسەن ــ دە.

تاكا ئاتماستىن يېتىپ كەلگەن سۇلايمان ئۇنىڭسىزمۇ يۇرىگالدى بولۇپ يۇرگەن غۇلام بىلەن، ئۇنىڭ ئانىسىنى چۆچۈتۈۋەتتى.

ــ نىمە بولدى شۇنچە. زادى يۇرت ئامانمۇ؟

ــ يۇرت ئامان بولغىنى بىلەن كولخوز مېلى ئامان ئەمەس، ئاغىنە. تۇنۇگۈن ۋېلاخۇنكامنىڭ كولخوزچىلارنىڭ شەخسى مالىدىن يىغىشتۇرغىنى بىكار ئەمەس ئىكەن.

ــ نىمە بولدى؟

ــ نىمە بولاتتى. ئىشىنىڭ يوغىنى ئەمدى چىقىۋاتىدۇ. كولخوز مېلىنىڭ بىرتالىيى قىشتا ياققان قاردا قىرىلىپ قالغان ئەمەسمۇ. مانا شۇ مالنى كولخوز باشلىقلىرى ئۆز مەزگىلىدە رايكوم بىيۇروسىدا تىل ئاڭلاپ قالمىز دەپ، ئۆلگەن مال ھىساۋىدا ئىگىلىكىنىڭ تىزىدىن چىقارماي، ئەتىيازدا مالچىلارنىڭ شەخسى مېلىنى ئورنىغا قويۇپ، تولۇقلىۋالمىز دەپ ئويلىغان ئىكەن. ئەتىيازدا ئوشۇق مېلى يوق مالچىلار ھېچ نەرسە تۆلىمىسە، ۋېلاخۇنكام بىرنەچچە ئاي ئۆلگەن مال ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئايلىق ئەمگەك ھەققىنى بەرمەپتۇ. بۇ خەۋەرنى كولخوزنىڭ چارۋىچىلىقتىكى كوممۇنىستلىرى بىلەن خەلق

نازارىتى كومىتېتنىڭ ئەزالىرى رايونىغا خەۋەرلىسە كېرەك. شۇڭ- لاشقا رايوندىن ئىگىلىكىنىڭ مېلىنى ساناش ئۇچۇن مەخسۇس كومىسسىيە تەيىنلىنىپتۇ، بۇنى سەزگەن ۋېلاخۇن رەئىسكە: "سىز خاتىرجەم بولۇڭ، ئىشنى ئۆزەم جۆندەيمەن" دەپ ھۆددىگە ئېلىپتۇدەك. ئەتىمالىم، ئۇ مۇشۇ خىزمىتى بىلەن رەئىسنىڭ ئالدىدا ئاۋۇ كۇنى زىيا- پەتنىڭ خېتىدا يېزىلغان قىلمىشلىرىنى ئاقلىماقچى بولغان ئوخشايدۇ. تۇنۇگۇن كەچقۇرۇن ئۇنىڭ كولخوزچىلارنىڭ ماللىرىنى ئالدىراش يىغىشتۇرۇشى بىكار ئەمەس ئىكەن.

— بۇ خەۋەرنى سەن نەدىن ئاڭلىدىڭ؟

— ئەتىگەندە كولخوز كومسومول كومىتېتنىڭ سېكرېتارى چاقىر- تىپتۇ. بارسام "بۇ ئىشنى غۇلام ئىككىڭلارغا تاپشۇرىمەن. قانداق قىلىپ بولمىسۇن ۋېلاخۇننىڭ رايوندىن چىقىقان كومىسسىيىنىڭ كۆزىنى بويىشىغا يول قويماسلىغىمىز كېرەك" دەيدۇ.

سۇلايماننىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، غۇلام خېلى ۋاقىتقىچە نېمە دېيىشىنى بىلمەي، جىم تۇرۇپ قالدى.

— چاپسانراق بۇ ئىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشىمىز كېرەك. كۆرمەم- سەن، بىزنىڭ تەلىيىمىزگە پارتورگ ماناپوۋنىڭ ئالمۇتىغا سېمىنارغا① كېتىپ قالغىنىنى. ئۇ بولسىغۇ مۇنداق قۇۋۇلۇق- شۇملۇققا يول قويغۇزماس ئىدى. ئەمدى قالغان ئاكتىپلارنىڭ كۆپچىلىگى ئۆزىنىڭ چۈشىنىنى قورۇپ يۈرگەن قورقۇنچاقلار. ئۇلارغا ئېيتقان بىلەن ئىشنى بۇزۇۋېلىشىمىز مۇمكىن. بىز چاپسانراق رايوندىن چىقىقان كومىسسىيە ئەزالىرىغا يولۇققۇچە، ئۇلارنى ئەھۋالدىن خەۋەردار

---

① سېمىنار — بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسى. — تەھرىردىن.

قىلىشىمىز كېرەك. ئائىلىشىمىچە ۋېلاخۇنكام رايوندىن چىققان كومىسسىنى ھېچ يەرگە چۈشۈرمەي، توپ-توغرا يېراقتىكى ئوتارلارنىڭ① بىرىگە ئېلىپ كېتىپتۇ، ھازىر ماڭساق راسا بېسىرماق يەۋاتقانلىقىنى ئۇستىگە چۈشىمىز. كومسومول كومىتېتى سېكرېتارىنىڭ ئېيتقىچە، تۇنۇگۈن ئۇلارنى كېلىدۇ دەپ، ئىككىنچى فېرمىدا مال سويۇپ، چوڭ تەييارلىق كۆرۈلگەن ئوخشايدۇ. قېنى، مېنىڭ موتسىكلىتىمغا ئولتۇر، چاپسانراق بېرىپ، كومىسسىيە ئەزالىرىغا بۇلارنىڭ قىلىپ يۈرگەن ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئاشكارىلايمىز. بىزنى فېرمىدىكى مالچىلارمۇ قوللايدۇ.

ئۇلار سۇلايمانىنىڭ ئىككى چاقلىق موتسىكلىتىغا مىنگىشىپ، يېزىدىن چىققاندا، كۈن ئۇپۇقتىن يېڭىلا كۆتىرىلگەن ئىدى. يازلىق كېلىشىگە كولخوز مالىلىرى ئۆسەك دەرياسىنىڭ بويى بىلەن تاغ تەرەپكە يۈقۇرىلاپ كۆچكەچكە، يىگىتلەرمۇ يېراقتىكى مال قورالىرىغا ئېپىبارىدىغان قارا يولدا ئۆرلەپ كېلىۋاتاتتى.

— موتسىكلىتىڭنى توختاتقىنا، ئاداش، تاللىقىنىڭ ئىچىدە بىرى كاللارنى ھەيدەپ كېلىۋاتىدىغۇ، — دىدى غۇلام، ئۇلار كولخوزنىڭ مال بوردىش پونكىتىغا يېقىنلىشىپ قالغاندا.

— قېنى؟ — سۇلايمان ئۆسەك بويىدىكى تاللىقتا ئاتلىق كېلىۋاتقان ئەكۇەر بوۋاينى تونۇپ قالدى. ئۇ يەتتە-سەككىز تايىنچىنى ھەيدىۋەپتۇ.

— ھەي، بۇ ئەكۇەركامغۇ. ئۇ تاڭ سەھەردە تايىنچىلارنى نەگە ھەيدەپ ماڭغاندۇ؟

---

① ئوتار — قوي پادىسى. — تەھرىرىدىن.

ئۇلار تاينىچىلارنى ئۆلەر-تىرىلىشىگە قارىماي قوغلاپ كېلىۋاتقان بوۋاينىڭ ئۆزلىرىگە يېقىنلىششىنى كۈتۈپ تۇرۇشتى.

— ئەكۆەركام بەك ئالدىراشقۇ.

— قولغا چۈشتى دېگەن مۇشۇ، ئاداش. بۇ ۋېلاخۇنكام ئىككىسىنىڭ مال بورداش پونكىتىدا بېقىۋاتقان تاينىچىلىرى بولۇشى كېرەك. بۇگۈن ساناق ماشىدىغىنىنى ئاڭلاپ، باشقا يەرگە يوشۇرغىلى ئېلىپ قاچقان ئوخشايدۇ. ۋېلاخۇنكام تۇنۇگۈن كولخوزچىلارنى قاخشىتىپ كېتىۋېدى، بۇگۈن بىز ئۇلارنى قاخشىتىدىغان پەيت كېپتۇ. كىشىگە قىلغان كىشىدە قالمايدۇ، دېگەن مۇشۇ، غۇلام.

يىگىتلەر ئېغىزلىرىدىن كۆۋۈك چاچرىتىپ كېلىۋاتقان تاينىچىلارنىڭ ئالدىغا ماشىدى. ئۇلارنى كۆرگەندە نېمە قىلارىنى بىلمەي، ھودۇقۇپ قالغان ئەكۆەر بوۋاي تاينىچىلارنىڭ ئالدىنى توراپ، باشقا ياققا قايرىماقچى بولۇۋېدى، لېكىن ئۇلگۈرەلمىدى.

— بوۋا، ئادەملەر بىر كالىسىنى باقىدىغان يەر تاپالمايۋاتسا، سەن مۇنچىلىك مالنى نەدىمۇ باققانسەن؟ يېڭىراقتىلا كولخوز رەئىسى بىزنى چاقىرىۋېلىپ، "ئەكۆەركام فېرمىدىكى تاينىچىلارنى ھەيدەپ كەلگىلى كەتكەن، سىلەر چاپسانراق بېرىپ مېنىڭ نامىمدىن "مال سانى يەتمەيۋاتىدۇ، ساناق ئۆتۈپ كەتكىچە تاينىچىلارنى مال بورداش پونكىتىدىن چىقارمىسۇن" دەڭلەر دەپ بىزنى ئەۋەتتى.

بوۋاي ياشلارنىڭ سۆزىگە يا ئىشىنىشنى، يا ئىشەنمەسلىكنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى. تۇنۇگۈن يېرىم-كېچىدە ئۆيىگە كىرگەن كۈيوغلى: "ئەتە رايوندىن مال سانىغىلى كومىسسىيە چىقىدۇ. چاپسانراق تاينىچىلارنى پونكىتتىن ئېلىپ كەتسىلە دېۋىدى، ياشلار بولسا پۇتۇنلەي باشقىچە پاراڭ قىلىۋاتىدۇ. ئەسلىگۇ قايسى

فېرمىدا ۋېلاخۇن بىلەن ئەكۆەر بوۋاينىڭ مالـلىرى بېقىلىـۋاتقىنىنى ياخشى بىلەتتى. "بەلكى ياشلارنىڭ ئېيتىۋاتـقىنى راستۇر"، ئەمـما سۇلايمانغا قارىسا ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشەنگۈسى كەلمەيدۇ. "بۇ بالىدىن ھەرنىـمە كۈتۈشـكە بولـىدۇ" دەپ ئويلىـغان ئەكـۆەر بوۋاي سـۆز تالىشىپ، ۋاقىراشقان بىلەن ھېچ نەرسە چىقىرالمايـدىغـىنىنى سەزـ گەندىن كېيىن يىگىتلەرگە يالۋۇرۇشقا باشلىدى.

ــ بالـلىرىم، مېنى كەينىمـگە قايـتۇرۇپ نـىمە قىلاتـتىڭلار. ئۇنىڭـدىن كـۆرە تاپالمـىدۇق دىـسەڭـلەرچـۇ. زادى بوۋاڭـلارنى ئاشۇنداق ئىشلارغا ئارىلاشتۇرماڭلارا.

ــ يالغۇز جېنىڭغا كولخوز مېلىنىڭ ئارىسىدا شۇنچە مال باققاندا قېرى بولماي، ئەمدى قېرىپ قالدىڭما. مۇنچـىلىك مالـنى جېنىڭـغا جاپا قىلىپ، نىمە قىينىلىسەن. ئۇنىڭدىن كولـخوز مېلىـغا قوشۇۋەتـسـەڭ بولـمامـدۇ. سەن دىـگەن مۇشۇ كولـخـوزنى قۇرغان ئادەم. بەرىبىر كولخوز مېلى ــ سېنىڭ مېـلىڭ ئەمەسـمۇ. ــ سۇلايمانـنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان بوۋاي دۇمبىسىدىن ئۆمـچۇك مېڭىـپ ئۆتـكەندەك شۇركۈنۈپ كەتتى.

ــ بالىلىرىم، بۇنىڭ ئېچـىدىكى ئىككى تايىنچىـدىن باشقـىسى ۋېلاخۇننىڭ مېلى، ــ ئەكۆەر بوۋاي باش بوغالتىرنىڭ ئىسمىنى ئېيتسام، ياشلار ئۇنىڭدىن چۆچۈپ، مالـغا تەگـمەس دىـگەن ئىـدى، ئەمـما سۇلايمان بۇنى ئاڭلاپ، تېخىمۇ ئەدەپ كەتتى...

ــ باياتىن شۇنـداق دىمەمـسەن، بوۋا. سەن ئاۋارە بولـما، بىز ئۇنىڭ مېلىنى كېرەك يەرگە ئۆزىمىزلا يەتـكۈزۈپ بېرىـمىز. قېنى، ئېتىڭدىن چۈشۈپ، دەم ئالغىن.

ــ ئۇ دىگىنىڭغۇ راست، بالام. ئادەم قېرىغانـدا ئات مىنـمەكمۇ

قىيىن ئىكەن.

بوۋاي يەرگە چۈشۈپ يوغان تاشقا ئولتۇرغاندا سۇلايمان ئاغىنە سىنىڭ قۇلىغىغا بىرنىمە دەپ پىچىرلىۋىدى، غۇلام دەرھال ئاتقا مىندى.

— ھەي بالام، نىمە قىلىۋاتىسەن؟

— بوۋا، سەن دېمىگىنى ئالغاندىن كېيىن بارىدىغان يېرىگىچە موتسىكىلىتتا يەتكۈزىمەن. غۇلام تايىنچىلارنى ھەيدەپ كېتىۋەرسۇن.

ياشلارنىڭ ئويىنى ئەندىلا چۈشەنگەن بوۋاي ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇلگۈرگىچە غۇلام كەينىگە قايتۇرۇپ ھەيدىگەن تايىنچىلارنى خېلى يەرگە ئېلىپ كەتكەن ئىدى.

— بۇ نىمە قىلغىنىڭلار، بالىلىرىم! ۋېلاخۇنىنىڭ ئالدىدا قار يەر بولدۇمغۇ.

— ھىچ ۋەقەسى يوق، بوۋا. ۋېلاخۇنكامنىڭ مۇنچىلىك مېلىنى كولخوز مېلىغا قوشساق ساۋاپ ئىش قىلىمىز. بۇ ئېتى ۋېلاخۇنكامنىڭ بولغىنى بىلەن، مال بورداش پونكىتىدا بېقىلىۋاتقاندىن كېيىن، كولخوز مېلىغا ھېسابا. قېنى، ئۇنىڭدىن موتسىكىلىتقا ئولتۇر، مەن سېنى ھازىرلا دىگەن يېرىگە ئېلىپ بارىمەن.

ياشلارغا رەنجىپ، خېلى ۋاقىتقىچە گەپ قىلمىغان ئەكۆزەر بوۋاي ئېتىدىن ئايرىلغاندا، سۇلايمانىنىڭ موتسىكىلىتىغا ئولتۇرمىسا، دالىدا ياڭغۇز قالىمەن دەپ ئويلىدىمۇ، بىر چاغدا يىگىتىنىڭ كەينىگە مىنگەشتى. ئۇ ئىچىدە ئاخىرقى ۋاقىتلاردا كۈيوغلى ئىككىسىگە ئارامخۇدا ياشاشقا يول قويمايۋاتقان ياشلارنى تىللاپ، "بىزنىڭ ئەركىن ياشايدىغان قەرەلىمىز تۇغمىگەن ئوخشايدۇ" دەپ ئويلىدى.

سۇلايمانىنىڭ موتسىكىلىتى بىر قىردىن ئېشىشقا ئۇلارغا يەنە بىر

توپ كالىنى ھەيدەپ كېلىۋاتقان پادىچى يولۇقتى. رايوندىن تەكشۈرۈش چىققاندا، مالىلارنى بىر ئوتاردىن ئىككىنچى ئوتارغا ھەيدىگۈچىلەر كۆپىيىپ كەتكەنلىگە ھەيران بولغان سۇلايمان، ھەيدىگۈچىلەر كۆپىيىپ كەتكەنلىگە ھەيران بولغان سۇلايمان، "بۇمۇ بىرەر ئاكتىپنىك مېلى ئوخشايدۇ" دەپ ئويلىدى.

ــ بۇ مالنى نەگە ھەيدەپ ماڭدىڭ؟ ــ دەپ سورىدى ئۇ ئۆزىگە تونۇش پادىچىدىن.

ــ رايوندىن مال سانىنى تەكشۈرىدىغان كومىسسىيە چىقتى، ئۇكەن، باش بوغالىتىر بىر فېرمىدىكى مالنى ساناپ بولغاندا، ئۇ يەردىكى ئون بەش كالىنى ساناقچىلار يېتىپ كەلگىچە ئىككىنچى فېرمىدا قىشتا ئۆلۈپ كەتكەن كەم مالنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن يوشۇرۇن قوشقۇزۇۋاتىدۇ.

ــ مالنى كەينىگە قايتۇرغىن. ۋېلاخۇنكام دىگىنىنى قىلدىغان كىم شۇنچە. ئۇ ھارام ئوي بىلەن ئۆمۈرى مۇشۇنداق پاسكىنا ئىشلارنى قىلىپ ياشاۋاتقىنىنى بىلمەمسەن. سېنىڭ بىلەن بىز ھەممە نەرسىگە ئادىل قاراپ يېڭىچە ھايات كەچۈرۈشىمىز كېرەكقۇ. نېمىشقا "ھۆكۈمەتنىڭ كۆزىنى بويىاپ، قىلىۋاتقان ئىشىمىز خاتا"، دېمەيسەن. زادى ۋېلاخۇنكامغا ئوخشاش ھارام ئويدا ياشاۋاتقانلار نېمە دېسە، شۇنىڭغا ئەگىشىپ مېڭىۋېرىمىزمۇ. فېرمىدىكى زوئو-تېخنىكلار بىلەن پادىچىلار نېمگە قاراپ يۈرىدۇ.

ــ ئۇلارمۇ باشتا نارازى بولۇۋىدى، كېيىن ۋېلاخۇنكام "باشلىق شۇنداق دەپ جېكىدى"، دېگەندىلا قايىل بولۇشتى. قانچە قىلغان بىلەن باشلىق دېگەن باشلىق-تە، ئەمما مەنمۇ ساڭا ئوخشاش ئويلىۋىدىم. ئاۋۇ كۈنى دېسە بىرتالاي قىشتا ئۆلگەن مالىلارنى ئۆلمىدى دەپ، بۇ ئىشنى قىلىۋاتىمىز، ئۇ مالىلار كىمنىڭ قوسىغىغا

كىرىپ كەتكىنىنى بىر ئاللانىڭ ئۆزى بىلىدۇ.

ــ ئەمدى ئەقلىگە كېلىۋاتقىنىڭ جۇمۇ، ئاداش. ــ سۇلايمان فېرمىدىكى تەڭتۇشىنىڭ سۆزىگە رازى بولۇپ قالدى. ــ زادى مۇشۇنداق قۇۋلۇق ــ شۇملۇق بىلەن ياشاش ئايرىم ئادەملەر بىلەنلا كەتسۇن. بىز يېڭىچە ياشاپ، يېڭىچە هايات كەچۈرەيلى. قېنى، كاللىلىرىڭنى كەينىگە قايتۇرۇپ هەيدە.

باياتىن بېرى ياشلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، نىمە قىلارىنى بىلمەي، موتسىكلىتىتا شۇك ئولتۇرغان ئەكۇەر بوۋاي، ئۆزىنى نەگە يوشۇرۇشنى بىلمەي، خىجالەتچىلىكتە قالدى. "هازىرقى ياشلار مەن ئويلىغاندەك ئەمەس ئىكەن" دەپ ئويلىدى.

رايوندىن چىققان كومىسسىيە ئەزالىرى قورادىكى مالنى سانىغىلى ۋاتقاندا، ياشلار ئىلگىرى بۇ يەردىن ئوغرىلىقچە ئېلىپ چىقىپ كەتكەن مالىلارنى هەيدەپ كېلىشتى. ئۇلارنىڭ چوڭ ياردىمى ئۆچۈن رايوندىن كەلگەن ئادەملەر بەك خوشال بولغىنى بىلەن، مۇتەخەسسىلەرنىڭ هېچقايسىسىغا ئىشەنمەي، بۇ يەردىكى ساناقنى ئۆزى باشتۇرۇۋاتقان ۋىلاخۇننىڭ كۆزلىرى چۆچەكتەك بولۇپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ يەنە بىر قېتىم مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، شەرمەندە بولغىنىغا كۆزى يەتكەندە، ماڭلىيىدىن چىپىلداپ ئېقىشقا باشلىغان تەرنى ئېرتمايلا ئولتۇرۇپ قالدى.

ئادەم قېرىغانسېرى كۆزى تورلىشىپ، ھەممە نەرسە ماناسقان ئارىسىدا تۇرغاندەك كۆرۈنىدىكەن. بۇ پاتەمخان مومانىڭ كۆزىدىن ئايرىلىۋاتقىنىمىكىن. ئۇ ھويلىغا كىرىپ كەلگەن يىگىتلەر سۇپىدىكى باراڭغا يېقىنلىشىپ، سالام بەرگىچە تۇزۇك تونۇماپتۇ. ھازىرقى ياشلارمىغۇ باراڭدىكى قاپاقلاردەك بىر بىرىگە ئوخشايدۇ.

ــ قاپاق چۆمۈچلەر ئالامەت نۇرغۇن چۈشۈپتىغۇ، موما. ئۆيلەنگەنده سالامغا كەلسەك، ھەر بىرىمىزگە بىردىن قويۇپ بېرىسەنكەن-ده. مەن مۇشۇ باشتىلا قايسىسىنى ئالىدىغىنىمنى يېزىپ قويسام بولىدىكەن.

مومای ھەرە بىلەن پالىتا كۆتىرىڭالغان سۇلايمان شېتىلىنى ئۈنىدىن تونۇدى. بەزى يىگىتلەر مۇرىسىگە كەتمەن-گۈرجەكلەرنى ئارتىۋاپتۇ. پاتەمخان ئۇلار بىر ياقتا ماڭسا كېرەك، كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بېرىپ، سالاملىشىپ چىققىلى كىرگەن ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىدى.

ــ ئەكۆەر بوۋاينىڭ ئۈزۈم بارىكىدەك ئونىغا بەرگۈسىز بارىكىمىك بار-دە، موما.

ــ ئۈزۈم بارىكىنىڭ ئاستى سوغاق كېلىدۇ، بالام. ئۇ يەردە بىر دەملا ئولتۇرسام، پۇت-قولۇم تارتىشىپ، ئورنۇمدىن تۇرالمای

قالـمەن. شۇڭلاشـقا قازان بەشـغا كۈن چۈشـمـسۇن دەپ، قاپاق چۆمۈچ بىلەن يۆگۈمەچ گۈلنى ئارىلاشتۇرۇپ تېـرىپ، ياسۇالـدىم. خويما چىرايـلىق كېـلىپ قېپسـلەرغۇ، قېـنى يۇقۇرى ئۆتۈپ، بىر چىنىدىن چاي ئىچىڭلار.

ــ ياق، موما، چاينى كېيىنرەك ئىچەرمىز. بىز سېنىڭ ئۆيۈڭنى بۇزۇپ، ياسىغىلى كەلدۇق. سەن چاپسانراق جابدۇقلىرىڭنى يىغىشـتۇرۇپ، قاياققا قويۇشـنى كۆرسـتىپ قويـغىن. بىز بىر تەرەپـتىن ئۆگزىنىڭ توپىسىنى چۈشۈرۈپ، ئىشقا كىرىشەيلى. ــ ئادەم كۈتمـگەن نەرسىنى تۇيۇقسىز ئاڭلىسىمۇ، بۆلەكچە تەسىر قىلىدۇ ئەمەسمۇ. غۇلامـنىڭ سۆزلىرىـنى ئاڭلىغانـدا، مومای هاڭـتاڭ بولۇپ تۇرۇپ قالدى.

ــ كېيىنرەك ئېچىپ، ياسامسلەركىن ـ تاڭ، باللىرىم، ــ دىـدى ئىكـكى ئويـلۇق بولۇپ تۇرغان مومای. ئۇ مۇنۇ چاچلىـرى ئۆسۈپ كەتكەن بالىلار قىزىقچىلىقتا ئۆينى بۇزۇپ، هەممىنى ئايقىن ـ پايقىن تاشلۇپتىپ كەتسە، ئاق قار، كۆك مۇزلۇق قىش كەلگەنـدە، تالادا قالماي دەپ قورقاتتى.

ــ قېرىغاندا ئىسسىققىـنا ئۆيۈمدە ئولتۇرۇۋەرگىـنىم ياخشـدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە سـلەر بىر قۇر جۆنـدەپ، ئۆگزىـگە لاي سېـلىپ بەرسەڭلەر ياخشى ئىدى. زادى ئوتتۇز يىل چىدىغان تامـلار مېنىڭ بەش كۈنلۈك ئۆمرۈمگە چىدار.

مومايغا هازىر "بوپتۇ" دىسـلا، مۇنۇ كەتـمەن ـ گۈرجەكـلىرىنى كۆتىرىپ تۇرغان يىگىتلەر بىر دەمدـلا ئۆيـنىڭ پاچاق ـ پاچىغـىنى چىقىرىۋېتىدىغاندەكلا تۇيۇلاتتى. ئۇ سالامەتخانىنىڭ ئوغـلى غۇلامـغا قارىغاندا، كۆز ئالدىغا ئەتىيازدىكى بىر ھەپتە بويى هاۋا ئېچىلـماي

ياقـقان ئاق يېـغىن كەلـدى. بۇ يىگىتـلەرنى قايتۇرۇۋەتـسە، يەنە ئاشۇنداق يامغۇر يېـغىپ، يىلـدىن-يىلـغا ئولتۇرۇشۇۋاتـقان يوغان لىملار ئۆزىنى بېسىۋالغاندەك سېزىلدى.

ـــ خاتىـرجەم بول، مومـا! بىز ئۆيـۈڭنى بىر ھەپـتە ئىـچىـدە ياساپ بېرىمىز. كۆممە قوناق سۈيىنى تۇتىدىغان يىگىتلەرنى بەلگە-لەپ، كولخوز ئىشـىنى رەتـكە سېـلىپ قويۇپ كەلـدۇق، ـــ دىـدى مومانىڭ ئويىنى چۈشەنگەن سۈلايمان.

ـــ ياسايمىز دىسەڭلەر، ياساڭلار. مەن سىلەرگە ئۆيىنى بوشىتىپ بېرەي.

پاتەمـخان مومای ئۆي ئىچىدىكى جابدۇقـلارنى يىغىشتۇرۇشـقا باشلىغاندا، غۇلام كەتمەن-گۈرجەك كۆتەرگەن يىگىتلەرنى ئۆگزىـگە چىلىپ چىقتى.

ـــ قېنى، ئاغىنىلەر، بىز ئۆگزىنىڭ توپىسىنى چۈشۈرۈۋېتەيلى.

ئوتتۇز يىلدىن بىرى ھىچبىر قالايمىقـىنى يوق، جىمـجىت ھايات كەچۈرۈۋاتقان ھويلا بىر دەمنىڭ ئىچىدە ئۆزگىرىپ كەتتى. ئەتراپ-نىڭ ھەممىسـىنى چاڭ-توپا قاپلىـدى. ئەتىگەنـدە كەلـگەن بەش يىگىت چۈشكىـچە ئىككى ئېـغىز ئۆيـنىڭ ئۆگزىسـىنىڭ توپىسـىنى چۈشۈرۈپ، چەڭزىلەرنى ئېلىشقا باشلىغاندا، بۇنىڭدىن بىرئاز ۋاقىت ئىلگىرىلا بىر ئوبدان تۇرغان ئۆي، كۆزىگە بۆلەكـچە سەت كۆرۈ-نۈشكە باشلىدى. جابدۇقلىرىنى لەمپە ئاستـىغا توشۇپ، سەرەمـجان قىلىـۋالاي دەپ، پايپىـتەك بولغان موماي، توپا-چاڭ ئىچىدىكى ئۆيىگە ئانچىلا سەپـسالـمىغان ئىكەن، ئۇ ئىشلىرىنى بېسىقـتۇرۇپ، بىر چەتكە چىقىپ ئولتۇرغاندا، شۇنـچە يىل تۇرغان ئۆيـىنىڭ كۆز ئالدىدا بۇزۇلۇپ، ئەتراپى ھاڭغىرقاي بولۇپ كەتكىنىنى بايقىغاندا،

يۇرەك ـ باغرى سېرىلىپ، ئەمدى ئۆزىنى باشپاناسىز قالغان ئادەمدەك ھېس قىلدى. ئۇنىڭغا مۇشۇ ئۆيدىن ئوغلىدىن كېيىن قەلبىنى ئىسسىتىپ تۇرغان ئىسسىق چىقىپ كېتىپ بارغاندەك سېزىلەتتى. مومای ئۈچۈن خۇددى قارا يەردە ياشاش قەرەلسى تامام بولۇپ، ئەمدى ئاشۇ ئۆي بىلەن بىللە پۈتكۈل ھاياتى ۋەيران بولۇۋاتقاندەك ئىدى. دەسلەپ چەكزە، لىم، ئاندىن كېسەك، ياغاچ ۋە دەرىزىلەر- گىچە بۇزۇلۇۋاتقان ئۆيىنى كۆرگەنىدە: "مۇنۇ يىگىتلەر چاپىغىنى ئالىمىز دەپ، قارغۇ قىلمىسا بولاتتىغۇ" دەپ، ئۆيىنىڭ قايتىدىن تىكلىنىشىگە گۇمانلىنىۋاتقان مومانىڭ ئەندىشىسى كۈچەيمەكتە.

ــ موما، بۇ تاملارنى كىم سوقۇۋىدى؟ ــ سۇلايمانىنىڭ سۆزى مومانىڭ ئويىنى بۆلۈۋەتتى.

ــ ئوغلۇم شەماخۇن ئارمىيىگە ماڭىدىغان يىلىنىڭ باھار ئايلىرىدا سوققان، ــ پاتەمخان ئوغلىنى تىلغا ئالغاندا ئۆزىنى مەغرۇر ھېس قىلدى.

ــ باشقىسىنى بىلمەيمەن، ئەمما ئوغلۇڭ ئالامەت ئۇستا تامچى بولغان ئىكەن. بۇ تاملار ئوتتۇز يىلدىن ئوشۇق ۋاقىت ئىلگىرى سوقۇلسىمۇ مۇزدەك تۇرۇپتا. يەنە شۇنداق ئوتتۇز يىل چىدىشى مۇمكىن. كۆردۇڭمۇ، سوقما تاشنى توپىغا قانداق پاتۇرۇپ ئۇرغان. ئىزلىرى چۆچەكتەك بولۇپ تۇرىدۇ. مۇنداق تاملارنى سوقۇش مەن ـ مەن دېگەن يىگىتلەرنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. توپا تاشتەك ئۇيۇپ كەتكەن. مانا كۈچ! ئۇنىڭ ئۈستىگە نېمە دېگەن ئېگىز سوقۇلغان تاملار. ئون تۆت ياغاچ كۆتىرىپتۇ.

ــ رەھمەتلىك ئوغلۇم بۇ ئۆيلەرنى بۇغدايىنىڭ يېرىنى ئوسا قىلىپ يۇرۇپ سوقۇۋىدى، كەچقۇرۇنلۇغى تامنى قۇرۇپ، يەرنى

ئوسا قىلىپ قويماتتى ـ دە، ئەتىگەنلىكى ئىشقا ماڭغىچە ئۆزى يالغۇز ئىككى ـ ئۈچ ياغاچ كۆتىرىۋېتەتتى. ئۇ كەتمەن بىلەن ئىگىز تامغا توپا تاشلىغاندا، قارىسا ئادەمنىڭ زوقى كېلەتتى. شۇ چاغلاردا خەقلەرنىڭ تىلى تېگىپ كەتسە كېرەك بالامغا.

ــ مۇشۇنچىلىك ئىگىز يەرگە قانداقمۇ كەتمەن بىلەن توپا تاشلىغاندۇ؟ ئۆزى يالغۇز سوقۇپ چىقتى دەمسەن؟ ئەسلىدە بۇرۇن ـ قىلار ئالامەت قاۋۇل بولغان جۇمۇ. قېرىلارنىڭ ئادەمنىڭ ئۇرۇغى كىچىكلەپ كېتىپ باردۇ دېگىنىمۇ راست ئوخشايدۇ، ئۇنداق كۈچ ـ قۇۋۋەت بىزدە نەدە بولسۇن؟

ــ هوي، سۇلايمان، سەن ئۆيلەنمەي تۇرۇپ مۇنداق دىسەڭ، كېيىن قانداق قىلسەنۇي؟ ــ بۇزۇلغان تامنىڭ ئۈستىنى قىرىپ، جۆندەۋاتقان يىگىت چاخچاق قىلىشقا باشلىدى. سوقماقان تاملارغا زوقلىنىپ تۇرغان پاتەمخان مومای ئۆلۈپ كەتكەن ئوغلىنى ماختىماقتا.

ــ هازىرقى تاملار تام بولامدۇ. بۈگۈن تۇرغۇزۇپ، بىر ھەپتە ـ دىن كېيىن بىر كالا سۇركەلسە، ئۆرۈلۈۋاتقان. كېسەك دېگىنىنى خۇدا ساقلىسۇن، سۇ تەكسىلا مىچچىدە ئىشىپ كېتىدىكەنغۇ، ــ مومای ئۇزاق سۆزلىدى.

ــ ھەي، بالىلىرىم، تامنى تولا بۇزماڭلار. قانچە قىلغان بىلەن بالام سوققان ئەمەسمۇ، ــ دەپ قويماتتى يىگىتلەر تامنىڭ توپىسىنى كۆپرەك چۈشۈرسە، ئۇنىڭغا جېنى سقىراپ تۇرغان مومای.

ــ بىز ئۇنىڭ يامغۇر ئۆتۈپ بۇزۇلغان يەرلىرىنىڭ توپىسىنىلا چۈشۈرۈۋاتىمىز. سەن دېمىسەڭمۇ بۇ تامغا قول تەككۈزگىمىز كەلمەي

تۇرىدۇ. مۇنچىلىك تام تۇرغۇزۇش ئاسان ئەمەس. پەقەت ئۇنىڭ سۇۋىغىنى قىرىپ چۈشۈرۈپ، ياڭلىۋاشتىن سۇۋاپ، ئىشىك-دەرىزىلەرنى يۆتكەيمىز.

تەييارنى بۇزماقتىن يېنىك ئوقەت يوق. قاراڭغۇ چۈشكىچە ئىشلىگەن يىگىتلەر تاملارنى كاسەك ياغاچ سىلىنغان يېرىگىچە بۇزۇپ، كونىراپ چىرىشكە باشلىغان ئىشىك-دەرىزىلەرنى ئېلىۋەتكەندە، پاتەمخان مومانىڭ بىر ئوبدانلا ئۆيىنىڭ ئورنىدا چوخچاراپ، كۆرۈمسىز ئەسكى تاملارلا قالدى. ئەمدى ئۇنىڭدىن ياڭلىۋاشتىن ئۆي تۇرغۇزۇشقا بولىدىغىنىغا مومانىڭ ئويلىسا ئەقلى يەتمەيتتى.

يىگىتلەر بىر كۈنلۈك ئىشنى تاماملىغاندا، بۇزۇلغان يەر بۇزۇلغان يەردە، چېچىلغان نەرسە چېچىلغان يەردىلا قالدى. هويلىنىڭ ئىچى داڭ-گال-توپا بىلەن ئۆگزىدىن چۈشكەن چىرىك بولا، چەكزىلەرگە تولۇپ كەتكەن. هەرقاچان سۈپۈرگىسىنى قولىدىن چۈشۈرمەي هويلىغا بىر تال ئەخلەت چۈشۈپ قالسا، سۈپۈرۈپ تۇرىدىغان پاتەمخان مومای مۇنداق بىسەرەمجانلىقىنى كۆرگەندە، ئىچى پۇشۇپ، ئارامخۇدا يۈرەلمىسۇنمۇ؟! ئۇ بۇ كۈنى خوشنىلار-نىڭ "ئۆي ياسىلىپ پۈتكىچە بىزنىڭكىدە قونۇپ تۇرسىلا" دېگىنىگە ئۇنىماستىن، لەمپىنىڭ ئاستىغا قويغان ياغاچ كارۋاتتا كۆز يۇمغاندەك قىلغىنى بولمىسا، تۈزۈك ئۇخلالمىدى. ئۇ تېخىغا سىڭگەن ئادىتى بويىچە تاڭنىڭ كەينى يېڭىدىن يورۇۋاتقاندا سۈپۈرگىسىنى كۆتىرىپ، هويلىغا چىقىۋىدى، لېكىن هەممە نەرسە چېچىلىپ ياتقان هويلىنىڭ نەرىنى سۈپۈرۈشنى بىلمەيتتى. مومای چېچىلغان داڭگالالارنى بىر چەتكە يىغىشتۇرۇپ، ئۆزى ماڭدىغان يولنى سۈپۈرۈۋاتقاندا، ماشىنا گۈكىرەپ، سىگنال بەرگەن ئۈنى ئاڭلاندى.

ـــ نىراق قاچ، موما، هازىرلا پاسكىنا بولىدىغان هويلىنىڭ نەمىسىنى سۈپۈرىسەن. ئۇنىڭدىن كۆرە ئاغزىمىزغا تېتىغۇدەك سەي قىلساڭچۇ، ـــ يەنە سۇلايمان شېتىلنىڭ سېغىزخانغا ئوخشاش شاراقلاپ سۆزلىگەن ئۇنى ئاڭلاندى. تۇنۇگۈن بۇزۇۋېتىپ كېتىپ قالغان يىگىتلەر بۇگۈن كەلمەي قالارمىكىن دەپ ۋايىم قىلىۋاتقان مومای سۇلايمانىنىڭ ئۇنىنى ئاڭلىغاندا، خوشال بولۇپ كەتتى. ئۇ يېرىم كېچىگىچە كۇلۇپتا كىنو كۆرۈپ، ئاندىن يېزا كوچىسىدا ناخشا ئېيتىپ، تاڭنى ئۇيقۇسىز ئاتقۇزىدىغان يىگىتلەر ئەتىسى كۈن چۈش كىچە ئۇخلايدىغاندۇ، دەپ ئويلايتتى. لېكىن ئۇلار تاڭ ئاتماستىن يېتىپ كېپتۇ.

ـــ كېسەك ئېلىپ كەلدۇق، موما، ـــ دېدى ئىشىكىنى توختىغان ماشىنىنى كەينىگە شوخشىتىپ هويلىغا كىرگۈزۈۋاتقان غۇلام، ـــ تۇنۇگۈن ئۆيىڭنى بۇزۇۋېتىپ كەتكەندە، بالىلار ياساپ بەرمىسە، نەدىمۇ ياشارمەن دەپ ئەندىشە قىلىپ ئۇخلىمىدىڭغۇ دەيمەن. قورقما، بۇگۈن ياساشقا كىرىشىمىز.

يىگىتلەرنىڭ ماشىنىغا باسقان كېسىگىنى كۆرگەندە، پاتەمخان مومانىڭ پىلدىرلاپ، ئۆچۈشكە باشلىغان ئۈمىدى قايتىدىن لاۋىلدىغاندەك بولدى. ئۇ يىگىتلەرگە ئۆزىنىڭ مىننەتدارلىغىنى قانداق ئىزهار قىلىشنى بىلمەي، سەكپارە ئىدى.

ـــ سىلەر كېسىگىلارنى چۈشۈرگىچە مەن بىر تەخسە سەي قورای.

تالادا ياتقان ئۇچۇنمۇ، كېچىچە پۇتىنى يەل چىرماپ قالغان مومای، بايا سەل ئاقساقلاپ يۇرەتتى، ئەمدى هەممىسىنى ئۇنتۇپ، يېپ-يېڭىك بولۇپ قالدى. قانداق قىلسا ئۆيىنى ياساۋاتقان

يىگىتلەرنىڭ كۆڭلىنى ئالدىغىنىنى بىلمەي يۈرگەن موماي بار نەرسىسىنىڭ ھەممىسىنى جوزىغا قويدى.

مۇنداق چاغدا ئۇ ھويلىغا كىرگەن خۇلۇم-خوشنىلاردىن ئۆزىنىڭ خوشاللىغىنى يوشۇرالىسۇنمۇ؟! ھەتتا بەزىلەرگە ماختىنىپ، بىرتالاي پاراڭ قىلىۋەتتى. خوشاللىق كۈنلەر ئاز بولغان مومايغا بۇنىڭ ھەممىسى بۆلەكچە تەسىر قىلدى.

چاي تەييارلاپ، ئۇلارنىڭ سورىغان نەرسىلىرىنى تېپىپ بېرىمەن دەپ ھاردۇق يېتىپ قالغان موماي، لەمپىدىكى جوزىغا تايىنىپ ئولتۇرۇپ، تامغا كېسەك تىزىۋاتقان يىگىتلەرنىڭ ھەركىتىگە قىزىقسىنىپ قارايتتى. باللار ئۆينىڭ بەركىتى ئىكەن. ئۇلارنى ئىشلىتىپ قويۇپ، تامىغىنى تەييارلاپ ئولتۇرغان قانداق ياخشى!

مومانىڭ ئېسىگە يەنە ئوغلى شەماخۇن چۈشتى. بۇ قېتىم ئانا ئۇنى ئەسلەپ، كۆڭلىنى بۇزغىنى يوق، ئاشۇنداق ئوغۇل تۇغۇپ، ئۆستۈرگىنىگە پەخىرلەندى.

"بالامنى ئۇرۇشتا ماتروس دېگەن بىرىنىڭ قەھرىمانلىغىنى تەكرارلاپ ئۆلۈپتۇ دەيدۇ. ياشلارنىڭ ماڭا مۇنچىلىك كۆپ غەمخورلۇق قىلغىنىغا قارىغاندا، ئۇ خېلى چوڭ قەھرىمانلىق بولسا كېرەك" دەپ ئويلايتتى موماي.

ئىلگىرى موماي "مەنمۇ باشقا ئاياللارغا ئوخشاش توقۇز ئاي قوساق كۆتىرىپ، ئوغۇل تۇغۇۋېدىمە" دەپ، كەلمەسكە كەتكەن شەماخۇننى ئەسكە ئالسا، مۇنۇ تۆت تامنىڭ ئىچىدە ياشاش قەرەلى تۇگمىگەندەك روھسىزلىنىپ كېتەتتى. مۇنداق چاغدا ئۆزىنى ئوغلى بىلەن يولدىشىدىن كېيىن ھېچكىمگە كېرەكسىز ئادەمدەك ھېس قىلىدىغان. ئەمما بۇگۈن ئىشلەۋاتقان يىگىتلەرگە قارىغاندا، ئىلگە-

رىكى قورقۇنچلۇق سېزىمىنىڭ ھەممىسى كۆكىكە ئۇچۇپ، كۆڭلى تولۇپ قالغان ئىدى.

نېگىتلەر پاتەمخان مومانىڭ ئۆيىنى ياساۋاتقان ئىككى كۈندىن بېرى بۇرھانبۇلاقنىڭ بىكار، زېرىكىپ يۈرگەن قېرىلىرى بىلەن غەيۋەتنى ياخشى كۆرىدىغان ئاياللىرىنىڭ تەڭدىن-تولىسى ئىشگىدە قاتار ئۆسكەن ئاق تېرەكلەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئورنىتىلغان تۈۋى چىرىك بەندىگىنىڭ چۆرىسىگە يىغىلىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇلار ئىككى كۈندىن بېرى ئۆتكەن كۈنلەرنى بىرنەچچە قېتىم ئەسكە چۈشۈرۈپ، تالاي ۋەقەلەرنى قوزغىدى، بولۇپمۇ، تويدىن قايتقان ئاياللار كوچا بويلاپ كېلىۋاتقاندا، پاتەمخان مومايىنى كۆرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ خەيرىخاھلىغىنى ئېيتىشىپ، مومای بىلەن تەڭ خوشال ئىكەنلىگىنى ئىزھار قىلىشقاندا، پەقەت ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى دۇتارچى جەننەت بۇۋىنىڭ:

— ۋاي، پاتەمخىنده، بۇ ئۆيلەرنى كولخوز ياسىتىپ بېرىۋاتامدۇ، نىمە؟ — دەپ ئانچە خوشياقمىغاندەك سورىغان سوئالى يۈرىگىگە يىڭنە سانچىغاندەك تەسىر قىلدى. ئىلگىرى پاتەمخان ئۆيىنى ياساتماي يۈرگەندە، ئۇنى بىچارىدەك كۆرۈپ، ئىچى ئاغرىپ پاراڭ قىلىدىغان جەننەت بۇۋىنىڭ بۇگۈنكى پارىڭىمۇ ئۆزگىچە. — سىلىنىڭ يالغۇز جانلىرىغا مۇنداق ئۆيىنىڭ كېرىگى نىمە؟ توي قىلاتتىلىمۇ شۇنچە!

— ھەي جەننەت بۇۋى، بۇ پارىڭىز نىمىسى؟! مەن سىلەرگە ئوخشاش كولخوزغا ئۆلۈگۈمنى ئارتىۋالغىنىم يوق. ئۆزەمنىڭ ئاقچىسىغا ياستىۋاتىمەن. يە مېنىڭ سىلەرگە ئوخشاش تاختايلىق ئۆيلەردە ئولتۇرغۇدەك، بۇ يۇرتقا ئەمگىگىم سىڭمىدىمۇ، سىز قاش-

كىر پىكلىرىڭىزنى بويىاپ، ھال تارتىپ يۇرگەنىدە، مەن تىزىمغىچە پاتىقاق كېچىپ سۇ تۇتىقان. مېنىڭ بىلەن سۇ تۇتقىلى كېلىپ، بىر كۇنگە چىدىمايى كېتىپ قالغىنىڭىز ئېسىڭىزدە باردۇ؟ مېنىڭ ئاغزىمنى تولا ئاچماڭ، مەن سىزگە ئوخشاش ئۆرۈم يىغىپ، ئاۋۇ ئەكۇەرگە ئوخشاش كۇيوغۇلنىڭ كۆكىنى سېتىپ تىرىكچىلىك قىلىۋاتقىنىم يوق...

گەپ-سۆزگە تولا-تېرىم ئارىلاشماي، شۇپشۇك ئولتۇرىدىغان مومانىڭ بىردىن ئۆزگەرگىنىگە ئايالار ھەيران بولۇشتى. پاتەمخان بۇنى ئۆزىمۇ سەزسە كېرەك، باشقا ئايالارغا كۆزىنى چىمچىقلىتىپ: ــ راستە. مېنىڭ مۇشۇ يۇرتنى دەپ، ئاۋۇ دوديشاڭنىڭ ئاستىدا بېشى كېسىلگەن يوادىشىم، قىزىلگۇلدەك ئېچىلىپ كېلىۋاتقاندا جېنىنى قۇربان قىلغان ئوغلۇم، مۇنداق توقسان ئۆيگە تېتاتتى، - دەپ قويىدۇ.

ئەمدى بىرەر ئېغىز پاراڭ قىلسا، مۇنۇ ئايالارنىڭ ئارىسىدا كۆپ نەرسىسى ئاشكارا بولۇپ قالىدىغىنىدىن ئەيمەنگەن جەننەت بۇۋىمۇ بىردىنلا ئۆزگىرىپ، ئايالارنىڭ رايىچە پاراڭ قىلىشقا باشلىدى.

ــ ۋىيەي، جېنىم ھەدە، ئۇ دېگەنلىرى راستۇ. ھۆكۇمەت سىلىگە ئۆي سېلىپ بەرمەي، كىمگە سېلىپ بەرسۇن. مەن ئاغزىم قىچىشقانلىقتىنلا سىلىگە چېقىشىپ دەۋاتىمەن...

ــ گەپ قىلمىسام، ئۇمۇ كېلىپ، بۇمۇ كېلىپ، ياغاچىنى نەدىن ئالىدىڭ، ئۆينى قانداق سېلىۋاتىسەن، دەپ سوئالنى سوروغانىدەك سوراۋېرىدۇ. ئاۋۇ كۇنى ئەكۆەر كېلىپ: "تاختاينى قانداق ئالدىڭىز"، دەيدۇ تېخى. ئۇلار شۇنچە يىلدىن بېرى كولخوزنى بالا-چاقا،

كۈيوغۇللىرى بىلەن يىسە گەپ يوق. ئەمدى دىسسىدى، كىكىرتىگى بىلەن تەڭ تويغۇزۇپ قويايتتىم، ئۇنىڭ كولخوزنى قانداق باشقۇرغىنىنىمۇ بىلمىمزاي...

ئاۋۇ كۈنىكى رابىگۈلنىڭ چېچىدىن كېيىن جەنىنەت بۇۋىگە چىشىنى بىلەپ يۇرگەن موماي مۇشۇ دىڭگىل قاش دۇتارچىغا دەيدىغىنىنى دەپ، ئىچىدىكى دەرت-ئەلەمنى بىرئاز بوشىتىۋالغاندەك بولدى. ئاياللار "بۇ موماي ئىلگىرى مۇنداق ئەمەستىغۇ" دىگەندەك بىر بىرسىگە مەنالىق قاراشقىنىنى سەزگەندىلا جىم بولدى.

— ئىش قىلىپ، يېڭى ئۆيلەردە ئولتۇرغىلى بۇيرۇسۇن. ئۆي چېچىغا خوتۇنلارنى ئۆزەم باشلاپ كېلىپ، دۇتار چېلىپ بېرىمەن. قورقمىسىلا، سىلىدىن ئۆرۈم ئالمايمەن.

— خۇدايىم شۇ كۈنلەرگە يەتكۈزسە، ئۆزەمۇ هەممىگىلارنى چاقىرىمەن.

پاتەمخان مومانىڭ بىر دەمدە كۆڭلى بوشاپ كەتتى. ئاياللار كېتىپ قالغاندا، ئۆزىنىڭ قىزىپ پاراڭ قىلغىنىغا خىجالەت بولغاندەك، سەل ئۇيلىپ قالدى.

ئىلگىرى خوشنىلارنىڭ بالىلىرىدىن باشقا، تولا-تېرىم ئادەم كىرمەيدىغان هويلىدا يۈرۈپ ئۇگىنىپ قالغان مومايغا مۇشۇ ۋاقىچۇكنىڭ هەممىسى بۆلەكچىلا سېزىلەتتى. ئۇ بىرىنچى كۈنى بۇ ۋاقىچا ئۇگىنەلمەي يۈرگىنى بىلەن ئەمدى ئۇگىنىپ قالدى. يىگىتلەرگە تاماق تەييارلاپ يۈرگەن مومانىڭ كۆڭلى خۇشتەمۇ باشقىچە. ئۇنىڭغا مۇشۇ يىگىتلەرگە قوشۇلۇپ ئۆزىنىڭ بالىسى ئىشلەۋاتقاندەكلا تۇيۇلاتتى.

يىگىتلەر ئىككى ئېغىز ئۆينىڭ ئالدىغا يەنە بىر ئېغىز ئۆي سېلىپ،

تاملارنى قوپۇرۇپ، يېڭى ئىشسك-دەرىزىلەرنى قويغاندا، مومای خوشال بولۇپ كەتتى.

— سەن بىزنى سەل چاغلىما، موما، دىگەن ۋەدەمنى تۇر-دۇق، — دىدى بىر ھەپتە ئىچىدە ئۆچ ئېغىز ئۆينىك پوللىرىنى قېقىپ، تاملىرىنى سۈۋاپ ئولگۇرگەن يىگىتلەر.

— قېنى بوسۇغىنى بىسمىللا دەپ ئاتلاپ كىر، — سۇلايمان مومانى يېڭى پۇتكەن ئۆيگە باشلاپ ماڭدى. ئىلگىرىكى قاراڭغۇ ئۆي بۆلەكچىلا يورۇق ئىدى.

— رەھمەت، بالىلىرىم، مەن سىلەردىن ئىككى دۇنيا رازى. ئويلىغان ئارمانلىرىڭلارغا يېتىڭلار. — پاتەمخان بۇنىڭدىن باشقا نېمە دېيىشنىمۇ بىلمەيتتى.

ئۇ يىگىتلەرنىڭ ۋاقىچۇقسىغا ئۇگىنىپ قالغان. شۇنچە كەڭ ئۆيلەرنى سالغان بىلەن، ئۇنىڭدا ئولتۇرغۇدەك ئادەم بولمىسىمۇ بىر قىسىملا تۇرىدىكەن.

كومسومول-ياشلار پاتەمخان مومانىڭ ئۆيىنى پۇتتۇرۇپ كەتكەن كۈنىنىڭ ئەتىسى يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. "ھاۋامۇ مېنىڭ ئۆيۈمنىڭ ياسلىشىنى كۈتۈپ تۇرغان ئوخشايدۇ" دەپ ئويلىدى مومای. نەچچە كۈنگە سوزۇلغان ئاق يېغىن يەرنىڭ قات-قېتىغا سىڭىپ ياقىقنى بىلەن پاتەمخان مومايغا ئانچىلا تەسىر قىلمىدى. لېكىن ئۇ قېنىغا سىڭگەن ئادەتتى بويىچە چاپسان-چاپسانلا تورۇسقا قاراپ قويىدۇ. مومای ئۆزىنىڭ يېڭى ئۆيىدە ئولتۇرۇپ: "سالامەتخانىلارنىڭ ئۆيىنىڭ تاملىرى كونىراپ قالغان، قانداق قىلىۋاتىدىكىن" دەپ باشقىلارنىڭ غېمىنى يېمەكتە.

ئۆيدىن يامغۇر ئۆتمىگەن بىلەن مومانىڭ تېنى ئىسسىماستىن،

يەنە مۇشۇنداق چاغدا دەرھال جانغا ئەسقاتىدىغان كاڭلىق ئوچىغنى كىنەپ ئەسلىدى. ياشلارنىڭ سۆزىگە كىرىپ، پۇشايمان يېگەن مومای، دۇمبىسىنى تېخى يېقىندىلا سۇۋۇغان تامغا يېقىپ ئولتۇرۇۋىدى، ئۇنىڭدىن مۇز چىقىۋاتقاندەك بىلىندى. ئۆيىنى ئازادە، يورۇق قىلىپ ياستىمەن دەپ ئۇنىڭ ئىسسىغىنى يوقىتىۋالمىغاندىمەن دەپ ئويلىدى مومای.

يېزا خەلقى: "يېگەنگە سەمرسە رابىگۈلنىڭ كېلىنى ــ شەمشەنۇر سەمرەر ئىدى. يولدىشى بىر كولخوزنىڭ باش بوغالتىرى، يىمەك ـ ئىچمەك ئىشكىتىنمۇ، تۆكۈلۈكتىنمۇ كىرىۋاتقان" دەپ قويايتتى. ئەمما رابىگۈلنىڭ خۇددى نان تەگمىگەندەكلا ئىنچىكە، ئورۇق كېلىنى سەمرىدىغانلىقىنى ئورنىغا دۇگلەك قارا كۆزلىرى چاقنىغا ئولتۇرۇشۇپ، قورۇق ئۇستىخانلا بولۇپ قالغان. ئۇنىڭ ئاق قوشنىڭ بويىنىدەك ئۇزۇن بويىندىكى تومۇرلىرى ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. دائىم كۆزلىرى ياشاڭغىراپ يۇرىدىغان ئايالنىڭ قىز كۈنلىرىدىكى گۈزەللىگىدىن ھېچبىر بەلگە قالمىغان، يېزىغا ئاگرونوم بولۇپ كەلگەن دەسلەپكى يىلى چىرايىغا ھەيران قېلىشقان ياشلار ئۇنى ئىسمى يوقلا "ھىندى قىزى" دېيىشەتتى.

ئېچىلىپ كۈلۈپ، يايراپ يۇرمەيدىغان شەمشىنۇر كولخوز ئىشلىرىغا ئارىلاشمىسمۇ، تاكى يېڭىدىن يورۇغاندا ئورنىدىن تۇراتتى ـ دە، قېينىئانىسى بىلەن يولدىشى ئويغانغىچە جاھانىنىڭ ئىشىنى قىلۋېتەتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئادەملەر "كېلىن دېگەن رابىگۈلنىڭ كېلىنىدەك بولسا"، دەپ ئوغۇللىرىغا مۇشۇنداق قىزلارغا ئۆيلىنىشنى جېكىلەيتتى.

ئىلگىرى ۋېلاخۇن توغرىسىدا ھەر خىل ئەسكى گەپ ئاڭلىسىمۇ ئىچىگە سىڭدۈرۈپ كېلىۋاتقان، شەمشىنۇر يېزا ئايالليرىنىڭ زىيادىتىنى

ئۆلۈمىنى يولدىشىدىن كۆرۈپ چىقارغان پاراڭلىرىغا چىداپ تۇرالـ
مىدى. بۇنىڭ سەۋىۋى شۇكى، بۇ دەرتلەر ۋېلاخۇن بىلەن ئون بەش
يىلدىن بېرى ئۆي-ئوتاق بولۇپ ياشاۋاتقان شەمشىنۇرنىڭ ئىلگىرىكى
دەرتلىرىدىنمۇ ئېشىپ چۈشكەن. باشقىلار گۇمانلانغان بىلەن يولـ
ىدىشىنىڭ خۇلقى-مىجەزىنى ياخشى بىلىدىغان ئايىلى كاسسىر قىزنىڭ
ئېغىر ئاياق بولۇپ قېلىشىنى ۋېلاخۇندىن گۇمان قىلاتتى. ئۇ
ئىلگىرىدىنلا مۇشۇنداق پاسكىنا ئىشلارغا ئارىلىشىپ يۈرگەن ۋېلاخۇن
بىر كۈنى بولمىسا، بىر كۈنى بەرىبىر قولغا چۈشۈپ، جازاسىنى
تارتىدىغۇ دەپ ئويلايتتى، ئاخىرى ئۇنىڭ دېگىنىدەك بولدى.

جىنايەتلىرى كەينى-كەينىدىن ئاشكارا بولۇشقا باشلىغاندا، ئۇ
ھاراقنى ئىلگىرىكىدىنمۇ كۆپ بېرىلىپ، ئۆيدىمۇ ئاز قونمىدىغان قىلىق
چىقىرىۋالدى. شەمشىنۇر ئۆيگە كەلگەن بىلەنمۇ ھەر نەرسىگە بىر
چېپىلىپ، غوغا-جىدەل چىقىرىدىغان بولۇشىنىڭ كەلگىندىن
كەلمىگىنىنى خوش كۆرەتتى.

دادىسىغا يولدىشى بىلەن ياشاشقا تاقەتى قالمىغىنىنى ئېيتىپ،
كۆز يېشى قىلغاندا، ئەكۆەر بوۋاي قىزنى بىرنەچچە قېتىم سىلكىـ
ۋەتكەندىن كېيىنلا شەمشىنۇر قايغۇ-ھەسرىتىنى ئىچىگە سىڭدۈرۈپ،
بىرئازۇ ۋاقىت چىدىدى.

ئەمما ۋېلاخۇن تۇزۇلۇشنىڭ ئورنىغا كۈندىن-كۈنگە بۇزۇلۇپ
كېتىپ بارغىنىنى بايقىغان شەمشىنۇر سەۋرى-تاقىتى تۈگىگەن كۈنى
تۆت بالىسىنى يېتىلەپ، بوغالتىرنىڭ ئۆيىدىن كېتىپ قالدى.

ــ "دوزاقنا ئۇگەنگەن، بېيىشقا كۆنمەپتۇ" دېگەن مانا شۇدە.
كىيىمەن دىسە بار، يەيمەن دىسە بار. بەش قولى بىلەن ئاغزىنىڭ
ھەممىسى ئالتۇن، يەنە نىمە يېتىشمەي كېتىپ قالدىكىن-تاڭ...

ۋىلاخۇندەك ئەرنى ئالەمنى يۇز قېتىم چارلىسا تاپالماس، ــ دەپ جەننەت بۇۋى ئۆگەي قىزى يامانلاپ كەلگەن كۈنى شەمشنۇرنى هارغىچە تىللىدى. بۇ پاراڭ كۆپ ئۆتمەي نوۋەتتىكى بىر چايدا داۋام قىلدى:

ــ ئوقۇغان بىلەن كاللىسى ئىشلىمىسە بىكار. ئەتىلا ئېتىزغا چىقىپ، بەش كۈن ئاپتاپتا يۈرسە كارامىتى ئاشكارا بولار. شورى قاينىغۇسى كەلگەن ئادەم مۇشۇنداق قىلدۇ...

ــ ۋىلاخۇن هاراق ئىچىپ كەلگەندە ئۇرۇشقىدىغان ئوخشايدىغۇ. خەقلەرنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، بوغالتىر تالاغا كۆپ قاراپ كەتسە كېرەك...

ــ هازىر قايسى ئەركەك تالاغا قارىمايدۇ... تالاغا قارىسمۇ بالا ـ چاقىسىنى تاشلاپ كەتكىنى يوقتۇ. بىر ئۆيىنى گۈلدۈرلىتىپ بېقىۋاتىدۇ، ــ دەپ جەننەت بۇۋى شەمشنۇرنىڭ غەيۋىتى بولغان يەردە، ئۆگەي قىزىنى قوغدايدىغانلىقىنى ئورنىغا يامانلايتتى.

ــ بىر زامانلاردا ئۆيلىنەلمەي يۈرگەن ۋىلاخۇنلىقىڭ قوسىغى تويغاندىن كېيىن، خوتۇن تاللاپ قالغىنىنى قانداق قىلاي؟ ــ دىدى بۇ ۋەقەنى ئاڭلاپ بۆلەكچىلا سەرسان بولۇپ كەتكەن ئاغىچا.

ــ ياش يىگىت بولغاندىن كېيىن قولىدىن كېلىۋاتقاندا ئويىنىۋالسۇن، ئۇنىڭغا نىمانچە ئاھ ئۇرۇپ كەتتىڭىز؟

شەمشنۇرنىڭ تۆت بالىسىنى ئېلىپ كەتكىنىنى ئايالىلارنىڭ هەرقايسىسى ئۆزىچە جورىماقتا. بەزىلەر تەيىار دۇنيا سەمىرتۋەتسە كېرەك دەپ، شەمشنۇرنى ئەيىپلىسە، بەزىلەر ۋىلاخۇننى قارىلايتتى.

ئايالىلارنىڭ پارىڭىغا تولا ئارىلاشماي كېلىۋاتقان پاتەمخان مومای، قورايدەك قۇرۇپ كەتكەن شەمشنۇرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈر-

گەندە، "بىر ھىساپتىمىغۇ توغرا بوپتۇ"، ــ دىدى. ــ "ھازىر ئاچ قالىدىغان زامان ئەمەس. ئادەمنىڭ كۆڭۈل ـ ئارامى بولمىسا، دۇنيا ـ نىڭ كېرىكى نىمە"

ــ ۋىلاخۇن ئايىلىنى يا توي، يا ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ ئارىسىغا ئېپبارماي، زىنداندا تۇتقاندەكلا تۇتىدىغان، خويىما ياخشى بوپتۇ، ــ دەپ يەنە باشقىلارغا سۆز بەرمەي قىرچاڭغۇ ئاغىچا جاۋابلاپ سۆزلەشكە باشلىدى، ــ بولمىسا شەمشىنۇر ياش چاغلىرىدا نىمە دىگەن چىرايلىق قىز ئىدى. مېنىڭ ئۇنداق بىلىمىم بولسا، ۋىلاخۇندەكلەرنى تىرنىغىمغا سۈرمەيتتىم... ئۇنىڭ چېچىنىڭ ئۇزۇن ـ لىغىچۇ.

ــ ھازىر ئۇ چاچلارنىڭ ئۇجۇتى يوقەي، ھەممىسى رابىگۈلنىڭ ئوچىغىدا كۆيۈپ تۈگىدى.

يېزا خەلقى باشتا شەمشىنۇر تۆت ـ بەش كۈن تۇرۇپ، بەربىر قايتىپ كېلەر، ئۇرۇقچىدەك تۆت بالىسى بىلەن نەگە سىغاتتى، دەپ ئويلىغان ئىدى، ئۇ بىرەر ئايدەك ۋاقتىتىن بېرى جەننەت بۈۋى بىلەن ئەكۆەر بوۋاي تىللىسىمۇ بېشىنى پۈركەپ يېتىۋالدى.

باشتا ۋىلاخۇنمۇ مەيدىسىنى كېرىپ: "كۈچۈكلىرىنى كاشىتىپ، كەتسە كەتمەمدۇ، بۇ دۇنيادا ماڭا خوتۇن ئازمىدى. چىشىم قېرىشسا، ئەتىلا ياش قىزغا ئۆيلىنىۋالىمەن، ئاندىن كېيىن قاڭغىر ـ قاخشاپ قالىدۇ" دەپ گۈلدۈرلەپ، بىرئاز كۈن ئايلىغا قارىماي، بوينىنى تولغاپ يۈرگىنى بىلەن، دائىم توي ـ تۆكۈنلەردە تۆردە ئولتۇرۇپ كېلىۋاتقان رابىگۈل يېزا خەلقىدىن بەك ئۈيالدى.

ئۇ ئايال بىرنەچچە قېتىم كېلىنىنى باشلاپ كېلەي دەپ، جەننەت بۈۋىنىڭ ئۆيىگە بېرىۋىدى، لېكىن شەمشىنۇر ئۇنىمىدى.

ــ ئالدىغا بېرىپ نەمە قىلاتتىڭ، جېنىغا پاتقانـدا ئۆزىلا يېتىپ كېلدۇ، ئاشۇنداق يۇرۇپ، بۇرنىغا يېسۇن، ئانـدىن ئۆزەم ئېلىپ كېلىمەن، ــ دەپ ۋېلاخۇن ئانىسىنى باشقا ئەۋەتمىدى.

شەمشىنۇر ئۆيـدە چاغدا بـۇگـۈن ئويـلىنىـمەن دىـسە، بۇگۈن تېپىلىدىغاندەك كۆرۈنگەن قىز ـ جۇگانلار ۋېلاخۇننىڭ ئايلى يامانلاپ كەتكەندە، ھەممىسىنى جىن ئېلىپ قاچتـىمۇ، ئۇنىڭـغا ئۆيلەنگۈدەك ھېچقايسىسى تېپىلمىدى. "كەتسە ئەتىلا بىرسىنى ئۆيگە ئېپكـىرىۋالـمەن"، ــ دەپ بېشىنى تولغىغان ۋېلاخۇننىڭ گۈلدۈرلەپ سۆزلەيدىغـىنى ئارىـدا بىر ئاي ئوتـكەندە سەل بېسىلغاندا، قېينىئاتىسىنىڭ كوچىسىدىن ھەر نەرسىنى بىر بانا قىلىپ چاپسان ـ چاپسان ئۆتىدىغان بولدى. ئۇ ئۆزىچە ھازىر ماشىنىنى توختىتىپ كىرىپ، ماڭ دېسەملىغۇ شەمشىنۇر كەينىدىن ئەگىشىدۇ، دەپ يۈرەتتى.

بىر كۈنى ئەكۆەر بوۋايلارنىڭ ئۆيىگە كىرگەندە بۇ ئويلىغانلىرىنىڭ ھەممىسى يوققا چىقتى.

ــ سېنىڭ راست دېسە، شۇنـچە كۈن دومساراپ يېتىۋالغىنىنى قارا. بالىلارنى قىينىلىپ كېتىدۇ دېمىسەم، كەلمەيلا قوياتتىم. ھەممە نەرسەڭنى يىغىشتۇر، يۈر، كەتتۇق.

ۋېلاخون مۇشۇ ۋاقىتقىچە گېپىنى ئىككىنچى قېتىم تەكرارلاتقۇزماي، ئورۇنلاپ كەلگەن ئايلى بېشىنى ساڭگىلىتىپ ماقىدىغۇ دېگەن ئىدى، لېكىن شەمشىنۇر:

ــ ياق، ئەمدى سىزنىڭ بوسۇغىڭىزنى باسمايـمەن. شۇنچە يىل ئازاپلىغىنىڭىزمۇ يېتەر، ــ دېدى شەمـشىنۇر. ۋېلاخۇن ئۆز قۇلـىغىغا ئۆزى ئىشەنمىگەندەك ھاڭۋېقىپ تۇرۇۋېپ قالـدى، كولـخوزدا باش بوغالتىر بولۇپ ئىشـلەۋاتـقانـدىن بېرى، ئايلىـدىن مۇنـداق سۆز

ئاڭلىمىغان ۋېلاخۇنغا بۇ بەكمۇ ئېغىر تەگدى. ئۇ بەشىنى دەس كۆتۈرۈپ، ئايلىنىڭ چىرايىغا تىكىلىپ قاردىدى. ۋېلاخۇنغا شەمشىنۇر-نىڭ چاناقلىرىغا ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرى چاقناپ، قۇرۇق ئۇستخان بولۇپ قالغان تېنىگە ئەت قوشۇلۇپ، چىرايى ئۆزگىرىپ قالغاندەك كۆرۈندى. لېكىن قەلبىدە ئايلىغا بولغان ئىسسىق سېزىم ئويغانسىمۇ، ئۆزىنىڭ ئەر كۆكرەك، مەمەدانلىغىغا ئېلىپ، قېنىنغا سىڭگەن ئادىتى بويىچە توڭ-توڭ سۆزلىمەكتە.

— قايتىدىغان ئويۇڭ بولسا ياخشىلىقچە قايت. بولمىسا بۇ بوسۇغىنى مەنمۇ باسمايمەن، ئۇ چاغدا مۇشۇ يەردە تۆت بالاڭ بىلەن ئاچتىن ئۆلىسەن. هازىر خەق ئۆزلىرىنىڭ باللىرىنى ئاسرالمايۋاتقاندا، سېنىڭ كۈچۈكلىرىڭگە قارايدىغۇ دەمسەن.

— ماڭا دۇنيا ئەمەس، كۆڭۈل ئارامى كېرەك. هازىر ئاچ-يالىڭاچ قالدىم دېگەن ئادەمنى ئۇچراتقىنىم يوق. باللىرىمىنىڭ سالامەتلىگىنى بەرسە، ئەل قاتارى چوڭ بولۇپ قالار. راستىنى ئېيتسام، سىزنىڭ قولىڭىزغا بارغان ئون بەش يىلدىن بېرى بىر كۈن كۈلۈپ، يايراپ ياشىغىنىم يوقِ. ئەمدى مېنىڭ كۆڭلۈمگە ئازاپ سالماڭ، مەنمۇ باشقىلارغا ئوخشاش كولخوزدا ئىشلەپ، ئەل قاتارى هايات كەچۈرەي.

— يەنە بىر ئايلا كەلمىسەم، مونۇ ئېيتقان سۆزلىرىڭگە مېڭ بىر پۇشايمان قىلىسەن. سېنىڭ قېرىنداشلىرىڭمۇ بۇ ئۆيدە بەش-ئون كۈن تۇرغۇزار، ئاندىن نەگە بارىدىغىنىڭنى مەن بىر كۆرەي.

شەمشىنۇر بىر ياشتىن يېڭىلا ئاشقان ئوغلى دادىسىنىڭ پۇتىغا يامىشىپ ئۆرە تۇرۇۋاتقىنىنى بايقاپ قالدى. ۋېلاخۇن بۇنىڭغا پەرۋا قىلار ئەمەس، ئۇ پۇتىنى سىلكىپ، ئۆزىگە تەلپۈنۈپ كېلىۋاتقان

ئوغلىنى يىقىتىۋەتتى-دە، خۇددى ھېچ نەرسە كۆرمىگەنگە سېلىپ ئىشىك تەرەپكە ماڭدى.

ئانا يىغلىۋېتىشكە ئاز قالسىمۇ يوالدىشى ئۆيدىن چىقىپ كەتكىچە ئۆزىنى تۇتتى.

يوالدىشى ھاراق ئىچىپ كەلگەن كۈنلىرى بۇنىڭدىن قاتتىق پاراڭلارنى ئاڭلىغاندىمۇ ھېچ نەرسە دېمىگەن شەمشىنۇر پەقەت ئون بەش يېل ئۆيلىنىپ-ئوتاق بولۇپ، تۆت بالا تاپقان ۋېلاخۇن پۇتىغا ياماشقان ئوغلىغا قىيا بېقىپ قارىمىغىنىغىلا ئىچىناتتى. كۆزىگە يىغا ياماشماقتا. ئۇ مىڭ بىر مۇشەققەتلەر بىلەن ئۆيلەرنى سېلىپ، ئەمدى يوالدىشى كولخوزدا باش بوغالتىر بولغان ئاخىرقى ئۇچ-تۆت يىلدىن بېرى تىرىكچىلىگى تۇزەلگەندە، مۇشۇ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغىنىغا ئىچىناتتى. شەمشىنۇر كۆڭلى نازۇك بولغانلىغى ئۈچۈنمۇ مۇشۇنداق پەيتلەردە كۆپرەك ئىككى كۆزىگە زورلايتتى، لېكىن بۇگۈن ئۆزىنى تۇتۇشقا تىرىشتىمۇ، يىغىلىمىدى. "باي بولۇپ، ياخشى تۇرمۇشقا ئىنتىلغىچە ۋېلاخۇن ئاددى بوغالتىر بولۇپ ئىشلەپ، ئەل قاتارى ياشىغان بولسا مۇنداق كۈنلەرگە قالماسمىدۇقىكىن-تاڭ" دەيتتى ئۇ.

بۇ يىلقى كۆز ياخشى كەلدى. ئۆتكەن يىلى ئاۋغۇست ئايلىرى-
نىڭ ئاخىرىغا يېتەر-يەتمەيلا كۆممە قوناقنى ئۇشتۇك ئۇرۇپ كەت-
كەچكە، كوممە قوناقچىلار تەبىئەتنىڭ يەنە شۇ ھادىسىسى تەكرارلان-
مىسا ئىدى دەپ يۇرەتتى، دىگەن بىلەن تەلىيى بار ئىكەن. غۇلامنىڭمۇ
مۆلدۇر ئۇرغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن دان ئالغىلى بولماس دەپ
يۇرگەن كۆممە قونىغى سوققا چېلىقماي پىشىپ ئۇلگۇردى. كۆممە
قوناقنا سۇ بىلەن كۇن نۇرى يېتىشىلا ئۆلىمەيدىكەن. مۆلدۇر
ئۇرغاندىن كېيىن شودىيىپ، غولى قالغان كۆممە قوناقنى پىشدۇ
دەپ ئويلىمىغان. ئۇ ئاغرىقخانىدا يېتىپ قالغاندا كۆممە قوناقنى
كۇتۇپ-باققان ئاغىنىلىرىدىنمۇ چەكسىز مىننەتدار. ئۇلارنىڭ
ياردىمى بولمىسا، كۆممە قوناق ھوسۇل بەرمەس ئىدى، بەلكى.

ئىلگىرىكى ياپ-يېشىل مەيدان قىرنىڭ تۇلكىسىگە ئوخشاش
سېرىق رەڭگە كىرگەن. ياز بويى ئەمگەك ساداسى ياڭرىغان ئېتىزلار
كۆممە قوناق يىغىشتۇرۇشقا ئوخشاش مۇھىم پەيت ئالدىدا بىر پەس
جىم بولۇپ قالغاندەك تۇيۇلاتتى. ئېتىزلارنىڭ سۇلىرىمۇ تارتىلىپ،
كومبايىن بىلەن يىغىشتۇرۇلىدىغان يەرلەرنىڭ توغرا ئېرىقلىرى
تۇزلىنىپ، ئاساسىي ئىش كولخوز مەركىزىدىكى كۆممە قوناق چۇشۇرى-
لىدىغان خامان بىلەن بۇ يىلقى ھوسۇل يىغىشتۇرۇلۇپ، توشۇلىدىغان

تېخنىكلار تەييارلىق سېپىگە تۇرغۇزولۇۋاتقان ماشىنا، تىراكتور رېمونتى-
لاش ئىشخانىسىدا ئەۋج ئالغان. شەماخۇنىنىڭ ئېتىزىدىن خەلىلا
يىراق يەردىكى كۆممە قوناقنى يىغىشتۇرۇش ئىشلىرى باشلىنىپ
كەتتى. ۋېلاخۇن بولسا ئاگرونومىنىڭ مەسلىھىتى بويىچە، كەچ
قالغان كۆممە قوناقنىڭ تەكشى پىششىپ ئۇلگۈرۈشىگە يەنە بىرەر
ھەپتە ۋاقىت بار دەپ، ئۇنى يىغىشتۇرۇشقا ئانچىلا ئالدىرىماي
يۈرەتتى.

بار نەرسىنى يىغىشتۇرۇۋالماق ئوڭايغۇ، ئاداش، هەممىدىن
يوقى يامان ئەمەسمۇ، — دەپ ئۇنىڭغا يانداش ئېتىزدا كۆممە قوناق
كۈتۈپ ـ باققان سۇلايمان شېتىلمۇ ئاگرونومنىڭ بىرئاز كۈن سەۋرى
قىلىپ تۇرۇڭلار، دېگىنىگە قارىماي بىرنەچچە قېتىم، "بىزنىڭ
كۆممە قوناقنى قاچان يىغىشتۇرىسىلەر" دەپ كولخوز باشلىقلىرىنىڭ
ئالدىغا بېرىپ قايتقان. ئۇ باشلىرىنى تۆۋەن سالىگىلاتقان كۆممە
قوناققا زوقلىنىپ قارايتتى.

— بۇ يىل بۇ ئېتىزدىن دېگەندەك هوسۇل ئالالمىساقمۇ،
مۆلدۈر ئۇرغان كۆممە قوناقنى يېتىلدۈرۈپ، پىشۇرگىنىمىزگە
شۈكۈر قىلايلى، ئاداش. هەممىسىنىڭ ئېتىزلىرىنى ئارىلاپ چىقتىم،
ئۇنىڭ كەينى بولساقمۇ، ئۇنىڭ ئالدى ئوخشايمىز. مۆلدۈر
ئۇرمىسا راسا قىزىلدىن چىقاتتۇقەن.

شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى كۈتكەن كۈنمۇ كەلدى. بۇ ئۇچاستىكىغا
كۆممە قوناقنىڭ چاپسان پىشىدىغان، باھالىق سورتى تېرىلغاچقىمۇ
كولخوز باشلىقلىرى ئۇنى قول بىلەن يىغىشتۇرۇۋېلىش مەقسىدىده،
شەھەردىن يارەمگە كەلگەن ستۇدېنتلارنى ئەۋەتكەن. ئۇلار تۆۋەنكى
ئۇچاستىكىلارنىڭ بالدۇر پىشقان كۆممە قوناقلىرىنى يىغىشتۇرۇپ

بولغاندىن كېيىنلا، شەماخۇننىڭ ئېتىزىغا كەلدى.
ستۇدېنتلار زۇۋىنو يېتەكچىسى غۇلام بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن ئېتىز بېشىدىكى تاختايغا يېزىلغان يېزىقنى ئوقۇپ، ھەيران بولغانـدەك تۇرۇشۇپ قالدى.
ــ نىمە، سىز ئۆزىڭىز ۋە ئۇرۇشتا قۇربان بولغان يىگىت ئۈچۈن ئىشلەۋاتامسىز؟ ــ دەپ سورىشتى ئۇلار.
ــ ھە، ئىلگىرى مۇشۇ ئۇچاستىكىدا بىزنىڭ يۇرتدىشىمىز، كومسومولىمىز شەماخۇن نۇراخۇنۇۋ ئاشلىق ئۆستۈرگەن ئىدى. ئۇ ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىدا ئالېكساندر ماتروسوۋنىڭ قەھرىمانلىغىنى تەكرارلىغان. بۇ يىل كومسومول ـ ياشلار ئۇرۇشتا قۇربان بولغانلار ئۈچۈن ئىشلەش تەشەببۇسىنى كۆتەرگەنـدە، مەن مۇشۇ ئېتىزنى تاللىۋالدىم.
ــ ئۇرۇشتا قۇربان بولغان يىگىت ئۈچۈن ئىشلەپ تاپقان ئاق چىگىزنى نىمە قىلىسىز؟ ــ دەپ سورىدى كۆزەينەك تاقىغان پاكار بويلۇق ئاق سېرىق يىگىت.
ــ ئومۇمەن كولخوز بويىچە تاپقان ئاقچىنى تېچلىق فوندىغا ئەۋەتىمىز. ئەمدى بىرنەچچە ئاينىڭ ئاقچىسىنى يېزىمىزدا ياشايدىغان شەماخۇننىڭ ئاپىسىغا ئېيىبېرىپ بەردۇق، ــ دىدى ستۇدېنتلار كەلگەندىن بېرى ئۇلارنىڭ كەينىدىن قالماي يۈرگەن سۇلايمان.
ــ بۇ ياخشى تەشەببۇس ئىكەن. ئۇنى بىزمۇ قوللاپ قۇۋۋەتلەيمىز.
ــ ئەلۋەتتە، ــ دەپ سۆزگە يەنە كۆزەينەك تاقىغان ئاق سېرىق يىگىت ئارىلاشتى، ــ قېنى، يىگىتلەر، بىزمۇ مۇشۇ ئېتىزدا ئىشلەپ، تاپقان ئەمگەك ھەققىمىزنى ئۇنىڭ ئانىسىغا ئېيىبېرىپ بەرمەيـ

مەزمۇن.

— بۇ ياخشى ئىدىيە ئىكەن. ئۇنىڭغا هەممىز قوشۇلىمىز.

— مۇشۇ ئېتىزدا ئىككى ئىسمېنىدا ئىشلەپ، تاپقان ئەمگەك هەققىمىزنىڭ هەممىسىنى شەماخۇننىڭ ئاپىسىغا ئېيتىپ بېرىمىز، — دېيىشىپ ستۇدېنتلا تۇشمۇ-تۇشتىن چۇقۇرۇشۇشقا باشلىدى. ستۇدېنتلارنىڭ هەركىتى كۆممە قوناقچىلارنى هاياجانلاندۇرۇۋەتتى.

— ئاغىنە، مۇنداق ئىشلەيدىغان بولسا، ئۇلارغا ئىش تېپىپ بېرەلمەيمىزكەن، — غۇلاممۇ ئۇز خوشاللىغىنى يوشۇرالمىدى. ئۇمۇ ستۇدېنتلار ئۆزلىرىنىڭ تەشەببۇسىنى قىزغىن قوللاپ قۇۋۋەتلىگىنىگە چەكسىز مىننەتدار.

ستۇدېنتلار شەماخۇننىڭ ئېتىزىدا يېرىم كۈن ئىشلە-ئىشلىمەيلا كۆممە قوناقنى تاغ-تاغ قىلىپ دۆۋىلەۋەتتى. بۇ چاغدا كۈنمۇ ئۆزىنىڭ مۇشۇ يازدا بېرەلمەي قالغان ئىسسىغىنى قىش كەلگۈچە بېرىۋېتەي دېگەندەك، ئىسسىماقتا ئىدى. لېكىن ياشلار ئىسسىققا پەرۋا قىلار ئەمەس. قاتار يوللارغا بىر-بىردىن چۈشۈپ، كۆممە قوناق ئۇزۇپ كېلىۋاتقان ياشلار بىر تۈپ قارىياغاچنىڭ قېشىغا يېقىنلاشقاندا، ئۇنىڭ سايىسىدا هاردۇق ئالغىلى كەلدى.

— هەي، يىگىتلەر، مۇنۇ ئەسكەرتكۈچنى كۆردۈڭلارمۇ؟ بۇ يەردە بىرسىنى دەپنە قىلغان ئوخشايدۇ. — ئەتىگەندە شەماخۇننىڭ ئېتىزى توغرىلىق ئاڭلاپ، هاياجانلانغان ستۇدېنتلار بۇنى كۆرگەندە، تېخىمۇ هەيران بولۇشتى.

— بۇ ئەتراپنىڭ هەممىسى تارىخىي جايلار ئوخشايدۇ. ئاۋۇ ئەسكى تاملارنى كۆردۈڭلارمۇ؟ زامانىسىدا ئۇنىڭدا ئادەملەر ياشىسا كېرەك.

ـــ بۇ يەردەسوۋېت ھاكىمىيىتى يېڭى ئورنىتىلغان مەزگىلدە ئاق گۋۋاردىيىچىلەر ئەسىرگە چۈشكەن قىزىل ئەسكەرلەرنى چېگرىنىڭ ئۇ قېتىغا ھەيدەپ كېتىپ بېرىپ، مۇشۇ تامنىڭ قېشىدا باشلىرىنى كېسىپ، بوغۇزلاپ، ھايۋانلارچە ئۆلتۈرگەن ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىزنىڭ شەماخۇننىڭ دادىسىمۇ بار ئىدى.

ـــ قايسى شەماخۇننىڭ، ئىلگىرى مۇشۇ يەرگە ئاشلىق تېرىغان شەماخۇننىكىمۇ؟

ـــ ھە، شۇ ھازىر سىلەر ئۇرۇشتا قۇربان بولغان يىگىت ئۇچۈن ئىشلەۋاتقان شەماخۇننىڭ. ئۇرۇشتىن ئىلگىرى بۇ ئېتىزدا شەماخۇن ئاشلىق ئۆستۈرگەن، ئاندىن كېيىن يىگىرمە يىلغا يېقىن ئۇنىڭ ئاپىسى ـــ پاتەمخان ئىشلىدى. قىسقىسى، ئۇلار قېرىنداشلار قەۋرىسىنى يالغۇز قالدۇرمىغان. مۇنۇ قارىياغاچلارنىمۇ شەماخۇن تىككەن ئىكەن. ئەمدى بىزمۇ قېرىنداشلار قەۋرىسىنى تاشلىماي كېلىۋاتىمىز.

ستۇدېنتلار بۇ ۋەقەلەرنى قىزىقىپ تىڭشىماقتا. ئۇلارغا بۇنىڭ ھەممىسى بۆلەكچە تەسىرات قالدۇرغان ئىدى.

ـــ شۇ مومانىنى كۆرۈپ قايتساق بولمىدىكەن، ـــ ياشلار قېرىنداشلار قەۋرىسىنىڭ چۆرىسىنى تازىلاپ، ئۇنىڭغا ئېتىز گۈللىرىدىن ئېپكېلىپ قويدى.

ـــ ئۆزىمىزنىڭ قولىدا تۇرغان نەرسە. ئەتىلا يېزا كۇلۇبىدا ئۇچرىشىش ئۆتكۈزىمىز، ـــ دىدى سۇلايمان.

ـــ بۇ ياخشى ئىدىيە ئىكەن. ئۇنىڭغا ھەممىمىز قوشۇلىمىز. يىغىشتۇرۇپ بولغان كۈنى ئۇچرىشايلى. ئۇ چاغدا سىلەرنىڭ ئاشۇ يىگىت ئۆچۈن ئىشلەپ، ياز بويى قىلغان ئەمگىگىڭلارنىڭ يەكۈنى چىقىدۇ، ـــ ستۇدېنتلارنىڭ پىكرى غۇلامغىمۇ يېقىپ كەتتى.

ياشلار قەۋرىنى چوڭرىدەپ، ئۇزاق تۇرۇشتى. ئۇلارغا جەمجەت قەۋرە ياڭلىۋاشتىن جانلىنىپ، ئىچىدىكى قىزىل گۈۋاردىيىچىلەر ئورۇنلىرىدىن بىر-بىرلەپ تۇرۇپ، سەپ تۈزۈپ، كېتىپ بارغاندەك تۇيۇلاتتى. شەماخۇننىڭ دادىسىنىڭ بېشى تېنىدىن جۇدا قىلىنغىنى ھەققىدىكى ۋەقەنى ئاڭلىغاندا، ستۇدېنت قىزلارنىڭ تەنلىرى تىترەپ، قورقۇشقا باشلىدى.

— پاتەمخان مومای ئاشۇ چاغدا قانداقمۇ چىدىغاندۇ؟ — دېدى ئۇلارنىڭ بىرى.

— باشقا كەلسە، سىزمۇ چىدايتتىڭىز.

— ھەي، تاڭەي، مېنىڭ يۈرىگىم يېرىلىپ كېتەتتىغۇ دەيمەن.

— بىز ھازىر بۇ يەردە دەپنە قىلىنغان ئون توققۇز جەڭچىنىڭ ئىسىم-پەمىلىلىرىنى، ئۇلار قايسى يۇرتلاردىن ئىكەنلىگىنى ئېنىقلاڭ ۋاتمىز. بۇ تاختىغا ھەممىسىنىڭ تىزىمى يېزىلىدۇ.

ستۇدېنتلار شەماخۇننىڭ ئېتىزىدىكى قېرىنداشلار قەۋرىسىنى كۆرگەندىن كېيىن، بۇ ۋادىغا بولغان قىزىقىشى تېخىمۇ ئاشتى. ئۇلار ئىلگىرىكى ئېتىزلارنىڭ كۆممە قونىغىنى يىغىشتۇرغاندا، مۇنچىلىك شددەت بىلەن ئىشلىمىگەن.

شەماخۇننىڭ ئېتىزىدىكى كۆپ ۋەقەلەردىن ۋاقىپ بولغان ستۇدېنتلار ئۆزئارا مۇسابىقىنى تېخىمۇ ئەۋج ئالدۇرۇپ، بۇ ئېتىزنىڭ كۆممە قونىغىنى ئۈچ كۈنىنىڭ ئىچىدىلا يىغىشتۇرۇپ ئۈلگۈردى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مۇشۇنداق بەختلىك ھاياتى ئۈچۈن پاجىئەلىك قۇربان بولغان نۇراخۇننىڭ يولدىشى، شەماخۇننىڭ ئانىسى پاتەمخان بىلەن چاپسانراق ئۇچرىشىشقا ئالدىرايتتى:

ئېتىزنىڭ يىغىشتۇرۇلغان كۆممە قونىغى كولخوز مەركىزىدىكى

خامانددىۇ چاپسان خىللىنىپ، قۇرۇتۇلغاندىن كېيىن، دەرھال كۆممە قوناق زاۋۇدىغا ئەۋەتىلگەچكە، بۇ ئېتىزدا يەل يەكۈنى ھەممىدىن بۇرۇن چىقىرىلىپىۇ بولغان. ھەر بىر گېكتار يەردىن ئەللىك سېنتنېردىن تازا ھوسۇل ئېلىنىپتۇ. بۇ كۆممە قوناقنىڭ باھالىق سورتى ئۈچۈن يامان كۆرسەتكۈچ ئەمەس ئىدى.

ــ ئەگەر مۆلدۈر ئۇرمىغان بولسا، بۇنىڭدىنمۇ ئېشىپ كېتەتتى!

ــ ئۇ چاغدا ئاز ھوسۇل ئالاتتۇققۇ دەيمەن. سەۋەبى، كولخوزمۇ ئىلگىرىكىگە قارىغاندا مىنېرال ئوغۇت بىلەن سۇنى ئاز بېرەتتى. ئۇزىمىزمۇ كۆممە قوناقنىڭ كۆكىگە قاراپ، كۆكسىمىزنى كېرىپ كېتەتتۇقمىكىن، ــ دىدى غۇلامغا چاخچاق قىلىپ سۇلايمان،

* * *

مەدەنىيەت سارىيىغا كەلگەنلەرنىڭ كۆپچىلىگى يېزا ياشلىرى بىلەن ستۇدېنتلار ئىدى. بۇگۈن بۇ يەردە ئەمگەك ۋېتېرانلىرى بىلەن شەھەر ستۇدېنتلىرىنىڭ ئۇچرىشىشى بولىدۇ دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغاندا، ھەممىدىن بۇرۇن كۇلۇپقا يېتىپ كەلگەن ئەكۆەر بوۋاي، قېنىغا سىڭگەن ئادەتى بويىچە، ئۇزۇن بۇرۇتىنى چاپسان-چاپسان كەينىگە تولغاپ، ئىرغايدىن ياسالغان ئىنچىگە تايىغىنى توكۇلدىتىپ، بىر دەم چوڭ زالنىڭ ئىچىگە كىرىپ، بىر دەم چىقىپ، ئۇنى ياخشى تونۇمايدىغان ستۇدېنتلارغا يىگىرمىنچى يىللىرى ئىچكى دۇشمەن بىلەن قانداق كۈرەشكەنلىگى ۋە ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى يىللىرى بۇ كولخوزدا رەئىس بولغانلىغىنى ئاغزى بېسىلماي سۆزلەپ يۈرەتتى.

ــ ئاتە پورۇڭنى، ئەكۆەر، يالغان ئېيتقاندا ئۇيمىلايمۇ دىمەيسەنغۇ!

ئەكۆەر بوۋاي ئۆزىگە تونۇشلا ئۇننى ئاڭلىغاندا، كەينىگە قايرى-

لىپ قارىۋىدى، يېنىدا ئىككى ئادەم بىلەن بىللە سادىر تۇرۇپتۇ. ئۇنى بۇ يەرگە كېلىدۇ دېگەن ئوي ئوخلىسا چۈشىگە كىرمىگەن بوۋاينىڭ ماڭلىيىدىن سوغاق تەر چىقىپ كەتتى.

— هوي، سىلىمۇ كېلىپ قېپتىلىغۇ؟

— هە، سىلەرنىڭ ئاتىدىغان پورۇڭلارنى تېڭشاي دېدىم. — سادىر بوۋاينىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، قالغانلارمۇ كۈلۈشۈپ كەتتى. خېلى ۋاقىت هودۇقۇپ جاۋاپ قايتۇرالماي تۇرغان ئەكۆەر گەپنىڭ چوڭى چىقىپ كەتمىسۇن دېدىمۇ ئۇ بوۋايلار بىلەن پاراڭ سېلىشقاندەك سۆزىنى يوپۇتۇپ تۇردى-دە، ئاندىن ئادەملەرنىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈپ، باشقا تەرەپكە كېتىپ قالدى.

ئۇچرىشىش يېغىنى باشلىنىشقا بەش مىنۇت قالغاندىلا، غۇلام بىلەن سۇلايمان پاتەمخان مومايىنى زالغا ئېلىپ كىردى. كۆپ ئادەم يىغىلغان يورۇق زالغا كىرىپ كۆرمىگەن مومايىنىڭ كۆزىگە بۇ يەردىكىلەر ئىمىر-چىمىر كۆرۈنۈپ كەتتى.

— پاھ، ئۆمرى مەدىنىيەت سارىيىغا كەلمەيدىغان پاتەمخىنىدەمۇ كېپتۇغۇ، — بۇ مومانىڭ كەلگىنىگە هەمىدىن كۆرە دۇتارچى جەننەت بۇۋى هەيران بولدى، — قېرىغاندا نىمە باركىن، ئۇنىڭدىن كۆرە توخۇلىرىنىڭ تۇخۇمىنى ساناپ، ئۆيىدە ئولتۇرسا بولمامدۇ.

— ئۇرۇش يىللىرى تىزىغىچە يالىڭاياق سۇ كېچىپ ئاشلىق ئۆستۈرۈپ، كولخوزنىڭ هەقىقى جاپاسىنى تارتقان مانا مۇشۇنداق ئاياللار. هازىر كولخوز بۇلارنى ئۇنتۇپ كەتتى. بۇلارنى قانچە ماختاپ، هۆرمەتلىسەمۇ ئەرزىيدۇ-دە! — بىرىنىڭ ئۇنلۇك ئېيتقان سۆزى ئاڭلانغاندا جەننەت بۇۋى جىم بولدى.

— كۆرمەمسىلەر، ياشلار ئۇنىمىغىنىمغا قارىماستىن قولۇمدىن

يېتىلەپ كەلدى. بولمىسا قېرىغاندا ماڭا كۆلۈپتا نەمە بار.

يىگىتلەر مومايىنى سەھىندىكى ئۇستى قىزىل رەخ بىلەن يېپىلغان ئۇستەلنىڭ قېشىغىلا ئېپكېلىپ ئولتۇرغۇزدى. ئىلگىرى مۇنداق يىغىن پرېزىدىئومىدا سالاپەتلىك ئەكۆەر بوۋاي بىلەن جەنىنەت بۇۋىگە ئوخشاش مەيدىلىرىنى كەڭ كېرىپ ئولتۇرىدىغان ئادەملەرنى كۆرۈپ، كۆزى ئۇگىنىپ قالغان ياشلارغا بېشىغا ئاق ياغلىقنى ئارتىپ، ئۇستەلدىن بېشى ئارانلا چىقىپ، شۇمشەرەپ ئولتۇرغان مومای غەلىتىلا كۆرۈندى. پاتەمخان مومايغا زالدا قىزىقىپ قاراپ ئولتۇرغان سالاـ مەتخاننىڭ كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتتى.

ئۆزىنى بىرئاز تۇتۇۋالغاندىن كېيىنلا زالدىكى ئادەملەرنى بىرـ بىرلەپ كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقىۋاتقان مومای ئالدىنقى قاتارلارنىڭ بىرىدە ئولتۇرغان ئەكۆەرنى كۆرگەندە، ئۇزاق قاراپ تۇردى ـ دە، بىر چاغدا ھېچ نەرسىدىن ھېچ نەرسە يوقلا:

ـ ھەي، ئەكۆەر، سەن ياشلارغا ئاۋۇ يىللىرى باندىتلار بىلەن قانداق كۈرەش قىلغانلىغىڭنى ئېيتىپ بەرسەڭچۇ. ـ دەپ قالدى. بۇ سۆز بوۋايىنىڭ ئاجىز يېرىگە تەگسە كېرەك، ئۇ بىر نەرسە دەپ دىمىغىدا غۇدۇڭشىغىنى بىلەن ئىلگىرىكىگە ئوخشاش كۆپ سۆزلەپ كەتمىدى.

ـ بىز ئەكۆەر بوۋامنىڭ يالغان پارىڭىنى ئاڭلاپ زېرىكىپ كەتـ كەن، موما. ـ بۇنى دېگەن، ئەتىمالىم، سۇلايمان شېتىلە بولسا كېرەك. مومای بوۋايدىن كۆز ئالماي ئولتۇراتتى. ئۇنىڭغا ئىلگىرى مۇنبەرگە چىقىۋالسا، باشقىلارغا سۆز بەرمەيدىغان ئەكۆەر بارغانسېرى پاكالاپ، ئورۇندۇقتا چۆكۈپ كېتىپ بارغاندەك كۆرۈندى. مۇنداق پەيتلەردە ئىنچىكە قاشلىرىنى ئويناتىپ، ھال تارتىپ ئولتۇرىدىغان

دۇتارچى جەننەت بۇۋىمۇ جىمجىت.

ۋېتېرانلار بىلەن ياشلارنىڭ ئۇچرىشىش يىغىنىنى ئاچقان كولخوز كومسومول تەشكىلاتىنىڭ سېكرېتارى بىرىنچى بولۇپ پاتەمخان مومانىنى تونۇشتۇرۇۋىدى، زالدا ئولتۇرغان ستۇدېنتلارنىڭ چالغان چاۋىگى خېلى ۋاقىتقىچە توختىمىدى. مۇشۇ كۈنگىچە بۇ يېزىدىكى ھېچبىر قېرى ئادەمگە مۇنداق چوڭ ئىززەت-ھۆرمەت كۆرسىتىلمىگەن.

زالدىكى ياشلارغا قاراپ، "ياراتقان ئىگەم، بەندىسىگە قىلىدىغان ياخشىلىغى بولسا، قېرىغاندا قىلسۇن. ئىككى بىلەكتە كۈچ-قۇۋۋەت بار چېغىدا بىر نەرسە قىلىپ ھايات كەچۈرگەن بىلەن ئىككى پۇتۇم گۆرگە ساڭگىلىغاندا، يار-يۆلەكسىز تەنها قالسام، ئۇنىڭدىن ئېغىر ئازاپ بولاتتىمۇ؟! نۇراخۇن بىلەن بالام مۇشۇنداق ھاياتنى كۆرۈپ ئالدىغا كەلتۈرۈپ كۆرەش قىلغان ئىكەنغۇ" — دەپ ئويلىغان مومای سەھىدىكى قىزىل رەخ سېلىنغان ئۈستەلنىڭ يېنىدا ئولتۇرغاندا، ئۆزىنى ھەممىدىن بەختلىك ھېس قىلدى.

ئۇنىڭ ئويىنى مۇنبەرگە چىققان كۆزەينەكلىك ستۇدېنت يېگىتنىڭ سۆزى بۆلۈۋەتتى.

— ھۆرمەتلىك پاتەمخان موما، بىز مۇشۇ كولخوزغا كېلىپ، سىزگە ئوخشاش ئانا بىلەن ئۇچراشقىنىمىزغا چەكسىز خوشال. سىزنىڭ يولدىشىڭىز — قىزىل گۇۋاردىيىچى نۇراخۇن سابىروۋ بىلەن ئوغلىڭىز شەماخۇن نۇراخۇنوۋلارنىڭ ئىسمىنى بىزنىڭ كۇرسنىڭ ستۇدېنتلىرى بۇنىڭدىن كېيىن ئەستىن چىقارمايدۇ. ستۇدېنتلار يېزا كومسومول-لىرىنىڭ تەشەببۇسنى قوللاپ، كۆممە قوناق يىغىش مەزگىلىدە سىز-نىڭ ئوغلىڭىز ئۇچۇن ئىشلىدى. ئەمدى شۇ تاپقان ئاقچىمىزنى سىزگە تاپشۇرۇشقا رۇخسەت قىلىڭ، — زالدىكىلەر تەۋرىنىپ كەتتى.

ستۇدېنتلار ھەر تەرەپتىن كېلىپ قۇچاقلاپ سۆيۈشكە باشلىغاندا، مومايمۇ خۇددى كىچىك بالىلارغا ئوخشاش خوشال بولۇپ نىمە قىلارىنى بىلمەي قالدى.

ئۆزىنىڭ ھاياجانلىغىنى سەل بېسىپ، ئولتۇرغانلارنى كۆزدىن كەچۈرگەن پاتەمخان مومای ئەكۆڭەر بوۋايغا يەنە ئۇزاق قارىدى. ئۇ ئىلگىرىكىدىنمۇ بەتتەر ئورۇندۇققا چۆكۈپ كېتىپ باراتتى. ئوتتۇرىدىكى ئورۇندۇقلارنىڭ بىرىدە ئولتۇرغان سالامەتخان باشقىلارغا قارىغاندا ئىگىزلەپ، يۇز-كۆزى قىزىرىپ تىخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كەتكەندەك كۆرۈنىدۇ.

ــ ئەمدىكى سۆز شەماخۇن ئۇچۇن ئىشلىگەن مۇرادىلوۋغا بېرىلىدۇ.

غۇلام مۇنبەرگە كۆتىرىلگەندە زالدىكىلەر يەنە جىم بولۇشتى. ئاستا نەپەس ئېلىپ ئولتۇرغان مومای بۇ يىگىتكە زوقلىنىپ قارىماقتا.

ــ قىممەتلىك يولداشلار، ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى تامام بولغاندىن بېرى ئوتتۇز يىل ۋاقىت ئۆتتى. ئەمما ھىچكىم ۋە ھىچ نەرسە ئۇنتۇلمىغىنى يوق. بىز، ياشلار ئاتىلار ۋەسىيىتىگە دائىم سادىق... مەن بىر يىل بويى ئۆزەم ۋە ئۇرۇشتا قۇربان بولغان يۇرتدىشىمىز شەماخۇن ئۇچۇن ئىشلەپ، كۆممە قوناق ئۆستۇردۇم. مانا يىللىق يەكۈنمۇ چىقتى. بۇ ئېتىزدا ئىشلەپ تاپقان ئەمگەك ھەققىمغە تەككەن قوشۇمچە ئاقچىنى بۇنىڭدىن كېيىن پاتەمخان مومامغا ئوخشاش ئانىلارنىڭ بالىسىدىن ئايرىلىپ، كۆز ياش تۆكمەسلىگى، ئۇرۇش بولماسلىغى ئۇچۇن تېچلىق فوندىغا قوشماقچىمەن. مۇشۇ يىلدىن باشلاپ شەماخۇن بىزنىڭ زاۋىنونىڭ ھۆرمەتلىك ئەزاسى بولۇپ قالىدۇ. پاتەمخان مومامنىمۇ ئۆز غەمخورلۇغىمىزغا ئالىمىز.

زالدا يەنە گۈلدۈرلىگەن چاۋاكلار ياڭرىدى. ياشلارغا ئۆز رەھمە-تىنى قانداق ئىزھار قىلىشنى بىلمەي ئولتۇرغان موماي تېخىمۇ تەۋرىنىپ كەتتى. مۇنبەرگە مەكتەپ پىئونېر تەشكىلاتىنىڭ سېكرېتارى چىقتى.

— بىز ئىلگىرى پاتەمخان مومامنىڭ يولدىشى قىزىل گۈۋاردىيە-چىلەر سېپىدە بولۇپ، يارىدار بولۇپ قالغاندا سوۋېت ھاكىمىيىتىنى ئورنۇ-تۇش ئۈچۈن كۈرەشكەنلىكى ئۈچلىمىغان ئىدۇق. كولخوز كومسومول-لىرىنىڭ تەشەببۇسى نەتىجىسىدە ئالېكساندر ماتروسوۋنىڭ قەھرىمان-لىغىنى تەكرارلىغان يۇرتداشىمىز شەماخۇن نۇراخۇنوۋنىڭ ھاياتى بىلەنمۇ تونۇشتۇق. پىئونېرلار ئۆز دروژىنىسىنى① شەماخۇن نۇرا-خۇنوۋنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتاشقا تىلەك بىلدۈردى. قەدىرلىك پاتەم-خان موما، بۈرھانبۇلاق ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ پىئونېرلىرى سىزنى ھۆرمەتلىك پىئونېرغا قوبۇل قىلىدۇ.

كولخوز مەدەنىيەت سارىيىدا پىئونېرلار دۇمبىغى بىلەن سۈننىپە-نىڭ ئاۋازى ياڭرىدى. ئوقۇغۇچىلار پاتەمخان مومانىڭ بوينىغا قىزىل گالىستۇك قاداپ، گۈللەر تەقدىم قىلىشماقتا.

---

① دروژىنا — ئەترەت. — تەھرىردىن.

يەتمىش بەشىنچى يىلقى ئەتىياز يارکەنىت ۋادىسىدا يامغۇر-يېشىنلىق باشلانغىنى بىلەن، كۈز قۇرغاق كەلگەنلىگى ئۈچۈن كولخوز خامىندا ئىش تېخى قىزغىن مېڭىۋاتاتتى. بۇ مەزگىلدە يېزا خەلقى مال-ۋارىنىغا ئوت-چۆپ تەييارلاپ، قىشلىق ئوتۇن-ياغىچىنى يىغىپ ئۈلگۈرگەن. ئەمدى ئادەملەر يېزىنىڭ غەرپ تەرىپىدىكى قوش تۈگمەندە بۇغدايلىرىنى تارتىپ، قالغان-قاتقان ئىشلىرىنى سەرەمجان قىلىشماقتا ئىدى. ھەر يىلى مۇشۇنداق پەيتتە يېزا يىگىتلىرىگە يالۇۇرۇپ، كۆڭلى بىئارام بولىدىغان پاتەمخان momay بۇ يىل ھەم-مىدىن بۇرۇن ئىشلىرىنى سەرەمجان قىلىپ، قىشقا ئاللىقاچان تەييارلىنىپ ئۈلگۈرگەن. غۇلام بىلەن سۇلايمان ئىككىسى شەماخۇنىڭ ئېتىزىدىكى كۆممە قوناقنى يىغىشتۇرۇپ بولغاندىلا، مۇشۇ يەردە ياز كۈنلىرى ئۆزلىرى چالغا بىلەن ئورۇپ، يىققان بىر ماشىنا چۆپىنى momayىنىڭ ئۆگزىسىگە دۇئىلەپ بەرگەن ئىدى. ئىلگىرى بىر مىشكاپ ئۈن تارتقۇزۇۋالسا، بىر قىش يېتىدىغان momayغا بۇ يىل يىگىتلەر ئۈن تارتقۇزۇپ ئەگلەكتە تاسقىغان بەش مىشكاپ ئۈن ئېپكېلىپ بېرىۋىدى، ھەتتا نەگە قويارىنى بىلمەي قالدى.

"مۇنچۇالا ئۇننى نىمە قىلارمەن" دەپ كوچىدىكى بەندىگىدە ئولتۇرغان پاتەمخانىڭ ئويىنى يۇقۇرقى مەھەللىدىن ئوغلىنى ئەگەشتۇ-

رۇپ كېلىۋاتقان شەمشىنۇرنىڭ ئۇنى بۆلۈۋەتتى.
ــ ئەسسالام، موما، ئەھۋالىڭىز قانداق؟
ــ ھەي، شەمشىنۇرمسىز. مەن تېخى تونۇماي قېپتىمەن. مېنىڭ ئەھۋالىمغۇ ياخشى. سىز تۆت بالا بىلەن قانداقمۇ قىلىۋاتىسىز؟
ــ ياماں ئەمەس، رەئىس كۆممە قوناق خىللاشقا قارىشىپ تۇر، كېيىن ئۆز كەسپىگە لايىق ئىش تېپىپ بېرىمىز دەيدۇ، ھازىر خاماندا ئىشلەۋاتىمەن...
ــ ئاۋۇ ئۆگەي ئانىڭىز كۆرۈنگەن پاراڭنى قىلىپ، كۆڭلىڭىزنى ئاغرىتىپ يۈرگۈدەك دەپ ئاڭلايمەن. ئۇلار بىلەن بىر ئۆيدە تۇرماقمۇ قىيىندۇ سىزگە؟
ــ ھە، شۇنىڭ ئۈچۈن زادى ئۆزەم ئالايىتەن ئۆي تۇتاي دېگەن مەقسەتتە يۇقۇرقى مەھەللىدىكى مەرىيەمدەمنىڭ ئىككى ئېغىز ئۆيى بوش دەپ ئاڭلاپ بارسام، بۇ يىل شەھەردىن چىققان ياش مۇئەللىم قىزلارنى ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ.
باياتىن بېرى يالغۇزسىراپ ئولتۇرغان مومای شەمشىنۇرنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، خۇددى ئىزدىگەن نەرسىنى تاپقاندەك، خوشال بولۇپ كەتتى. ئۇ ئىلگىرى شەمشىنۇر ئۆگەي ئانىسىنىڭ ئۆيىدە بىرئاز كۈن تۇرغاندىن كېيىن، بەرىبىر يولدىشى بىلەن يارىشىۋالىدۇ دەپ ئويلىغان. لېكىن بۇگۈن ئۆزى ئالايىتەن تۇرغىلى ئۆي ئىزدەپ يۈرگىنىنى ئاڭلىغاندا، ئۇنىڭ ۋىلاخۇندىن ئاجرىشىشقا قەتئى بەل باغلىغانلىغىغا تولۇق كۆزى يەتتى.
ــ بالىلارنى تەمتىرەتمەي، ئۆيىڭىزگە بېرىۋالسىڭىزمۇ بولغان. ــ پاتەمخانىنىڭ بۇ جۇگانغا ئېچى ئاغرىپ قالدى.
ــ ۋىيەي، ئۇ نېمە دېگەنلىرى، موما! ھىلىغۇ تۆت بالام ئىكەن،

ئون بالام بولسمۇ، ۋىلاخۇننىڭ قولىغا قاراتماي باقمەن. ئەتىدىن ـ كەچكىچە ئۇنىڭ تاينغىنى يەپ، بىرەر ئېغىز ياخشى پاراڭ ئاڭلىماي يۈرگىچە باللىرىمنى باغچىغا ئۆتكۈزۈۋېتىپ، ئېتىزدا ئىشلىگىنىم ئەلا ئەمەسمۇ. ئۇلارنىڭ ئۆيىدە يۈرۈپ شۇنچە يىل ئوقۇغىنىمنىڭ ئۈنتۈپ كەتتىم.

ــ ئۇ دىگىنىڭىزمىغۇ راست. مانا ياشلار بىر يازنىڭ ئىچىدە ئۆي سېلىپ، ھەممىنى دۈۋىلەپ بەردى. ھازىر بارلىق نەرسەم يېتىدۇ. ئەمما ئۇچ ئېغىز ئۆيگە كىرىپ ـ چىقىپ يۈرۈپ ئادەم زېرىكىپ قالىدىكەن، قىزىم. باللارنى ھەر يەردە تەمتىرىتىپ ئاۋارە بولغىچە مېنىڭ ئۆيۈمدىلا تۇرمامسىز. ئىككىمىز ئەتىسى ـ ئاخشىمى مۇڭدىشىپ، گۇڭگۇر ـ مۇڭگۇر ياشىساق ياخشى ئەمەسمۇ؟ مەن ئۆيدە بولغاندىن كېيىن، سىزمۇ باللاردىن غەم قىلماي، كولخوزدا ئىشلەۋېرەتتىڭىز.

ئۆي ئىزدەپ، يېزىدىكىلەرنى بىر ـ بىرلەپ كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ چىققان شەمشىنۇر ئەجەپمۇ يېقىندا مومايغا يىگىتلەر ياساپ بەرگەن ئۇچ ئېغىز ئۆيىنى ئېسىگە ئالماپتىغۇ... ئۇ شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى سۇنتاختا بولۇپ ئىزدىگەن نەرسىسىنىڭ ئاياق ئاستىدىن تېپىلىپ قالغىنىغا خوشال بولدى. "قاياشىنىڭ ھالىغا قاياش يېتىدۇ" دىگەن مۇشۇ ئىكەن ـ دە دەپ ئويلىدى ئىچىدە.

ــ شۇنچىلىك غەمخورلۇق قىلغانلىرىغا رەھمەت، مومۇ. ئۇنداق بولسا مەن ئەتە كۆچۈپ كېلەي.

ــ ئەتىگە سوزۇپ نىمە قىلاتتىڭىز، باللىرىڭىزنى ھازىرلا يېتىلەپ كېلىڭ. زادى بىرەر نەرسە ئېپكېلىمەن دەپ ئاۋارە بولماڭ.

شۇنچە يىل ۋىلاخۇن بىلەن ئۆي ـ ئوتاق بولۇپ، ئۇ ئۆيدىن بىر تال بىسات ئالماي، قۇرۇق بويى بىلەن چىقىپ كەتكەن شەمشىنۇر

باللىرنىڭ يېتىلەپ كېلىشكە ئىزا تارتتىمۇ، بىرئاز ۋاقىت تىڭىرقاپ تۇرغاندىن كېيىن:

— مېنىڭ باللىرىمدىن باشقا ئېپكەلگۈدەك ھېچ نەرسەم يوق، — دىدى.

— جان بولسا، جاھان دەيدۇ، قىزىم، ئاشۇ تۆت ئوغۇلدىن ئوشۇق دۇنيا بولامدۇ.

شەمشىنۇر تولىمۇ كېچىكمىدى، ئۇ تۆت بالىسى چۈۋالىشىپ كىرىپ كەلگەندە، پاتەمخان مومانىڭ دائىم جىمجىت تۇرىدىغان ئۆيى بىر-دىن جانلىنىپ كەتتى. باللارنى بىر چەتتىن سۆيۈپ چىققان مومای ئۇلارغا ماگىزىنىدىن ئېپكەلگەن بىلەن يەيدىغان ئادەم يوق ساندۇقتا خېلىدىن بىرى تۇرۇپ قالغان كەمپىتلەرنىڭ ھەممىسىنى چىقىرىپ بەرمەكتە.

— ئاسماندىن چۈشتۈگىلارمۇ، باللىرىم، يەردىن چىقتىگىلارمۇ. خۇدايىم مومامگىلارغا قارامگىلار، دەپ سىلەرنى ئەۋەتتىغۇ دەيمەن. — مومای باللارغا نىمە بېرىپ، كۆڭلىنى قانداق ئېلىشنى بىلمەي پاياپىتەك بولماقتا.

— يەڭلەر، باللىرىم. ئەمدى بۇ سىلەرنىڭ ئۆيۈڭلار، قىسىلماڭ-لار، يايراپ كۈلۈپ يۈرۈڭلار.

دەسلەپ يېتىرقىغان باللار، مومای كەمپىت بېرىپ ئەركىلەتكەندە ئېچىلىپ، ئاپىسىنىڭ "تېچ ئولتۇرۇڭلار" دىگىنىگە قارىماستىن، ئۆينى بېشىغا كىيدى.

— "باللىق ئوي — بازار" دىگەن مۇشۇ. ئۆمرۈمدە ماڭا مۇنچىلىك كۆپ باللا ئارىسىدا ياشاش نېسىپ بولمىغان. زادى بۇنىڭدىن كېيىن مېنى يالغۇز قالدۇرماڭلار، باللىرىم.

بۇ كۈنى پاتەمخان قاياقتىن كەچ كىرىپ كەتكىنىنى سەزگىنى يوق. پادا-كالا كەلگەندە شەمشىنۇر كالىنى ئۆزى سېغىپ، تاماقنى ئۆزى ئەتكەچكە، مومايى بالىلاردىن نېرى كەتمىدى. ئاخشىمى پاتەمخان بىلەن شەمشىنۇر ئۇزاق پاراڭ سېلىپ ئولتۇرغاچقىمۇ بالىلار ھەر يەردە دۇم چۈشۈپلا ئۇخلاپ قالغان. ئۇلارغا ئورۇن سېلىپ، ياتقۇزغىچە يەنە تالاي ۋاقىت ئۆتتى.

قانچە كەچ ياتقان بىلەن مۇنداق چاغدا مومايىنىڭ ئۇيقۇسى كەلسۇنمۇ. ئۇ ئۈستىگە يېپىپ قويغان يوتقانىنى تېپىپ چۈشۈرۈۋەتكەن بالىلارغا چاپسان-چاپسان ھەۋىسى كېلىپ قارايتتى. بىر تۇرۇپ مومای، "يەنە شەمشىنۇر مېنى تاشلاپ كەتمەسە بولاتتىغۇ" دەپ ئەندىشە قىلدۇ. ئەمدى ئۇلار كېتىپ قالسا، شۇنچە يىلدىن بېرى يالغۇز ياشىغاندا زېرىكمىگەن پاتەمخانىنى تۆت تام يەپ قويىدىغاندەكلا سېزىلەتتى.

ئەتىسى پاتەمخان ئادەتتى بويىچە ئەتىگەن ئويغانغان ئىدى، ئەمما ئۇنىڭدىنمۇ ئەتىگەن تۇرغان شەمشىنۇر ھويلا-ئارامنى سۈپۈرۈپ، مومايىنىڭ تەرەت ئالدىغان چۆگۈنىگە ئىسسىق سۇ قۇيۇپ ئۈلگۈرگەن ئىكەن، دائىم ھەممىنى ئۆزى قىلىپ ئۈگەنگەن مومايغا بۇنىڭ بارلىغى بىر تۇرلۇكلا بىلىندى.

ئۇلار ئەتىگەنلىك چايغا ئولتۇرغاندا، پاتەمخان سارايغا كىرىپ كەتتى-دە، بىر چاغدا قولياغلىقتا ئورالغان ئاقچىنى ئېلىپ چىقىپ، شەمشىنۇرنىڭ ئالدىغا قويدى.

— مۇنۇ ياشلارنىڭ ماڭا بەرگەن ئاقچىسى، يالغۇز بېشىمغا بالالىق دۇنيا كېرەكقۇ دەمسىز. مېنى رەنجىتمەي دىسىڭىز، مۇشۇ ئاقچىنى دۇكانغا ئېپىبېرىپ بالىلىرىڭىز بىلەن ئۆزىڭىزگە كىيىم-كېچەك ئېلىڭ.

سىزدىن سورايدىغان بىرلا تىلىگىم — يېنىپ ۋېلاخۇننىڭ قولىغا بارماڭ. ئۇ ياخشى ئادەم ئەمەس. ئۆزىگىزمۇ دوستۇم-دۇشمەنلىرىڭ ئالدىدا چىرايلىق كىينىپ يۈرۈڭ. مەن دېگەن پىشىپ قالغان قوغۇن، بۇگۈن ئۆزۈلۈمەنمۇ، ئەتە ئۆزۈلۈمەنمۇ، ئاللانىڭ ئۆزى بىلىدۇ. بۇگۈندىن باشلاپ مۇشۇ ئۆيۈم، تىرىكچىلىكىڭ ھەممىسى سىزنىڭ بولسۇن. بەربىر كەينىمدە مىراس قىلىپ قالدۇرغۇدەك بالا-چاقام، نەۋرە-چەۋرەمۇ يوق. ماڭا پەقەت مۇشۇ ئۆيىنىڭ چىرىغىنى ئۆچەرمەي، ھويلا-ئارامنى پاكىز تۇتۇپ ئولتۇرسىڭىزلا بولدى...

دەسلەپ جوزىدىكى ئاقچىنى ئالمىغان شەمشىنۇر مومانىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا، ئۇنى خاپا قىلماي دېدىمۇ، خېلى ئولتۇرغاندىن كېيىنلا بولاقتا قول سۇندى.

— رەھمەت، مومام! — تۇنۇگۈنلا كوچىدا باللارغا سوغاق چۈشكىچە ئىسسىقراق باشپانا تېپىۋالسام دەپ، ئېغىر ئويدا يۈرگەن شەمشىنۇر بۇگۈن كۈتمىگەن يەردىن مۇنچىلىك ياخشىلىقلارنىڭ يۈز بەرگىنىگە ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى. ئۇ ئاقچىغا قاراپ تۇرغاندىن كېيىن پاتەم-خاننىڭ مۇرىسىگە بېشىنى قويۇپ ھۆكىرەپ يىغلىۋەتتى.

— بۇ ياخشىلىقلىرىنى ئۆلۈپ كەتسەممۇ ئۇنتۇمايمەن، مومام. ئەمدى ۋېلاخۇننىڭ ئۆيىگە بارماق تۇگۈل، قارىسىنى كۆرگۈم كەلمەيدۇ. مېنىڭ ئاتاممۇ، ئانامموُ سىلى...

بۇرھانبۇلاق يېزىسىنىڭ چوڭ كوچىسىدا ئىككى ئادەم ئېلىشىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرى ــ ۋېلاخۇن، ئىككىنچىسى ــ ئوسمان باخشى، ئاخىرقى تەكشۈرەش يەكۈنى بويىچە ۋېلاخۇننى بوغالتىرلىقتىن ئېلىۋەتكەندىن كېيىن، ئىككى بويتاق كېچە ـ كۈندۈز بىر ـ بىرىدىن ئايرىلماس، چىگىچ دوست بولۇپ كەتكەن. ھېچ يەردە ئىشلىمىگەنلىكتىن، ئەتىدىن ـ كەچكىچە ئۆزلىرىنى ھاراقتا زورلاپ يۈرگەن بۇ ئىككىسى بۈگۈنمۇ غەرق مەس. ئۇلار كەچ كۈزنىڭ سىمىلداپ يېغىۋاتقان يامغۇرىدا چالۋاقمشىپ، يېزا كۇلۇبى تەرەپكە كېتىپ باراتتى.

ــ سېنىڭ ئۈستۈڭدىن چوقۇ قىلىپ، بوغالتىرلىقتىن چۈشۈرگۈزگەنمۇ ئاشۇ ئىككى چۆجە خوراز. ئەسلىدە زىياپەتنىڭ بېشىغا يەتكەنمۇ شۇلار. خەلق ھەرنېمە دىگەن بىلەن سېنىڭ يۈرىگىڭ تازا. ئۇنىڭغا ھەرقانداق يەردە مەن كېپىللىق قىلالايمەن. زادى ماڭا ئىشەن، ئاداش. ئەمما ئاشۇ ئىككىسىنىڭ دەككىسىنى راسا كېلىشتۈرۈپ بەرمىسەڭ ئۇلار ھەددىدىن ئېشىپ كېتىپ باربدۇ. ئۇلارنى ماڭا قويۇپ بەرگىن.

ھاراق ئىچىۋالسا تېخىمۇ دۇدۇقلاپ سۆزلەيدىغان تىلى سەل كەمتۈك ئوسمان باخشى چاپسان ـ چاپسانلا چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ،

ئالقىنىنى ئۇۋلاپ قويماتتى. ۋېلاخۇننىڭ ئۆيىدە ھاراقنا راسا تويغان ئوسمان باخشى بىرىنى ئۇچرىتىپ ئۇرۇش-جېدەل چىقارغۇسى كېلىپ تۇراتتى.

ئۇلار كۈندىكى ئادىتى بويىچە شەمشنۇر چىقىپ قالامدىكىن دەپ پاتەمخان مومانىڭ ئىشىگىنى ئەگمەپ يۈردى، لېكىن كۈتكەن ئادىمىنى ئۇچرىتالماي يەنە يېزا كۈلۈبى تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

— سېنىڭ بالا-چاقاڭدىن ئايرىغانمۇ سۇلايمان بىلەن غۇلام. سەن ئۇلارنى ماڭا كۆرسەتمىلا قويغىن، ھەر ئىككىسىنىڭ بوينىنى چۈجىنىڭ بوينىنى ئۈزگەندەك ئۈزمىسەم ئوغۇل بالا بولماي كېتەي، — ئوسمان باخشى سۆزىنى تۈگىتە-تۈگەتمەيلا كۈلۈپنا كىنو كۆرگىلى كەلگەن غۇلام بىلەن سۇلايمان دۇنيادىن بېغەم، چىقىپ كەلدى.

— دېمىدىمۇ، ئاشۇلارنىڭ ئەجىلى راستلا تۈگىگەن ئوخشايدۇ. ئۆزلىرىلا كېلىۋاتىدۇ. ئۇلاردىن سېنىڭ ئۈچۈن ئىنتىقام ئالىدىغان پەيت كەلدى، ئاداش، ھوش-كاللاڭنى يىغ. — ئوسمان باخشىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندا خۇددى توقۇنۇشنا يېقىنلاۋاتقان بۇقىلارغا ئوخشاش سەل كەينىگە داجىغان ۋېلاخۇننىڭ كۆزلىرىگە قان ئۈيۈشقا باشلىدى.

ئاخىرقى كۈنلىرى كۆپ تەكشۈرۈشلەرگە چۈشكەندىن كېيىن بوغالتىرىيىدىن قوغلىنىپ، بالا-چاقىسىدىن ئايرىلىپ، ئەمدى ئۇنىڭ ھەممىسى ئۈچۈن ئۆچمەنى كىمدىن ئېلىشنى بىلمەي ھاراقنا بۇزۇق-تۇم بولۇپ يۈرگەن ۋېلاخۇنغا ياشلار بۆلەكچە تەپرەتلىك كۆرۈنۈپ كەتتى. ئۇ يەنە ئاق پاختىسىنى چىقىپ تۇرىدىغان كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، كەينىگە داجىدى-دە، قولىنى يانچۇغىغا سېلىپ، بۈگۈن ئەتىگەن ئوسمان باخشىغا: "مەن بىرىنىڭ قېنىنى-ئىچمىسەم ۋېلاخۇن ئېتىمنى يۆتكۈېتىمەن" دەپ ئەتەيلەپ يانچۇغىغا سالغان بەكمىسىنى

چىكىۋ سەملاپ تۇتتى. زىياپەت ئېسىلئۇالغاندىن بېرى ئۆزىمۇ بىر تۇرلۇكلا بولۇپ قالغان ۋېلاخۇن ھاراقنى ئىلگىرىكىدىنمۇ كۆپ بېرىلىپ، كۆڭلى ئۇرۇش-جىدەلنىلا تىلەپ تۇرىدىغان، بولۇپمۇ ئۇ ئوسمان باخشى كۆش-كۆشلەپ، يېنىپ-يېنىپ ئېيتىۋەرگەنىدىن كېيىن ئۆزىگە كەلگەن. بارلىق بالا-قازانى پەقەت غۇلام بىلەن سۇلايماندىنلا كۆرۈپ، ئەمدى قانداق قىلىپ بولمىسۇن ئاشۇلارغا ۋېلاخۇننىڭ كىم ئىكەنلىگىنى تونۇتۇپ قويۇشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرەتتى. بۇگۈن ئىزدىگەن ئادەملىرى ئالدىدىن چىقىۋاندا، شۇ پەيتنىڭ ۋاقىت-سائىتى كەلسە كېرەك دەپ ئويلىدى.

ئۇلار غۇلام بىلەن سۇلايمانىنىڭ كۇلۇپىتىن يىراقلاپ، قاراڭغۇ يەرگە كېلىشىنى پايلاپ تۇراتتى. ھاۋا تۇمانلىشىپ ئەتىگەندىن سىمىلداپ يامغۇر يېغىۋاتقاچقا، يەرگە چاپسانلا قاراڭغۇ چۈشكەن. ۋېلاخۇن كۆرتكىلىرىنىڭ ياقىلىرىنى ئىگىز كۆتۈرۈپ، شۇمشەيىپ كېلىۋاتقان ئىككى ياشقا تېشىلىپ قارىغاندا، ئىچىدە قانداقتۇر بىر قارام كۈچ ئۆزىنى ئۇلارغا قارشى ھەيدىگەنىدەك بولاتتى. پاراڭ سېلىشىپ كېلىۋاتقان يىگىتلەر يولنىڭ چېتىدە قارىيىپ كۆرۈنگەن ئىككى ئادەم ئالدىغا كېلىپ، توغرا تۇرغاندىلا ئۇلارنىڭ گېپىنى ئۆزۈلدى.

— ھە، قولىغا چۈشتۈڭلارمۇ، توشقان يۈرەكلەر. زىياپەتنىڭ بېشىغا يېتىپ، ئۆلۈگۈڭلەرنى ۋېلاخۇنغا ئارتىپ قۇتۇلغان بىلەن بۇ قېتىم قولىمىزدىن ساق چىقمايسىلەر، — مەيدىسىنى كېرىپ ئالغا چىققان ئوسمان باخشى غۇلامنىڭ ياقىسىغا ئېسىلدى.

— ھوي، ئوسمان ئاكا، بۇ نىمە قىلغىنىڭ، ھالۋىنى ھېكىم، تاياقنى يىتىم يىيىش كېرەكمۇ، — دەپ سۇلايمان ئاغىنىسىغا

يېقىنلاشتى.

ـــ مانا ساڭا تاياقنى كىمنىڭ يەيدىغانلىغىنى مەن بىر كۆرسەتەي، ـــ سۇلايماننىڭ كەينىدىن كەلگەن ۋېلاخۇن ئۇنىڭ دۇمبىسىگە تۇيۇقسىز پىچاق ئۇرۇۋەتتى.

ـــ غۇلام! ـــ باشتا ئەندىكسەپ، دەم ئالالماي تۇرۇپ قالغان سۇلايمان ئىككى پۇكلىنىپ يىقىلىشقا باشلىغاندىلا غۇلام ئۇنىڭ دۇمبىسىگە سانچىلغان پىچاقنى بايقاپ قالدى. ئۇ پىچاقنى سۇغۇرۇۋېلىپ، ئاغىنىسىنىڭ قېنىغا قاراپ تۇردى-دە:

ـــ سەن قاي ۋاققىچە بىزنىڭ قېنىمىزنى ئىچسەن! ـــ دەپ ۋېلاخۇننىڭ مەيدىسىگە پىچاق بىلەن ئىككى-ئۈچ قېتىم ئۇرۇۋەتتى، ـــ مە ساڭا، زىيادەتىنى ئۆلتۈرگىنىڭنى ئاز دەپ، بىزنىمۇ ئۆلتۈرەي دېدىڭمۇ، مانا ساڭا ئۆلۈم كېرەك بولسا.

ئىلگىرى گۈكسەپ سۆزلىگەن ئوسمان باخشى ئاغىنىسىگە يارەمەملىشىدىغانلىقىنى ئورنىغا قورقۇپ كەتكىنىدىن قاتتىق ۋاقىرىۋەتتى.

ـــ خالايىق، ئادەم ئۆلۈپ كېتىدىغان بولدى. يارەمگە كېلىڭلار، ۋېلاخۇننى ئۆلتۈرۈۋېتىدىغان بولدى.

ئۆزىنىڭ نىمە قىلىۋاتقىنىنى بىلمەي قالغان غۇلام ئوسمان باخشى ۋاقىراپ كەتكەندىن كېيىنلا قولىدىكى قانغا مىلەنگەن پىچاقنى تاشلىۋەتتىدە، يەرگە يىقىلغان ئاغىنىسى سۇلايمانىنىڭ قېشىغا تىزلىنىپ، ئۇنى قۇچاقلىدى.

ـــ سېنى ساقلاپ قالالمىغىنىم ئۈچۈن كەچۈر، سۇلايمان.

ۋاقـ چۈشنى ئاڭلىغاندا كۇلۇپقا كىنو كۆرگىلى كەلگەن ئادەملەرنىڭ ھەممىسى دۇكۇرەپ چىقتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى دەرھال دوختۇر چاقىرتىش ئۈچۈن ئالدىراۋاتسا، بەزىلىرى: "ئەسلىدە ۋېلاخۇنغا

شۇ كېرەكتى" دېيىشەتتى.

— بۇگۈن-ئەتە سوت بولۇپ، بارلىق ئەپتى-بەشىرىسى چۈۋۈلۇ-ۋاتقان ئادەمگە بىكار تېگىپتۇ. ئەمدى غۇلامنىڭ بەشى ناھەقتىن-ناھەق سوتقا كېتىدىغان بولدى، — دېدى بىرسى.

— ۋىلاخۇنمۇ غۇلام ئۆيلەنگىلىۋاتقان قىزنى بۇزۇپ، ئاز غەم-قايغۇ ئېلىپ كەلدىغۇ دەمسەن. مەن بولسام ئۆلتۈرۈپلاۋېتەتتىم. بۇلار پىچاق سېلىۋاتسا، ئۇ تەككىنىم بىلەن سوتلىنىپ كېتىمەن دەپ، قاراپ تۇرۇشى كېرەكمۇ؟ سوتمۇ كىمنىڭ ھەق، كىمنىڭ ناھەق ئىكەنلىگىنى كۆرەر.

— ياردار بولغانلارنى ئاغرىقخانىغا، ھە ساق قالغان غۇلام بىلەن ئوسمان باخشىنى شەھەردىكى مىلتىسىيگە ئېلىپ كەتكەن كۈنى بۇر-ھانىبۇلاقتا تاڭ ئاتقىچە ياققان ئاق يامغۇر يەنە بىر جۇمە توختىمىدى. بۇ قېتىم چۆرىسىگە شەمشىنۇرنىڭ تۆت بالىسىنى يىغىۋېلىپ، ئاستى-ئۈستى تاختايلىق ئۆيدە ئولتۇرغان پاتەمخان مومايغا ئاق يېغىن يەرنىڭ قات-قېتىغا ئۆتۈپ قانچە كۆپ ياققانسېرى يېزىدىكى ئەكۇەر بوۋاي بىلەن ۋىلاخۇنغا ئوخشاشلارنىڭ پاسكىنىچىلىغىنى پۈتۈن-لەي يۈيۈپ يوقتىپ، قانداقتۇر ياشلارغا بىغەم ياشايدىغان يېڭى ھايات، يېڭى تىرىكچىلىك ئېلىپ كېلىدىغاندەك تۇيۇلاتتى. ئىلگىرى ئاق يېغىن ياغسا، ئۆينىڭ ئەندىشىسىنى قىلىدىغان مومای دەرىزىگە قاراپ ئولتۇرۇپ "بەلكى يامغۇر توختىغاندا غۇلام ئاقلىنىپ، يېزىغا قايتار" دەپ ئويلايتتى.

细雨蒙蒙

（维吾尔文）

〔苏〕突尔干·托合塔莫夫著

民族出版社出版　新华书店发行
民族印刷厂印刷
开本：850×1168 毫米 1/32　印张：11
1985年6月第1版
1985年6月北京第1次印刷
印数：0001—9,500册　定价：1.70元
书号：M10049(4)189